

Slovenský knižný rok 2022
Hodnotenie pôvodnej tvorby

Andrzej Stasiuk Artem Čech Michal Habaj
Marie NDiaye Aurora Venturini Batman

Knižná Revue

7/8

☞ Mesačník o knihách

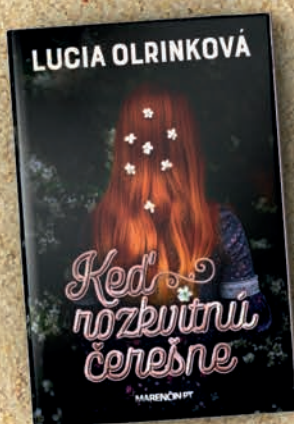

© Darglár: Batmani C & M (2023)

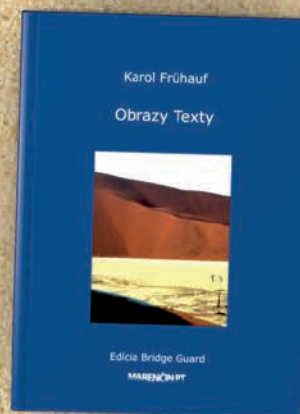
Cena 5,00 € www.ifeentrum.sk XXXIII. ročník - číslo 7/8 3. august 2023

DARGLÁR
ob+P%ob+b

Neprečítaš,
nezažiješ...

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Letné dvojčíslo *Knižnej revue* každoročne prináša odborné hodnotenie pôvodnej tvorby, vydanej v uplynulom roku. V ôsmich textoch nájdete komplexný pohľad na témy a ich spôsob spracovania v próze, poézii, literatúre faktu, literárnej vede, krimi, vo fantastike, v literatúre pre deti a rozprávkach.

55. výročie vpádu vojsk Varšavskej zmluvy si pripomíname hneď trikrát: Irena Brežná píše o roku 1968 zo svojho osobného pohľadu, sociologička Olga Gyárfášová premýšľa nad tým, ako si uchovať historickú pamäť a Dobrota Pucherová rozoberá prozaické knihy, ktoré sa ruskej okupácii venovali.

Peter Darovec uvažuje nad kritikou reflexiou diela Milana Kunderu, Lenka Macsaliová sa pozrela na červenú knižnicu a jej odraz na sociálnych sieťach, Eva Dědečková sa zaoberá poslednou knihou filozofa Teodora Münza a Michal Habaj v rozhovore predstavuje antológiu medzivojnovej prózy slovenskej ľavicovej avantgardy. V pravidelnej rubrike Esej z Ukrajiny vám po pozitívnych reakciách prinášame ďalší text Artema Čecha, prozaika bojujúceho na fronte, ktorý len nedávno vyviazol z obklúčenia v Bachmute.

O vojne hovorí aj poľský spisovateľ Andrzej Stasiuk v rozhovore o svojej knihe *Cestou do Babadagu*. Venujeme sa aj komiksu – v dialógu s Batmanovým ilustrátorom Brianom Bollandom a v recenzii prekladu batmanovskej klasiky *Brutálny vtíp*. S ušatým hrdinom sa pohral Danglár na obálke, aby vznikli hneď dvaja Batmani ako nekompromisní vierozvestovia.

Prijemné čítanie!

Marek Vadas

Obálka © Danglár: Batmani C&M (2023)
Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Obsah

➔ August 1968

Môj okupant (Irena Brežná) **4**
August 1968 v pamäti slovenskej spoločnosti (Olga Gyárfášová) **5**
August 1968 v slovenskom románe po roku 2000 (Dobrota Pucherová) **6**

➔ Esej z Ukrajiny

Víno z jednej úrody (Artem Čech) **8**

➔ Slovo prekladateľky

Reklama za cenu života a krvi (Valéria Juríčková) **10**

➔ Rozhovor

Vojna komprimuje čas. Už existuje iba prítomnosť / Rozhovor s Andrzejom Stasiukom (Tina Čorná Sikorová) **12**
Úsilie o nový obsah a novú formu / Rozhovor s Michalom Habajom (Magdalena Bystrzak) **14**

➔ Komiks

Fascinácia dobrom, zlom a násilím / Rozhovor s Brianom Bollandom (Juraj Búry) **16**
Vtíp, na ktorom sa nikto nesmeje: detektívka a psychologická dráma v elastákoch / Alan Moore, Ed Brubaker, Brian Bolland: Batman – Brutálny vtíp a iné príbehy (Juraj Búry) **18**

➔ Južná Amerika

Vlády sa menia, básnici zostávajú / Isabel Allende: Dlhý lupeň z mora (Paulína Šišmišová) **20**
O postihnutí ako súčasť života / Aurora Venturini: Sesternice (Katarína Gecelovská) **21**

➔ Francúzska próza

Znepokojujúco o zdanlivo harmonických vzťahoch / Marie NDiaye: Pomsta mi patrí (Silvia Rybárová) **22**
Dost bolo o láske / Hervé Le Tellier: Dost bolo o láske (Matej Rumanovský) **23**

➔ Filozofia

Živelný epilóg k dráme ľudského života / Teodor Münz: Ježiš Kristus a apoštol Pavol vo filozofii Barucha Spinozu (Eva Dědečková) **24**

➔ Poézia

Obrazy spomienok a predstáv / Ted Hughes: Listy a výkriky (Gabriela Rakúsová) **26**

➔ Milan Kundera

Princíp neistoty Milana Kunderu (Peter Darovec) **28**

➔ Červená knižnica

Až oheň lásky vzplanie. O červenej knižnici a sieťach (Lenka Macsaliová) **31**

Slovenský knižný rok 2022

➔ Próza 2022

Prívlaskty nie sú nutné... (Zuzana Bariaková) **35**

➔ Poézia 2022

Nevyspytateľné cesty poézie (Eva Urbanová) **44**

➔ Literatúra faktu 2022

Zvyk je ešte stále železná košeľa (Jana Kičura Sokolová) **51**

➔ Literárna veda 2022

Literatúra o literatúre... (Daniel Domorák) **57**

➔ Krimi 2022

Medzi spravodajstvom a beletriou (Juraj Búry) **60**

➔ Fantastika 2022

Fantastika à la carte (Kristína Jantiová) **63**

➔ Literatúra pre deti a mládež 2022

Medzigeneračný dialóg, interaktivita a prepracovaný knižný dizajn (Markéta Andričíková) **68**

➔ Rozprávky a povesti pre deti 2022

Sloboda v rozprávkach a povestiach (Katarína Labudová) **74**

Môj okupant

Dňa 21. augusta 1968 o tretej hodine v noci sa sovietska tanková divízia pod velením generála Bondarenka vydala na cestu od maďarskej hranice do Bratislavy. Vojakom povedali, že bránia socializmus proti československej kontrarevolúcii a západonemeckej okupačnej armáde. Medzi vojakmi bol aj Muhammad Salich. V rámci rozsiahlych manévrov vojsk Varšavskej zmluvy bol v Maďarsku už dva a pol mesiaca. Mal osemnásť rokov a po prvý raz na dlhšie opustil rodné uzbecké mesto. Predchádzajúceho dňa im vymenili staré kalašnikovky za najnovší model a každý vojak dostal stodvadsať nábojov, dva granáty a novú uniformu s helmou. Zvýšili im prídely stravy, vyfasovali dokonca klobásu, smotanú a čokoládu – pre sovietskych vojakov to boli naozajstné hody. No a potom už sedel Salich na tanku, predchnutý dobrodružnosťou okamihu, pripadal si dôležitý a chrabrý. Zatiaľ čo jeho jednotka rachotala po dunajskom moste, neohrozene čakal, že kontrarevolucionári vyhodia konvoj do vzduchu a predstavoval si, ako sa zachráni skokom do Dunaja. Lenže noc bola tichá. Keď vnikli do tmavých ulíc, túžil po tom, aby mohol bojovať proti podlým kontrášom. Ibaže z okien sa vykláňali len rozospatí ľudia, ktorí sa ich v slovanskom jazyku pýtali, kto, preboha, sú. „Červená armáda,“ odpovedali hrdo, ale ľudia vytrhnutí zo spánku im to nechceli veriť. Bratislava sa pre Salicha stala mestom s nechápavými tvármi. Všetko tu preňho bolo ako z rozprávky: Bol uchvátený tým, že je v európskom meste so stredovekým hradom – pod ním v teplej letnej noci ležala lúka s vysokou trávou. Už vtedy bol básnikom. Prvú bolesť a prvé zahanbenie, po ktorých nasledovali ďalšie, pocítil vtedy, keď vojaci trávu podupali, poopľúvali a utáborili sa na nej. Ešte nevedel, že je okupantom a nie osloboditeľom, no po znesvätení pokoja lúky to začal šípiť. Nasledujúceho dňa videl po prvý raz mladé ženy v minisukniach a na ich dlhé nohy už nikdy nemal zabudnúť. Tieto nádherné bytosti mu nosili letáky a pokúšali sa ho bez zloby, no neúnavne presviedčať o tom, že sa dopúšťa nepravosti. O desaťročia neskôr mi Muhammad Salich, ktorý sa medzčasom stal básnikom a najznámejším uzbeckým opozičným politikom, rozprával, aký silný dojem naňho urobil tento dôstojný a vytrvalý odboj. Keď som sa s ním stretla v jeho frankfurtskom exile, hneď ako prvý poprosil obyvateľky a obyvateľov Československa i mňa o odpustenie. Mohla som ho vtedy v šesťdesiatom

ôsmom stretnutí pod hradom. Tiež som mala osemnásť a práve som v Bratislave zmaturovala. Krátko pred okupáciou som však cestovala do študentského tábora pri Bordeaux. Vo vlaku sa mi prihovorili dvaja robotníci: „Attention, les Russes.“ Svoje varovanie za mnou volali, aj keď som vystúpila. Bezstarostne som sa smiala, užívala si novú slobodu cestovania a verila, že bozk, ktorý vtisol sovietsky šéf štátu a komunistickej strany Leonid Brežnev na ústa svojmu kolegovi Alexandrovi Dubčekovi, je záväzný. Ako to, že francúzski robotníci vedeli o vlhkých bozkoch z Kremľa viac než my? V Bratislave Muhammad Salich pochopil, že nie je Rusom a že Uzbekistan je so svojimi bavlníkovými plantážami typickou kolóniou. Okupantom zmietať protirečivé pocity, trhal zo stromu sladké slivky a rád by tu bol zostal dlhšie, no otriaslo ním, keď videl, ako jeho nadriadený počas protestnej demonstrácie v Bratislave zastrelil mladé dievča. Neustále myslel na to, ako ľudia potom kládli na to miesto kvety. Poslednou kvapkou pre jeho rozhodnutie definitívne skončiť so Sovietskym zväzom bol útok na rozhlasové štúdio. Jeho výzvedná hliadka vnikla s odistenými zbraňami do opustených chodieb, kde sa zamestnankyňa s rukami nad hlavou okamžite vzdala. Vtedy si uvedomil, aký je smiešny. A keď si jeden vojak sadol na vrch klavíra a nohami dupal po klaviatúre, akoby sa pre Salicha ruská kultúra, ktorú tak obdivoval, týmto skutkom sama degradovala. Ponáhľala som sa z Francúzska domov, aby som sa postavila proti tankom, no prišla som iba do Viedne. Čakala ma tam mama pripravená ísť na Západ, jedno kam, a zvyšok rodiny mal potom prísť za nami. Bola to najhoršia cesta

môjho života. Jedného daždivého septembrového večera sme dorazili do Bazileja a mama unavene povedala: „Už neemigrujeme ani o meter ďalej.“ Odvtedy tu žijem. Vo svojej prvej knihe napísanej po nemecky som šok z zákerného násilného aktu opísala takto: „Začala som chápať. Bolo to ako údery na prázdnu plechovku; vysoký tupý tón. Moje telo bolo prázdne a vtiesnané do mrazivého korzetu. Francúzsky rozhlas nepretržite hlásil 'L'occupation de la Tchécoslovaquie'. Prepadol ma neúprosný záchvat plaču. Schránka odpadla. Ostala len drobučka bytosť stiahnutá z kože. Pri uvedomení si tohto historického okamihu som pocítila slabučké šteklenie. Moja vlasť ma priťahovala ako bezodná priepasť; rada by som sa do nej naslepo vrhla. Tušila som, že dôvodom zúfalstva neboli tanky, ktoré sa vynorili pred mojimi neveriacimi očami. Nebezpečná a ochromujúca bola predstava, že v tejto zemi prevalcovanej tankami bude život zasa plytký a plný vzájomnej nedôvery a strachu.“

* * *

Tento tu skrátený text som napísala v roku 2008 po nemecky pre švajčiarsky denník *Neue Zürcher Zeitung*. V slovenskom preklade Jany Cvikovej vyšiel v mojej knihe *Postrehy emigrantky* (Aspekt, 2017). Paralely okupácie Československa s útokom Kremľa na Ukrajinu sú očividné. V oboch prípadoch predchádza vpádu do krajiny odmietnutie moskovského diktátu a slobodné rozhodnutie suverénneho štátu na sebaurčenie. Kremľ svoje vojenské násilie propagandisticky obráti na bratskú pomoc, na oslobodenie ľudu spod hrozby prehnitého Západu. Cieľom jeho získania kontroly je vymeniť vládu za svoje bábky, čo sa v ČSSR aj podarilo. Na rozdiel od dnešnej vojny na Ukrajine bojovať so zbraňou v ruke vtedy nebola pre nás opcia. Veľká časť sveta bola rozdelená na dva nepriateľské bloky a ten západný by nám nepomohol. Slovensko a Česko dnes stoja na strane brániacej sa Ukrajiny. V tejto skúške oba štáty v strede Európy obhajujú spoločné hodnoty, ktoré si pred vyše tridsiatimi rokmi samy vybojovali, a tým dokazujú svoju politickú odolnosť voči pokušeniu nastoliť u seba nespravodlivé režimy. Táto počas pohnutých dejín získaná odolnosť je však na Slovensku v poslednom čase neistá. Preto je veľmi dôležité udržiavať spomienku na okupáciu ako na nespochybniteľnú nepravosť a odovzdávať ju ďalším generáciám. Nezabúdame.

✎ Irena Brežná

August 1968 v pamäti slovenskej spoločnosti

21. august 1968 patrí k tým dňom, ktoré súčasníkom ostanú v pamäti do najmenších podrobností – kde boli, čo robili, ako kto reagoval, aké boli emócie...

Mala som síce v tom čase iba 11 rokov, ale aj mne bolo jasné, že sa stalo niečo mimoriadne dramatické s ďalekosiahlymi dôsledkami. Poprázdňinový návrat do Bratislavy mi umožnil na vlastné oči vidieť tanky „zachvatčikov“ i protestné zhromaždenie na Šafárikovom námestí rozohnané výstrelmi. Bol to vpečatujúci moment politickej socializácie, mojej vlastnej i celých generácií.

Odvtedy uplynulo 55 rokov. Čo ostalo v kolektívnej pamäti slovenskej spoločnosti? Historická pamäť je spoločným vedomím veľkých sociálnych skupín, je dôležitou súčasťou kolektívnej identity, zdrojom hrdosti i hanby, víťazstva i zlyhania. Minulosť však nie je raz pre vždy daná, je otvorená ďalším interpretáciám, je dynamickým systémom, ktorý sa mení v čase a kontexte. Zjednodušene môžeme povedať, že v prítomnosti konštruujeme našu minulosť. Tie isté udalosti môžu dostať úplne inú podobu aj v dôsledku ich politickej a ideologickej inštrumentalizácie.

V čase normalizácie režim nadiktoval oficiálnu verziu „augustových udalostí“ ako bratskej pomoci Sovietskeho zväzu a armád Varšavskej zmluvy pred nebezpečím kontrarevolúcie. Spomienka na august 1968 ako na inváziu a začiatok okupácie bola v verejného priestoru na 20 rokov vytesnená. Naratív o násilnej agresii a jej obetiach prišiel až po novembri 89. Medzičasom však vyrástli generácie, ktoré udalosti poznajú len z druhej ruky, resp. nepoznajú vôbec. Pražskú jar, jej brutálne umlčanie i následné roky „obnovenia poriadku“ sme zažili spoločne, ako česko-slovenská spoločnosť. Veľakrát nám však porovnávajúce výskumy odhaľujú, že vnímanie spoločnej histórie sa v častiach bývalej federácie líši. Ako si teda

slovenská a česká spoločnosť pamätajú obdobie pred 55 rokov? Veľa nám o tom napovie výskum Inštitútu pre verejné otázky o osudových „osmičkových rokoch“ našich dejín. Výskum sa síce realizoval v roku 2018, ale aj po piatich rokoch má silnú výpovednú hodnotu a základné rozdiely asi ostali nezmenené. Konkrétne: Pražskú jar a okupáciu označilo za kľúčovú udalosť národných dejín len 8% slovenských respondentov, v Čechách až 23%. Pražskú jar vidí v Čechách v pozitívnom svetle 47%, na Slovensku 30% opýtaných. Líšia sa aj negatívne hodnotenia – okupáciu ČSSR v auguste 1968 vidí negatívne 76% českých respondentov a 61% slovenských. Takýto obraz historického vedomia slovenskej spoločnosti odráža najmä to, ako sa udalosti vyvíjali po spacificovaní reformného procesu. Autorka výskumu Zora Bútorová píše, že na Slovensku síce prevláda odsúdenie invázie, ale k normalizácii bola – a je – slovenská spoločnosť podstatne zhovievavejšia ako česká. Obdobie 70. a 80. rokov minulého storočia je pre nemalú časť slovenskej verejnosti zdrojom nostalgie za sociálnymi istotami, ilúziou rovnosti, lacnými potravinami či družnými kolektívami socialistickej práce. Represia voči každému, kto sa verejne odvážil kritizovať vtedajšie politické pomery, sa týkala len celkom úzkej skupiny ľudí, ostatní boli rukojemníci režimu a držali ústa a krok.

S Pražskou jarou a okupáciou je úzko spojená postava vtedajšieho generálneho tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka. Jemu nespochybniteľne patrí v očiach slovenskej verejnosti (spolu s M.R. Štefánikom) miesto v Panteóne národných hrdinov. Cez jeho osud je v literatúre i vo filme najčastejšie prerozprávavaná aj história pokusu o „socializmus s ľudskou tvárou“ a jeho zastavenie „bratskou pomocou“ Sovietskeho zväzu.

Poznanie dejín, chápanie kontextu udalostí, vnímanie aj „malých dejín“, teda osudov bežných ľudí, nielen „veľkej politiky“ je nevyhnutnou, nie postačujúcou, podmienkou zorientovanosti v geopolitických súradniciach súčasnosti. Výskum historickej pamäte na Slovensku už od roku 1990 odhaľuje, že o našich dejinách toho veľa nevieme a ten deficit spôsobený pokrivenými interpretáciami z minulého režimu sa s nami stále vlečie. Týka sa to aj dátumu 21. august 1968 – štvrtina 18- až 24-ročných nemala v citovanom výskume inú odpoveď ako „neviem“. Opäť teda jedna kapitola slovenských dejín, ktorá je obeťou kolektívnej amnézie aj preto, že sa názory na ňu rôznia a nikomu sa nechce viesť argumentmi podloženú diskusiu s druhou stranou. Aj preto treba oceňiť, že v súvislosti s 50. výročím popri živšej diskusii a prítomnejšom pripomínaní vzniklo aj viacero osvetových kampaní pre mladých ľudí. Predovšetkým filmový projekt „Spýtaj sa vašich“ ponúkol namiesto suchých faktov z učebníc živé príbehy svedkov. Navyše, bol podnetom pre medzigeneračný dialóg o minulosti, čo je najspôhlivejší spôsob ako uchovať historickú pamäť v jej autentickú podobu. Dôležitým krokom k zvýznamneniu výročia je fakt, že od roku 2020 si pripomíname 21. august ako pamätný deň. Navyše, spomienka na tvrdú vojenskú inváziu, pri ktorej zahynulo niekoľko desiatok ľudí a desaťtisíce vyhnela do emigrácie, by mohla mať aj aktualizovaný moment a otvoriť oči obhajcom agresívnej vojny Ruska proti Ukrajine a spochybníť pro-ruský sentiment.

✦ **Olga Gyárfášová**

Irena Brežná (1950)
Slovensko-švajčiarska spisovateľka, vojnová reportérka, publicistka. Vydala desiatku kníh, získala viaceré ocenenia vo Švajčiarsku, v Nemecku a na Slovensku.

Olga Gyárfášová (1957)
Sociologička, výskumníčka a vysokoškolská pedagogička. Je tiež zakladajúcou členkou a analytičkou mimovládnej organizácie Inštitút pre verejné otázky.

August 1968 v slovenskom románe po roku 2000

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968 sa ako násilné prerušenie demokratizácie ČSSR stala jednou z kľúčových spomienok pri vytváraní postsocialistickej slovenskej identity. Po roku 2000 sledujeme jej reflexiu aj v beletrii.

✚ Dobrota Pucherová

Dobrota Pucherová
Samostatná vedecká pracovníčka v Ústave svetovej literatúry SAV, v.v.i. Pedagogicky pôsobí na Katedre komparatistiky a Katedre afrikanistiky Viedenskej univerzity. Vyštudovala anglickú literatúru na Oxfordskej univerzite. Zaoberá sa africkou literatúrou v anglickom jazyku, ako aj slovenskou a českou literatúrou, a to najmä v kontexte teórií transkulturality, svetovej literatúry, postkolonializmu a feminizmu.

Viaceri slovenskí aj menšinoví spisovatelia žijúci na Slovensku sa zaoberali udalosťami augusta 1968 ako kolektívnou traumou: napríklad Viliam Klimáček, Pavol Rankov, Peter Krištúfek, Lajos Grendel, Anton Baláž. Kým niektorí z nich si august 1968 osobne pamätajú, pre iných je to len historická udalosť. Článok načrtáva, ako tieto texty prispievajú k celospoločenskému vyrovnávaniu sa s traumatickou minulosťou. Ako pracujú spisovatelia s historickými faktami v porovnaní s historikmi? Do akej miery reprodukujú známe výklady alebo, naopak, vytvárajú priestor pre nové interpretácie? Mal by byť román o skutočných udalostiach historicky „pravdivý“? Ako sa vytvára kolektívna pamäť a ako môže byť beletria o kolektívnej traume terapeutickým nástrojom pre spoločnosť?

Pátos a nostalgia postsocialistického realizmu

Viliam Klimáček: *Horúce leto 68*

Základným zámerom románu Viliama Klimáčka *Horúce leto 68* (Marenčin PT, 2011) je vytvoriť dokumentárny záznam o masovej emigrácii Slovákov spôsobenej vojenskou inváziou, ktorá drasticky narušila osobné, rodinné a kolektívne identity. Ako autor v doslove vysvetľuje, román vznikol na základe rozhovorov s kanadskými Slovákami, ako aj vlastného svedectva. Faktografickú hodnotu príbehu však naruša autorova interpretácia invázie ako boja dobrých a zlých. Takýto schematický príbeh, s vetami ako „Sme národ odsúdený na nezhnosť. Taký sa ľahko okupuje“ (s. 65) pripomína socialistický realizmus, ako poznamenal v recenzii aj Martin Kasarda: v Klimáčkovom post-socialistickom realizme sú postavy dobrej alebo zlé podľa toho, aký majú vzťah ku komunistickej strane. Disidenti sú jednoznačne dobrí ľudia s dobrými rodinnými vzťahmi; komunista z presvedčenia je nielen eštébačky donášač, ale aj neverný manžel. Román nekladie otázky o minulosti, ale prináša pripravené odpovede. To môže vytvárať pozitívne pocity u istej skupiny čitateľov, ale zároveň kreslí schematický obraz minulosti. Zodpovednosť za históriu je prenechaná Sovietskemu zväzu; Slováci sú znázornení ako nevinné obeť histórie, ktorých utrpenie morálne očisťuje.

Postsocialistická tragikomédia

Anton Baláž: *Len jedna jar*

Román Antona Baláža *Len jedna jar* (Marenčin PT, 2013), založený na spomienkach autora, opisuje Bratislavskú jar – obrodný proces v roku 1968, ktorý vyvrcholil traumatickými udalosťami v auguste. Namiesto nostalgie ako u Klimáčka je však základným nosným prvkom románu ironia, čím príbeh získava kritický odstup od historických udalostí. Román spochybňuje oficiálnu verziu príbehu augusta 1968, podľa ktorej boli účastníci Bratislavskej jari ochotní zomrieť za slobodu. Odmieta heroizovať nielen svojich fiktívnych hrdinov, ale aj historické postavy ako Alexander Dubček. Opisuje drobné protestné gestá medzi študentmi a umelcami a vykresľuje ľudské slabosti, ako sú potreba vlastného komfortu, sexuálne či materiálne túžby, strach alebo túžba po sláve a uznaní, ktoré sa stavajú do cesty ideálu slobody. Príbeh má svoju vlastnú revizionistickú agendu: zdôrazniť význam slovenských činiteľov v obrodnom procese. Sústreďuje sa na slovenské politické osobnosti a pokúša sa refokalizovať centrum obrodeneckého procesu z Prahy do Bratislavy. Presadzuje víziu Slovákov ako žijúcich svoj samostatný život bez Čechov a bojujúcich svoj vlastný boj proti totalite:

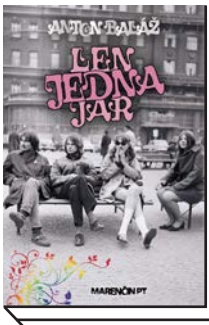
„Podľa našej televízie to vyzerá tak, že všetko sa deje len v Prahe. Pre svet je to Pražská jar.

Aj keď Dubček je Slovák a revolúciu prišiel robiť do Prahy z Bratislavy. Či nie?“ (s. 124)

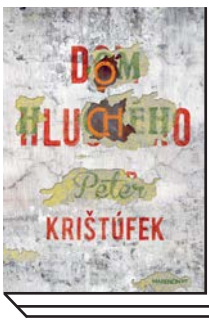
Román však nereflektuje na proces spomínania a štruktúrovania spomienok do príbehu. Z tohto dôvodu nedokáže vstúpiť do zaujímavejšej diskusie o procese vytvárania kolektívnej pamäti.

Viliam Klimáček: Horúce leto 68
Bratislava: Marenčin PT, 2011

Anton Baláž: Len jedna jar
Bratislava: Marenčin PT, 2013

Peter Krištúfek: Dom hluchého
Bratislava: Marenčin PT, 2012

Pavol Rankov: Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)
Bratislava: Kalligram, 2008

Historiografická metafikcia

Peter Krištúfek: *Dom hluchého*

Román Petra Krištúfka *Dom hluchého* (Marenčin PT, 2012) vznikol na základe šesťročného archívneho výskumu a spracúva udalosti na Slovensku od tridsiatych rokov 20. storočia až po 21. storočie. Je sledom epizód, ktoré zjavne nepochádzajú zo spisovateľovej pamäti ani nevznikli v jeho imagínácii, ale sú „požičané“ z iných zdrojov. Táto derivatívnosť bola jedna z výhrad kritiky. Ako napísal Vladimír Barborík: „Zo slovenskej literatúry vypožičaných, niekedy až doslovne prebratých motívov nájdeme v knihe viac.“ Krištúfek si však tento spôsob písania volí zámerne. Jeho „historiografická metafikcia“ ukazuje, že žiadne pôvodné príbehy už nie je možné napísať, lebo všetko vnímame iba zo zaznamenaných príbehov, ktoré sú samy osebe už interpretáciami. Namiesto faktografickosti zdôrazňuje, že zaznamenávanie histórie je vždy procesom fikcionalizácie. Román neustále poukazuje na tento textuálny, derivatívny charakter histórie a pamäti tým, že na jednej strane preberá svoje príbehy z iných textov a palimpsestovo ich prepisuje, a na druhej strane neustále zdôrazňuje nespoľahlivosť ľudskej pamäti. Príkladom je zobrazenie invázie vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR:

„Dvadsiaty prvý august 1968 som strávil u rodičov v Brežanoch. Uprostred noci som sa šiel v polospánku napiť do kuchyne. Vyzeralo to ako súčasť nedosnivaného sna – všetko sa začalo otriasať, dokonca aj hrnček s vodou, ktorý som položil na kredenc. Nakoniec doskákala až na okraj stola a spadol na dlažku. Zemetrasenie – napadlo mi.“ (s. 384)

Krištúfkova rekonštrukcia augusta 1968 je pravdepodobne založená na filme *An Unbearable Lightness of Being* (1988), v ktorom trasúci sa pohár s vodou na stole metonymicky zobrazuje inváziu sovietskych tankov do Prahy. V tomto zmysle sa kolektívna spoločenská trauma stáva prevzatou traumou založenou na nie vlastnej, ale prevzatej spomienke. *Dom hluchého* naznačuje, že umelecká interpretácia historickej skúsenosti sa môže zdať skutočnejšia a autentickjšia ako samotná historická udalosť. Aká je teda terapeutická funkcia takejto historiografickej metafikcie? Spočíva v kritickom spracovaní tradovaných príbehov. Napríklad takto ironicky román komentuje absenciu disentu na Slovensku:

„Keďže sme holubičím národom [...] po svojom sme sa pustili do boja. Nie tak naozaj, len takým holubičím spôsobom, prostredníctvom symbolov. Aktom odporu bolo všetko, aj to, keď ste ráno išli na záchod. Čo z toho, že vás nikto nevidel. Potom ste si nechali narásť na protest bradu, aspoň ste ušetrili za žiletky...“ (s. 387)

Takáto paródia oficiálneho naratívu augusta 1968 (ktorý pomáhala vytvárať napríklad notoricky známa fotografia Ladislava Bielika, na ktorej muž v Bratislave nastavuje svoju rozhalenú hrud' hlavni tankového dela) je ozdravením voči ideologickému písaniu dejín. Román ukazuje, že sme neboli hrdinovia, a teda nikto nemá právo privlastniť si august 1968, ale zdôrazňuje, že sme si zachovali ľudskosť.

Absurdnosť histórie

Pavol Rankov: *Stalo sa prvého septembra*

Podobným spôsobom pracuje s kolektívnou pamäťou Pavol Rankov v románe *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)* (Kalligram, 2008), do ktorého sa pokúsil vtisnúť 30 rokov slovenskej histórie (1938 – 1968) na niečo vyše 300 strán. Charakterizuje ho žurnalistická skratkovitosť, ktorá predpokladá, že čitateľovi netreba nič vysvetľovať, pretože ide o známu nedávnu históriu. Augustovú inváziu do Bratislavy opisuje v jedinom krátkom odseku:

„Noc z dvadsiateho na dvadsiateho prvého augusta bola jasná a teplá. Zobudila som sa asi okolo tretej. Ulicou sa niesol hukot a škrípajúce. Pozrela som sa z okna a hneď som vedela, že je zle. Išli tadiaľ tanky. Do tmy svietili široké biele pruhy, ktoré mali namaľované uprostred.“ (s. 321)

Na rozdiel od Klimáčka alebo Baláza Rankovov rozprávač nehodnotí a nesnaží sa čitateľa emocionálne vtiahnuť do príbehu. Strohý štýl necháva čitateľovi kritický odstup. Absencia detailov je tu znakom autorovej postmodernej únavy z naratívnych klišé – ako napríklad trasúci sa pohár vody na stole u Krištúfka. Výsledkom je skondenzovaný príbeh, ktorý si čitateľ musí doplniť detailmi (a emóciami) sám: príbehy postáv akoby len ilustrovali „veľké dejiny.“ Tento postup sa stal terčom literárnej kritiky. Ako napísal Radoslav Passia: „Príbeh sa pod neroztriedenou farchou faktorov vytráca a mení sa na prúd ilustratívnych udalostí, ktoré notoricky známe fakty ‚románovo‘ dopovedávajú.“ *Stalo sa prvého septembra* však nechce byť realistickým historickým románom, v ktorom sa cez príbehy fiktívnych postáv formuje známa („reálna“) história. V duchu postmodernej ruší rozdiel medzi „fiktívnym“ a „reálnym“ a vytvára hru, v ktorej sa „veľké“ a „malé dejiny“ dostávajú do rivality.

Pomocou paródie, hyperboly a grotesky naznačuje, že autentická minulosť neexistuje, pretože k nám prichádza len sprostredkovaná, textuálna. V tomto zmysle je Rankovov román odideologizovaný. Ak má nejakú koncepciu dejín, tak je to ich absurdita. Naznačuje, že každý pokus pochopiť históriu je márný, pretože racionálne nie je možné vysvetliť rasizmus alebo túžbu ovládať ľudí. Vo svojom odmietaní pochopiť túto históriu podľa prijatých interpretácií a vytváraním vlastnej, absurdnej logiky, otvára možnosť oslobodenia sa od násilnej logiky histórie.

Ako literatúra otvára nové významy

Môže sa zdať, že postmoderný slovenský román o auguste 1968 nikdy nemôže ponúknuť uspokojivý príbeh tejto kolektívnej traumy, pretože a priori odmieta vytváranie kauzálneho naratívneho oblúka a jednoznačné interpretácie. Neustále zdôrazňuje nejednoznačnosť, relatívnosť a nespoľahlivosť spomienok a pohráva sa s alternatívnymi verziami histórie. Pri rozprávaní traumatickej minulosti totiž vstupujú do procesu rôzni aktéri, z ktorých každý má vlastné záujmy. V snahe stabilizovať význam kolektívnej traumy je preto vždy nebezpečenstvo, že sa príbeh využije na legitimizáciu moci istej skupiny. Postmoderné romány o 1968 preto odmietajú hľadať ultimátne významy, ale majú snahu ustavične otvárať nové významy, upozorňovať na proces konštrukcie príbehu a nútiť ho, aby sa zamyslel nad spôsobmi, ako sa tvorí história. KR

Víno z jednej úrody

✦ Artem Čech

Nie žeby som neveril v totálnu ruskú inváziu. Ale nechcel som ju. Predovšetkým som nechcel narušiť rutinu svojho spokojného života. Nepoznám nič krajšie, ako sú obyčajné rituály:) ranné cvičenie, každodenná práca nad textami a večerné čítanie knihy s pohárom suchého, stereo-systém, príjemné svetlo gírlánd, rozhovory s manželkou o tvorbe a o výchove syna, vzácní priatelia, ktorí prichádzajú na návštevu a prinášajú prosecco, čipsy, syrové guľky od zakarpatských majstrov... A zrazu je všetko inak. Spanikáril som. Okrem pocitu neobsiahnuteľnej hrôzy (vtedy, počas prvých hodín vojny, sme ešte nevedeli, čo presne nám priniesie), som musel zároveň banálne vyjsť zo svojej útulnej skrýše, vzdať sa zvyčajných súčastí života v blahobyte, strpieť zimu, hlad, emočné napätie, strach a hnev. Nie sú to najlepšie vyhliadky pre človeka, ktorý nezvykol zbytočne vychádzať zo svojej ulity. Najhorší bol pre mňa nútený pobyt v sociálnom priestore, v kolektíve cudzích ľudí. V princípe v kolektíve.

Poznám ten pocit; mal som už podobnú skúsenosť, už som ňou prešiel. Vynútená socializácia v dospelom veku je deprimujúca; do istej miery dokonca vyčerpáva, ak si si zvykol na svoj osamelý svet a teraz musíš žiť obklopený ľuďmi, ktorí ti nie sú blízki duchom a ktorých nedokážeš stále adekvátne vnímať. Samozrejme, vieš veľmi dobre, že to nie je ich vina, ale prirodzené právo takými byť – vzdialenými duchom, cudzími, inými. A tak sú to v prvom rade tvoje problémy, s ktorými sa musíš vyrovnávať. Prispôbiť sa okolnostiam, nachádzať spoločnú reč s tými, ktorých si si v civilnom živote v podstate nevnímal, podriaďiť sa tým, ktorí v tebe vyvolávajú odpor, a veliť tým, ktorým nie si schopný zveriť svoj život, aj keď veliteľ závisí od konania podriadených rovnako ako podriadení od konania svojho veliteľa.

Áno, túto skúsenosť som už mal. A adaptácia bola pre mňa nielen zložitý proces, ale aj proces bolestivý. Keď som ešte na začiatku vojny v roku 2015 prvýkrát vstúpil do radov Ozbrojených síl Ukrajiny, v mojom živote sa objavili: baník z Dnepropetrovska, ktorý sa mi čoskoro stal bratom, zločinec z Čerkaska, s ktorým som sa naučil najšť spoločnú reč, dokonca plnú exotickú nežnosť, svorka klasických hopnikov z južných oblastí, ktorých som sa spočiatku stránil, ale získali si moju úctu pre svoju nebojnosť, chlapani z Podolov, ktorí ma naučili jednoduchú filozofiu čiernej zeme a ukázali mi, ako milovať a všímať si takmer neviditeľné a nádherné veci – vtáčí spev, zamrznuté obrázky na skle auta, ticho donbaskej stepi, neko-nečno ukrajinskej oblohy, ale aj to, že vojakovi Klimovi trčia rebrá vtipne, ako klávesy na xylofóne. To všetko sa však stalo časom, po týždňoch, ba mesiacoch brúsenia kovu o kov.

Tentoraz, počas totálnej vojny, sa vedľa mňa objavili iní noví ľudia. Na jednej strane vyzerali takmer ako blízki. Samozrejme, nie takí, s akými som si ešte do februára 2022 vychutnával Zinfandel vo svojej kuchyni, ale takí, s ktorými by som si ho teoreticky vychutnávať mohol. Nie ostré, ba ani pivo nie, ale červené kalifornské. Lebo sú to ľudia, ktorí sa vyznajú a cenia si to. Za zvukov dobrej hudby, pri rozhovoroch o večnosti a sporoch o naliehavých veciach, pri spomienkach na spoločných známych z civilného života alebo spoločné miesta, ktoré sme navštívili v našich paralelných realitách: Battery Park, Reeperbahn, Chufut-Kale, Reitarska ulica v Kyjeve. Môj prápor je utkaný prevažne z obyvateľov hlavného mesta a napriek rôznemu sociálnemu statusu, politickým preferenciám či kultúrnej orientácii je viac toho, čo nás spája, než toho, čo nás rozdeľuje. Mentálne sme zväčša na rovnakej úrovni, určujúce morálne hodnoty nás smerujú do spoločného ohniska, ale predovšetkým máme sformovaný objektívny ukazovateľ: väčšina z nás je ako víno z rovnakej úrody, ktoré dozrievalo v rovnakých podmienkach. Kyjevský Syrec 90. rokov sa len málo líši od môjho rodného sídliska „D“ v Čerkasoch, moje mládežnícke skúsenosti nie sú o nič lepšie či horšie ako skúsenosti mojich súčasných rovesníkov, naše všeobecné stredoškolské vzdelanie vyrovnalo naše príležitosti, hoci každý z nás si vybral inú cestu.

V poriadku, pripusťme, mohol by som sa od ostatných vyčleniť ako spisovateľ; môj výber sa uberal cestou, ktorá v mojom súčasnom prostredí

nie je bežná. Ale podstata – mentálne zakorenenie mojej generácie do historického kontextu našej republiky – je tá istá. Sme si veľmi podobní. Ako spisovateľ sa ničím nelíšim od mojich rovesníkov: vodiča kamiónu s prezývkou Geograf, IT-čkára, ktorého voláme Vírus, či domáceho majstra Jeta. Napriek našim na prvý pohľad rôznym, ale často paralelným remeslám všetci vychádzame z rovnakého prameňa a stretávame sa v tomto čiernom kontrastnom bode s názvom „Február 22“. Všetci, čo sme tu, máme v hlavách rôzne svetonázorové koncepcie, ale spoločného nepriateľa, rozdielnu motiváciu, ale sme v rovnakom záprahu, máme rôzne postoje, ale rovnaký cieľ – nezanechať túto vojnu našim deťom. Lebo všetci sme kedysi boli deťmi a neutiekli sme ďaleko od toho, akí sme boli. Sme deti neistej postsovietskej reality, ktoré prežili množstvo premien a vyrástli ako nečakane silná generácia. Museli sme prežiť čiernobyľskú katastrofu, chudobu perestrojky v 90. rokoch, nebezpečné pokušenia prvých rokov samostatnosti, prežili sme revolúciu a stali sa zrelými osobnosťami v časoch neustálych zmien. Teraz sme vo vojne. Už to nie je epocha zmien. Je to kardinálny prechod na inú rovinu a všetku váhu tohto prechodu nesieme na pleciah našej generácie.

V decembri 2021 som robil rozhovory s mnohými známymi z Kyjeva a snažil sa pochopiť, čo cítia a ako prežívajú jasnú hrozbu na ukrajinských hraniciach. Za maskou zdanlivého pokoja sa ukrývala úzkosť a strach. Všetci sa veľmi báli útoku na Kyjev, mnohí si robili záložné plány pre prípad vojny a balili kufre pre prípad núdzového odchodu. Aký je správny postup? Utekať? Zachraňovať rodičov a deti? Ísť na front bojovať? Alebo, naopak, počkať, kým začne niekto konať namiesto teba? Vtedy sa zdalo, že tvárou v tvár tejto hrozbe Ukrajinci zostali stáť. Čudovali sa, prečo mlčí prezident Zelenskyj, ale americké a britské spravodajské služby nie. Čo sa tu vlastne deje a či sa oplatí plánovať na január – február nové projekty, knihy a zahraničné cesty.

Pri pohľade na históriu sa dalo predvídať, že Kremľ skutočne opäť obetuje stovky svojich obyvateľov pre svoje utopické ciele, jeho delostrelectvo skosí obytné štvrte a do okupovaných miest pošle trestné čaty vrahov a zlodejov. Rusko nikdy nebralo ohľad na ľudské zdroje a za posledné desaťročia sa sotva niečo zmenilo. Všetky vojny, ktoré viedlo, sa navzájom podobali najmä presnosťou a dodržiavaním elementárnych pravidiel vedenia vojny. Schéma je prepracovaná a jednoduchá ako drevený stolček – zabite všetkých a zrovnajte so zemou všetko, čo nedokázate obsadiť. Dnes už celý svet sleduje, ako sa táto schéma plynule rozvíja pri útokoch nového predátora, ako sa horúčkovite hľadal casus belli, s akou hysterickou zúrivosťou prokremelskí politici volali po bombardovaní Ukrajiny. Ostala jediná otázka: cena. Aké obete je ochotný priniesť Putin? A, na druhej strane, sú Ukrajinci pripravení obetovať sa v záujme mieru a slobody?

My sme so svojou vnútornou optikou mali mnoho vlastných otázok. Tá najdôležitejšia bola – kto z nás pôjde brániť ukrajinskú zem do posledného dychu? Nakoniec išli rôzni ľudia. Mnohí z nich boli mladí, dokonca veľmi mladí vojaci, ale základnú kosť armády tvoríme my – generácia 30- až 40-ročných. Generácia, ktorá vo všeobecnosti vyrástla na tej istej ruskej kultúre a ruskej nekultúrnosti, so

zabetónovaným presvedčením o vlastnej provinčnej druhoradosti a s pocitom tichej závislosti voči civilizovaným krajinám. A hoci sme k chápaniu vlastnej príslušnosti k ukrajinskému národu a k uvedomeniu si povinnosti chrániť svoje územie, k svojej nie vždy celistvej identite a svojmu nie vždy rodnému jazyku prichádzali rôzne, všetci sme nakoniec dospeli k rovnakému cieľu: sme generáciou Ukrajincov, ktorá sa spojila kvôli víťazstvu. Neskôr sa možno opäť rozdelíme na molekuly a každý vo svojej sociálnej bubline bude tvoriť vlastnú realitu tak vo svojej hlave, ako aj okolo seba.

Ešte v roku 2018, keď som začal písať román *Kto vlastne si?* a jednou z hlavných postáv bol vojnový veterán z Afganistanu z rokov 1979 – 89, sa mi ako veteránovi ATO zdalo, že som pochopil podstatu vojny a že vytvorím postavu so zjavnými príznakmi posttraumatického syndrómu nebude problém. Poznal som niekoľko ľudí s rôznym stupňom tejto diagnózy, ešte ako dieťa som žil mnohé roky pod jednou strechou s prototypom môjho hrdinu a zblízka som videl jeho slzy, bolesť, zúfalstvo, strach, záblesky jasného rozumu a hrôzostrašné sny v delíriu – teda rôzne hraničné stavy. Teraz sa za toto moje sebavedomie hanbím.

V skutočnosti som sa vnútorne stotožnil s tým, čo znamená byť vojakom, až v marci 2022, keď som si opäť obliekol vojenskú uniformu a zobral do rúk zbraň. Skôr, počas môjho prvého pobytu na fronte, som síce bol vojakom, ale môj pobyt v tejto role mal charakter náhodnej a absurdnej dočasnosti. Oslobodenie mačiatka z horiacej stodoly z teba nespraví profesionálneho hasiča. Ale až teraz, keď som druhýkrát vstúpil do tejto rieky, som veľa premýšľal o tom, že v románe o veteránovi by som správanie hlavného hrdinu zobrazil inak, a zmenil by som aj fókus, ktorý bol naň nasmerovaný. Bezprostredný účastník bojov, ktorý pocítil všetku jej sakrálnu hrôzu a všetku jej hrôzostrašnú podstatu, sa pozerá na svet cez krvavé okuliare. Pokrivený sa ukazuje práve jeho pohľad, nie svet, na ktorý sa pozerá. Túto myšlienku som pri písaní románu nebol schopný vyjadriť práve preto, že moja služba v rokoch 2015 – 16 sa väčšmi podobala vojenskému turizmu s jasným vedomím, že ak prežijem, budem sa mať kam vrátiť. Teraz túto istotu nemám. Vojna je okolo nás, je všade, otráвила celé územie Ukrajiny, infikovala každého Ukrajinca, dokonca aj toho, kto si to neuvedomuje. Infikovaný som aj ja. A už cítim, ako sa mi pokrivilí šošovky v mojich okuliaroch, ako ešte donedávna pochopiteľný a láskavý svet zrazu stratil svoju zvyčajnú štruktúru a premenil sa na chaotický súbor častíc.

Kto vlastne som a prečo som tu? Takýto mal byť môj osud? Naozaj musím žiť práve takýto život počas najbližších týždňov, mesiacov, rokov? Bezprávnym subjekt veľkej mašinerie, ktorá nás všetkých posúva k spoločnému cieľu.

Často spomínam na čas, keď som mal 17 – 18 rokov. V tých rokoch som sa o politické dianie na Ukrajine nezaujímal ani náhodou. Oranžová revolúcia, do ktorej som sa ako študent aktívne zapojil, sa ešte neuskutočnila. Takmer všetko moje „vedomé“ detstvo a mladosť ubehli pod vlajkou chudoby kučmomskej stagnácie a zdalo sa mi, že tak to bude stále, nikdy sa nič nezmení. Deväťdesiate roky sa skončili veselo, v sprievode opileckého tinedžerského křiku s príchuťou rúzu. Nový život sa začínal v stagnujúcej krajine bez akejkoľvek perspektívy.

Artem Čech (1985)
Spisovateľ, autor viac ako 10 umeleckých a non fiction kníh, z ktorých najznámejšie sú *Bod nula* (Точка нуля), *Oblasť D* (Район Д), *Kto vlastne si?* (Хто ти такий?). V rokoch 2015 – 2016 absolvoval vojenskú službu v Ozbrojených silách Ukrajiny. Od začiatku totálneho útoku Ruska na Ukrajinu opäť slúži v armáde. Jeho texty sú preložené do angličtiny, nemčiny, poľštiny, češtiny. Je laureátom Literárneho ocenenia M. Gogola (2018), Literárnej prémie Josepha Conrada (2019), Knihy roku BBC (2021) a iných.

Ale na to sme nemysleli. Mysleli sme na iné. Na to, že Ukrajina je európskou perifériou, tichý zablatený zapadákov. Nikto ju nezaujíma ani ona nikoho nezaujíma a vojna je posledná vec, ktorá by sa jej mohla stať. Hoci, akokoľvek je to čudné, v tom čase som na vojnu myslel často. Druhé Čečensko, ohnivý oblak z Kosova, Afganistanu, Iraku, Preševského údolia. Mimo môjho sveta, mimo zdravého rozumu a mimo tichej ukrajinskej krajiny sa dialo niečo strašné. K teroristickým útokom mohlo dôjsť v Rusku, Írsku, Španielsku alebo v moslimských krajinách. Bomby padali na hlinené chatrče niekde v oázach blízkovýchodných púští. Mučiarne boli rozmiestnené na čiernych územiach afrických krajín. Vrcholom našich konfliktov bola akcia „Ukrajina bez Kučmu“, ktorá u mňa prešla takmer bez povšimnutia, pretože, opakujem, v tom čase ma politika zaujímala minimálne.

A tak sedím uprostred lesa v bavlnených nohaviciach a bunde národnej gardy, kdesi ďaleko revú líšky, mám 37 rokov, za sebou kopy vydaných kníh, prekladov, nemalé spisovateľské skúsenosti, depresie a osobnú zbraň. V mojej krajine je vojna. Skutočná, veľká, nelútostná, krvavá. A akokoľvek sme si na to zvykli, stále to znie desivo – v mojej krajine je vojna. A ja som vojakom v tejto vojne. A som jedným z tých, kto drží v rukách zbraň. A tá zbraň môže zabíjať. Zabíjať nepriateľov. Znie to všetko príliš jednoducho, obyčajne, akoby sme takto prežili celý svoj život. Akoby sme všetci – aj ja, predovšetkým ja, – boli predĺžením vojny. Jedným celkom. Generáciou. Všetci títo dospelí, ktorí boli ešte včera len deťmi a vyrastali v nepriaznivých postkoloniálnych podmienkach, sa zrazu ocitli na prahu novej skúsenosti – hroznej a nenapraviteľnej, skúsenosti, v ktorej tieni sa strácajú všetky predchádzajúce roly a zabúda sa na sociálne statusy, mení sa optika, realita je skreslená, keď normálne už nevyzerá normálne a keď nerozoznáš lásku od ľahostajnosti, pokoj od únavy, nevyhnutnosť od sna.

Nechcel som narušiť poriadok svojho života, bolo mi príjemne vo svete spomienok na detstvo, čistej minulosti, hrejivého pohodlia a zrozumiteľného pokoja v pohodlnom kresle s notebookom na kolenách. Mojich zvyčajných pár pohárov suchého po siedmej večer, moja telocvičňa s vtipnou ryšavou recepčnou, moje zbierky platní a zbierky mincí, môj bicykel, moje výlety a môj zdravý pravidelný spánok. Nehovorím o mojej rodine a všetkom, čo s ňou súvisí. A áno, nestotožňoval som sa so žiadnou generáciou. A miloval som aj život, hoci som sa len zriedka z neho tešil. Páčilo sa mi, že nám nepadla na hlavu kov, a mojím jediným veliteľom bolo moje svedomie. Všetko sa stratilo, zmenilo sa. Stal som sa súčasťou generácie. Súčasťou ľudí, ktorí práve bojujú a jedného dňa, keď očami odprevadia posledný železničný vagón ruských vojsk, sa vrátia domov a nebudú vedieť, ako žiť ďalej. Pretože – ako budeme žiť vo svete, ktorý už nefunguje?

Preklad **Valéria Juríčková**

Text vznikol v rámci projektu „Ukrainian authors for Europe. Europe for Ukrainian authors“, ktorý organizuje Rozstaje.art s podporou Bázis – Maďarský literárny a umelecký spolok na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný Medzinárodným vyšehradským fondom.

Reklama za cenu života a krvi

 Valéria Juríčková

Uprostred nudnej práce ma vyruší telefón. Displej ukazuje meno rozhlasovej redaktorky. Pred pár dňami zomrela na následky raketového útoku v Kramatorsku ukrajinská spisovateľka Viktoria Amelina. V roku 2018 bola v Košiciach v rámci festivalu MAČ. V slovenčine vyšla v preklade jej detská kniha *Ktosi alebo Vodné srdce*. Redaktorka chce prísť a spraviť so mnou rozhovor. „Valéria, tú knihu ste prekladali vy?“ pýta sa ma neisto. „Áno, ja,“ odpovedám stroho. „Zdieľali ste fotky, ale nepíšete, že ste to prekladali vy!“ „Ale no, nemyslím, že je vhodné robiť si piár na niečej smrti!“ odpovedám rázne. Tentoraz nechápe redaktorka: „To áno,“ odpovedá neisto, „ale väčšina by to spravila.“ Pani redaktorka roky pomenováva realitu priamo. A viem, že priama môžem byť aj ja. „Prekladáte teraz niečo?“ pýta sa ma. „Samozrejme, že prekladám,“ reagujem opäť s počudovaním. „Ja len, že váš facebook je taký chudobný, nezdieľate nič o vašich prekladoch, vašej práci...“ Nie, nezdieľam. Cena za takúto reklamu by bola priveľká. Cena krvi, smrti a utrpenia Ukrajincov. Je pravda, že vojna prekladom z ukrajiničiny prospieva. Znie to hrozne! Desím sa tejto krutosti. Ale na druhej strane som rada, že sa z ukrajiničiny konečne prekladá. A tajne dúfam, že sa prekladmi mnohé vyrieši.

Celé desaťročia poznám slovenský i ukrajinský kultúrny priestor. A často neladia. Akoby sme používali úplne odlišné kódy a napriek obrovskej snahe z oboch strán si neboli schopní rozumieť. Napríklad spomínaná bezohľadná autoreklama je na Ukrajine veľká téma. Na Slovensku pôsobím radikálne. Rovnako veľkou témou je aktuálny postoj k ruskej kultúre. Sledujem, ako rôzne to vnímame, ako naše „dekódovacie mechanizmy“ ovplyvňuje historický kontext a koľko nedorozumení sa tak deje.

Onoho 24. februára slovenské kníhkupectvo v rámci plánovanej kampane uverejnilo na facebooku knihu ruskej proveniencie s textom „Kniha, ktorú by ste si mali prečítať práve dnes!“ Keby som nevedela, že príspevky na sociálne siete sa bežne plánujú dopredu, obvinila by som ich z cynizmu. Tak som ich len upozornila, nech príspevok radšej stiahnu. Moje pochopenie už však nebolo také láskavé, keď som o pár týždňov videla v kníhkupectvách žiarivý medzi novinkami výber z diela Puškina. Áno, rozumiem edičným plánom a tomu, že vojnu nikto predvídať nemohol. Ale keď už tu vojna s nami pár týždňov bola, asi by som Puškina dala niekde decentne dozadu.

Pri spomienke na rok od ruského útoku pripravilo jedno slovenské divadlo podujatie na podporu ukrajinských utečencov na Slovensku. Moje potešenie rýchlo vychladlo, keď som si prečítala program – Šostakovič, Dostojevskij... To akoby ste tých, ktorí

Valéria Juričková (1976)
Narodila sa v Stropkove, vyštudovala ukrajinčinu na FiF Prešovskej univerzity. Odborne sa venuje teórii a kritike umeleckého prekladu a prekladá súčasnú literatúru z ukrajinčiny. Okrem časopiseckých prekladov prózy a poézie vyšli v jej prekladoch detské knihy *Ktosi alebo Vodné srdce* Viktorie Ameliny, alebo *Sova, ktorá sa chcela stať škovránkom* Haliny Vdovyčenko (Slniečkovo 2020, 2021).

prežili holokaust, chceli utešiť nemeckým umením. Rok totálnej vojny. A nám to nedochádza. Nedávno som na súkromnom profile človeka, ktorého si vážim, zazrela príspevok s knihami, ktoré si práve kúpil... čítal Tolstého *Vojnu a mier*, dokúpil si Čechova, Dostojevského... Chcela som napísať komentár v štýle „Dúfam, že si to kupuješ kvôli kritickému čítaniu,“ ale zháčila som sa, pretože nižšie on sám motív tohto nákupu komentoval ako túžbu poznať diela týchto mysliteľov, veľikánov humanizmu a pod. Chcela som ho osloviť, rozprávať sa o jeho očakávaniach a ponúknuť mu ukrajinských autorov. Ale texty, ktoré by som ľuďom na Slovensku ponúknuť chcela, v slovenčine nie sú. Už dávnejšie som zareagovala na iniciatívu ukrajinských novinárov, ktorí potrebovali prekladateľov pre výzvu „Sto rokov mlčania ruskej kultúry“. Ich výzva znie logicky a jasne. Mnohí si možno povedia, že Tolstoj za nič nemôže. Že Dostojevskij nie je vinný za šialenstvo Putina. No tieto postoje sú nekritické a bez snahy vidieť veci v kontexte a súvislostiach. Pretože „ruskij mir“, putinov svet sa tu neobjavil len tak. Jeho imperialistické myslenie sa formovalo storočia. Názory na koloniálne postavenie Ukrajiny sú prítomné v literatúre celé storočia. Mentalita tohto sveta nevznikla 24. februára 2022. Nevznikla ani v 21. storočí. Ani v 20. storočí. Je to refaz, filozofický imperialistický koncept, ktorý sa nabaľoval celé generácie ako snehová guľa a vybuchol 24. februára. Putin je Putinom aj vďaka textom Tolstého, Dostojevského či iných. Ruskí vojaci sú takí aj vďaka textom týchto „veľikánov ducha a humanistov“. Masakre v Buči, Irpeni, zničený Bachmut, Mariupol, tisícky nevinných mŕtvych sú ovocím imperialistického myslenia, ktoré títo „veľikáni ducha“ formovali.

Keď Oksana Zabužko v relácii Večera s Havranom počas nedávnej návštevy v Bratislave hovorila na túto tému, čakala som, že sa otvorí aj v našich médiách. Čakala som diskusiu, reakciu, hoci aj kritickú a opozičnú, nie iba eunuchovský obdiv voči pani Oksane. Hnevala som sa, že Slováci nemajú vlastný názor. Že sme takí mentálni eunuchovia. Že sa nepozeralíme kritickým (to znamená racionálnym, vedomým, premysleným) pohľadom ani na ruský a ani na ukrajinský svet. Lebo ani tam to nie je všetko ružové. Ani bezbrehý obdiv voči všetkému ukrajinskému nie je celkom zdravý. Ako hovorí moja známa z Kyjeva: „Aj my máme svojich kolaborantov.“ Ale vieme to vôbec posúdiť? Máme zdroje z oboch strán?

Nie, vôbec nie som proti ruskej kultúre. Áno, pokiaľ nečítame ruské texty, ale čítajme ich kriticky a hľadáme tam práve tú moc, ktorú literatúra má. Ak ruské knihy čítať dokážete. Ja nedokážem. Pohľad na zranených, mŕtvych a strápených Ukrajincov mi dnes vnútorne nedovolí zobrať do rúk žiaden ruský text.

Tieto riadky píšem práve preto, že mám pre Slovensko pochopenie. Aj my sme boli celé storočia formovaní proruskou propagandou. Aj nám ktosi systematicky vtíkal do hlavy, že Rusko je silné dubisko, pod ktorým nájdeme ochranu. Aj nám niekto hodiny literatúry hovoril o humanizme v ruskej literatúre a vysoko oceňoval psychologickú hĺbku týchto kníh, až sa nám to dostalo hlboko pod kožu. Pocit, že by sme mali kritizovať Dostojevského, je pre nás taký svätokrádežný, akoby sme mali kritizovať Bibliu. Aj Slováci potrebujú časový odstup. Abstinenciu od tejto proruskej ideológie. Vyčistiť si hlavu od mentálnych nánosov, ktorými sme zamorení skrze storočné proruské myslenie. Až potom budeme môcť kriticky čítať ruskú literatúru nanovo.

Na druhej strane je pravdou, že tú skutočnú Ukrajinu na Slovensku nepoznáme. Poznáme Užhorod, poznáme pašerákov, zbohatlíkov (a medzi utečencami ich je množstvo a robia Ukrajinu zlé meno), poznáme útržky, ktoré vôbec nie sú relevantnou vzorkou krajiny. A hlavne vôbec nepoznáme literatúru tejto krajiny. V 60. a 70. rokoch 20. storočia sa prekladalo celkom dosť. Neskôr už menej a sporadicky. Výberovosť prekladov za celé 20. a 21. storočie však vôbec nie je taká, aby reprezentovala reálnu pestrosť ukrajinského literárneho sveta. Som teda rada, že sa konečne začalo prekladať. Veľmi to potrebujeme. Ako soľ. Bez prekladov nebudeme schopní pochopiť „ukrajinskú dušu“, ich svet, všetku tú ich čudnosť i výnimočnosť. Celú paletu toho, kým sú, ako žijú, aké hodnoty bránia a prečo si ich bránia. Ešte stále sa na Ukrajinu pozeráme optikou Slováka, sformovaného „ruskym mirom“. Aj preto mi je ťažké prispieť a prekladať. Možno mala redaktorka pravdu, že mnohí si dnes vďaka vojne robia piár. Získavajú body, dokazujú svetu svoju (ne)hodnotu. To nič. A možno budem príliš láskavá, ale u mňa zaváži aj to, ak urobia prácu, ktorá pomôže. Ak majú byť Slovensko s Ukrajinou priateľmi, musia sa navzájom spoznať. Ak majú naši susedia na Ukrajine pocítiť, že u nás priateľov majú, potrebujeme sa poznať. Bez prekladov to nepôjde. **KR**

Vojna komprimuje čas. Už existuje iba prítomnosť

Andrzej Stasiuk – jeden z najprekladanejších poľských autorov, zakladateľ legendárneho vydavateľstva stredoeurópskej literatúry Czarne – zavítal v júni do Bratislavy na literárny festival BRaK, aby predstavil slovenskému publiku svoju knihu *Cestou do Babadagu*. V slovenskom preklade Karola Chmela vyšla vo vydavateľstve Absynt po 19 rokoch od jej prvého poľského vydania v roku 2004.

✚ Tina Čorná Sikorová

Dá sa považovať kniha *Cestou do Babadagu* za vašu rozlúčku s 20. storočím?

Keď som ju písal, bol som do nej ponorený na sto percent, nelúčil som sa so storočím, ale dnes – s odstupom času – predsa len vidím, že je to už historická kniha... Realita prelomu storočí, ktorú opisuje, je diametrálne odlišná od dnešnej skutočnosti. Keď nejakú knihu dopíšem, už sa k nej nevraciam. Zaujímajú ma nové témy, objavujem mne neznámy, nedostupný svet, ktorý chcem opísať a priniesť v knižnej podobe. Ale jednako ma fascinuje, ako dokáže čas zobrať spisovateľovi z ruky zbraň!

V májovej KR vyšla esej ukrajinského spisovateľa Serhija Žadana, v ktorej sa autor zamýšľa nad zmeneným spôsobom písania a uvažovania v časoch vojny. Hovorí, že pojem času sa radikálne zmenil. Čas zastal, je ako zľadovatená rieka... Podobne sa to deje aj s pamäťou – človek sa bojí vracať späť. Strnulo čaká, kedy sa tá hrôza skončí. Ako vy vnímate svoje písanie na pozadí zločinnej ruskej agresie v susednej Ukrajine?

Serhij má absolútnu pravdu. Je to úžasný spisovateľ. Vydal som všetky jeho knihy, takže viem, o čom hovorím. Vojna komprimuje čas. Už existuje iba prítomnosť... Vlani som si, napríklad, zaumienil, že napíšem knihu o rieke môjho detstva Bug. Zamýšľal som ju ako jemný, melancholický, sentimentálny

Andrzej Stasiuk (1960) Poľský spisovateľ, básnik, publicista a vydavateľ. Je autorom takmer tridsiatky kníh (próza, cestopisy, poézia, zbierky fejtónov aj dramatické diela). Spolu s manželkou, spisovateľkou a redaktorkou Monikou Sznajderman založil v roku 1996 vydavateľstvo Czarne, ktoré sa špecializuje na stredoeurópsku literatúru, predovšetkým na prózu, literárnu reportáž, eseje a cestopisy. Po slovensky mu vyšlo šesť kníh. Cestopisno-memoárová kniha *Cestou do Babadagu* (Absynt 2023) patrí medzi jeho najpopulárnejšie a najprekladanejšie diela. V roku 2005 za ňu dostal najprestížnejšie poľské literárne ocenenie Nike.

príbeh. Ale náhle som si uvedomil, že v skutočnosti píšem knihu o vojne, čiže o prítomnosti. Vojnou bolo vlastne poznačené celé moje detstvo: široká aj najbližšia rodina, všetky moje tetky, babky rozprávali o tom, čo bolo pred vojnou, ako bolo po vojne, vojna sa prebýjala do každého rozhovoru, komentovala akékoľvek dianie. Je to akási totálna existencia vojny, ktorá sa opäť zmaterializovala a po rokoch sa stala každodennou skúsenosťou už dnešných generácií. Mám 63 rokov a neviem, ako by som mohol byť užitočný priamo na fronte. A ako sa poznám, ani by som nedokázal opisovať pornografiu násilia. No spolu s mojou manželkou Monikou robíme rôzne zbierky, kupujeme terénne vozidlá, džípy, aby sme ich poslali na front, snažíme sa získať medicínske vybavenie...

Po anexii Krymu ste povedali, že v našich priestoroch sa vojnou vždy niečo začínalo alebo sa niečo končilo. Čo sa skončilo výbuchom tejto vojny?

Ukrajina bola krajinou, ktorú mnohí nebrali vážne. Ktosi zo Západu mi povedal, že to bolo také malé Rusko, Malorusko. Dokonca aj v Poľsku boli ľudia, ktorí si mysleli, že je to dočasný štátny útvar. To sa skončilo. Dnes vidíme, že Ukrajinci sú národom, čo sa bije za hodnoty, ktoré sú pre nás Európanov samozrejme – za demokraciu, slobodu, práva človeka. Prelievajú krv za európskosť, „západnosť“, bránia nás, pričom sami túto

európskosť nezakúsili. Vzbudzuje to veľký rešpekt. Už len preto, že tzv. veľká Európa pôsobí, akoby bola napoly mŕtva... A stovky tisíc Ukrajincov bojujú, zomierajú a prelievajú krv iba preto, že nechcú byť považovaní za „rusákov“, za príslušníkov ruského sveta, ale chcú byť súčasťou európskeho sveta. Je to fascinujúce! Svet si konečne uvedomil, čo to Rusko znamená – aké je ohavné a nebezpečné. A čo bude po vojne? Azda nastane trvalejší mier, ale Rusko bude vždy krajinou, ktorej sa budeme báť. Je príliš veľké; možno sa na nejaký čas prikrčí, ale po čase opäť zdvihne svoju nenažranú hlavu a začne sa obzerať, po kom by mohlo skočiť a zákerne zaútočiť.

Vaše dobové cestopisy, vašimi slovami „cesty z krajiny kráľa Ubu do krajiny grófa Drakulu“ povychádzali v období, keď do EÚ vstúpilo Poľsko, Slovensko, Česko, Lotyšsko, Litva, Estónsko, Slovinsko, Maďarsko... Prebralo sa za týchto necelých 20 rokov územie postsocialistických krajín východného bloku z akejsi melanchólie, provinčnosti?

Tá ospalá pomalosť nebola zlá; nepovedal by som, že ju treba odsúdiť. Vieme, že to bol Západ, ktorý nás hnal do svojho závratného tempa. Možno nás chcel zobudiť z ospalosti, ale nie vždy to bolo efektívne, resp. nie vždy došlo k tomu, čo sa očakávalo... Na Európe sa mi páči jej viacrozmernosť. Je v poriadku, ak na Západe môžu ľudia fungovať vo svojom vysokom tempe, ale môžu tu byť aj krajiny, ktoré žijú akosi komótnejšie, v „ospalejšom štýle“. Tak je už rovnakou súčasťou Európskej únie povedzme Rumunsko, ktoré je pomalšie, na druhej strane je tu Paríž s energickým, búrlivým životom. Zároveň je dôležité uvedomiť si, že práve v našich, tých „ospalejších“, krajinách sa dejú veci, ktoré sú dôležité pre budúce smerovanie, ku ktorým budú musieť zaujať svoj postoj aj v západnej Európe. Hoci tieto naše krajiny sú „ospalejšie“, práve tu – povedzme na hraniciach Poľska, Slovenska, Maďarska – sa kreuje budúcnosť. Neexistuje jednoznačný recept, ktorý by mal nastaviť, ktorá krajina by sa mala vybrať smerom k zrýchleniu a mala by sa zbaviť svojej „ospalosti“. Je to veľmi komplexné a tak to má byť.

Dá sa dnes uvažovať o vašich esejistických cestopisoch v prenesenom zmysle ako o knihe Stefana Zweiga Svet včerajška, kde sa starý svet ocitol v troskách? Alebo tú pomalosť, ktorá je tak nostalgicky opísaná v knihe Cestou do Babadagu, nachádzate na Slovensku aj dnes?

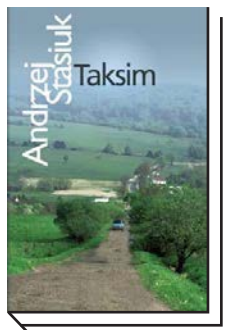
Iste, zastavil som sa, napríklad, tu v Bratislave v Bille, ktorá je pri hoteli, v ktorom bývam. Stál tam dlhý rad a pokladnička blokovala vlastným komótnym tempom, nešínila si žiadne vedľajšie vzruchy ani nervozitu zákazníkov. Ak by som to porovnal s mojou situáciou v Poľsku, tam to ide v potravinách ako na bežiacom páse. Vyzerá to teda tak, že tempo v hlavnom meste Slovenska je brutálne pomalšie oproti tomu, čo poznám z poľského vidieka, kde bývam. Dokonca som sa najprv nahneval, prečo sa ten rad vôbec nehýbe... Potom som si uvedomil, že zákazník, ktorý sa s pokladničkou pustil do dlhšieho rozhovoru, jej ukazuje niečo na svojom mobilnom telefóne! Pobavilo ma to. Podobné situácie som na Slovensku zažil veľakrát. Spomeniem možno ďalší príklad.

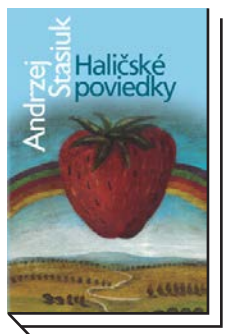
Andrzej Stasiuk: Cestou do Babadagu
Preklad: Karol Chmel
Žilina: Absynt, 2023

Andrzej Stasiuk: Východ
Preklad: Tomáš Horváth
Bratislava: Slovart, 2017

Andrzej Stasiuk: Taksim
Preklad: Marianna Petrinčová
Bratislava: Slovart, 2011

Andrzej Stasiuk: Haličské poviedky
Preklad: Jozef Marušiak
Bratislava: Slovart, 2008

Keď som bol ráno v hotelovej nóbl kaviarni, kde je človek nútený správať sa škrobene (čo nie je nič pre mňa), pozoroval som, ako kuriéri služby Wolt privádzajú na bicykloch a kolobežkách objednávky jedla. Vtom som si všimol, ako prichádza pán asi v mojom veku na starom bicykli s reklamou Woltu a s doinštalovaným spalovacím motorom. V Poľsku takéto „vylepšenie“ bicyklov už dávno vymizlo, tu v Bratislave som ho po rokoch znovu uvidel a vyčarilo mi to úsmev na tvári. Ale aj to „naše“ vysoké tempo v Poľsku je iba nanútené zvonku...

V nultých rokoch ste sem-tam spomenuli, že nepoužívate internet. Stále je to tak?

Ach, dobre teda: doba pokročila. Naše vydavateľstvo potrebuje veľké počítače, máme aj satelit. Tu pri sebe mám, napríklad, jeden počítač a v hotelovej izbe ďalší. Fungujem. Navyše, nerád telefonujem, keď mi ľudia čosi „kvákajú“ do ucha. Písomná komunikácia sa mi pozdáva viac – poskytuje priestor zamyslieť sa a presne formulovať. Nehovoriac o tom, že na mail sa dá odpísať aj neodpísať...

Ako vnímate súčasnú poľskú literatúru? V akom je stave?

Naše vydavateľstvo Czarne je veľká firma. Bohužiaľ, neostáva mi dostatok času, aby som sledoval, čo sa vo všeobecnosti vydáva. Dokonca nečítam ani všetko, čo vydávame my, iba to najdôležitejšie alebo kontroverzné.

Napriek tomu iste máte názor na mladšiu generáciu autorov...

Z času na čas sa, samozrejme, k niečomu dostanem, ale ak by som mohol zovšeobecniť (pre potreby tohto rozhovoru), zisťujem, že mladí autori sú sústredení predovšetkým na seba. Nezaujímajú sa o svet navôkol. Hoci to možno vyznie ako klišé, ale keď píšu o svojich traumách nadobudnutých v detstve, poškodených vzťahoch s rodičmi, domácom násilím či o binarite, zakaždým ide o psychoterapiu prostredníctvom písania. V ich textoch nenachádzam nič, čo by presahovalo konkrétny príbeh, čo by bolo väčšie ako egopríbeh seba samého. Nie je to niečo, čo by vzbudzovalo môj záujem, ak tam chýba nadstavba, ktorá by zasiahla širšie pole duševnej ambície. Jednoduchšie je písať o sebe a oni to robia. Uvediem paralelu: ak v minulosti boli špecializovaní fotografi, za ktorými človek prišiel, aby mu urobili korektný portrét, dnes s pomocou smartfónov „fotí“ úplne každý – čo chce, kde chce, ako chce, koľko chce. Rovnako je to aj s písaním. Dnes môže písať každý, kto ovláda poľštinu, vždy si nájde nejaký okruh čitateľov. Takže teraz ma v prvom rade zaujíma to, čo píšem sám, aby moja výpoveď bola na takej úrovni, ako si to predstavujem a chcem. Som už, povedzme, vo veku, keď si to môžem dovoliť.

Čítajú ešte Poliaci ruských autorov?

Nie. Ak aj čítajú, tak o tom nehovoriam. **MR**

Úsilie o nový obsah a novú formu

S Michalom Habajom
o próze členov skupiny DAV.

✚ Magdalena Bystrzak

Zredigoval si výber z prózy slovenskej ľavicovej avantgardy, napísal si komentáre a vysvetlivky, edičnú poznámku, portréty autorov a konečne aj doslov. Nie je to prvá antológia, ktorú si zostavil. Druhá moderna. Slovenská modernistická próza 1920 – 1930 vyšla v roku 2019 vo vydavateľstve LIC (dnes SLC). V oboch prípadoch ide o literárne antológie, ktoré predpokladajú nutnosť voľby a predstavu celku. Aký kľúč zvykneš uplatňovať pri výbere textov?

Obe antológie si vyžadovali odlišný prístup. Pri *Druhej moderne*, keďže ide o tendenciu či prúd, ktorý nie je presne vymedzený konkrétnou skupinou autorov, som musel vyberať z pomerne širokého okruhu dobových prozaikov, a to tak, aby boli zastúpení kľúčovi autori druhej moderny, ale zároveň, aby boli prítomní i autori viac či menej okrajoví či celkom periférni, ktorých poviedky však potvrdzujú prítomnosť a relevanciu tematizovanej línie v slovenskej próze. Samotné texty mali predstavovať reprezentatívny výber, ktorý sústreďuje to najlepšie, čo v rámci druhej moderny vzniklo, a čo je zároveň typické pre druhú modernu všeobecne i pre jednotlivých autorov osobitne. Výberom som sa pokúšal predstaviť rôznorodosť

autorských poetík, štýlov a prístupov k spracovaniu neraz príbuzných tém. Zároveň bolo mojim cieľom mapovať plochu celého desaťročia počnúc poviedkami z prelomu desiatych a dvadsiatych rokov až po koniec dvadsiatych a bezprostredný začiatok tridsiatych rokov. Pri *DAV-e* bola situácia úplne iná: išlo o konkrétne vymedzenú skupinu autorov a oveľa užšie bolo ohraničené i obdobie, ktoré reprezentuje skúmaný fenomén, v tomto prípade poviedkovú tvorbu davistov ovplyvnenú v rôznej miere avantgardnými a modernistickými poetikami a estetikou.

Pravdepodobne si sa viackrát konfrontoval s problémami, ktorých riešenia nie sú samozrejmé. V prípade antológie ľavicovej prozaickej tvorby ide síce o vymedzenú skupinu autorov, ale na zaradenie niektorých ich próz si musel, hádam, resignovať...

Kým z obdobia, keď táto tvorba dosiahla svoj kvantitatívny i kvalitatívny vrchol, teda z rokov 1924 a 1925, sú v knihe zastúpené všetky publikované prózy, ako aj niekoľko próz, ktoré vyšli ešte začiatkom roku 1926, z rokov 1922 a 1923, predstavujúcich počiatočnú fázu tvorby, generačný nástup a postupné formovanie skupiny, som do výberu nezaradil niekoľko málo poviedok, ktoré ešte neodrážali ľavicové smerovanie toho-ktorého autora a typologicky sú príbuzné s prózou druhej moderny. Koniec koncov, práve niekoľko takýchto poviedok Jána Poničana a Jarka Elena som na ukážku zaradil do antológie *Druhá moderna*, týka sa to však i niekoľkých próz Daniela Okáliho a Andreja Siráckeho. Zároveň sa tieto vplyvy už začínajú miešať s vplyvmi

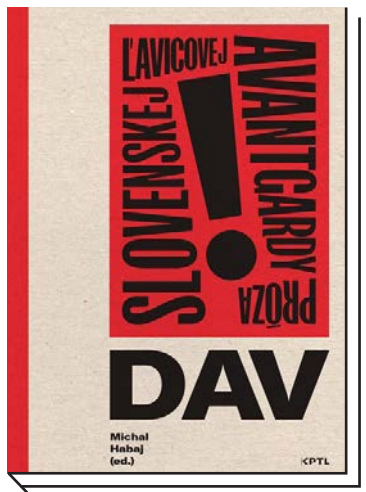
expresionizmu, ktorý typologicky predstavuje jednu z ťažiskových línií davistickej prózy, takže zvažovanie a postup pri výbere jednotlivých próz boli v tomto ohľade veľmi pozorné, aby antológia naozaj obsahovala de facto kompletnú tvorbu davistov ako slovenskej ľavicovej avantgardy. Predstavu celku sa snaží navodiť i usporiadanie autorských blokov, ktoré, pokiaľ to je možné, popri vnútornej chronologickej organizácii každého bloku ilustruje všeobecnejšie vývinové rámce vzhľadom na formovanie skupiny a posun od tradičnejšie modernistických próz k avantgardnejším polohám davistickej prózy. Na ploche celej antológie od prvej po poslednú poviedku tak môžeme registrovať oblúk, ktorý próza davistov vykonala od začiatku roku 1922 po začiatok roku 1926. No a, samozrejme, samotnému výberu a usporiadaniu poviedok predchádzal podrobný prieskum dobovej časopiseckej produkcie a tlače, kde boli – či mohli byť – prózy davistov publikované.

Ich literárne práce boli roztrúsené vo viacerých časopisoch – v *Mladom Slovensku*, *Svojetí*, *DAV-e*, *Pravde chudoby* a ďalších. Viaceré z nich vychádzali v Prahe. Aký mala pre hnutie DAV, všeobecnejšie vzaté, význam Praha? Voľné združenie študentov – socialistov vzniklo z podnetu Zdeňka Nejedlého...

Praha bola pre vznik a formovanie skupiny kľúčová. Vzniklo tam už v roku 1922 spomínané Voľné združenie študentov – socialistov zo Slovenska, sformovala sa postupne „ideová skupina“ DAV a vychádzal tam i prvý ročník revue *DAV* (a potom aj viaceré ďalšie ročníky), ale napríklad aj časopis *Mladé Slovensko*, ktorý mal rozhodujúcu úlohu pri generačnom formovaní davistov už od konca roku 1922. Vplyvy pražského prostredia v ideovej rovine aj v oblasti estetiky a v programových otázkach sú dôležité. Je zaujímavé sledovať ich dynamiku najmä vo vzťahu k hnutiu Devětsil a špeciálne v čase, keď sa ten odklonil od programu proletárskeho umenia a svoje umelecké snahy definoval nanovo a celkom iným, v zásade protichodným spôsobom.

Narážaš na poetizmus?

Áno. Práve v súvislosti s poetizmom sa na oboch stranách začali veľmi markantne ukazovať rozdiely v samotnom chápaní toho, čo chápať pod moderným umením, pričom v jadre išlo o spor či antinómiu sociálne účelnej tvorby a čistého umenia. Riešenia na davistickej strane boli rôzne, najmä v rovine samotnej tvorby, ale ofenzíva, miestami naozaj nevyberavá, ktorú davisti začali proti poetizmu a Devětsilu v programovej rovine, vyvolávala dojem až frontálneho útoku.

Michal Habaj (ed.): *DAV. Próza slovenskej ľavicovej avantgardy*
Bratislava: KPTL, 2023

Ich nezriedka radikálne útoky boli aj politické... Centralistická politika Hradu bola napokon tým, čo v tridsiatych rokoch davisti ostro kritizovali.

Ak budeme hovoriť o politickej rovine, potom už v polovici dvadsiatych rokov davisti reflektovali kriticky slovenské meštiactvo, podobne ako to české, i keď z celkom iných dôvodov; vyhraňovali sa aj proti praktickému čechoslovakizmu, ktorý považovali za prejav nacionalistického programu, a koniec koncov, politickú rovinu môžeme registrovať i tam, kde, napríklad, identifikovali na českej strane v oblasti kritiky mentorský tón a kultúrne predsudky.

Do akej miery si do textov redakčne zasahoval a prispôboval ich súčasnej jazykovej norme?

Mojím cieľom bolo podľa možnosti zachovať originálny slovník a štýl každého autora a v čo najväčšej možnej miere rešpektovať jazykovú a stylistickú podobu textov. Napriek tomu som bol vzhľadom na súčasnú jazykovú normu nútený do textov zasahovať predovšetkým na morfolologickej rovine, pokiaľ ide o lexikálnu rovinu, slová sa menili iba v nevyhnutných prípadoch. Keďže predmetné texty boli vo svojej dobe publikované iba časopisecky, úroveň pôvodnej redakcie bola slabá alebo nijaká, navyše viacerí z davistov boli českého

pôvodu, a teda špeciálnou kategóriou boli časté čečizmy, ktorých prítomnosť v textoch mala však i svoje dobové opodstatnenie. Čečizmy, ktoré sa medzičasom stali pre slovenčinu knižnými výrazmi, som napríklad v texte ponechával, rovnako i rôzne novotvary, zastarané alebo inak príznakové slová. Podobne napríklad používanie cudzích slov a cudzojazyčných výrazov, skratiek a čísloviek (neupravených do slovného zápisu) som považoval za dôležité v texte ponechať práve ako konkrétny doklad avantgardnej inovácie a modernizácie umeleckého a literárneho jazyka.

Boli pre teba z tohto hľadiska užitočné aj skoršie knižné vydania ich literárnych prác, napríklad antológia Červená sedma (1964), ktorú zostavil Štefan Drug?

Antológia Štefana Druga je, samozrejme, priekopnícka, pokiaľ však ide o jazykovú úpravu, ak som miestami sledoval a porovnával jednotlivé riešenia, musel som sa riadiť iba vlastnou koncepciou, ktorá bola iná predovšetkým v odlišnom, väčšom dôraze na dobový jazyk. A jazyková rovina bola pre mňa rovnako dôležitá zložka celej antológie ako samotný výber a usporiadanie textov. Navyše, jednou z absolútnych priorit bolo pre mňa v plnej miere rešpektovať i pôvodnú vizuálnu podobu textov ako nedeliteľnú súčasť konkrétneho umeleckého textu, keďže

práve syntéza literárneho a výtvarného prejavu je pre medzivojnové avantgardy a časť davistickej tvorby typická. Týka sa to formálnej úpravy textov, spôsobu zápisu, rôznych typov, veľkostí a hrúbok písma, typografických útvarov, vizuálneho usporiadania textu na strane, grafického osamostatňovania slov a viet a pod. To všetko sa malo podieľať na zachovaní dobovej atmosféry a autenticity textu, ktorý zároveň v rámci jazykovej roviny nemal vzhľadom na dnešnú jazykovú normu a prax na čitateľa pôsobiť rušivo.

Čitateľ si však ľahko všimne diferencovanosť ich poetík. Kým Tomášik lyrizuje, Širácky v opise skutočnosti ponúka ostrejšie hrany...

Pre mňa je práve tá rôznorodosť podôb davistickej prózy, pohybujúcej sa v širokom rozpätí poetík a funkcií, jedným z najzaujímavejších momentov, ktorý veľmi presne odráža špecifickú literárnu a kultúrnu situáciu Slovenska prvej polovice dvadsiatych rokov 20. storočia. Vždy opätovne zdôrazňujem extrémnu dynamiku, heterogenitu a diskontinuitu literárneho vývinu v tomto období, ktorých dôsledkom je synchronizácia literárnohistoricky následných poetík, ich syntetizácia a hybridizácia, a s tým aj množstvo kontradikcií a paradoxov, ktoré považujem za jeden z charakteristických prejavov a špecifických príznakov slovenského literárneho modernizmu. V próze davistov sa toto všetko prejavilo naplno a nemalo by nás prekvapovať, že ich texty sú rôznorodé.

Je podľa teba niečo, čo prózy slovenskej ľavicovej avantgardy predsa len spája, najmä na úrovni modernej estetiky? Alebo aspoň naladenia...?

Ak ich niečo spája, je to, veľmi všeobecne a rámcujúco povedané, práve úsilie o nový obsah a novú formu. Kritériá, ktorými davisti nazerali na literárnu tvorbu, sa koncentrovali okolo otázky, čo je na umeleckom diele moderné, pričom však samotné chápanie „modernosti“ a jej konkrétne realizácie v prozaickej tvorbe majú rôzne podoby. Predsa len, ak by som mal identifikovať miesto, kde môže dochádzať k zjednocovaniu poetologicky a esteticky heterogénnych línií, a to nielen davistickej prózy, ale i poézie, zjednocovaniu, okolo ktorého prózy i básne davistov viac či menej dostredivo krúžia a ku ktorému sa intencionálne vzťahujú, potom by to bola kategória života alebo v širšom rámci modernistický vitalizmus, ktorý zároveň považujem za určujúci pre vnútornú dynamiku celého poprevratového desaťročia. **KR**

Fascinácia dobrom, zlom a násilím

Dva týždne po tom, ako slovenské vydanie legendárneho *Killing Joke* opustilo tlačiarne a zamierilo do kníhkupectiev, sa v Prahe konal nefalšovaný Comic-Con. V rámci neho dorazili do stovežatého mesta aj mnohí zahraniční tvorcovia, medzi nimi ilustrátor **Brutálneho vtípu Brian Bolland**. Ako kritik, recenzent, nadšenec komiksov a Batmana som využil túto príležitosť vypovedať ho.

✿ Juraj Búry

Brutálny vtíp je starý takmer 40 rokov. V slovenskom preklade vychádza až teraz... Kedy bol publikovaný?

V čase nahrávania rozhovoru sú to ledva dva týždne. Pre slovenských fanúšikov je to naozaj veľká vec. Brutálny vtíp je známy, kultový komiks. Myslíte si, že aj po toľkých rokoch má čím osloviť hlavne nových čitateľov?

Ak *Batmana* nikdy nečítali, viem si to predstaviť. Predpokladám, že komiksy s ním tu máte. Je slovenčina a čeština veľmi rozdielna?

Nie veľmi. Dokonca Brutálny vtíp vyšiel v niekoľkých českých edíciách. Mladí Slováci však nečítajú v češtine toľko ako staršie generácie. Väčšinou čítajú v slovenčine alebo angličtine. Aspoň podľa mojej skúsenosti. Takže tie jazyky sú rozdielne?

Svojím spôsobom, áno.

Och, to som nevedel, ďakujem.

Ako som spomínal, je to kultový komiks. Pomerne temný, desivý a depresívny. Je ťažké si predstaviť, že by po ňom siahli mladší čitatelia. Alebo je to inak?

Poviem vám príbeh. Na konci knihy je poviedka *Nevinný muž*. Raz som dostal list od jednej matky. Písala, že komiks kúpila pre jej sedemročného syna k narodeninám. Prečítala si ho. Bola ním taká vydesená, že si myslela, že by som už nemal nikdy pracovať s komiksami. Že som hrozný človek. A to je len krátky príbeh na záver.

Preto sa pýtam. Slovenská kniha obsahuje Brutálny vtíp, Nevinného muža a Muža, ktorý sa smeje od Eda Brubakera.

Ten príbeh som nikdy nečítal.

Všetky tri príbehy majú v sebe nádych reálnych zločinov. Zaujímajú vás skutočné prípady? Je podľa vás vhodné mixovať ich so superhrdinami?

Zločin ma až tak nezaujíma, ale fascinuje ma dobro a zlo a vzťah medzi nimi. Som relativista. Nemyslím si, že je medzi nimi pevná hranica, podľa mňa každý má v sebe oboje. V USA je momentálne obrovský problém so strelbou na školách. V mojich príbehoch je aj strelba. Je tam len ako umelecké poňatie, no ľudia sú schopní urobiť to v realite. Je to veľmi alarmujúce.

Zároveň v populárnej kultúre prebieha akási fetišizácia Jokera. Nie je to zvláštne? Joker je psychopatický charakter.

Mierne sa s ním identifikujem. Teda, nezabíjam ľudí na ulici. Je to takto. Batman má masku. Vidíte ho len ako tieň. No Joker má tvár a niekoľko výrazov. To je to, čo sa mi na ňom zdá zaujímavé – dáva najavo svoje pocity. Moment, aká bola otázka?

Oslavovanie Jokera v popkultúre...

Je tu s nami už dlho. Videli ste niekedy *Muža, ktorý sa smeje?* (*The Man Who Laughs* je adaptácia príbehu Victora Huga režisérom Paulom Lenim z roku 1928 – pozn. JB) Je to nádherný nemý film. Conrad Veidt hral hlavnú rolu. Pre mňa je najlepší Joker, aký kedy bol. Veidt bol inšpiráciou aj pre

Jerryho Robinsona, keď vytváral Jokera. Veidtova postava mala také smutné oči, ale permanentný strašidelný úsmev. Desivý úsmev vidieť aj na mnohých hororových klaunoch. Na tom úsmeve jednoducho niečo ľudí priťahuje.

Spomínali ste, že ste Brubakerov príbeh nečítali.

Nie. Popravde, toto vydanie vidím prvýkrát a nevedel som, že je v ňom aj iný príbeh. (Zahraničné vydania *Brutálneho vtipu* bežne obsahujú Brubakerov príbeh – pozn. JB)

Škoda, zaujímal ma váš názor na ten komiks a na to, že je spáraný s vašim.

Ed Brubaker je scenárista alebo ilustrátor?

Scenárista. Píše hlavne detektívky a kriminálne príbehy.

Kto to kreslil? Možno ho poznám.

Doug Mahnke.

Toho nepoznám, budem si ho musieť vyhľadať.

Ide o to, že váš komiks je seriózny a temný. Aj Brubakerov je temný, ale iným spôsobom, má v sebe viac komiksového gýču. Párovanie týchto dvoch príbehov sa mi vždy zdalo zvláštne.

Budem si musieť zohnať kópiu, aby som si to prečítal alebo sa aspoň pozrel na výtvarnú stránku. Existuje napríklad verzia *Jokera*, ktorú kreslil Lee Bermejo a napísal Brian Azzarello. A ten obal je úžasný. (Spomínaná kniha sa volá *Joker* – pozn. JB) A to mi pripomína jednu vec. Jokera môžete poňať ako hororové monštrum. No jednoducho to nie je ono. Treba mu dať nejaký ľudský rozmer, aby bol zaujímavý.

Vy ste pracovali v osemdesiatkach s Alanom Moorom. Musím sa spýtať. Vždy bol taký bláznivý čudák alebo je to vec posledných rokov? Aký bol vtedy na začiatku?

Alan je úžasný chlapík. Strávili sme spolu mnoho času. Komiksové festivaly, rôzne miesta, domy našich známych... Úžasný chlapík. Výborný rozprávač. Raz som s ním bol na festivale vo Francúzsku. Sedel pri mne a za hodinu mi prerozprával príbeh *Zpekla*. Poznáte ten jeho komiks *Zpekla*? O Jackovi Rozparovačovi?

Ako hovorím, úžasný rozprávač. A má zaujímavé predstavy o mágií. Vtedy bol mojím dobrým priateľom. Postupne sa však odpojil od DC Comics, rozišiel sa s Davom Gibbonsom (ilustrátor Moorovho komiksu *Strážci* – pozn. JB). Bolo to asi preto, že DC využilo Gibbonsa ako nárazník medzi nimi a Moorom, ale nefungovalo to. Alan odvtedy s nikým odtiaľ nehovorí. Nedokázal som ho kontaktovať už roky.

Ako na váš komiks reagovala Comics Code Authority?

(Comics Code Authority bola inštitúcia, ktorá pod zámenkou vhodnosti pre deti cenzurovala komiksy. Založená bola v päťdesiatych rokoch, v osemdesiatych rokoch začala strácať svoj vplyv a zanikla po roku 2010 – pozn. JB)

Jáj, CCA. Hej, nejaký čas museli mať komiksy ich logo v rohu ako znak, že boli schválené. *Brutálny vtíp* ho nemal. Mám pocit, že vtedy už neexistovali.

Ale áno. Zanikli až začiatkom nového milénia.

Je to fascinujúci kúsok komiksovej histórie.

Keď sme pri histórii, váš posledný komiks vyšiel okolo roku 2011. Robíte teraz na niečom, alebo ste na umeleckom dôchodku?

Mám párik charakterov, volajú sa Herečka a Biskup. Čítali ste ich? Pracoval som na nich v osemdesiatych rokoch a len pred mesiacom som sa dohodol na ich kompletnom vydaní. Pred dvoma rokmi som vytvoril s nimi nový štrnásťstránkový príbeh nazvaný *Herečka a Biskup idú k moru*. Bolo to pôvodne určené len na Facebook, no pracujeme na knižnom vydaní. A ešte na mojich memoároch. Inšpiroval som sa Daveom Gibbonsom, ktorý tiež jedny napísal. Majú komiksový formát, ale sú prevažne zložené z fotiek. Je tam všetko. Dal som tam aj svoju obľúbenú postavičku. Pochádza zo stripu Jeff Hawk, ktorý tvoril Sydney Jordan. Volá sa Kolvorok. (Bolland mi ukáže v už hotovej vytlačenej knihe stránku so skicou jednookého mimozemšťana, ktorý pripomína medúzu – pozn. JB) Texty v knihe sú robené tak, aby pripomínali písmo, ktoré sa používalo v stripoch v šesťdesiatych rokoch. Bolo to náročné urobiť. Takže to je to, čomu sa venujem v poslednom čase. Netvorím komiksy, ale kreslím memoár.

Keď kreslíte, čo počúvate?

Čo počúvam? Prevažne podcasty, ale mám aj skvelú zbierku platní. Milujem avantgardnú hudbu, napríklad Fuck Buttons. Počuli ste o nich? Mnoho kapiel, ktoré mám rád, sú staré dvadsať alebo tridsať rokov. Moja prvá hudobná láska bol Frank Zappa a The Mothers of Invention. To bolo v šesťdesiatych rokoch. V sedemdesiatych rokoch som mal rád krautrock, Can a nemecký experimentálny rock. Neskôr to boli Swans. Prípadne mám veľmi rád britskú kapelu Half Man Half Biscuit. Celkom ma baví aj sláčiková hudba z dvadsiatych rokov minulého storočia. Jimmy Rogers, Carter Family a mnoho iných obskúrnych hudobníkov.

A ktorá z vašich prác je vaša obľúbená?

Bude to *Nevinný muž*. Všetko, scenár i kresba, na ňom je moja práca. Užival som si prácu aj na *Herečke a Biskupovi*, no nemám úplného favorita. **KR**

Brian Bolland (1951)
Britský komiksový kreslíč a scenárista. Pôsobil ako jeden z umelcov *Sudcu Dredda* pre britskú komiksovú antológiu *2000 AD*, s autorom Mikeom W. Barrom spolupracoval na prvej 12-dielnej komiksovej max sérii *Camelot 3000* pre DC Comics a ilustroval kritikmi uznávaný grafický román *Batman: Brutálny vtíp* so spisovateľom Alanom Moorom. Je známy aj vďaka jeho tvorbe obálok pre DC Comics (séria komiksov o superhrdinoch *Animal Man*, *Wonder Woman* a *Batman: Gotham Knights*). Okrem scenárov a obalov vytvoril aj komiksové pásy a pin-upy.

Alan Moore, Ed Brubaker
a Brian Bolland:
Batman – Brutálny vtip
a iné príbehy
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Slovart
Praha: Nakladateľství
CREW s. r. o., 2023

Juraj Búry (1991)
Doktor estetiky, publicista
a novinár, ktorého
doménou je žánrová
literatúra. Hlavne horory
a fantastika. Okrem toho
má rád komiksy a mačky.

Vtip, na ktorom sa nikto nesmeje: detektívka a psychologická dráma v elastákoch

Epos *Temný rytier* Christophera Nolana otriasol v roku 2008 svetom filmu i komiksov. Ľudia, ktorí sa len veľmi zľahka obtreli o komiks, pochopili, že môže byť aj vážnou zábavou plnou zaujímavých tém a remeselnej zručnosti. Tí, ktorí komiks poznajú a milujú, sa tešili zo serióznej reprezentácie média.

✦ **Juraj Búry**

Temný rytier nie je adaptáciou konkrétneho komiksu, ale zlúčeninou viacerých ikonických príbehov a momentov (napríklad *Dlhý Halloween* alebo prvý zôšit *Batmana* z roku 1940). Nad tým všetkým však stojí prebratá idea z kultového diela *Killing Joke* (u nás preložený ako *Brutálny vtip*) rovnako kultového scenáristu Alana Moora a ilustrátora Briana Bollanda. Pointa tohto vtípu je v tom, že Joker sa rozhodne dokázať Batmanovi, že každý je vo vnútri rovnako skazený a šialený ako on – jedného spravodlivého muža Gotham sa odhodlá pretvoriť na svoj obraz. Vo filme je ním Harvey Dent a Joker dokonca so svojím plánom uspeje. Demonštruje to ikonická replika: „Šialenstvo je ako gravitácia. Niekoho stačí postrčiť.“ Tematicky sa to ilustruje aj na sekvencii s dvoma loďami pasažierov. Joker v tomto scenári nie je úspešný. V komikse je to o niečo jednoduchšie, ale brutálnejšie. Denta nahrádza komisár Jim Gordon. Ale poďme po poriadku.

Trikrát o povahe zla

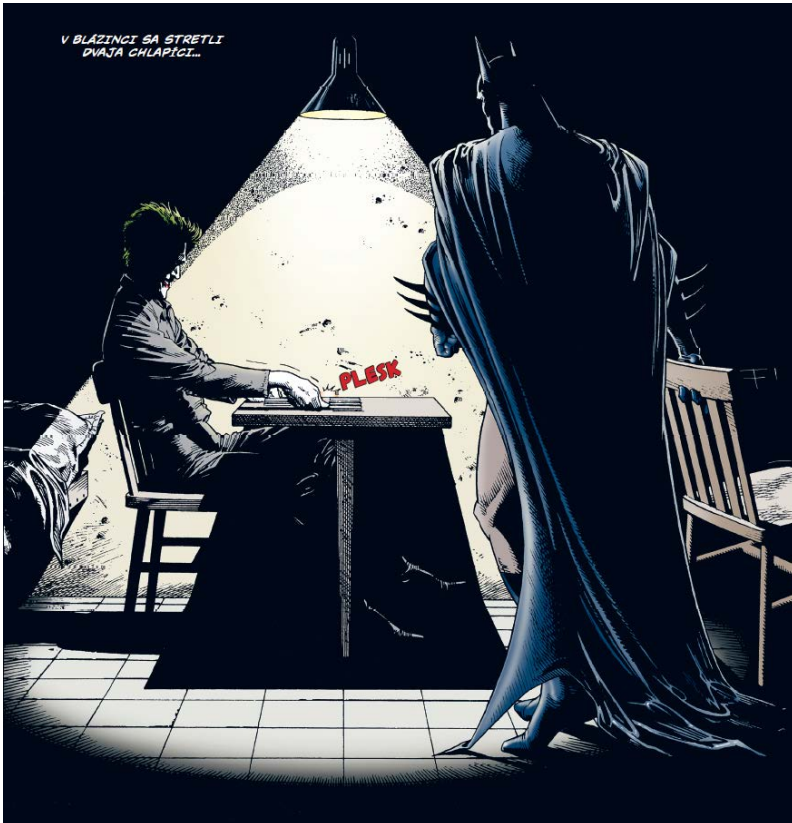
Brutálny vtip vyšiel pôvodne v roku 1988 (v českom jazyku v mnohých vydaniach pod názvom *Kameňák*) a okrem alúzie v modernej filmovej klasike sa dočkal aj nepodarenej animovanej adaptácie. Patrí nielen do Batmanovho kánonu, ale aj do komiksu ako takého. Aktuálne vychádza v slovenčine a hovorím si, je to neskoro, ale lepšie ako nikdy. V češtine síce čítam, ale je príjemné vedieť, že u nás vychádza kvalitná prekladová literatúra, ktorá je na západe už klasikou (minimálne svojou formou a v žánri). Ešte by som si prosil napríklad *Strážcov*, *Návrat temného rytiera* alebo *X-Men: Boh miluje, človek zabíja*, za vyslyšanie vopred ďakujem, Slovart. Názov knihy napovedá, že *Brutálny vtip* nie je jediným príbehom zbierky. V moderných vydaniach bežne býva doplnený o komiks *Muž, ktorý sa smeje* a poviedku *Nevinný chlapík*. Tieto tri príbehy sa od seba zásadne líšia, spája ich však skúmanie povahy zla.

Superhrdina – detektív

Prvý príbeh je *Muž, ktorý sa smeje* od Eda Brubakera (scenár) a Douga Mahnkeho (kresba). Brubaker je známy svojimi temnými noir detektívkami a aj tu sa odráža jeho práca. Modernjšie prerozprávanie prvého stretnutia Jokera a Batmana, ktoré má výrazný nádych drsnej školy, funguje skvele ako detektívka. Batman v nej pátra po tajomnom sériovom vrahovi, ktorý necháva za sebou mŕtvoly so šialeným úsmevom. Komiks vznikol v roku 2005 a výrazne sa inšpiruje filmom Tima Burtona z roku 1989. Názov navyše odkazuje na nemú snímku, ktorá bola inšpiráciou pre Jokera. Je to poctivá detektívka, obsahuje všetky trópy, ktoré tento žánr má. Je dobré čítať príbeh, v ktorom je Batman presne tým, kým má byť – detektívom. Samozrejme, dôjde aj na akciu, ale až v závere. Kresba je farebná, veľmi detailná, hoci slovné opisy sú sugestívnejšie. Oproti titulnej poviedke knihy je však Brubakerov príbeh mierne povrchný. (Aj keby sa snažil, aby nebol, nikto nemá na Alana Moora z osemdesiatych rokov.)

Kde sa to končí a začína

Brutálny vtip je scenáristské majstrovstvo s perfektne budovaným napätím a atmosférou, ktoré podčiarkuje Bollandova kresba (no bez presných Moorových inštrukcií by to nebolo ono).

Zatiaľ čo v prvom príbehu sme nazerali hlavne do Batmanovej hlavy, tu sa pozrieme do Jokerovej čiernej duše. *Vtip* totiž obsahuje jeden z jeho možných pôvodov, príbehov o tom, ako sa stal maniakálnym psychopatom. Ide o veľmi citlivý a tragický príbeh o tom, že niekedy stačí jeden deň na to, aby sa vám život obrátil o 180 stupňov (hoci náznaky Jokerovej brutálnej povahy tu boli už aj predtým). Jokerov pôvod je možno jadrom príbehu, ale rámčujúcim rozprávaním je Batmanovo pátranie po ňom. Na začiatku totiž Joker ušiel z blázinca, postrelil a pravdepodobne znásilnil Gordonovu dcéru Barbaru a komisára uniesol, aby ho psychicky mučil. Batman sa snaží zloducha vypátrať skôr, ako sa stane ešte niečo horšie. Popritom uvažuje, ako sa ich príbeh skončí. Joker zas spomína na to, ako sa začal. Ak je *Muž, ktorý sa smeje* prvým stretnutím Jokera a Batmana, *Brutálny vtip* sa dá interpretovať ako posledné. Tvorcovia to síce popreli, DC Comics ho radí do kontinuity univerza, takže Joker oficiálne neumrel, ale záver je dostatočne ambivalentný, aby v kombinácii témy začiatkov a koncov nechal voľný priestor čitateľskej interpretácii. Práve to je na ňom fascinujúce. Brubakerov príbeh je jednoznačné žánrové rozprávanie. Moore necháva niektoré veci nedopovedané. Naozaj je Jokerov pôvod pravdivý alebo je to len rozprávka, ktorú si nahovára? Ako veľmi ublížil Barbare? Zomiera niekto na konci? Nehovoriac o tom, že Moore v podtexte hlbšie analyzuje vzťah Joker – Batman a z hľadiska prítomnosti ich dáva na jednu rovinu. Majsterštitik.

Čo by bolo, keby...

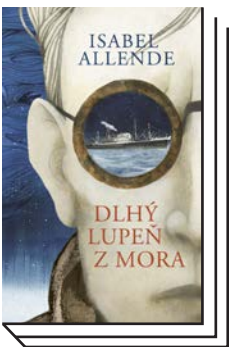
Záver knihy tvorí krátká poviedka *Nevinný chlapík* o úplne obyčajnom mužovi, ktorý nikdy v živote neurobil nič zlé, no chcel by. Veď ako rozoznate dobro od zla, ak ste nezakúsili ani jedno? Do kamery, teda čitateľovi rozpráva o tom, čo by chcel urobiť. V rámci sujetu to nikdy neurobí, no opäť je na vás, či (ne)uveríte jeho rozprávaniu. Mimochodom, jeden z jeho hypotetických zločinov je zabitie Batmana (bez fanfár, bez konkrétneho plánu, cieľa či pointy). Len tak ho zastrelí za denného svetla. Úprimne, táto poviedka je asi najmrazivejšia z trojice príbehov. Nie pre Batmana, ale napriek nemu. Keď si ho odmyslíme, dostaneme v zásade realistickú psychologickú sondu. No do koho myslíte? Chlapík nemá nejaké výraznejšie charakteristiky, nie je vracajúca sa postava. Harvey Dent? Môže to byť ktokoľvek. Váš sused, účtovník, náhodný okoloidúci, možno aj vy ste niekedy uvažovali nad podobnými vecami. Poviedka jednoducho navodzuje pocit, že brutálne, surové zlo sa môže ukrývať v každom z nás. Kniha *Brutálny vtip a iné príbehy* je konečne v slovenskom jazyku. Preklad je dobrý, hoci mám výhrady voči niektorým frázam. Napriek nim by som ju odporučil každému, kto má rád alebo sa zaujíma o komiks či už pre jeho výtvarnú stránku, príbeh s najkonickejším hrdinom umeleckej formy alebo jeho celkový artistický presah. Je to kvalitná literatúra, ktorú ocenia aj ľudia, ktorí nečítajú komiksy. Na jedno však treba myslieť. Rozmyslite si, či ju dáte čítať deťom, lebo aj keď je komiks plný obrázkov a farieb, ide o dospelé a temné čítanie. Komiks (aj ten superhrdinský) nemusí byť totiž iba banálny a detinský. **KR**

Vlády sa menia, básnici zostávajú

Román *Dlhý lupeň z mora* známej čilskej autorky Isabel Allende nie je len o útrapách a hrôzach španielskej občianskej vojny, o živote v emigrácii, vojenskom prevrate v Čile a o hľadaní koreňov.

✦ Paulína Šišmišová

Isabel Allende: *Dlhý lupeň z mora*
Preklad: Eva Palkovičová
Bratislava: Slovart, 2023

Vlády sa menia, ale básnici zostávajú. Túto vetu povie protagonista románu Víctor Dalmau básnikovi Pablovi Nerudovi po vojenskom prevrate v Čile v roku 1973, keď bola zvrhnutá vláda demokraticky zvoleného socialistického prezidenta Salvadora Allendeho. Aj samotný názov románu *Isabel Allende Dlhý lupeň z mora* je inšpirovaný Nerudom. V jednej básni predstavuje básnik svoju krajinu, ktorá sa vinie ako úzky a dlhý pás pozdĺž horského pobrežia oceánu: *Dlhý lupeň mora a vína a snehu (Largo pétalo de mar y vino y nieve)*.

Pocta Nerudovi

Každú z trinástich kapitol uvádza Nerudov verš. Román však nie je len poctou Nerudovi, ale aj činu, na ktorom sa významne podieľal Neruda a čilský štát za vlády prezidenta Pedra Aguirre Cerdu (1938 – 1941). Keď vojská generála Franca v španielskej občianskej vojne krvavo potlačili republikánov, Pablo Neruda sa osobne podieľal na organizácii transportu viac ako dvetisíc vojnových utečencov do Čile. Zaobstaral nákladnú loď a dal ju upraviť tak, aby pojala také množstvo ľudí. „Plavba nádeje“, ako nazvali exulanti cestu loďou Winnipeg, sa završila začiatkom septembra 1939, keď loď zakotvila v prístave Valparaíso. Neruda sa zaslúžil nielen o transport migrantov, ale aj o ich integráciu a uplatnenie v cudzej krajine. I keď vtedy mali mnohí Čilania z migrantov a ich revolučných názorov obavy, v krajine prevládala atmosféra solidarity s utečencami a v konečnom dôsledku to Čile významne kultúrne

obohatilo a ekonomicky posunulo vpred. Jedným z migrantov a účastníkov tejto plavby bol aj protagonista románu Víctor Dalmau. Hovorí sa, že dejiny a ľudské osudy sa opakujú. Práve to sa stalo aj Víctorovi. V roku 1939 sa ako vojnový utečenec dopravil do Čile na lodi nádeje a po Pinochetovom puči v roku 1973 musel aj s rodinou nanovo emigrovať. Keďže sa nemohol vrátiť do vlasti, kde bol stále pri moci Franco, emigroval do vtedy demokratickej Venezuely. Keď frankistické represie v Španielsku zoslabli a do krajiny sa dalo vrátiť, Víctor a jeho rodina stáli pred dilemou, či je ich vlasťou Španielsko, kde sa za tie roky všetko zmenilo, alebo Čile, kde si našli prácu a priateľov.

Predobraz v reálnej postave

To je v krátkosti zápletka románu, ktorého jeho autorka, čilská spisovateľka Isabel Allende (1942) je u nás už známa. Z jej mimoriadne bohatej románovej tvorby bolo do slovenčiny doteraz preložených osem titulov, vrátane toho najslávnejšieho *Dom duchov (La casa de los espíritus, 1982)*, ktorým sa zaradila k plejáde slávnych autorov magického realizmu. Jeho stopy nájdeme aj v románe *Dlhý lupeň z mora*, hoci spisovateľka sa v posledných rokoch uberá novými umeleckými cestami. Ako sa neraz vyjadrila, v každom z jej románov je niečo z jej života. Jej postavy majú často predobraz v realite. V tomto prípade bol predobrazom protagonistu španielsky emigrant Víctor Pey Casado. Spisovateľka ho spoznala, ako uvádza aj v záverečnom *Podákovani*, vo Venezuele, v čase, keď tam sama žila ako emigrantka (pripomeňme, že bola neterou zvrhnutého čilského prezidenta Allendeho). Víctor jej rozpovedal svoju životnú odyseu, ako sa po vojnových útrapách dostal aj s rodinou do francúzskeho koncentračného tábora, kde španielskych emigrantov nečakali s otvorenou náručou, a akou nádejou pre nich bola možnosť začať nový život v Čile, ktorý násilne prerušil vojenský prevrat v roku 1973. Víctora, ktorý bol priateľom prezidenta Allendeho, internovali a kruto mučili. Keď sa mu podarilo z väzenia oslobodiť, emigroval do Venezuely.

V dnešných časoch vojny za našimi hranicami, jej krutosti a obetí, migrácie, vykorenenosti, pomôže čítanie románu *Dlhý lupeň z mora* väčšmi otvoriť oči a lepšie pochopiť veci, ktoré sa dejú okolo nás. Tento román však nie je len o útrapách a hrôzach, ktoré so sebou priniesla španielska občianska vojna, o živote v emigrácii, o vojenskom prevrate v Čile a o hľadaní koreňov, ale aj o láske a spletitých partnerských a rodinných vzťahoch. Isabel Allende sa opäť prejavuje ako mimoriadne talentovaná rozprávačka. Stretávame tu viacero podôb lásky, od mladického ošiaľu a zakázanej lásky až po zreľú materinskú a partnerskú lásku, v ktorej sa koncentruje to najpodstatnejšie zo života, ale ktorej nechýba ani vášeň. Tému zrelej lásky spisovateľka, stále príťažlivá a energická osemdesiatnička, ktorá v osobnom živote už veľa prežila, úspešne rozvíja najmä vo svojich posledných románoch. Jedným z nich je aj román *Japonský milenec* (Slovart, 2018). Do slovenčiny ho preložila **Eva Palkovičová**, ktorú dnes už môžeme považovať za „dvornú“ prekladateľku próz Isabel Allende a slovenská verzia jej najnovšieho románu nestráca nič z kvalít svojej pôvodiny. **KR**

Paulína Šišmišová (1953)
Romanistka, pôsobila na FIF UK v Bratislave. Venuje sa reflexii a prekladu literatúry písanej po španielsky. Je spolu-autorkou monografie *Cervantesov Don Quijote na Slovensku a vo svete* (2021) a desiatok štúdií o významných postavách španielskej a hispano-americkéj literatúry a filozofie (J. L. Borges, C. Fuentes, J. Ortega y Gasset, E. Sabato, M. de Unamuno a iní).

O postihnutí ako súčasť života

Román argentínskej spisovateľky **Aurory Venturini**, s ktorým ako 85-ročná získala v roku 2007 cenu Premio Nueva Novela, ohromil porotu aj čitateľov a konečne upriamil pozornosť na tvorbu tejto mimoriadne plodnej autorky. V čase svojho veľkého úspechu už mala na konte mnoho básnických zbierok, päť románov a tri poviedkové knihy.

✦ **Katarína Gecelovská**

Dej románu *Sesternice* sa odohráva v meste La Plata v štyridsiatych rokoch minulého storočia. Rozprávačkou je Yuna – talentovaná umelkyňa pochádzajúca z rodiny s viacerými zdravotne postihnutými deťmi. Jej sestra Betina trávi život na invalidnom vozíku a mentálne ostáva na úrovni malého dieťaťa. Sesternica Petra je liliputánka a sesternica Carina má na nohách šesť prstov. Yuna o svojej rodine hovorí: „Aby som nepovedala rovno že sme neboli normálne, poviem že sme neboli obyčajné.“ (s. 16) Väčšinou sa však vyjadruje menej eufemisticky: „Od bublavého blabotania mala tá blbaňa večne zabranú bradu. Chudera Betina. Omyl prírody. Tak ako ja, ďalší omyl, a najväčšia chudera bola naša mama. Zabudnutá s obludami na krku.“ (s. 16)

Útočisko v malovaní

Samotnú Yunu sužujú ťažkosti s verbálnym vyjadrovaním myšlienok – najmä v ústnej podobe. Útočisko a spôsob, ako vyjadriť komplikované emócie, nachádza v malovaní. K nemu sa utieka aj pred ťaživou atmosférou a neznesiteľnými situáciami u nich doma: otec ich opustil, mama ich trestá bitím, jedávajú pri jednom stole s ťažko postihnutou Betinou, ktorá často vykonáva potrebu priamo počas jedenia

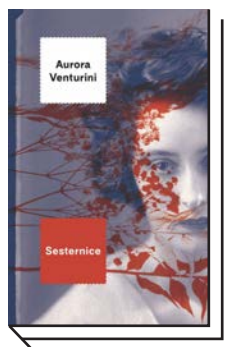
cez diery vo vozíčku, z čoho Yunu napína na vracanie... Nerozumie záležitostiam medzi mužom a ženou a nechápe, ako sa do brucha sesternice Cariny dostalo dieťa. V tejto oblasti je jej jediným zdrojom informácií svetaskúsenejšia Petra. Spoločné traumatické tajomstvo ich ešte väčšmi zblíži a stanú sa najlepšimi priateľkami: „Mala som pocit že z toho bosoráckeho sabatu pogramotných, roztrasených a uslintaných, z detstva ošľahaného trstenicou, s matkou bez duše a otcom bez pamäti (...) je Petra to najlepšie čo mám.“ (s. 156) Vďaka podpore učiteľa Josého Camaleóna sa Yunine obrazy začínú vystavovať a predávať a stáva sa z nej uznávaná umelkyňa.

Prirodzeným jazykom

Venturini píše o abnormalitách a hrôzach, z ktorých sa človeku obracia žalúdok, ako o bežnej súčasť každodenného života. Nesnaží sa prvoplánovo šokovať – jej písanie je prirodzené a pôsobí ozajstne. Ako sama hovorí: „*Sesternice* – to som ja. Je to moja rodina. Neboli sme normálni. Doma boli všetky moje sestry retardované... A ja tiež.“ (Uviedla to v rozhovore, ktorý zverejnil portál pagina12.com.ar.) Yunin opis reality, v ktorom sa nevyhýba ani detailom spojeným s telom a vylučovaním zdravotne postihnutých, môže vyznievať necitlivo až kruto. No je to opis človeka, ktorý vie, o čom hovorí, lebo toho každý deň musí byť svedkom. Porota uvedenej súťaže označila *Sesternice* ako „jedinečný, extrémny román vyznačujúci sa znepokojivou originalitou“. Argentínska spisovateľka Mariana Enriquez, známa aj v našich končinách, zasa v predhovore ku knihe napísala: „Aurora Venturini (...) s ironickou prezieravosťou vystavila na obdiv jazvy obludne talentovanej ženy, ktorá vytvorila samu seba.“ (s. 11) Venturini ukazuje monštruóznosť života a ľudských činov, ale nemoralizuje. V kontexte, v akom postavy románu vyrastajú a žijú, sa niekedy aj negatívne konanie, akým je napríklad zrada či pomsta, čiastočne relativizuje a nedopúšťajú sa ho len tí „zlí“. Niektoré činy však svojou obludnosťou ostávajú jednoznačné.

Priestor na čítanie medzi riadkami

Yuna sa snaží spísať príbeh svojej rodiny, opakovane vysvetľujúc, aké je to pre ňu pre jej postihnutie namáhavé. Bodky a čiarky ju unavujú, pretože narúšajú tok jej myslenia prívalom nových myšlienok, a potom už nevie, čo vlastne chcela vyrozprávať. Zároveň si však počas písania musí robiť prestávky, lebo by ten pretlak nevydržala. Yuna však pôsobí ako nespoľahlivá rozprávačka, pretože mnohým veciam nerozumie, no napriek deklarovanému postihnutiu čitateľ pochybuje o tom, či ním naozaj trpí. Jej vyjadrovacie schopnosti v písanom prejave tomu okrem chýbajúcich čiarok a bodiek vôbec nenاسvedčujú. Utiahnutosť do seba a problémy s reflektovaním vlastných pocitov skôr ukazujú na ľahšiu formu autizmu alebo na následky traumatického detstva poznačeného násilím a pocitom hnusu. Jej „postihnutie“ je teda možné chápať – podobne ako názov prvej kapitoly *Postihnuté detstvo* – aj v širšom význame tohto slova. Autorka prostredníctvom takejto rozprávačky, ktorá hovorí oveľa viac o ostatných ako o sebe a svojich vlastných pocitoch, dáva čitateľovi priestor čítať medzi riadkami a domyslieť si nevyvedané. **KR**

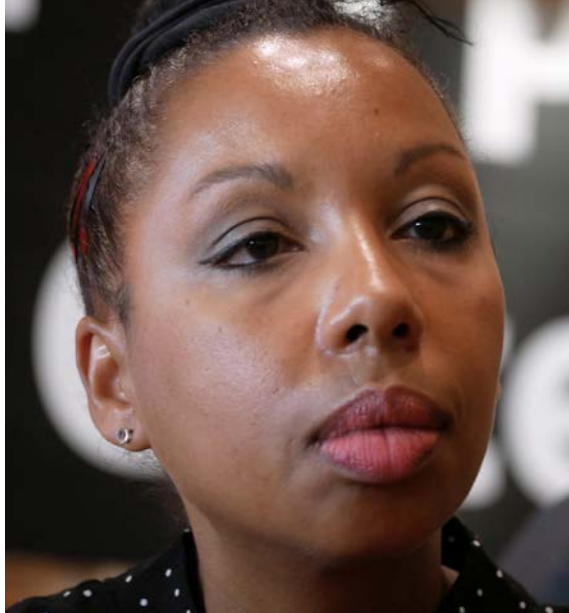

Aurora Venturini:
Sesternice
Preklad: Barbara Sigmundová
Bratislava: Ikar / Odeon,
2023

Katarína Gecelovská (1988)
Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a estetiku, učila v Košiciach. Pôsobí ako doktorandka na Masarykovej univerzite v Brne (odbor literárna komparatistika). Je členkou Spišského literárneho klubu, píše poviedky a publikuje recenzie v časopisoch *Fraktál*, *Glosolália* a na portáli *Knihy na dosah*.

Marie NDiaye:
Pomsta mi patrí
 Preklad: Ivana
 Dobrakovová
 Bratislava:
 august august, 2022

Znepokojujúco o zdanlivo harmonických vztťahoch

Jedného dňa navštíví advokátku Susaneovú v kancelárii v Bordeaux Gilles Principaux a požiada ju, aby obhajovala jeho ženu Marlyne, ktorá zavraždila ich tri malé deti. Kto je tento nevýrazný muž, o ktorom advokátka tuší, že ho už kedysi stretla? Traumatická spomienka z detstva, na ktorú si hlavná hrdinka nedokáže jasne spomenúť? Skutočnosť alebo výplod jej fantázie? A prečo sa medializovaný prípad dostáva do rúk práve jej, bezvýznamnej advokátke?

✚ **Silvia Rybárová**

Silvia Rybárová (1986)
 Vyštudovala anglický a francúzsky jazyk na FIF UK v Bratislave. Po získaní doktorátu z literárnej vedy pôsobila na Filozofickej fakulte UKF v Nitre. V súčasnosti pôsobí v Ústave svetovej literatúry SAV. Vo svojom výskume sa zameriava na súčasnú francúzsku literatúru a skúma problematiku dejín, pamäti a identity. Príležitostne sa venuje umeleckému prekladu.

Napriek naznačeným dejovým líniám (objasnenie motívov brutálnej vraždy či záhadnej minulosti protagonistov) prináša najnovší román poprednej francúzskej spisovateľky **Marie NDiaye** v preklade **Ivany Dobrakovovej** omnoho komplikovanejší príbeh, ako sa na prvý pohľad zdá. U nás pomerne neznáma autorka Marie NDiaye (1967) je výrazným zjavom na francúzskej literárnej scéne od 80. rokov 20. storočia, keď ako sedemnásročná debutovala románom *O bohatej budúcnosti* (*Quant au riche avenir*, 1985). Odvtedy napísala tridsiatku divadelných hier a románov,

z ktorých mnohé boli preložené do viacerých jazykov. Napokon v roku 2009 získala prestížnu Goncourtovu cenu za román *Trois femmes puissantes* (čes. *Tři mocné ženy*, 2010), čo je už samo osebe zárukou mediálneho záujmu nielen vo Francúzsku, ale aj v zahraničí. Okrem dosiaľ dvoch románov preložených do slovenčiny (druhým je román *Ladivine* z roku 2021 rovnako v preklade I. Dobrakovovej) u nás vyšiel v roku 2006 v *Revue svetovej literatúry* aj úryvok hry *Tato musí jesť* (*Papa doit manger*; prel. M. Šimová). Hra bola v roku 2003 uvedená do repertoáru Comédie-Française po prvý raz ako dielo od žijúcej autorky. Marie NDiaye, čiastočne inšpirovaná vlastným životným príbehom (autorka má senegalské korene po otcovi, ktorý rodinu opustil, keď mala rok), v ňom stvárnila problematiku zmiešaných manželstiev (matka beloška, otec černocho), rasizmu, predsudkov a spoločenských nerovností či rozpadnutých rodín. Jej diela sú vo všeobecnosti ukotvené vo všednej realite každodenného života, no vyznačujú sa nejednoznačnosťou a zložitou povahou, vzťahov a situácií postáv. Autorkin záujem reflektovať ich rozporuplné vnútorné prežívanie naznačuje aj autorský štýl, pre ktorý je charakteristické využívanie vnútorných monológov, elipsy i nadprirodzených prvkov.

Viac otázok ako odpovedí

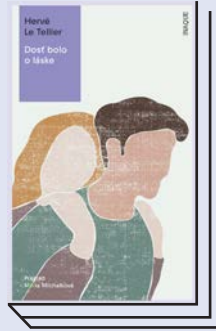
Inak to nie je ani v románe *Pomsta mi patrí*, ktorého ústrednou postavou je advokátka Susaneová. Prostredníctvom jej myšlienok, predstáv, subtílnych postrehov, snov, ale aj imaginárnych dialógov sa postupne dozvedáme nielen o osobe samotnej advokátky (o jej životných postojoch, rodinnom zázemí a pod.), ale aj o ďalších románových postavách: o Gillesovi Principauxovi, ktorý možno (?) bol tým chlapcom spred vyše tridsiatich rokov, ktorý zásadným spôsobom zmenil advokátke život, no v ktorom zároveň vyvolala z nejakého dôvodu odpor a pohrdanie (?); o milovaných rodičoch – jednoduchých ľuďoch (úradník na radnici a žehliarka), ktorí síce zabezpečili svojej jedinej dcére šťastné a harmonické detstvo, ale o ktorých sa advokátka Susaneová nazdávala, že ich treba chrániť pred bolestivou pravdou (akou?); o Sharon, mladej, energickej a starostlivej Maurícijskej bez povolenia na pobyt vo Francúzsku, ktorá advokátke varí a upratuje, spolieha sa na jej pomoc, no zároveň v nej vzbudzuje nejasný pocit povýšenectva; o Rudym, advokátovi a bývalom advokátskinom partnerovi, ktorý má „proletárske korene“ (s. 120) rovnako ako ona, a ktorého dcéru považuje za svoju vlastnú; či o mlčanlivej Marlyne, kedysi veselej a zhovorčivej učiteľke, ktorá chladnokrvne zavraždila svoje deti. Tieto zdanlivo nesúvisiace individuálne príbehy postáv, ktoré autorka nikdy úplne neobjasní, sú rovnako hmlisté, pochmúrne a mrazivé ako Bordeaux v zime, na ktorého pozadí sa príbeh románu odohráva. Spája ich však postava advokátky Susaneovej, pretože práve jej perspektíva je filtrom jednotlivých udalostí tvoriacich rámec príbehu. Ten akoby zámerne vzbudzoval viac otázok, než prinášal odpovedí.

Ak aj v románe rezonuje otázka, kým bol Gilles Principaux pre advokátku Susaneovú, vyvolávajúc tým dojem románového leitmotívu (pomohol jej pochopiť samu seba, ako sa v tom postava utvrdzuje, alebo ju ponížil, ako jej naznačujú sny, ktoré ju nabádajú k pomste?), čitateľ sa ocitá pred záhadou, kým vlastne je advokátka Susaneová, táto „veľká a široká, impozantná a sebaistá“ (s. 15), no vcelku fádna štyridsaťdvaročná žena, ktorú v skutočnosti zožierajú pochybnosti. Otázniky vzbudzujú aj systematické a takmer obsesívne odkazovanie na priezvisko a profesiu postavy (krstné meno sa v texte neuvádza, ale dočítame sa, že sa začína písmenom „H“). Naznačuje azda absencia mena hlavnej hrdinky nemožnosť preniknúť do hĺbky intímneho prežívania človeka a tým ho skutočne pochopiť? Alebo je skôr výstrahou, že netreba veriť všetkému, čo sa v texte dozvedáme, najmä ak vieme, že advokátka „začala pochybovať o všetkom, čo o sebe samej vedela“ (s. 170)? A kde je vlastne hranica medzi domnienkami a pravdou, ktorej hľadanie evokuje advokátske povolanie?

NDiaye v románe do istej miery rezignuje, podobne ako aj v predchádzajúcich dielach, na naráciu príbehu a na jeho jednoznačnú interpretáciu. Pozornosť upriamuje v prvom rade na nepokoj, zmätok a vnútorné napätie jedinca, ktoré kľokocú pod povrchom zdanlivo harmonických rodinných a partnerských vzťahov. Ako inak možno vysvetliť, že milujúca matka a spokojná manželka zavraždí svoje deti, že dospelé deti sa napriek láske rodičov necítia nimi naozaj pochopení, že naše utrpenie nevidia práve tí, ktorí sú nám najbližší a od ktorých to akosi prirodzene očakávame? Čo ak sa skrátka mylíme vo svojich predstavách a presvedčení, aj keď tvrdíme opak, ako to naznačuje postava advokátky Susaneovej? Autorka nemá ambíciu vysvetľovať ani objasňovať situáciu postáv. Rafinovaným spôsobom však sponchyňuje domnelé istoty človeka a prináša prekvapujúce možnosti ich uchopenia.

Majstrovsky prepracovaný jazyk

Svojou pozoruhodnou, no komplikovanou naratívnu kompozíciou, neustálym zahmlieváním a tajomnosťou na úrovni príbehu i postáv román *Pomsta mi patrí* provokuje, fascinuje, ba možno i popudzuje. Prínajmenšom tým, že drží čitateľa v neustálom napätí a nakoniec zámerne necháva mnohé otázky nezodpovedané. Neistotu čitateľa umocňuje aj majstrovsky prepracovaný jazyk – niektoré pasáže vynikajú využívaním podmieňovacieho spôsobu a opytovacích viet, ktoré akcentujú domnienky a hypotézy postavy dvoma siahodlými monológmi (9 a 5 strán; v jednom prípade je každá veta uvedená spojkou „ale“, v druhom „alebo“) či kombináciou zvláštnych, miestami protirečivých výrokov. Akokoľvek je román Marie NDiaye vo výborne zvládnutom preklade I. Dobrakovej znepokojujúci, prináša nevšedný čitateľský zážitok, ktorý ocení predovšetkým náročnejší čitateľ. **KR**

Hervé Le Tellier:
Dost bolo o láske
Preklad: Mária Michalková
Bratislava: Inaque, 2023

Dost bolo o láske

Hervé Le Tellier, autor románu *Anomália*, za ktorý v roku 2020 získal Goncourtovu cenu, sa na Slovensku predstavuje ďalším titulom – románom **Dost bolo o láske**. Vyšiel v preklade **Márie Michalkovej**, ktorá k nemu napísala aj doslov. Napriek trochu zavádzajúcemu názvu je hlavnou témou románu práve láska, dokonca v tej najromantickejšej a dalo by sa povedať aj najgyčovejšej forme: láska na prvý pohľad. Autor však neupadá do lacnej sentimentalitavy ani povrchnosti, naopak, zostáva verný svojmu štýlu – ľahkému, čítavému a ironickému. Svojimi postavami nič neodpúšťa, baví sa na dôsledkoch ich rozhodnutí, nie je však „zlý“. *Dost bolo o láske* je príbehom štyridsiatničiek Anny a Louise, ktoré sa navzájom nepoznajú. Obe sú vydaté, matky, úspešné vo svojom profesionálnom živote, skrátka, dalo by sa povedať, žijú uspokojivý, pokojný život a sú šťastné. Šťastné, až kým sa Anna nestretne s Yvesom a Louise s Thomasom. A ako možno vytušiť, bezhlavo sa do svojich nových objavov zamilujú. Obaja sú zrelí, zaujímaví muži, ktorí im náhle do života prinesú niečo, čo doma už dlho nemajú a (takmer) plne tomu prepadnú. Sú si však vedomé toho, čo všetko môže spôsobiť ich ľahkovážnosť? Sú ochotné za svoj „nový život“, za svoju novú túžbu zaplatiť najvyššiu cenu?

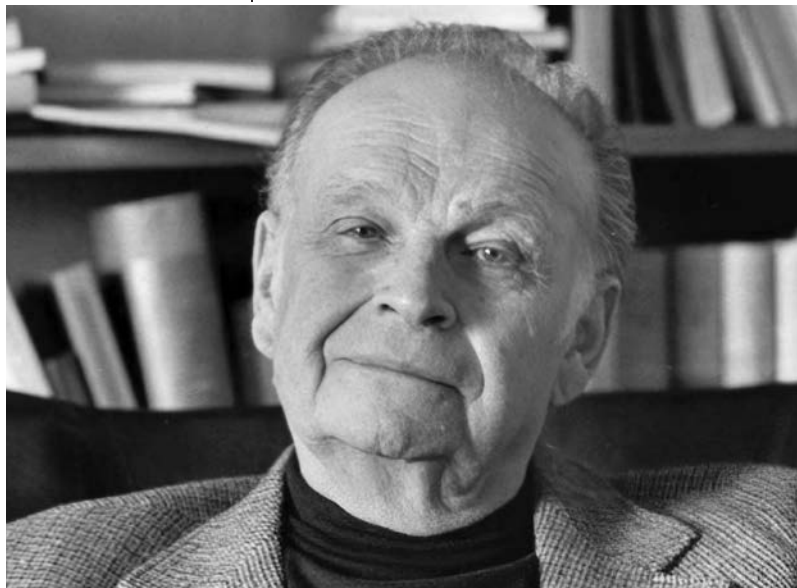
Thomas je psychoanalytik a celé dni trávi s klamármí. S klamármí, ktorí vedia, že klamú, ale aj s takými, ktorí to robia podvedome či nevedome. Možno práve i to ho spojí s Louise, advokátkou, ktorej prácou je počúvať a analyzovať, i keď odlišným spôsobom, rovnaké ľži. Yves je slobodný spisovateľ a Anna psychiatricka, vydatá za úspešného chirurga. Sama o svojom manželstve hovorí ako o ceste „zaoceánskym parníkom prvou triedou“. Je to však všetko, čo od života očakáva, čo potrebuje? Máme tu teda štyri hlavné postavy, ktorých osudy sa navzájom prepletajú, medzi novovzniknuté vzťahy však stále vstupujú aj „staré“ manželstvá, z ktorých sa Anna ani Louise, a to napriek silnej túžbe či azda láske, len tak nevyvlečú. Každá postava sa s nenaplnenou túžbou borí po svojom, každá je v inej východiskovej situácii. Akoby na tom však popri láske vôbec nezáležalo... Samozrejme, po euforickom zrode novej lásky, nových vzťahov prichádza pád – návrat do reality, ktorá je odrazu príliš komplikovaná. Ak by sa ženy naplno oddali svojim milencom, stratili by praveľa: manželov, deti, rodinu. Ak sa však rozhodnú zostať v tom, čo bolo, stratili by možno osudové lásky a stratili by aj samy seba. Nič sa však, pochopiteľne, neutají a tak ku koncu knihy nastáva aj konfrontácia – súboj manželov s milencami.

Le Tellierov štýl písania je vecný a strohý, priamy a presný. Nenecháva veľa vecí nedopovedaných, čitateľovi sa snaží podať vždy čo najucelenejšiu informáciu či už o postave, alebo o konkrétnej epizóde v knihe. Rozhodne to však neuberá na kvalite jeho písania a rovnako nemôžeme ani povedať, že by jeho nová kniha bola len prostým, lineárnym rozprávaním vymyslenej zápletky. Naopak. Autor sa rád hrá – so slovom aj s postavami. Je vtipný, ironický a v tom najlepšom slova zmysle až „detinský“. Vo Francúzsku je predsedom literárnej skupiny OULIPO, ktorej členmi sú výhradne spisovatelia, ktorí „nestatili detského ducha“, teda chuť sa vo svojej tvorbe hrať. *Dost bolo o láske* je knihou o ľuďoch v strednom veku, o ich láskach, zraniteľnostiach, slabostiach a túžbach. Túžbach, ktoré azda v každom z nás driemu a čakajú na vyslobodenie. Čo ak však zdanie klame a túžby sú len lacnou pretvárkou našej slabej vôle a integrity?

☛ **Matej Rumanovský**

Matej Rumanovský
(1994)

Vyštudoval žurnalistiku na FiF UK v Bratislave. Píše poviedky, romány a blogy. Debutoval románom *Príbeh nekončiacich koncov* (2022). Je členom umeleckého zoskupenia Cult Creative a v súčasnosti je poverený vedením redakcie časopisu *Romboid*.

Teodor Münz (1. 1. 1926 – 14. 7. 2022)

Teodor Münz: *Ježiš Kristus a apoštol Pavol vo filozofii Barucha Spinoza*
Bratislava: Petrus, 2022

Živelný epilóg k dráme ľudského života

„Vždy sme v rámci svojho prirodzeného, sebazáchovného egoizmu napríklad kradli a kradneme aj dnes a zrejme budeme kradnúť stále. V dejinách ide len o to, ako to robíme. (...) Problém je však v tom, spoznať to, čo je v nás uložené už milióny rokov. Lebo máme vedomie a sme sebauvedomení. A zrazu to túžime vedieť. Vieme však, čo sme robili včera, pred rokom, ale čo je v nás uložené milióny rokov, o tom nemáme tušenia.“

✦ Eva Dědečková

Eva Dědečková (1988)
Filozofka a publicistka. Vyštudovala filozofiu a dejiny filozofie na UPJŠ v Košiciach a na Univerzite Karlovej v Prahe. Pôsobí ako vedecká pracovníčka na Filozofickom ústave SAV v Bratislave. Venuje sa fenomenológii, prednostne kozmologickej filozofii výchovy Eugena Finka a Friedricha Nietzscheho.

Posledná kniha výnimočného človeka filozofa **Teodora Münza**, ktorý sa na sklonku života opäť vrátil k „svojmu“ Spinozovi, aby si ho uctil, ale aj skritizoval za skresľujúce hodnotenie Ježiša Krista a apoštola Pavla, predstavuje dôvtipne premyslenú provokáciu. Veď komu by táto trojica neprípadała zvláštna? Čitateľa možno ubezpečiť, že rozhodne nejde o slabú chvíľku autora pred hodinou svojho odchodu. Žiadne milostiplné zmierenie a chlácholivá viera v Boha, tobôž toho osobného. Statočný a priamy až do konca. Čosi voltairovské, čosi nietzscheovské, a predsa originálne münzovské. Prečo asi voľba týchto postáv? Nuž, Slovensko mentálne dlho odoláva mnohým darom kritického myslenia, ktoré otvárajú tisíce ciest, vyvádzajúcich z rôznych foriem otroctva či poddanstva. Keď autor spätne uvažuje o postavení Spinozu v slovenskom filozofickom prostredí (sám vydal monografiu venovanú tomuto filozofovi ešte v roku 1977), vníma, že za malým záujmom nie sú ani tak náboženské dôvody, skôr tu prevláda záujem o iné zvučné mená z dejín filozofie. Aj keď by sa dalo polemizovať, či za prepätým záujmom o Heideggera nie je istý druh nevedomenej privácie, zúfale hľadanie novej pakrestanskej religiozity. Čo však v širšom spoločenskom kontexte môže poskytnúť tejto spoločnosti Spinoza, vyvrhel' krivo obvinený z ateizmu, ktorého naveky prekliali vlastní?

Spinoza ako duchovný žiak Descarta

Münz naznačuje dvojnásobnosť Spinozu ako pripravovateľa „náboženstva“ novoveku a celej budúcnosti, ktoré malo prísť po kresťanstve a ktoré by svoj základ malo v rozume, nie vo viere. Práve sekularizácia „bola najväčším Spinozovým historickým činom s ďalekosiahlym dopadom“. (s. 10) Ideály sa v tomto svetle ukazujú vo svojej životnej dynamike, v ktorej aj mravnosť a morálka, otázky dobra a zla získavajú celkom iný význam. Odrážajú samotnú ambivalentnú podstatu človeka ako vskutku paradoxnej existencie. Ale aj Spinoza mal svoje vzory, svojich učiteľov. Münz majstrovsky provokatívne rozvíja úvahy o vzťahu medzi tzv. duchom a hmotou, pričom sa sústreďuje na Spinozu ako duchovného žiaka Descarta. Málo kritického žiaka. Aj v tejto časti sa potvrdzuje, že pre tento druh autorových provokácií je potrebné mať skutočne jemný cit, byť s ním takpovediac na jednej vlne. Pretože len tak možno plne vychutnať tie absolútne osviežujúce, ba dokonca obdivuhodne statočné a priame myšlienky, ktoré sa pokrytecky neobzerajú cez rameno, či náhodou niekoho neurazili.

Hostina pre čitateľa nezaťaženého predsudkami

Kapitola *Živelný materializmus* predstavuje vlastný Münzov koncept chápania života, vzťahu človeka k svetu, a táto časť je priam hosťinou pre čitateľa nezaťaženého predsudkami. Čítať slobodné myšlienky tohto na slovenské pomery mimoriadne hravého a zároveň hlbokého filozofa je zážitok. Práve túto prvú časť knihy, nazvanú *Filozof Spinoza*, považujem za najvydarenejšiu. Po nej nasleduje časť venovaná Ježišovi Kristovi, kde, samozrejme, ústrednú postavu stále zohráva Spinoza a jeho myšlienka, že Kristus bol „ústami boha“, teda

boha-prírody. Tu však narážame práve na zaujímavé rozpory medzi Kristom a Pavlom, ale napokon aj medzi Pavlom a samotným Spinozom. Nezaobíde sa to bez rôznych úvah nad súvislosťami medzi panteizmom a panenteizmom či analýz miestami až teologického charakteru. Stále však majú na zreteli otázku človeka, otázku dobra a zla, dokonalosti a nedokonalosti. Hoci posledná časť knihy, venovaná apoštolovi Pavlovi, nie je taká strhujúca, hľadiac na ňu v súvislostiach, v celkovom kontexte a majú na pamäti pôvodný motív autora (ktorý však čitateľ musí medzi riadkami vnímať sám, nič tu nie je zadarmo), treba povedať, že tomuto epilógu k dráme ľudského života dáva zmysel.

Jestvuje len jeden hlavný problém

Záver knihy ostáva verný samotnej povahe života – je plný otázok a dvojznačností. Znova sa vraciame k stolu, kde sme sa pred niekoľkými stranami hostili nebezpečne chutnými myšlienkami. Tentoraz nás k nemu autor doviedol späť preto, aby ukázal, o čo mu vlastne ide. Kruh sa uzatvára. Prečo sú dvere pootvorené? O akých cestách hovorí Nietzsche, ktorého aforizmus si Münz prezieravo zvolil na úvod svojho posledného diela? O tých istých, o ktorých hovorí aj Saint-Exupéry, ktorému patrí zase posledný list tejto knihy. Stále veríme, respektíve predstierame, že veríme v tzv. kresťanské hodnoty, ale poznaniu – aj napriek bohatým dejinám ľudského myslenia, tohto nevyhnutne biologického procesu – sa vyhýbame. „Dodnes nevieme, ako máme najlepšie žiť.“ (s. 138) To je predsa prirodzené, uzná autor. Čo keby sme však konečne vzali svoju definitívnu smrteľnosť a pozemskosť na vedomie? Čo keby sme začali vnímať, že naše modlitby, prania, ilúzie, ale aj teórie, poznatky, omyly, ten neustály nepokoj, ktorý je príznačný pre ľudskú existenciu, je súčasťou histórie Zeme ako planéty? Ale dôsledne vnímať, nie len tak spoločne. Totiž, zjavnejšia výzva na prehodnotenie všetkých hodnôt než tá, ktorú nám prináša naša doba, už nemôže byť. Doba zásadných, celoplanetárnych klimatických zmien, ktoré nás napokon tak či onak presvedčia, že rozlíšenie medzi duchom a hmotou je nešťastná povera, za ktorú sa zaplatí najvyššia cena. „Aj Boh či boh je len výpomocná hypotéza, skúška, či a ako by to s ním išlo, ten život, jeho zmysel, prečo a na čo, prípadne načo sme tu, či je to náhoda alebo úmysel, čo máme robiť, kam sa obracať, akým smerom máme ísť. Splytujeme sa na to, ale nemá nám kto odpovedať. Hypotéza o Bohu sa neosvedčila.“ (s. 142) Práve treba pochopiť a priam s umeleckou, ak chcete detskou, živelnou radosťou prijať životnú múdrosť, ktorá hovorí, že „niet pevného bodu, o ktorý by sme sa opreli. Všetko je v pohybe, trasie sa, my sami sme trasoviskoví, čo je bolesť, ktorá neprechádza. (...) Jestvuje teda len jeden hlavný problém, my sami.“ (s. 143)

Na sklonku dlhého a tvorivého filozofického života sa autor vrátil k vlastným koreňom, a teda k večnej otázke človeka, rovnako nepokojný ako na začiatku. Ale múdrejší, čo sa, veru, podarí skutočne len málokomu.

BEITED v SPINOZA

Opp. Posth

f. 469

Baruch Spinoza
(24. 11. 1632 – 21. 2. 1677)

Našla sa nová cesta a musí sa vyskúšať

Keby sme neboli národom, ktorým sme, v dôsledku tohto búrkového dunenia tvorivej slobody by sa hádam aj zachvela slovenská zem. Máme však asi to „šťastie od Boha“, že Teo Münz, tento genetický geocentrista, mal jemnú a rozvážnu povahu, ktorá predsa len krotila aj ten nietzscheovský oheň a dokázal ho striedmo užívať; inak by to Slovensko naše dávno tak tvrdo nespalo.

Záverčnými slovami, ktorými sa skromne priznáva k svojej ľudskosti, omylom a chybám v živote, ba dokonca sa ospravedlnil všetkým, ako sa patrí, zároveň vyjadruje spokojnosť, že „na Slovensku pootvoril dvere, ktoré boli doteraz zatvorené.

Po mne prídu ďalší, ktorí ich pootvorí viac a lepšie, lebo sa našla nová cesta a musí sa vyskúšať.“ (s. 144) Tu by sa chcelo dodať už hádam len jediné: Incipit Zarathustra! **KR**

Ted Hughes: Listy a výkriky.
Básne pre Sylviu Plathovú
Preklad: Peter Trizna
Kordíky: Skalná ruža, 2023

Gabriela Rakúsová (1943)
Literárna kritička, recenzie publikuje v printových médiách. Je autorkou rozhlasových literárnych kompozícií o spisovateľoch a ich dielach, niekoľkých dramatizovaných próz. Knižne vydala súbory textov *Z literárnych reflexií* (F.R. & G, 2015), *Fiktívne rozhovory* (LIC, 2018), *Medzi realitou a jej znakom / interpretačné úvahy o knihách a Medzi autorom a čitateľom* (Modrý Peter, 2018 a 2021).

Obrazy spomienok a predstáv

Ján Gavura svoj doslov k tejto knihe nazval „Najtragickejší literárny lúboštný príbeh našich čias“ (s. 117) a napísal, že „Ted Hughes nie je hocijaký básnik. A zbierka *Listy k narodeninám*, z ktorej vychádza slovenský výber *Listy a výkriky. Básne pre Sylviu Plathovú*, nie je hocijakou knihou.“ (s. 117)

✚ Gabriela Rakúsová

Základom tohto výberu sú teda Hughesove *Listy k narodeninám*, adresované Sylvii Plathovej, s ktorou mal sedemročné manželstvo, dcéru a syna. Sú v nej aj básne inšpirované jej denníkmi i básne vytvorené na základe autorových predstáv a spomienok v rôznych rokoch. „*Od tvojej smrti uplynuli len dva mesiace / a ty si sa zrazu objavila, znovu na dosah. [...] Tvojou úlohou v tom sne bolo nevšimáť si ma.*“ (s. 100) Tragédia, ktorá postihla Teda a Sylviu, je stvárnená zahmlene, nejednoznačne, ale silne. Vo veršoch je veľa fiktívnych predstáv, ktoré sú vyjadrením túžby po čase predtým. „*Všetci sa smejú. [...] len my dvaja sa neusmievame.*“ (s. 79) Príbeh Sylvie a Teda vypovedajú epické motívy, chronologické spomienky. V knihe sú aj reálie rôznych miest, osobitne Londýna, a na ich základe si človek môže priam detailne predstaviť prostredie, v ktorom sa obe postavy príbehu pohybovali. Prítom ich životný príbeh (literárny a reálny) akosi nemožno oddeliť. Lexika prekladu (**Peter Trizna**) je famózna. Obrazy v podstate každodenného sveta, priestoru sú viacnásobné a rôznostranne hĺbkové – striedajú sa detaily všetkého, čo človeka môže obklopovať (v meste, v prírode a osobitne v duši, v myslení), čo vie vnímať v čase prítomnom a čo vnímal v minulosti a zostalo mu to vo vedomí i v podvedomí. Postava Teda vo všetkom vidí ex post náznaky smrti, ktorá náhle nastúpila.

Raz je to Londýn, raz je to Amerika. „*Nič sa nezachovalo. Nikdy som sa tam nevrátil a ty si mŕtva. / No občas sa to vracia, [...] po celý ten čas, po tridsiatich rokoch...*“ (s. 39) Ted sa rozprávava na prvé stretnutie so Sylviou. „*Pamätám si tú myšlienku. Nie / tvoju tvár.*“ (s. 9) Spomienky sú prepletené s úvahami – autor pracuje s predstavami, ktoré pred rokmi mohol mať, sú to pocity, vnemy, reálne objekty bežnej skutočnosti, do ktorých chce zakomponovať matný obraz Sylvie, sochu ženskej postavy. Autor používa 1. osobu singuláru, je akýmsi rozprávačom, ktorý sa prihovára spočiatku ešte „nejasnej“ postave. To mu umožňuje veľa vypovedať o svojich pocitoch a konaniach, o istej autobiografii. „*Netušil som ani, / že som v konkurze / na hlavnú mužskú postavu v tvojej dráme,*“ (s. 12) A spomína na svoje rozpoloženie aj desať rokov po jej smrti. „*Je to len príbeh. / Tvoj príbeh. Môj príbeh.*“ (s. 14)

Výčitky lyrického hrdinu

Rozpamätávanie sa lyrického subjektu na partnerku je silné aj tým, že využíva drobnosti, detaily z ich spoločného súžitia. Rovnako ide o detaily vonkajšej a vnútornej charakteristiky partnerky. Objekt spomínania má problémy, ktoré autor stvárnil prostredníctvom množstva podobenstiev, metafor a symbolov: „*a pod prívalmi stíšujúcich sa nárekoch / si nestratila zo zreteľa svoj cieľ.*“ (s. 17) Predstavy tragédie prepája s realitou, reálie – veci ako svedkovia a „príčiny“ straty negatívne vplyvajú na lyrického hrdinu, ktorý ich neustále analyzuje. Pracuje s úryvkami z denníkov lyrického objektu. „*To boli slová, / ktoré si si zapísala do denníka po tom, čo si / sledovala oranžový západ slnka. Prišli za tebou, / keď som neprišiel ja.*“ (s. 21) Vo všetkých textoch sú silné výčitky osamoteného lyrického hrdinu, kontrastujúce s chvíľami a časom príjemným. „*Sedeli sme tam na schodoch vo svojich plátenkách / a boli sme šťastní.*“ (s. 28) Spomína na „červenú čelenku s bielymi bodkami“, „*lahký sveter s krátkymi rukávami*“, „*a ten hlbavý pokoj.*“ (s. 29)

On a ona sa mňajú

Epické časti textov – to je pohyb v čase, v priestore s konkrétnosťami, ktorými obaja žili, lyrické časti vyjadrujú pocity, predstavy i výčitky – a to je to základné v duši subjektu aj po rokoch straty tej, ku ktorej mal silný, ale súčasne aj „benevolentný“ vzťah, vyplývajúci azda z nepochopenia jemnosti a zraniteľnosti partnerkinej duše. On a ona sa mňajú – v čase, priestore a obaja majú z toho svoje vlastné a osobité výčitky a smútky. V spomienkach si premieta jej viacnásobný umelecký talent a objavuje to, čo si na partnerke v živote nevšimol, neuvedomil. Všetko v metaforách, náznakoch, ale pevne ukotvené v realite – to je na Hughesovej poézii obdivuhodné. „*Nikdy si nebola / od Raja ďalej než na krok.*“ (s. 31) Výčitky lyrického hrdinu, že spôsoboval psychické traumy, sú silné. „*Oddelene / sme obaja mohli mať šancu na nejakú budúcnosť. [...] stali sme sa jeden druhému kolmi, / ktoré sa vzájomne prebodávali.*“ (s. 34)

Ted Hughes so svojou manželkou Sylviou Plathovou

Tma ťa zožierala. A aj strach z toho, že ťa rozdrví. „Obrovský temný stroj“, „Ustavične sa valiace nevšimavé mlynské koleso okolnosti“. To boli slová, ktoré si si zapísala do denníka po tom, čo si sledovala oranžový západ slnka. Prišli za tebou, keď som neprišiel ja.

Ted Hughes z básne *Stroj* zo zbierky *Listy a výkriky*

Lyrický hrdina si spomína, ako neskoro, postupne si všímal, uvedomoval, že s jeho partnerkou sa čosi deje (*Portréty*, s. 40). V básni *Remisia* (s. 43) prvý raz použil slovo „samovražda“. „No zlyhal som. Naše manželstvo zlyhalo.“ (s. 47) Hrdina si uvedomuje svoju vinu, že nedoprial partnerke jej slobodný rozvoj – v tvorbe. Odvtedy si začal podrobnejšie všímať ju, všetky jej činnosti a spomínal na ne v detailoch, aké si človek v aktuálnej časovej realite možno ani nevšimne. To takisto vypovedá o autorových fiktívnych listoch mŕtvej manželke, o jeho vzťahu, ktorý neprejavoval, keď to malo byť aktuálne. Preto tie výčitky po rokoch. Autorovi sa jemnými obrazmi, náznakmi podarilo vykresliť postupné pribúdanie úzkosti, strachu až paranoje svojho lyrického objektu – ženy (už aj matky), umelkyne. „*Tvoje písanie bolo aj tvojím strachom, [...] Naša nádej bola aj našou obavou.*“ (s. 57) Väčšmi než trápenie objektu – ženy vyznieva trápenie subjektu – muža, a to aj po rokoch od jej smrti. „*Čo z toho, čo ti môžem povedať o živote po smrti, / ešte sama nevieš?*“ (s. 73) Myšlienky, reflexie, predstavy, minulosť i reálna skutočnosť predstavujú návrat do minulosti, k predkom (osobitne sa tu spomína otec lyrického objektu. Je jasné, že autor odkazuje na učenie napríklad Junga, Fromma a iných. „*Odišla si, vlasy rozžiarené ako svetlica – a skok / do priepasti.*“ (s. 63) Pátra po genéze stavu, ktorý vedie k samovraždám či vraždám v histórii i v rodine. Pozorovanie jej príliš neprirodzeného stavu podáva nepriamo, v obrazoch, symboloch, metonymicky (*Mesto*, s. 98). Stváruje svoje pocity, napätia pod vplyvom iracionálnych postupov v činnostiach svojej ženy.

Spoved' bez sentimentality

Hughesove listy (básne) sa podobajú na litánie i modlitbu, prosenie o odpustenie, pochopenie všetkého negatívneho, čoho sa hoci len v náznakoch, nedopatrením, nevšímavosťou, nepochopením dopustil voči objektu svojho spolužitia – žene, matky ich dvoch detí. V textoch sú aj drastické obrazy, ktoré zjavne vyplývajú z nešťastia lyrického hrdinu. „*To nie je vaša matka, ale jej telo. / Skočila z okna / a dopadla na to miesto.*“ (s. 82) V zbierke je veľa smútku, nostalgie, ale ani stopa po sentimentalite. Básnik sa jednoducho potrebuje „vypovedať“. V tomto slovenskom výbere je pozoruhodná rozsiahla báseň *Posledný list*. Je to najdlhšia báseň v knihe, v ktorej je okrem životného príbehu Teda a Sylvie predovšetkým psychológia oboch. Mnohé ich spájalo a mnohé rozdeľovalo. V básni sú zachytené posledné dva dni a noc, keď Sylvia Plathová zomrela. Do poslednej chvíle ju čakal, až sa mu v telefóne po noci ťažkých snov ozval hlas: „Vaša manželka je mŕtva.“ (s. 112) *Listy a výkriky* – to sú „listy“ britského básnika Teda Hughesa (1930 – 1998) americkej spisovateľke a manželke Sylvii Plathovej (1932 – 1963) a jeho „výkriky“ po Sylviinej smrti, no i jej „výkriky“, ktoré on počas ich spoločného života „nepočul“.

Princíp neistoty Milana Kunderu

Azda až nadkritické množstvo metodologických konceptov literárnej histórie priamo či nepriamo pracuje s významovým prepájaním literárneho diela s okolnosťami spisovateľovho života, jeho spoločenského či súkromného konania a vystupovania alebo s okolnosťami jeho publikovaných, ale aj nepublikovaných názorov a postojov k iným než práve literárnym otázkam.

✦ Peter Darovec

Tieto koncepty prepájania „diela a života“ – či ešte oveľa častejšie v príznačnom poradí – „života a diela“ nie sú využívané len v školskej praxi výučby literatúry či jej popularizácie, kde môžu príbehy autorovho života zatriktívniť jeho príbehy literárne. Často sa s nimi totiž stretávame aj vo vysoko sofistickovaných intelektuálnych diskusiách, kde by sme mohli očakávať štrukturalisticky prísne obmedzenie sa na skúmanie samotného textu. Lenže v týchto diškurzoch navyše onen autorov „život“ nepôsobí len ako doplnková atrakcia „diela“, ale občas to dielo aj pokrýva, zaujíma jeho miesto. Deje sa to najmä vtedy, keď autorov „život“ odkazuje na širšie súvislosti spoločensko-politické či do nich nebudaj aj priamo zasahuje. Samozrejme, týka sa to najmä tých historických období, v ktorých dáva vysoký status spisovateľa možnosť relevantne zasahovať do spoločenského diania.

Neliterárna kritika

Toto všetko sa až príkladne týkalo aj azda najznámejšieho súčasného českého a neskôr aj francúzskeho spisovateľa Milana Kunderu. Bol to on, mladý dynamický spisovateľ, kto v dogmatických päťdesiatych a potom v obrátenom garde v obrodných šesťdesiatych rokoch nielen svojou tvorbou, ale aj verejným angažovaním sa spoluprezentoval kultúru a literatúru ako významný faktor spoločenského diania. Ale o necelé dve dekády neskôr to bol rovnako on, už zrelý spisovateľ v emigrácii, kto v slávnej eseji *Únos Západu aneb tragédie střední Evropy* (1983) uvidel zánik kultúry ako dejinotvorného a zároveň politicky relevantného fenoménu zjednocujúceho celý európsky priestor. So znižujúcim sa významom elitnej kultúry v spoločenskom dianí by mal prirodzene klesať aj všeobecný záujem o osobu spisovateľa a o informácie týkajúce sa jeho života. Toto sa však Kunderovi – celkom proti jeho vôli – nestalo. Naopak, kultúrna diskusia o jeho živote často čiastočne prekryla kultúrnu diskusiu o jeho diele.

Niežby o tom diele nevznikli zasvätené a podnetné analytické štúdie či dokonca celé monografie (za všetky spomeňme aspoň relatívne útlu, ale interpretačne mimoriadne spoľahlivú knihu Květoslava Chvatíka *Svět románů Milana Kundery* (1994) či ambiciózný zborník kritických esejí *Milan Kundera and the Art of the Fiction* (1992), do ktorého prispela celá plejáda renomovaných literárnych vedcov a spisovateľov z celého sveta). Len máloktorá z relevantných interpretácií spochybňuje literárne kvality Kunderovho prozaického a esejistického diela, počínajúc románom *Žert* a poviedkami zbierky *Směšné lásky* a končiac *Sviatkom bezvýznamnosti*.

Lenže kritické uvažovanie o Kunderovom literárnom diele sa vlastne už od konca šesťdesiatych rokov, teda ešte pred jeho emigráciou do Francúzska, pokrýva so široko reflektovanými neliterárnymi polemikami týkajúcimi sa autorovho spoločenského, ba dokonca aj osobného života – najmä teda tej časti, ktorú strávil ešte v Československu. Je to jeden z mnohých paradoxov Kunderovho „života a diela“: o čo väčšmi trval na tom, že záleží len na diele, o to väčšmi sa verejnosť – vrátane intelektuálnych elit – sporila o otázkach života, ba dokonca jeho intímnej sféry. Sám Kundera to v eseji, príznačne nazvanej *Nechovajte se tu jako doma, přáteli* (2006), nazval neakceptovateľnou obscénnosťou, vyťahovaním pred scénu, čo malo ostať za scénou. Všeobecný záujem o jeho osobný život však neoslabilo ani to, že v neskorších fázach života sa prakticky k ničomu verejne nevyjadroval – s odkazom, že všetko, čo potreboval svet povedať, je v jeho diele. Životná skúsenosť bola preňho len stavebným materiálom pre tvorbu: „Romanopisec bourá dům svého života, aby z jeho cihel vystavěl jiný dům: dům svého románu.“ (Kundera, M.: *Slova, pojmy, situace*, 2014) Lenže jeho nezvaní životopisci „bourají to, co autor postavil, a místo toho pošetile znovu vztyčují, co zboural.“ A zvyčajne to nerobia pre to, aby ho postavili na piedestál.

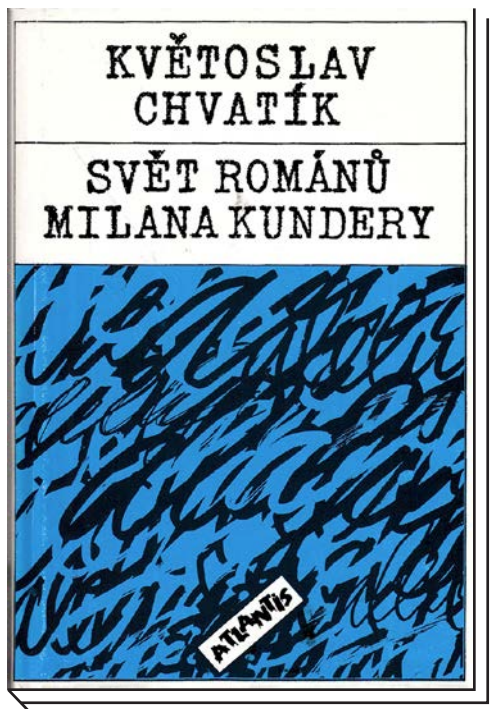
A v tom je ďalší paradox Kunderovho „života a diela“. Ak je dnes jeho dielo ťažko odmysliteľnou súčasťou modernej európskej literatúry, tak o jeho živote vznikajú najmä v rodných Čechách často pamflety. Tým je aj najrozsiahlejšia kniha, aká kedy o Kunderovi vznikla, jeho rozsiahly životopis od J. Nováka (*Kundera*, 2020), Ten vo svojom deväťstostranovom (sic!) jednoznačnom a jednostrannom morálno-etickom odsúdení spisovateľovej osobnosti vychádza rovno z premisy „*Kunderovy osobní nedůvěryhodnosti*“. Napokon, aj spisovateľova nedávna smrť ukázala pretrvávajúce kunderovské sporu v značnej časti českej kultúrnej obce. V množstve nekrológov zaznievali aj žánrovo nevelmi vhodné výčitky – v širokom diapazóne určovanom svetonázorovou pozíciou autora či autorky nekrológu. Jedni mu nechceli zabudnúť angažované roky päťdesiate, iní pripomínali názorové nezhody s Václavom Havlom a takmer celým českým disentom, ďalší problematizovali jeho rozhodnutie odísť do exilu či včleniť sa aj prostredníctvom jazyka do francúzskej literatúry a kultúry.¹

Pomýlený vek

Áno, v Kunderových osobných dejinách – najmä tých najstarších – by sa asi dalo nájsť mnoho omylov. Otázkou však je, kto vlastní licenciu vyčítať mu ich. Kundera ju určite udelil len sám sebe. A využíval ju naplno – pre tvorbu svojej literatúry. Vlastne si ju z týchto sofistických výčítiek adresovaných sebe, ale aj celej svojej ideológiou pomýlenej generácii nanovo vybudoval. Zo smiešnych, no zároveň aj fatálnych omylov mladej povojnovej generácie napokon ustanovil základný a mimoriadne produktívny literárny problém, ktorý skúmal prakticky

vo všetkých svojich v Čechách napísaných prózach – od *Žertu* (1963) až po *Život je jinde* (napísaný 1969, v Česku vydaný až v r. 2016). Tematizuje v nich ten hlúpy, no akčný „lyrický vek“ mladosti, ktorý spôsobuje toľko problémov nielen autorovým mladým (mužským) protagonistom, ale aj ich okoliu, ktoré je ich pomýleným konaním poznačené. V knižnom rozhovore s A. J. Liehmom (*Generace*, 1990) charakterizuje Kundera svoj slávny termín „lyrický vek“ (prvýkrát použitý už v debutovom románe *Žert*) takto: „To je ten vek mladosti, kedy je človek ešte sám sobe záhadou, a preto se zcela vyčerpává tím, že se zabývá sám sebou. Druzí jsou pro něho zrcadla, v nichž hledá vlastní význam a cenu.“ Mladosť je teda pre Kunderu podozrivým vekom nezrelosti, neautentickejšieho, smiešnej sebastrednosti, ale aj nebezpečnej hlúposti. To všetko v diametrálnom protiklade s dobovým kultom mladosti ako nespochybniteľnej hodnoty. V „lyrickom veku“ dokážu Kunderove postavy tak ľahko uveriť hocijakej veľkolepej myšlienke. Či už myšlienke o sebe samom ako o neodolateľnom zvodcovi či mimoriadne inteligentnom manipulátorovi – napríklad postavy z poviedok *Směšné lásky*. Alebo myšlienke komunistickej diktatúry, ktorá sa javí ako vysoká, zjavená pravda – napríklad Jaromil z románu *Život je jinde*, ktorý sa sám mení na nebezpečného ideológa. „Lyrika je území, na němž se jakékoli tvrzení stává pravdou,“ varuje v tomto románe bývalý lyrik a bývalý mladík Kundera pred príbuznosťou iracionálneho lyrického nadšenia a totalitnej ideológie moci. Autorov pohľad na mladých ľudí (nepochybné vrátane spätného pohľadu na seba) nie je ohladuplný či nebudaj láskavý. Je skepticky ironický.

¹ Špecifické bolo aj využitie žánru nekrológu za Milanom Kunderom na vymedzenie sa voči svetonázorovým či životnosťovým atribútom reprezentovaným v jeho dielach. Napríklad z pozícií feministickej kritiky píše D. Pucherová v článku *Naivné panny a hypersexuálne diablíčky. Čo v nekrológoch ku Kunderovi chýbalo o jeho ženských postavách*: „Kunderove ženské postavy sú sexuálne objekty mužov a ich jedinou hodnotou je krása a mladosť. Kunderovi muži chcú mať ženu pre seba, pretože jej vlastníctvo im poskytuje spoločenskú prestíž.“ A svoj príspevok v denníku napísaný priamo príležitosti autorovho úmrtia zakončuje silným tvrdením: „V tomto zmysle sú Kunderove diela priam učebnicovým príkladom toho, čo feministická literárna kritika nazýva patriarchálnou imagináciou.“

Smiešne pravdy

Jeho literárna relativizácia vopred daných hodnôt sa pritom rozhodne nevyčerpáva pri téme mladosti. Naopak, je základným princípom, ktorý rozrušuje, spochybňuje všetky veľké, ideologické i neideologické dopredu dané pravdy. Tento ironický princíp neistoty sa preto spája aj so zvyčajne vážnou témou lásky. Aj táto nespochybniteľná hodnota môže v kombinácii s pyšnou mladostou nadobúdať podobu prázdneho gesta. Takéto neautentické lásky sú „smiešne“ a ich protagonisti sú napriek dramatickým osudom postavami najmä komickými. Ony samy sa však takto nevnímajú – nemajú totiž ešte od seba potrebný odstup, ktorý je základným predpokladom pre hlbšie – hoci paradoxné – porozumenie seba i svetu. Podľa Kunderu človek až v neskoršom veku získava schopnosť odstupovať od vecí aj od seba samého a toto poodstúpenie mu umožní vidieť veci v novom rozmere: v rozmere smiešnosti. Kundera tú svoju vekom nadobudnutú schopnosť využil na prozaické vyrovnanie sa s vlastným lyrickým vekom nadšeného dogmatizmu, ale aj s tragickou historickou dobou, ktorá kruto trestala každý pokus o nevážnosť, o žart. V týchto ironických verziách vtípu o človeku, ktorý plánuje, a o Bohu, ktorý sa na tom smeje, sú ľudské plány skutočne vždy tým, čo stroskotá, a žarty sú zasa tým, čo sa obráti proti svojim naivným pôvodcom. Ironické poodstupovanie od témy ostalo Kunderovi vlastné aj v neskoršej tvorbe – stále totiž vytváralo priestor pre zneistujúce uvažovanie. Jeho dôsledkom je aj doživotné poučené odmietanie všetkých ideológií, ktoré sa usilujú vyčerpáť svet svojou univerzálnou pravdou. Kundera vo svojich prózach radšej stavia proti sebe rôzne idey a s vedeckým zaujatím, nepredpojata, bez vopred pripravených postulátov pozoruje výsledky ich zrážok.

2 Vzťahu ideovosti a možnej modelovosti Kunderových próz sa v doslove zbierky *Smiešne lásky* venuje aj J. Opelík: „Žert jsme ostatně mohli označit za ideový román par excellence. Tady se Kundera poprvé vystavuje možné výtce, že jeho děje (a pléduje přece pro epiku!) nemají smysl samy o sobě, neboť je konstruuje proto, aby na ně mohl navěsit rozmanitou ideovou zátěž.“

Práve v tomto zmysle sú jeho diela románmi ideí. Namiesto dejov sa v nich zvyknú hýbať myšlienky – premenlivé myšlienky postáv, vrstviace sa myšlienky narátora a kdesi vzadu za textom azda aj myšlienky autora. Táto neideologická próza ideí nechce byť modelovou prózou, v ktorej postavy mechanicky reprezentujú rôzne myšlienky. Kundera sa usiluje o postavy živé, nemodelové, meniace sa s okolnosťami, do ktorých sa dostávajú. Nereprezentujú jeden špecifický pohľad na svet, menia sa s dobou a ideami, ktoré doba prináša.² Kundera vnáša myšlienkovu produktívnu neistotu do falošného sveta istôt. V každej ďalšej próze je zreteľnejšie, že autor vníma realitu v jej mnohoznačnosti; že namiesto jednej smiešne veľkej absolútnej pravdy ho zaujíma viachlasné pôsobenie relatívnych, často aj vzájomne si odporujúcich právd. Kundera sa nebojí myslenia v paradoxoch a ani z neho vznikajúceho obrazu sveta, ktorý tvorí len súbor paradoxov. Sveta, kde jedinou istotou je existenciálna neistota. Ako typického neomodernistického autora ho už od počiatku šesťdesiatych rokov zaujímal problém zmyslu ľudského počínania. Riešením tohto problému zmyslu sa postupom času čoraz častejšie stávalo uvedomenie si – nezmyselnosti. V jednej z rozlúčkových noviel *Sviatok bezvýznamnosti* (2020) sa Kundera naplno vysmieva vo všetkých veľkých, ideologických významov, ale aj z predstieraných ľudských citov. O čo menej sa tu darí nachádzať aspoň stopy po niečom autentickom, o to jasnejšie, karnevalovo veselšie sa tu odhaľuje všetko strojené, nafúknuté a vo vnútri prázdne. Aj tento jeho záverečný prozaický žart je trpkou komédiou bez smiechu, v ktorej vyhráva všetko bezvýznamné. Kundera sa na konci svojej spisovateľskej cesty – celkom v logike svojej tvorby – prepisal do sveta bez významu. Nie je to však svet naplnenia. Hoci sa tu bezvýznamné realizuje ako jediná možnosť, neznamená to, že by sa tým stávalo významným. Ostáva len prázdny a zbytočný – pretože neautentickým. Je to svet smiešnych neautentických gest, v ktorom nič nie je tým, čím sa javí byť. Kundera aj na záver usvedčuje svoje postavy zo snobstva, z vysokosti, ktorá je len hraná, nie žitá. Komédia formy, za ktorou absentuje zmysel. Takýto svet videl Kundera, keď z neho odchádzal ako prozaik – a dokázal sa s ním vyrovnáť aspoň svojim jemným humorom. A aký svet videl, keď z neho odchádzal ako človek? Čo nás do toho. Veď predsa všetko, čo o ňom máme vedieť, povedal svojim dielom. **KR**

Až oheň lásky vzplanie. O červenej knižnici a sieťach

V minulosti to boli zamilované romány, limonády, romány pre slúžky, harlekýnky či knihy červenej knižnice. Čitateľ si oddýchol pri pútavom, ľahkom, nenáročnom príbehu o utajenej, zakázanej láske dvoch mladých ľudí, ktorých na ceste k šťastnému koncu čakali prekážky a úskalia. Aktuálne lúboštný román vyplňa výklady virtuálnych obchodov plných e-kníh a zo sekcií kníhkupectiev s označením „poznáte z TikToku“ žiaria ilustrované, milučké obálky titulov červenej knižnice s elegantnými vzormi a jasnejšími farbami, na ktorých vidíme zobrazených dvoch (niekedy troch či štyroch) hlavných hrdinov. Rovnako ako jeho predchodcovia z minulého storočia ponúka milostný román konzumné, zábavné čítanie, pričom v posledných rokoch zaznamenáva nezvyčajný boom v priestore sociálnych sietí

Lenka Macsaliová

Na TikToku majú videá s označením #contemporaryromance vyše 256,4 miliónov zobrazení. Instagram s totožným hashtagom dosahuje 1,2 milióna príspevkov. Z aktu intímneho, súkromného čítania žánrovej literatúry pri svetle nočnej lampy na konci pracovného dňa sa stáva verejná, komunitná činnosť, na ktorej sa zúčastňujú čitatelia. V článku *Smutty novels are blowing up BookTok – but why are their covers so discreet?*, v ktorom Laura Hampson mapuje predovšetkým fenomén kreslených obálok lúboštného románu, zaznieva aj to, prečo sa znovu objavil v hlavnom prúde. Podľa jej respondentiek Dharmy Bizier a Mikayly Stradiotto (autorky podcastu *Not Your Mother's Book Club*) za jeho úspechom u milenálov a v generácii Z môže stáť pandémia: „Či už to bola izolácia, nedostatok randenia, alebo len prílev erotických spisovateľov, myslíme si, že spojenie tohto a ochoty našej generácie hovoriť o sexe vytvorilo novú, nenásytnú konzumáciu smutu.“ (Pojem „smut“ sa tu chápe ako explicitný, grafický, erotický obsah, ktorý je často vsadený do súčasného lúboštného románu). Na jeho obľúbenosť poukazujú samotné čísla. Na TikToku majú videá s #smut 5,5 miliardy zobrazení a s #smuttok vyše 4,9 miliardy zobrazení. Fanúšikovská tvorba čitateľiek (a treba podotknúť, že aj niektorých spisovateľiek, za všetky možno spomenúť napríklad Anu Huang, Lily Gold či Elenu Armas) lúboštného žánru má tak na bookstagrame či booktoku rôzne podoby a formy. Pekne naaranžovaným knihám niekedy spolu, niekedy bez používateľiek na fotkách kontrujú reels (krátke videá) s úryvkami zamilovaných alebo šteklych pasáží románov. Priaznivci a fanúšičky ukazujú svoje rebríčky najromantickejších a „najštiplavejších“ kníh alebo najobľúbenejších knižných manželov/frajerov. Naraziť tu môžeme na reakčné videá (pôvodne úspešné hlavne na YouTube v spojitosti s videohrami, filmami, seriálmi, literatúrou a i.). Na nich partneri čitateľiek reagujú na vyznačené kontroverzné a explicitné pasáže vybraných lúboštných románov. Aktuálne tento trend dopĺňajú videá menších skupín futbalistov či hokejistov oficiálnych tímov na sieťach. Hráči v tichosti čítajú ukážky z románov so športovou tematikou a kamera zaznamenáva ich výrazy tváre a reč tela.

Čitateľky a ich preferencie v minulosti sa (ako sa zdá) vôbec nelíšia od tých, ktorými mileniálky a reprezentantky generácie Z žijú na bookstagrame či booktoku.

Najvýraznejším sa však v posledných troch mesiacoch javí trend „knižného priateľa“. Na TikToku pod videami s #bookboyfriend nájdete 2,4 miliardy zobrazení a na Instagrame je hashtagom označených 386-tisíc príspevkov. Ide o výzvu, v ktorej sa čitateľky pokúšajú so svojim partnerom „zrekonštruovať“/zahrať vybrané scény z lúboštného románu, napríklad muž má pobozkať partnerku opierajúc sa o rám dverí (bookstagramerka Laura Heath, ktorá figuruje pod menom elitereading, dosahuje svojim krátkym videom s touto scénkou vyše 16 miliónov zobrazení). Zážitok z knihy tak neostáva iba medzi čitateľom a čítaným textom, ale otvorene sa stvárnjuje a následne sprostredkúva a prenáša cielene celej čitateľskej komunite červenej knižnice, ktorá naň môže okamžite reagovať.

Zo zošitových románov do Kindle Unlimited

V Spojených štátoch a v krajinách západnej Európy mali zamilované príbehy vlastnú tlačennú platformu. Išlo o zošitové románové edície, ktoré sa začali objavovať v poslednej dekáde 19. storočia, ale najpopulárnejšími sa stali v dvadsiatych až štyridsiatych rokoch 20. storočia. Pavel Janáček v úvodnom texte antológie *Slzavé údolí a jiné příběhy ze starých večerů pod lampou* (Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2018) uvádza, že sa ich náklad v českom prostredí šplhal k 100-tisíc výtlačkom. Pre vtedajšieho spotrebiteľa boli atraktívne hneď z niekoľkých dôvodov. Románový zošit bol malý, skladný a ľahký, dal sa získať, prečítať i odložiť za jeden deň.

Nadšenci červenej knižnice si ho mohli predplatiť, kúpiť v trafikách, v niektorých kníhkupectvách alebo v obchodoch s bežným tovarom, prípadne požičať zo súkromných požičovní kníh. Zošitové edície však neslúžili iba ako praktické, zábavné médium, ale aj ako zoznamka.

Redakcie poskytovali priestor svojim čitateľom a umožnili im interagovať s ostatnými priaznivcami žánru. Napríklad v zošitoch českej edície Krásny román ste mohli vidieť na zadných stranách fotografické tablo fanúšikov. Vnútri bolo zas vyčlenených niekoľko strán na stručné inzeráty v Malom oznamovateľovi. V zošite spomínanej edície č. 175 z roku 1940 si môžete napríklad prečítať: „Která dívka chtěla by si dopisovati s blondákem osudem zklamaným? Znač.: ‚Srdce v úzkostech.‘“; „Děvčata, stop! Tři bruneti, sportovci, hledají tři dívčí srdéčka. Přes zimu dopisování, z jara seznámení. Žabky ze severovýchodu, přihlaste se 20letému Mirkovi, 19letému Ládovi a 18letému Vendovi. Pište na zn. ‚Chata volá.‘“; „19letá inteligentní dívka hledá upřímný protějšek k vážnému seznámení. Foto vítáno. Značka: ‚Sen modrých dálav.‘“; „Tři veselé studentky hledají vhodné protějšky. Foto nutné. Zn. ‚Jen inteligenty.‘“ Zatiaľ čo túto analógovú formu „sociálnej siete“ vystriedal momentálne virtuálny bookstagram a booktok, kde môžu čitateľia medzi sebou komunikovať a nadväzovať priateľstvá v reálnom čase v komentárových sekciách či správach, nenápadné a ľahko prenosné románové zošity zastúpili čítačky a zodpovedajúce platené služby. Jednou takou je Kindle Unlimited od Amazonu, ktorá umožňuje predplatiteľom sťahovať a čítať neobmedzené množstvo e-kníh a počúvať audioknihy za stanovený mesačný poplatok. Tým sa približuje

službám Netflixu, HBO Max, Disney + či Spotify. Knižný obsah sa nám sprístupňuje na mobile či čítačkách, a pritom nemusíme v podstate opustiť teplo postele. Nový, lákavý obsah, ktorý nám siete ponúkajú, propagujú a ukazujú (aj zásluhou šikovnosti algoritmu), je pri každomdenom skrolovaní od čitateľa vzdialený len na niekoľko dotykov. Lúboštný román ako žáner populárnej literatúry tak nepotrebuje mať v súčasnosti v tlači veľkú reklamu ako kedysi. Čitateľky netreba nabádať k tomu, aby si oddýchli po práci v spoločnosti pekných knižiek. Urobí to za nich aktívna čitateľská komunita pri každom otvorení aplikácie a ťuknutí na notifikácie. Okrem toho, lúboštný román nemusí nutne podliehať literárnej kritike. Sociálne siete a samotný internet tvorbu červenej knižnice a jej reflexiu emancipoval. Do popredia ju dostávajú čitateľia – používatelia, ktorých videá, príspevky, príbehy na instagrame väčšinou spontánne vytvárajú reklamu knihe bez ohľadu na literárnu reflexiu či kvalitu prózy. Hodnotenia kritikov na obálkach lúboštných románov absentujú a strieda ich pochvalné slovo iných autoriek píšucich v danom žánri, ktoré sa navzájom podporujú. Samotný úspech spisovateľiek možno koniec koncov jasne vidieť na číslach, aké dosahujú ich oficiálne profily. U nás populárna Ali Hazelwood má na Instagrame cez 303-tisíc sledovateľov, Ana Huang 312-tisíc, Elena Armas 195-tisíc, Elle Kennedy 180-tisíc, Penelope Douglas 174-tisíc a Lauren Asher 171-tisíc priaznivcov.

Idylická chvíľka na konci dňa

Súčasný milostný román prináša rôznych papierových hrdinov. Kedysi nesmelé a introvertné hrdinky striedajú sebavedomé vedkyne, asistentky, učiteľky, podnikateľky, študentky, mníšky, spisovateľky, krasokorčuľiarke, manažérky, sekretárky. Ich náprotivok tvoria úhlavní nepriatelia, rivali, kolegovia, manželia z donútenia, otcovia bývalých priateľov, osobní strážcovia, psychopati, miliardári, alkoholicy, mafáni či vrahovia. Kulisy próz či profesijné zázemie postáv sa síce za desaťročia transformovali, ale hlavné dejové línie žánru zostávajú nemenné či len jemne modifikované. Dagmar Mocná v knihe *Červená knižnica* píše, že naratív o milostnom vzťahu v minulom storočí bol vyskladaný na troch nosných konceptoch, ktoré sa v románe mohli a nemuseli prekrývať.

Román buď ukazoval milencov, ktorých oddelovalo spoločenské postavenie, alebo sa zakladal na odpore a ľahostajnosti dvojice voči sebe navzájom, ktorá sa neskôr zmenila na hlboký vzťah, prípadne príbeh tematizoval vzostup nenápadného dievčata, ktoré sa vypracovalo na úspešnú mladú ženu. Tendenciu čerpať zo všetkých troch hlavných dejových línií možno napokon vidieť aj na prípade populárnej *Hypotézy lásky* od Ali Hazelwood. „Rom-com“ román (pôvodne ako fanfikcia vychádzajúca z univerza *Hviezdnych vojen*) je zasadený do akademického a univerzitného prostredia. Nemajetná doktorandka Olive Smith uzavrie dohodu o falošnom randení s finančne zabezpečeným, mladým, nevrlym, prísnyim profesorom a vedcom Adamom Carlsenom. Obaja si navzájom myslia, že jeden o druhého nemajú záujem. Zároveň príbeh vykresľuje, ako začne študentkin výskum postupne zaujímať iných vedeckých pracovníkov a inštitúcie.

Uvedené dejové línie dopĺňajú v súčasnosti obľúbené a zaužívané trópy či motívy, ako sú napríklad falošné randenie, nutná blízkosť hrdinov, „slow burn“ romantika, partnerská dynamika mrzúta a sniečka, koncept toho, že sa muž zamiluje do ženy ako prvý, vekový rozdiel medzi postavami, protipól profesora a študentky a i. Napriek tomu, že tu dochádza k repetitívnosti prvkov v žánrových mantineloch červenej knižnice, nemožno tento jav považovať za nedostatok, ale za prednosť, ako to bolo v 20. storočí v stredo európskom kontexte. Milostný román prinášal štýlové zhody, opakovanie obrazov, prostredí či podobných gest postáv. Čitateľov však nemali odradiť. Práve refrénovosť trópov im uľahčoval orientáciu v knihe. Išlo o záchytné body pre bezproblémové relaxačné čítanie. Pre autorov a autorky bolo dôležité skôr vykresliť peripetie vzťahu, neobyčajnosť a rafinovanosť prekážok, ktoré sú v ceste milencov. A tak je to doteraz hlavne v rámci subžáneru „dark romance“, kde sa melodráma prekladá násilím (prítomné momentálne v obľúbených knižných sériách *Twisted a Kings of Sin* od Any Huang). Otázne však zostáva, v čom sa môže aktuálna červená knižnica markantne líšiť od jej minulej podoby.

Od secesných obrazov po smut

Obsah zamilovaných románov sa v priebehu dvoch storočí obmieňal, či už išlo o jeho funkciu, plán postáv alebo prostredia. V 19. storočí v sebe lúboštný román kombinoval výchovnosť a zábavnosť. Etická tendencia mala ísť ruka v ruke s príťažlivým milostným príbehom. Autorky vychovávali čitateľky k manželstvu a materstvu alebo naopak, k slobodomyselnosti. Koncom 90. rokov 19. storočia lúboštný román zahŕňal hladko plynúci dej, humor, emotívne situácie a iba okrajovo funkciu vychovávať. Šťastný koniec predstavovala svadba, zasnúbenie či bozk milencov. Zmena v žánri nastala v polovici 30. rokov 20. storočia v nadväznosti na hospodársku krízu. Červená knižnica sa priblížila ku každodennej realite. Aristokratické lokácie kozmopolitného života európskej smotánky nahradili príbehy s romantickými, melodramatickými a dobrodružnými zápletkami, odohrávajúce sa v meste, na dedine aj v divočine. Hrdinkami boli dievčatá, ženy moderného alebo tradičného zmysľania, intelektuálky či podnikateľky. Šťastný koniec sa tu nutne nekryl so svadbou, ktorá bývala uprostred knihy. Zamilovaný román sa zmenil na román manželskej krízy. Samostatnú kapitolu pri jeho premene zohral vstup erotiky začiatkom 20. storočia. Tá však sa však čitateľkám nepodávala podrobne, ale metaforicky, prostredníctvom secesnej obraznosti. So svojou erotickou otvorenosťou sa úlohy vtesnať dráždivý obsah do konzumného, oddychového čítania zhostili skôr autori než autorky. Na začiatku nového storočia rezonovala myšlienka byť moderným, vzdať sa prudérnosti a hovoriť o intimite milostného vzťahu. Príbeh románu bol skonštruovaný tak, aby sa doň vtesnalo maximum šteklivých situácií, ktoré neboli popísané s technickými detailmi, ale prostredníctvom náznav. Erotická literatúra, ktorá bola napríklad v galantnej kultúre 18. storočia určená iba šľachticom a bohatým mešťanom, sa stala dostupnou v 20. storočí pre každého, kto o ňu mal záujem, a je to tak doteraz,

no s jednou zásadnou zmenou. U spomínanej Ali Hazelwood, Lauren Asher, Elle Kennedy, Any Huang, Hannah Grace, Sierry Simone, Penelope Douglas, Mariany Zapaty a ďalších nachádzame erotické písanie, ktoré už nestojí na metaforických secesných obrazoch, ale obsahuje „smut“. Sex ako taký mal v červenej knižnici status vznešeného a zároveň zničujúceho aktu. Na jednej strane sa poukazyvalo na jeho perverzitu, na druhej strane mal prirodzene splyvať s čistotou duchovnej lásky dvoch protagonistov. To isté sa deje aj v súčasnom lúboštnom románe, rozdiel však spočíva v tom, že sex a intimita sa preklapili do jeho výchovnej funkcie. Zatiaľ čo kedysi žáner vychovával k manželstvu, materstvu či profesijným ambíciám, aktuálne výrazne komunikuje dôležitosť súhlasu pri intímnom akte, otvára otázku ženskej sexuality, telesnosti a potešenia, a zároveň nabáda čitateľky k tomu, aby verbalizovali svoj nesúhlas voči sexuálnemu obťažovaniu a násiliu. Na sociálnych sieťach sa tak aj vďaka lúboštnému románu postupne narúša tabu a destigmatizuje (seba) uspokojenie žien, nastoľuje sa téma o rôznych podobách modernej lásky, polyamorii, priateľstvách s výhodami a zároveň sa čoraz vypuklejšie vokalizuje potreba po erotike písanej autorkami v populárnom čítaní pre ženy, ktoré ide zámerne pomimo mužského zobrazenia sexu, prítomného v mainstreamovej pornografii.

Prístupný, koketný a zábavný

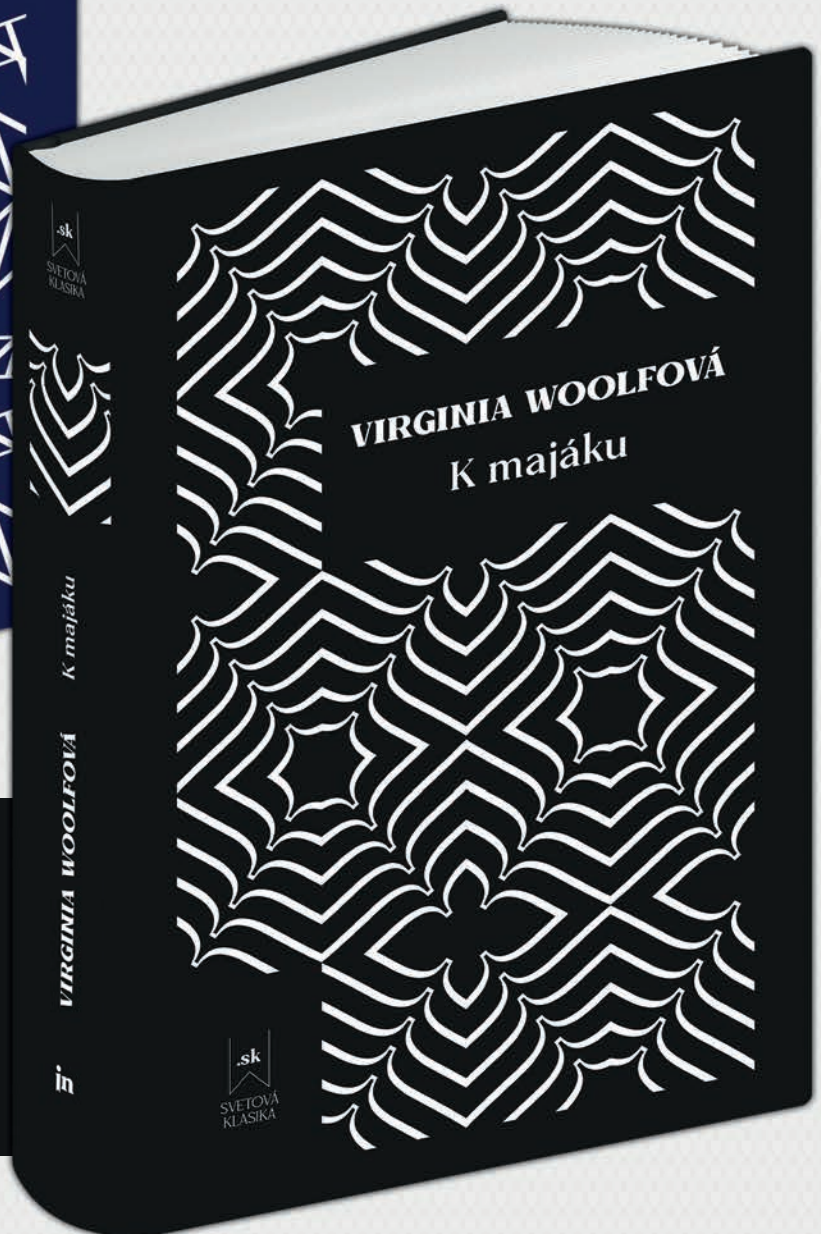
Čitateľky a ich preferencie v minulosti sa (ako sa zdá) vôbec nelíšia od tých, ktorými mileniálky a reprezentantky generácie Z žijú na bookstograme či booktoku. Súčasný lúboštný román pracuje s látkou, motívmi, zápletkami, plánom postáv či trópmi, ktoré majú v európskom čítaní červenej knižnice silno zakorenenú tradíciu. Kombinuje v sebe ľahký príbeh obohatený často o humorné či napínavé situácie s inventárom prvkov erotickej literatúry. Nachádzame v ňom aktualizálny moment „výchovy čitateľiek“, pričom sa pozornosť kladie menej na úlohu matky či manželky, ale skôr na koncept úspešnej, ambiciózne a sebavedomej ženy, ktorá objavuje alebo poznáva samu seba cez svoj intímny život. Autorky tak prostredníctvom románov poskytujú vlastný príspevok do čoraz výraznejšie sa otvárajúcej verejnej diskusie o ženskej sexualite. Čítať, produkovať červenú knižnicu a neustále ju reflektovať na sociálnych sieťach znamená zmenu tváre populárneho romantického písania. To neostáva iba v rovine transformácie médiá zo zošitových románov do čítačiek či premeny komunikácie fandomu žánru, ale primárne v rámci jeho obsahových kontúr, o ktorých predchádzajúce generácie ani nesnívali. **KR**

SVETOVÁ KLASIKA V NOVOM ŠATE!

Edícia svetovej a slovenskej klasiky

**VÝBER NAJLEPŠÍCH
POVIEDOK
FRANZA KAFKU**

**KULTOVÝ ROMÁN
VIRGINIE
WOOLFOVEJ**

Prívlastky nie sú nutné...

Ako členka tohtoročnej poroty ceny Anasoft litera som spolu s ostatnými porotkyňami a porotcom chtiac či nechtiac prečítala všetko, čo v roku 2022 v rámci slovenskej prózy vyšlo. V tejto bilancii sa pokúsim predstaviť niekoľko rezonujúcich kníh v zmysle ponúknutého zadania nedebutových próz, čo sa v procese tvorby tohto textu vo výnimočných prípadoch ukázalo ako nie celkom jednoznačné kritérium. Zároveň to znamená preformátovať v sebe už pomerne usadený celkový pohľad na daný prozaický rok, ktorý bol pre mňa špecifický nielen množstvom prečítaných titulov, ale aj žánrami, s ktorými sa odborne, ale ani v rámci individuálnej čitateľskej preferencie nedostávam do kontaktu. Zo svojho zreteľa vypúšťam debutovú prózu, fantastiku, esejistiku či detektívku.

➤ Zuzana Bariaková

Zuzana Bariaková
Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a históriu na UMB v Banskej Bystrici, kde dnes pôsobí ako odborná asistentka na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy. Vo svojej vedeckovýskumnej, pedagogickej a publikačnej činnosti sa venuje súčasnej slovenskej literatúre s dôrazom na vybraných autorov a autorky, slovenskej literatúre 20. storočia, didaktike literatúry a service learningu. Spoluorganizuje, koordinuje a moderuje viaceré popularizačné podujatia zamerané na šírenie povedomia o súčasnej slovenskej literatúre a podporu čitateľskej gramotnosti (o. i. napríklad desať ročníkov *Univerzitetnej noci literatúry*).

Tohtoročné nedebutové prózy charakterizujú rôznorodé autorské postupy i prístupy, často petrifikované už v predchádzajúcich tituloch. Prítomná je pestrá genderová perspektíva s výraznou prevahou tematizovanej ženskej skúsenosti. Mnohé texty reflektujú osamelosť, dozvuky pandemických rokov, nesamozrejmosť pozitívnych medziludských väzieb, starnutie, psychické problémy či krehkosť jednotlivca. Častejšie sa objavuje problematika historickej pamäti a pátranie po rodinných koreňoch. Vo viacerých prózach nachádzame reflexiu vlastnej tvorby, umeleckého prístupu, písania aj jeho razantné problematizovanie. Na jednej strane je pomerne dosť čitateľsky prístupných próz bez toho, aby absentovala estetická kvalita, ale aj takých, ktoré kladú na čitateľov vyššie nároky. Minulý rok vyšli presné miniatúry, stále je silne zastúpená poviedková tvorba, objavili sa žánrovo odlišné rodinné ságy... Približne polovicu z celkového počtu (asi aj pochopiteľne) tvoria ženské romány veľmi rôznorodej kvality, stúpa počet rôznych ezoterických pokusov, „skutočných príbehov zo života“ a pomerne stabilné zastúpenie si drží aj historická próza a jej žánrové varianty. Je to naozaj pestrý vejár, z ktorého je, našťastie, ešte stále čo vyberať, hoci v roku 2021 vydali svoje prózy napríklad Dušan Dušek, Stanislav Rakús, Marek Vadas, Jana Beňová, Ivana Dobrákovová, Balla, Vanda Rozenbergová, Ivan Medeši či Maroš Krajňák, a tak sa trochu aj právom uvažovalo, aký potentný bude tento rok v oblasti nedebutovej prózy. Na scénu sa však vrátili aj dlhšie odmlčaní autori. Výhodou tohto prehľadu je najmä možnosť pozrieť sa na nedebutové prózy v širšom kontexte. Kým pri porotcovaní som zámerne čítala texty ako samostatné entity a snažila som sa ich príliš neporovnávať s predchádzajúcou tvorbou autorov a autoriek, hoci si uvedomujem zdanlivú nemožnosť tohto prístupu, tu sa daný priestor ponúka. Už teraz azda môžem naznačiť, že prekvapení – pozitívnych i tých menej radostných – bolo viacero, hoci pri nedebutových prózach asi nikto neočakáva zásadný posun v autorskej poetike oproti predchádzajúcej knihe či knihám. Zameriam sa teda na to, čo ma čitateľsky zaujalo a prekvapilo, budem sa snažiť postihnúť aj trendy, ktoré nie sú len záležitosťou uplynulého roka, ale v súbehu kníh sa objavovali častejšie. Domnievam sa však, že hodnotiť každý rok nejakým prívlastkom nie je produktívne, ide o krátke časové obdobie; vyhnem sa tomu zrejme tak, že ten predchádzajúci bol z hľadiska poézie aj prózy charakterizovaný ako úspešný, s viacerými titulmi so silnými umeleckými výpoveďami, ku ktorým je hodno sa vracieť, čo je v rámci malej slovenskej literatúry dostatočne pozitívnym signálom. A také prípady sa nájdu aj v tomto súbehu. Uvedomujem si tekutosť hraníc mnou nižšie naznačených kategorizácií, viaceré z kníh ich prestupujú a témou, literárnym priestorom či žánrom by mohli fungovať vo viacerých z nich. Verím, že každý si pre seba nájde aj ďalšie prepojenia.

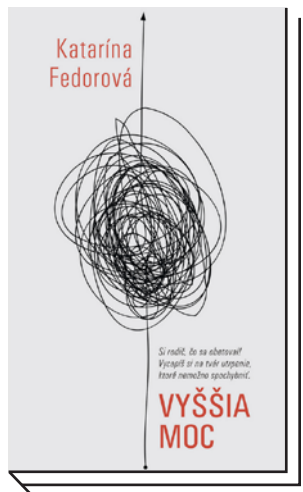
Navzdory! alebo Podoby ženskej skúsenosti

Už dlhodobejšie sa v našej literatúre objavujú zaujímavé prózy, ktoré tematizujú ženský svet, rodičovstvo a materstvo v ich nesamozrejmej, problematizujúcej polohe, ktorá sa potom premieta aj do náročných situácií v partnerských vzťahoch a do vnútornej osamelosti. Z tohtoročnej desiatky Anasoft litery túto tému zastupujú najmä knihy **Jany Bodnárovej**, **Slavky Liptákovéj**, **Sone Urikovej**, ale stopovo aj prozaickej debutantky **Dominiky Moravčíkovej** v zbierke poviedok **Dom pre jeleňa**, odkaz na tému sa nachádza aj v záverečnom texte **Nepokojných spáčov Michaeľa Rosovej** či u **Veroniky Šikulovej** v **Líštičky majú rady teplo**. Pozornosť si určite zaslúži aj vydarený debut **Jany Turzákovej** **Krídla z papiera**, druhá prozaická kniha **Kataríny Fedorovej** **Vyššia moc** a novela **Úzkosť** od **Denisy Fulmekovej**. Romány **Slavky Liptákovéj** **Krajina matiek**, **Beaty Balogovej** **Kornélie** a poviedkový súbor **Emílie Sičákovéj** **Beblavej Korene** spája okrem dominantne ženskej perspektívy aj téma rodinnej pamäti a zasadenie „malých“ dejín do kontextu búrlivého 20. storočia s výrazným regionálnym akcentom.

Patchwork v bielej (Aspekt) prináša známe prozaické gesto, ktoré len potvrdzuje charakteristické stránky písania **Jany Bodnárovej**: jazykové majstrovstvo, rozprávačskú presnosť či zmysluplné prelínanie výtvarnej a literárnej poetiky. Rozmýšľanie a písanie v obrazoch sa u autorky prejavuje fragmentárnosťou jednotlivých scén, ktoré tvoria najmä subtílné impresie či spomienky hlavných postáv. Rozprávanie je konštruované ako patchwork („Stále a stále ten patchwork spomienok. Čo iné sú pohyby mysle v spomínaní ako pestrá patchworková deka... Jej dvojčatá boli najnáročnejším patchworkom.“ s. 16 – 17), ktorý v jednotlivých útržkoch v sebe nesie mnohé náročné životné situácie ústiace do traum a následné vyrovnávanie sa so smrťou a stratou: „Otine dcéry navždy stíchli. Stíchlo všetko naokolo. Dva tanieriky s nahryznutými tortami, ktoré zvýšili od osláv ich desiatych narodenín, vychladnutý čaj, záclony na oknách, hračky, nábytok, deky na posteliach, vietor, ktorý ešte pred chvíľou dul, hukot áut v dialke, túlavá mačka, ktorá spávala pod schodmi verandy a ktorej dievčatá pravidelne nosili v misočkách jedlo a vodu.“ (s. 101) Ale je tu aj nádej v schopnosti prežiť tragédie, v podobe vzkriesenia vitality a sily v sebe: „Po smrti dvojčiek srdce Otílie schladlo, stvrdlo. Už nebola k druhým len štiplavá, bola zlá. (...) Vresk novorodencov v pôrodnici však zbožňovala. Bola v ňom akási nádej pre svet i pre ňu samu. Nádej, že po údere do žalúdka sa opäť narovná, že vytiahne sklený črep, vrazení v srdci.“ (s. 102 – 103) Útržkovitosť a subtílnosť formy sa čítaním premieňa na košatý životný príbeh, ktorý by pokojne vyplnil románový priestor. Presvedčivo tematizovaná ženská skúsenosť so sebou prináša aj silné zobrazenie problémových aspektov materstva: materstvo ako hlboký zásah do vnútra hlavnej hrdinky Oty, premena ženy na matku, momenty budovania puta medzi Otou a dvojčatami Blankou a Bellou („Bude to celá šnúra potrieb, túžob, očakávaní, sklamaní, strachu, zranení, radosti, nadšenia, zlosti, hádok,

Jana Bodnárová: Patchwork v bielej
Bratislava: Aspekt

Katarína Fedorová: Vyššia moc
Bratislava: Slovart

zmierenia, lásky... celý život.“ s. 72), oscilovanie medzi dôvernosťou a odcudzením („Keď sa začali problémy, Ota si znova roztrhla lôžko v detskej izbe. Chcela byť natesno s dievčatami i v noci. Občas prišiel Andrej a pokúšal sa Otu pobozkať. (...) Ale jej telo sa zavrelo, pokúšalo sa poskladať, hádzalo sa.“ s. 78), stratou, medzi bolesťou a samotou. Text vynikajúco sprevádzajú ukážky z tvorby Evy Moflárovej, ktoré ešte väčšmi zvyrazňujú poetické i drsne kruté momenty v Otinom životnom príbehu.

Vyššia moc (Slovart) je v poradí druhou novelou **Kataríny Fedorovej**, ktorá debutovala v roku 2020 knihou **Úspešníci**. Medzi oboma textami je viacero prienikov – v oboch stvárnila svoje skúsenosti so slovenským zdravotníckym systémom i štátnou mašinériou. Citujúc z obálky: „Keď sa do rodiny narodí dieťa s postihnutím, zatrasie to všetkými zúčastnenými. Ako rôzne sa dá k tomu pristúpiť, ako môže pomôcť štát a ako spolky matiek s podobným osudom, ako štátna mašinéria zomelie aj ten najlepší úmysel a ako sa z toho celkom nezblázní alebo možno aj áno. Bez príkras, bez zbytočných slov, úprimne a natvrdo.“ Fedorovej písanie charakterizuje najmä výrazný spoločensko-kritický tón, ale ponúka aj hlboký ponor do vnútra ženskej postavy. Podobne ako v predchádzajúcich prózach z tejto kategórie, v centre pozornosti je hrdinka, ktorá s ťažkosťami zvláda svoju rolu manželky a matky. Hlavná protagonistka Nina žije s matkou a babkou, študuje a ako mladá vysokoškoláčka nechcene otehotnie na študentskom večierku. Narodí sa jej syn, u ktorého sa odhalí postihnutie. Situácia sa postupne stáva extrémnou, dieťa si vyžaduje ustavičnú starostlivosť, rozprávačka sa neustále zmieta medzi hnevom a zúfalstvom. Vyrovnávanie sa so synovou aj vlastnou perspektívou je v texte zobrazené „bez príkras“. Dennodenne je vystavená nekončiacemu tlaku, vyčerpaniu a stresu, ktorý vyvrcholí tragédiou, vzhľadom zo zúfalstva, z bezmocnosti a únavy: „Obhliadajúci sa aj tak trápil. Keby ste to boli inak! Zarazil sa. Taká myšlienka sa dopovedá ťažko. Keby ste syna zabili dáko inteligentnejšie, nemusel by som volať políciu. Pri jeho stave by to vyzeralo úplne prirodzene! Nina rozumela. Áno, možno si to mala premyslieť. Počkať na správny moment. Alebo aktívnejšie. Vygúglíť nejaké techniky. Zájsť do knižnice, požičať detektívky. Čínske vraždy klincom, napríklad. Prehmatali by ste mu hlavu? spýtala sa obhliadajúceho nečakane. Čo?! Ale nič. Prepáčte, asi mi trochu šibe. Obhliadajúci sa toho chytil.“ (s. 118) Ako je možné fungovať v spoločnosti, kde absen-tuje akákoľvek podpora a postava je odkázaná len na občasné dobrodenia okolia, šťastné náhody a vyčerpávajúce kľučkovanie v molocho slovenského zdravotníctva? Autorka neponúka vydýchnutie, ani jej protagonistke sa nedostáva, text je zámerne dynamický, vety sú krátke, úsečné, jazyk expresívny, ironický, bez akéhokoľvek heroizovania či pátosu: „Odpovedajte ľuďom priateľsky! Dodajte im nádej! Nina nechápala. Ved' ich posielajú do riti, či? Čo na tomto fakte zmení tón? Nebolo by lepšie zmeniť systém? Na porade sa pokúsila myšlienku sformulovať. Neúspešne. Systém sa nedá zmeniť! (...) Domov sa

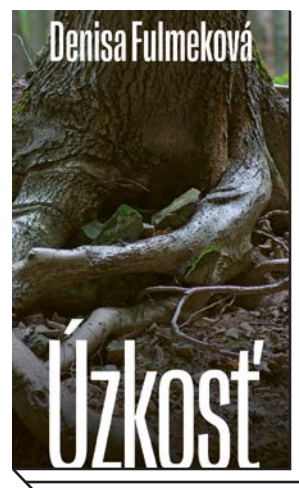
vracala vyčerpaná. Adaptácia na bezcieľnosť je náročná disciplína. Martin bol, naopak, nabudeň. Nesmieš sa vzdať pri prvej prekážke! (...) Keby sa Ježiš takto vzdával, nebolo by náboženstvo! Ježišova skúsenosť nerobila na Ninu dojem. Ježiš nikdy nepracoval na slovenskom ministerstve. To by sa Ti kázalo na hore, kamarát, keby Ti do toho pindal Úradník! (...) Žiadnemu plačúcemu by si nepomohol. Presne ako Nina.“ (s. 57, 59 – 60) Modelovanie rozprávačky Niny a jej postoj k ťažkej situácii vytvára veľkorýsý priestor, aby sme sa zamysleli nad situáciou rodín, ktoré majú znevýhodnené dieťa. Často sa však zamýšľať nechceme. Tento text je naliehavý, vyrušujúci, neustále nás núti konfrontovať sa s našimi vlastnými názormi. Otázka zostáva: Ako by sme sa zachovali my?

Denisa Fulmeková vydala v minulom roku novelu **Úzkosť** (Slovart), ktorou sa zásadne odklonila od predchádzajúcich historicky ladených próz. Od rezonujúceho rodinného príbehu *Konvália*, v ktorom zobrazila peripetie osudového vzťahu jej starej mamy Vali Reiszovej a významného slovenského básnika, františkánskeho mnícha Rudolfa Dilonga, cez príbeh *Doktor Mráz*, odohrávajúci sa počas arizácií v Slovenskom štáte, či osudy prešporskej čarodejnice v ranom novoveku (*Agáta*) sa presúva do nami nedávno zažitej skúsenosti s celosvetovou covidovou pandemiou. Nejde však o spoločenskú prózu, *Úzkosť* sa dá charakterizovať ako intímne ladené písanie; protagonistka Arleta si uvedomuje, že je za pomyselnou polovicou života a zákonite začína reflektovať roly, ktoré v ňom stihla prijať – dcérsku, kamarátsku, manželskú, materskú, ale aj spisovateľskú. Dominuje téma starnutia (nielen vlastného, ale aj najbližšieho okolia) i strach zo straty istôt starého sveta, čas, keď „viac kapitol uzatvárame, než otvárame. Viete, že niektoré veci sú už pre vás pasé. A aj ľudia. Zopár priateľstiev je v háji, zopár známych na ulici už klopi zrak, a aj keby ste ich bez problémov pozdravili prví, nedajú vám šancu. Niekoľko ľudí, aj vašich rovesníkov, ktorých ste poznali a mali radi, už zomrelo, i keď zatiaľ sú to skôr smutné výnimky.“ (s. 29) Arletin život sa podrobil nutnému stereotypu vyčerpávajúcej starostlivosti o deti, domácnosť i starnúcich chorých rodičov. Opätovne sa snaží nájsť malé radosti i istoty, hoci aj návratom do spomienok na šťastné životné obdobia či detstvo. Protagonistka je nielen dobrou pozorovateľkou, ale je ochotná odkrývať aj vlastné úzkosti, ktoré kladie do centra rozprávania, „občas ju máta, že nestihne vypotrebovať všetok nahromadený život“ (s. 43).

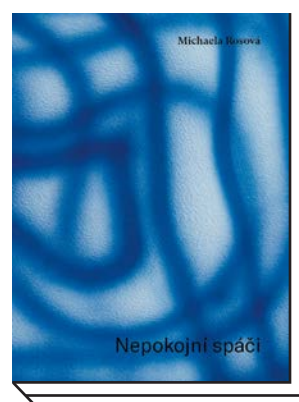
Fulmeková si logicky volí fragmentárne štruktúrované rozprávanie, v ktorom vyniknú spomienkové návraty i reflexívne úvahy. V súlade so zvolenou náráciou prevláda nedopovedanosť („Nikdy nemôžete povedať všetko. Nemôžete a nechcete. A vlastne by ste to ani nedokázali. Nedá sa to. Nevieťme to.“ s. 159), ktorú na niektorých miestach narúša prílišná explicitnosť. Vonkajškovej situácii protagonistky i jej duševnému rozpoloženiu väčšmi svedčí stíšenie. Arleta je nútená zdržiavať sa doma a konečne má priestor i odvahu nazrieť do svojho vnútra. Poctivá introspekcia neprinesie len radostné zistenia,

ale o tom je každý ľudský príbeh. Opätovne sa aj pri tejto próze stretávame s tematizáciou písania, s úskaliami vlastnej tvorby: „Odrazu sa ocitla v nepoznanom vákuu. Chcela pracovať, ale zabudla na všetky nápady, čo sa k nej predtým hrnuli a ona si ich odkladala akože na neskôr. Neexistovalo nič hodné zaznamenania. Písanie odrazu nedávalo zmysel.“ (s. 10)

Keď sme sa pred časom venovali štvrtej prozaickej knihe **Michaely Rosovej** *Tvoja izba*, naše uvažovanie sme zakončili konštatovaním, že je to aj novela o láske, ale ešte väčšmi novela o láske k literatúre. Zdá sa nám, že pri jej ostatnom prozaickom počine **Nepokojní spáči** (Artforum), nerátajúc román *Dar* z roku 2023, tá druhá časť vety platí dvojnásobne a treba ju ešte aj podčiarknuť. Na sotva sedemdesiatich stranách Rosová prináša štrnásť krátkych textov, ktoré sa propagujú ako trinásť poviedok a jedna esej o metóde. Na prvý pohľad vyzerajú texty naozaj nesúrodno – názvy ako *Zrúcanina*, *Muž sa rozchádza so ženou*, *Traja spisovatelia*, *Marta a sladký zemiak*, *Jozef cestuje do Vajnôr*, *Marienina suška* či *Čerešňa* neevokujú prvoplánovú súladnosť. Možno ani čitatelia nebudú po prvom čítaní múdrejší, ale nedá sa nič robiť: „Zbierka je úplná. Rekapitulujeme, sme spokojní. Mohlo to byť inak, ale je to takto. Mysleli sme si, že príbehy prepojíme. [...] Ale zisťujeme, že nás to nezaujíma. Takéto prepojenia. Zaujímajú nás prepojenia na inej úrovni. Tie neviditeľné,“ píše Rosová v záverečnej *Eseji o metóde* (s. 74) a podnecuje k opätovnému hľadaniu významu celku. Významotvorný je najmä odkaz na divadelný súbor *Reckless Sleepers* (*Nepokojní spáči*) a návštevu divadelného predstavenia, ktoré „trvá asi hodinu a pozostáva z krátkych scén, ktoré nedávajú žiadny očividný zmysel“ (s. 71). Opis jednotlivých scén a uvažovania diváka, ktorý môže zažiť frustráciu či úzkosť z nepochopenia, keď len márne hľadá súvislosti či výraznejšiu príbehovú líniu, sa končí skoro prázdnu sálou. A práve v tej chvíli sa rozvinie premietacie plátno, spustí sa videoklip a všetko do seba zapadne... Čitatelia sa však môžu pokúsiť o reprízu; zamerať sa na zmysel celku, nevnímať fragmentárnosť ako defekt. Postupne sa vyjavuje, že ak nebudeme lipnúť na jednotlivostiach (hoci môžeme), objaví sa naraz tvorivý organizujúci princíp, ktorý Rosová uplatňuje v rámci celej knihy a mala k nemu blízko už v *Tvojej izbe*. Nejde o to „čo“, ale „ako“, ak sa opätovne vrátíme k záverečnému textu *Club Tropicana* (*Esej o metóde*). Ten má výnimočné postavenie aj v tom, že kým všetky ostatné sú založené na odstupe rozprávača od postáv, tu sa rozprávanie stáva osobnejším. Ponúka pohľad do súkromia postavy – spisovateľky a matky –, analogicky opisuje pocity sprevádzajúce písanie a materstvo: „Pocit, že by to na papier nešlo položiť tak, ako sme to mali prichystané v hlave, nás už dávno netrápi. Veci sa dejú samy, ak im nestojíme v ceste. To veľmi dobre vieme, porodili sme dieťa. (...) Dieťa sa chcelo narodiť, spolupracovalo. Tiež by sme ho nevytlačili von skôr, než by bolo pripravené. Aj text ide sám. Samozrejme, občas nás to desí. Sme naučení, že všetko musí byť pot a strašná námaha. Bolesť a utrpenie. Dlhý pôrod. Táto ľahkosť je nám podozrivá. Asi to

Denisa Fulmeková: *Úzkosť*
Bratislava: Slovart

Michaela Rosová: *Nepokojní spáči*
Bratislava: Artforum

nebuje dosť dobré umenie. Keď sme netrpeli. Radšej sa s tým nepriznáme, až sa nás niekto spýta.“ (s. 72) Do tejto chvíle pôsobila väčšina Rosovej textov akosi anesteticky a indierentne, čo možno súvisí s ambíciou odkázať na samotnú tvorbu. Autorka vedome neponúka nič zo „súčasných nálad“ slovenskej literatúry, nezaobrá sa trýznivými poryvmi subjektu, sociálnymi drámami, ani sa nepokúša podať dobový obraz spoločnosti. Jej zámery sú minimálne v ostatných dvoch knihách iné – preveruje možnosti literárneho rozprávania. A kým *Tvoja izba* bola vďaka téme osobnejšia, špecifickosť *Nepokojných spáčov* spočíva práve vo výbere metódy, s ktorou autorka pracovala. Zmysel niektorých jej textov sa totiž naplno vyjavuje až v konfrontácii s externým literárnym prostredím a poriadne overí kultúrnu encyklopédiu jednotlivca. No len málokedy sa v našej literatúre objaví kniha, po ktorej prečítaní najväčšmi rozmyšľate nad zvolenou autorskou koncepciou a nad tým, na čo odkazuje, či už explicitne, alebo implicitne. A ak vás pri uvažovaní neruší hudba, pokojne si k tomu pusťte Wham!

Po siedmich rokoch od debutu *Živé ploty* prichádza **Soňa Uriková** s poviedkovou zbierkou **Dôvod na radosť** (KK Bagala), ktorú tvorí sedem pôvodných textov a akýmsi prológom je mierne upravená rozprávka Chantov s názvom *Mýška*. Oproti debutu Urikovej ubrala na kvantite (knihu *Živé ploty* tvorilo až 17 poviedok), a hoci aj v jej najnovšom počíne figurujú tematicky rôznorodé prózy, kvalitatívne sú oveľa vyrovnanjšie. Oblúbeným literárnym priestorom zostáva dedina či slovenské malomesto, len v záverečnej poviedke *Zlá strana* sa tri kamarátky ocitnú na spoločnej dovolenke na Korfu, podobne ako to bolo aj v debute, kde v texte *Fotky od mora* súrodenecký výlet zavial dve sestry a brata do Talianska. Aj v poviedke *Zajaci* sa objavuje život v Londýne, zahraničná línia však pripomína vydestilovanú a zhrubnutú variáciu expatriantských príbehov, ktoré sa po roku 2000 začali objavovať v tvorbe Zusky Kepplovej, Svetlany Žuchovej, Ivany Dobrákovovej, Michaely Rosovej či Márie Modrovich. Dedinské prostredie – i v tomto texte – svedčí Urikovej oveľa väčšmi, pohybuje sa v ňom suverénne a uveriteľne, pointy zasahujú intenzívnejšie. Stále platí, že danému svetu niet prečo nerozumieť, Slovensko je predsa len stále viac Plevníkom ako Bratislavou, o čom sa dennodenne presvedčame. Krčmy, chlapi, ale aj ženy za stolmi s pivom a borovičkou či slivovicou, hasičská zbrojnica, partizánske tradície, kolektívne ružence, oltárik, studničky, rozbité cesty, doliny, polia, ovocné sady, zemiaky, kuriny, prasce, zajace, hnojiská, humná... Atmosféra, ktorá v niečom pripomína tú z Kompaníkovej *Miesta pre samotu* a *Bielych miest* – akoby stále prítomná minulosť či možno iba málo a pomaly sa meniace súradnice dedinského bytia a každodenného monotónneho fungovania pôsobia veľmi sugestívne. Krajina Čiernych dier. Do tohto známeho až intímneho priestoru zasadzujú autorka svoje „obrazy starého sveta“, ktoré kontrastujú s mestskou poviedkou *Slimačie denníky* a „gréckou“ *Zlá strana*. Nejde však len o priestor, dôležité sú vzťahy v ňom – vzťahy

medzi rodičmi a deťmi, starými rodičmi a vnúčatami, vzťahy dospievajúcich dievčat či mladých žien. Za štyri ženy na sytočervenej obálke môžeme pokojne dosadiť unavenú a pochybujúcu matku dvoch malých detí z poviedky *Slimačie denníky*, Pavlu, ktorá sa po dlhom čase vracia za rodičmi na samotu aj do svojich spomienok z detstva z poviedky *Na samote*, či Vieru, Kláru, Andreu z dovolenkovej poviedky *Zlá strana*, ale anticipačne aj detskú hrdinku Mariku z rovnomennej poviedky, ktorá žije na dedine s otcom a starou mamou. Urikovej postavy síce predstavujú rôzne podoby ženskej skúsenosti, ale jedno majú spoločné: sú výborne napísané a množstvo drobných detailov sa vo finále ukáže ako príbehovtorné. Situácie, v ktorých sa hrdinky ocitajú, neponúkajú veľa dôvodov na radosť, ukazujú však ich životaschopnosť. Možno sa napokon ten dôvod nájde – navzdory okolnostiam. Navzdory! A pre nás, čo čítame súčasnú slovenskú literatúru, je dôvod zrejmý – Urikovej prozaický talent s výnimočným zmyslom pre detail a neošúchané pointy. Na záver nemôžeme opomenúť ilustrácie **Kristíny Soboň**, ktoré výborne dotvárajú celkovú atmosféru Urikovej knihy. Jednoducho – ďalší dôvod na radosť.

Od roku 2020 stihla **Veronika Šikulová** vydať päť prozaických titulov (z toho dva pre deti a mládež) a zavŕšením tohto tvorivého obdobia je kniha **Líštičky majú rady teplo** (Slovart). A treba hneď na úvod povedať, že vydareným. Pri hodnotení tvorby Šikulovej sa často konštatuje, že autorka píše vlastne jednu knihu, čo sa nemusí nutne vnímať negatívne. Skôr to odkazuje na jej tvorivú metódu zmocňovania sa fikčného sveta a inak to nie je ani v časti tejto poviedkovej (?) knihy. Otáznik pri žánrovom určení je namieste, žánrová nevyhranenosť/neuchopiteľnosť je jedným z jej poznávacích znakov – živelná rozprávačka sa mantinelom bráni. Za živelnosťou sa skrýva záujem o svet, o veci a vecičky, živé i neživé, o rozprávačkino blízke a ešte bližšie okolie, o to, čo bolo („všetko staré stále nosím so sebou“, s. 9), aj o to, čo sa práve deje. Tento iba zdanlivo nekorigovaný prúd rozprávania signalizuje jazykové majstrovstvo, premyslenú prácu s jazykom, so všetkými jeho vrstvami a odtienkami. Nechýbajú „hlučné“ nárečové slová a vulgarizmy, ale ani slová signalizujúce stíšenie, pozorovanie a reflexiu: „Slová lietajú ako krdle vtákov, zaujímavé sú tie preskupenia a zoskupenia.“ (s. 27) Aj u Šikulovej, podobne ako u viacerých autorov a autoriek v tomto prehľade, sa objavuje tematizovanie vlastného písania: „Slová sú ťažké, kým to nezačneš triediť, takmer vôbec to nejde, len komplikovanosť narastá. Všetko sa komplikuje, a ty to máš uchopiť a zhutniť. Spontánne situácie je omnoho ťažšie prenášať na notový papier, skoro také ťažké, ako zapísať cudziu reč, tok rieky, dotyk vtácej nohy so snehom, končeky prstov Jumoriho v jednom z bazénov, usporiadanie šatstva v tráve, čo sfúkol vietor zo šnúry, krajinu v mojich očiach, nad ktorou leteli...“ (s. 24) „Na brehu papiera čakám, chytám sa ťažko, návnaďa na dne, v mútnych nepriesvitných hĺbkinách.“ (s. 26) Šikulová v závere knihy mení rozprávačskú optiku, než ako k rozprávačke sa skôr vzťahuje

Soňa Uriková: *Dôvod na radosť*
Levice: KK Bagala

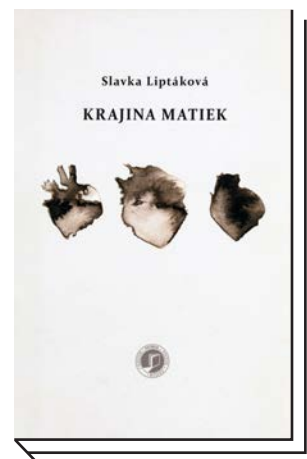

Veronika Šikulová: *Líštičky majú rady teplo*
Bratislava: Slovart

k okolitému svetu, zaľudňuje ho a len pre istotu pripomína: „Môže sa vám zdať, že vám postavy z tejto knižky niekoho pripomenú. O to mi ide. Ale je to len zdanie. Vymyslela som si ich.“ Situácie, do ktorých sa jej protagonisti dostávajú a sú nimi opísané, odkrývajú nielen svoj vnútorný svet, pocity a predstavy, ale odkazujú najmä na citlivé oko pozorovateľky a jej empatiu s ľuďmi, ktorým sa v našej *Krajinke* veľa dobrého nedostáva: „A moja vnučka už ide do školy. Hovorila mi, ako sa teší (...) a prišlo mi ľúto malého dievčatka s očami jak prezreté čerešne, ktoré sa teší do školy, na kamarátky, zošity, perá, ceruzky, ktoré má rado obrázkové knižky a rado tancuje. Kristušádot, veď už sa pýtala brata, či je Cigánka. ‚Si,‘ povedal. ‚Nie som!‘ kričala. ‚Si, naozaj! ‚Mama, že nie som?‘ ‚Si,‘ povedala jej mama a malá sa rozplakala, kristušát! ‚Ale veď ja som taká telová,‘ nariekala tá malá.“ (s. 114) Toto je jedna z najlepších Šikulovej kníh.

Slavka Liptáková nie je na literárnej scéne žiadnou novickou; za ostatné roky vydala tri subtilné tituly, ktoré spája výrazná alegorickosť a záujem o detstvo či dospelie. Jej prózy *Chlapec bez mena* (2007) a *Dierozrúť* (2012) by sa dali žánrovo zaradiť k imaginatívnym či symbolicko-filozofickým rozprávkam, novela *Nová oktáva* (2020) tematizovala dospelie mladej, umelecky založenej hrdinky. Toto biografické odbočenie má aj iný ako sumujúci charakter – postava dieťaťa a jeho špecifické videnie sveta je veľmi dôležitým hodnotovým prvkom aj najnovšej knihy Liptákovovej, v generačnom románe *Krajina matiek* (Petrus), ktorý prináša príbeh troch generácií sestier. Spúšťačom rozprávania je smrť matky a táto udalosť spôsobí, že jej dcéry Agnes a Edita sa opäť stretávajú v rodnej Levoči. Úvodný rodostrom je vhodnou pomôckou pri zorientovaní sa vo vzťahoch jednotlivých postáv, ktoré obývajú časový priestor od konca 19. storočia po našu prítomnosť a ich osudy sa prelínajú v dvadsiatich troch nechronologicky koncipovaných kapitolách. Hoci sa v próze tematizuje primárne ženský svet, nejde výlučne oň, Liptáková funkčne pracuje s opozíciou verejného a intímneho rodinného priestoru, ktorý obsadzuje rodovo homogénne a očakávané. Verejný priestor, ten, kde sa odohrávajú „veľké dejiny“, je zámerne a bez výnimky spájaný s rozhodujúcimi životnými momentmi všetkých mužských protagonistov a výrazne ovplyvňuje ich ďalšie osudy (napríklad v súvislosti s deportáciami židovského obyvateľstva, kolektivizáciou, väznením za ilegálnu činnosť počas komunistického režimu a i.). Je zrejmé, že väčšia pozornosť sa bude, pochopiteľne, venovať „malým rodinným históriám“, hoci autorka zručne a na textovo malej ploche vystihuje charakteristické črty jednotlivých dejinných periód. Hlavnými hrdinkami sú sestry Františka a Margita ako predstaviteľky najstaršej generácie, Anna a Irma zo strednej generácie a Edita a Agnes zastupujúce mladšiu generáciu. Je tu ešte aj Lena, jediná dcéra Edity, a jej dcéra Julka, ktorá je napriek detskému veku pre dej knihy zásadnou postavou. Sedem dospelých tischlerovských žien. Sedem srdc. Sedem odlišných a zároveň sa dopĺňajúcich ženských portrétov. Liptáková ponúka hlboký

ponor do ich duší aj do atmosféry ich životného časopriestoru a úloh či prekážok, ktoré z neho vyplývajú. Jej protagonistky ťažko hľadajú a nachádzajú aspoň kúsok šťastia a vzájomného sesterského porozumenia; jedno zlé rozhodnutie ich sprevádza ako tieň a úporne sa musia prebijať ku katarznému vnútornému očisteniu. Ústredné postavy sú zahalené smútkom a nielen preto, že Agnes a Edita, ktorých opätovné stretnutie rámcuje román, sa schádzajú kvôli matkinmu pohrebu. Práve ich stretom sa na povrch dostávajú nevy povedané rodinné krivdy či tajomstvá, boľavé útržky spomienok zo sveta minulého, v ktorom prežíva čosi neuzavreté, spôsobujúce medzi sestrami fatálnu trhlinu: „Agnes sa nestarala, dokonca takmer nepostrehla, že Editu zaľahol pocit krivdy. Tej, ktorá sa kedysi votrela do srdca Anne, keď čakala návštevu, ktorá neprišla, a namiesto svetla ju ošľahla tma. Tej istej, ktorá omínila Františku, keď myslela na Margitu, akoby to všetky tie ženy mali vpísané v osude. A budiž trhlinka medzi vami, a bola.“ (s. 260) Krivda naberá v rodovej línii vždy inú podobu, ale nekompromisne sa s každou novou generáciou opakuje. Je vôbec možné z tohto začarovaného kruhu vystúpiť, ak postavy nevidia východisko? Ale to, že si uvedomujú podstatu krívd, im pomáha niesť životné bremeno ďalej, hoci ich osobnostné limity a životná situácia im bránia v náprave: „V hĺbke srdca vedela, že má sestra pravdu. Ukradla jej slasť, ktorej sa ona dobrovoľne zriekla, pretože by neprežila odlúčenie, ktoré malo nevyhnutne prísť. A teraz si s tým nevedeli rady. Pripútané obe k tej istej hviezde, jedna milosrdným odmietnutím, druhá bezohľadnou obetavosťou.“ (s. 307) Liptáková taktó dômyselne preniká až k najzložitejším mechanizmom ľudskej existencie, s empatiou pre slabosti jednotlivých hrdiniek. Do tohto panoptika bolesti musí prísť niekto, kto má schopnosť pretrhnúť rodovú „kliatbu“. Nositeľkou zmeny sa napokon stáva špecifická detská hrdinka, najmladšia žena v rodovej línii Julka, paradoxne, ale veľmi príznačne, dievča s poruchami správania a komunikácie, ktorá má schopnosť rozrušovať petrifikované rodinné príkoria. Krajinu matiek napokon odklíňa dieťa. Inak by sa to azda skončilo ani nemohlo. Ak prijmeme knihu **Beaty Balogovej** *Kniha plná ľudí* z roku 2019 ako predchodkyňu niektorých motívických či tematických línii knihy *Kornélie* (Ikar), potom sa môže ocitnúť aj v našom nedebutovom výbere. Už v nej totiž písala „o koreňoch, ktoré by nás mali inšpirovať a nie zotročovať, o ťažkých životných situáciách, v ktorých sme začiatočníci, o starobe, pred ktorou krajina zatvára oči, a o tom, ako sa schováva na dne všetkého veľkého dobrota a láska“. Aj *Kornélie* sú zaľudnenou knihou, v ktorej dominuje ženská perspektíva s citovo zaangažovanou rozprávačkou a nepochybne je literárnou poctou autentickým životným príbehom a knižným spomínaním na detstvo a rodinu. Balogová ponúka rodinný príbeh so zameraním sa na silnú ženskú rodovú líniu na pozadí búrlivého 20. storočia. Päť generácií Kornélií má svoje korene na juhu Slovenska, v knižnej dedine menom Jablonia Panica. Zásadné geograficko-historické súradnice sú teda

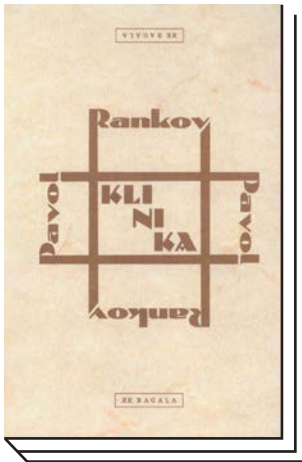
Slavka Liptáková: *Krajina matiek*
Bratislava: Petrus

Beata Balogová: *Kornélie*
Bratislava: Ikar

Emília Sičáková Beblavá: *Korene*
Bratislava: Espri

Pavol Rankov: *Klinika*
Levice: KK Bagala

jasne dané: región Gemera, svet Maďarov na južnom Slovensku, dve svetové vojny, holokaust, odsun maďarského obyvateľstva, február '48, znárodňovanie, štyridsaťročná vláda komunistov i pád železnej opony. Pre autorku dôležité udalosti, ale predsa len fungujú ako kulisy pohnutej histórie regiónu. Zámer je jasný, zachytiť rodinnú históriu, bližšie i vzdialenejšie okolie, to, čo nás formuje, odkiaľ pochádzame, s hlbokým porozumením pre ľudské nedostatky, ktoré sa objavujú na klukatých cestách životom. Je aj o osude, pred ktorým sa nedá utiecť, o bezpodmienečnej láske naprieč generáciami, ktorá sa nestratila ani v hĺbinách času, o snoch a túžbach. Niektoré z nich zrealizuje až rozprávačka, ktorá má blízko k autorky. Presila výraznej citovej zaangažovanosti na viacerých miestach spôsobuje, že Balogová sklzáva k retardačným opakovaniam, patetizujúcim výpovediam i nadužívaniu citovo exponovaných slov. Sila „magického“ rozprávania sa tak oslabuje.

K podobnému módu návratu ku koreňom sa vlni prihlásila aj debutantka na literárnom poli, univerzitná profesorka **Emília Sičáková Beblavá** s poviedkovou knihou *Korene* (Espri). V knihe predstavuje priestor svojej mladosti: okolie Michaloviec a južný Zemplín, „miesto, kde boli moji blízki pri mne a ja pri nich. Miesto, kde sú moje korene“ (s. 4). Knižný súbor ôsmich poviedok (plus dve preložené do rusínskeho a ukrajinského jazyka) zachytáva osudy viacerých generácií, sústreďuje sa na vplyv reálnych historických udalostí a najmä zmiešaného jazykového a náboženského prostredia na rôznorodé rodinné problémy postáv.

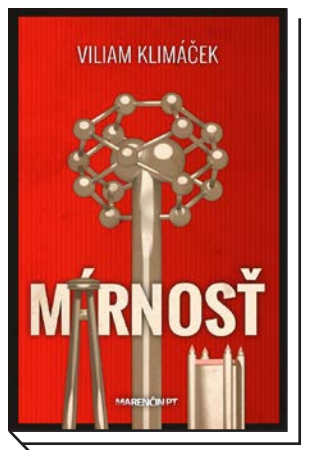
A kde sú muži?

Pre túto kategóriu sme si na úvod vytipovali troch etablovaných autorov s výrazne odlišným autorským rukopisom, ktorých textovými odpoveďami na položenú banálnu otázku by bolo niečo v tom zmysle, že blúdia v nezmyselných životných labyrintoch, a keďže všetko je márnosť, tak sa aspoň bavia nekonečnými semiotickými hrami.

Pavol Rankov prichádza so zručne napísaným a gradujúco sa rozvíjajúcim príbehom, v ktorom sa mieša kritika s humorom, a aj napriek istej predvídateľnosti vytvára svojou mužskou výpoveďou pendant k prevažujúcim ženským hlasom v súčasnom písaní. Novela *Klinika* (KK Bagala) sa odkláňa od Rankovovej doterajšej tvorby, nepatrí do fantastiky, nie je historická, dystopická ani dobrodružno-romantická. Autor rozvíja dve línie: jednu kafkovskú, v ktorej sa rozprávač snaží dostať na kliniku k významnému profesorovi a slávnemu špecialistovi na vyšetrenie. Stretáva pritom rôzne bizarné postavy a postavičky – od kuriča cez recepčnú, pacientku, sestričku či asistenta –, stále naráža na nové a nové prekážky a takto to trvá celý týždeň. To, čo bezmenného hrdinu čaká, naozaj pripomína situáciu zememerača K. Je obklopený cudzou, nepriateľskou realitou, je v neviditeľnom zajatí neznámych síl, každé jeho úsilie je márne a stroskotáva na zakliatom kruhu moci. A predsa sa tento osamotený jednotlivec nevzdáva, aj keď je jasné, že svoj cieľ nedosiahne nikdy...

V druhej línii si postava spomína na svoje detstvo, rodinu a bilancuje svoje vzťahy s rodinnými príslušníkmi. Rozvíja paralely medzi politickými dejinami a rodinnou históriou, na ktorú si začína spomínať na pokyn kuriča hneď prvý deň na klinike. Protagonista je frustrovaný, trápí ho odcudzenie od rodiny – s manželkou žijú ako spolubývajúci a jeho vzťahy s dcérami sú chladné, cíti sa ako najosamejší človek na svete: „Zrazu viem, prečo manželka tak cynicky reagovala na moje volanie o pomoc – nemohla mi porozumieť. Je mi jasné, prečo ma dcéry považujú za hlupáka – nemajú potuchy o tom, kto som.“ (s. 141) Zdá sa mu, že slúži iba ako prostriedok k ich komfortu a finančnému zabezpečeniu. Svoje hlboko ukryté myšlienky začína zverovať úplne cudzím ľuďom a pri tomto bilancovaní pochopí, že svet, ktorý si vybudoval, je bezútešný. Ústrednou témou je najmä pocit odcudzenia, nepochopenia a kríza duševného zdravia: „Nikdy som nechcel vytrčať, no vždy som mal pocit, že sa neviem vpratať do vlastnej kože a niečo zo mňa prečnieva. To niečo má so svetom nekompatibilný rozmer. Nikdy som nepochopil, čo to je a čím to. (...) Nepodarilo sa mi, čo iní zvládli – teda integrovať sa, včleniť sa do ľudstva.“ (s. 140) Príbeh, opäť s alúziou na Kafkov *Zámok*, zostáva otvorený, hoci záver ozvláštňuje silný a nečakaný motív mŕtveho syna a rozlúčenie s ním: „So synom to predsa bolo inak; už od jeho útleho detstva sme si rozumeli. Nemuseli sme si nič vysvetľovať, nebolo potrebné ani hovoriť, stačil pohľad, gesto, grimasa. S jedným z ôsmich miliárd ľudí som si rozumel, a to nie je zlá bilancia. (...) V krematóriu majú aj funkciu aranžéra alebo aranžérky. Je aj pracovník, ktorý upravuje tváre, telá a odev zosnulých na poslednú rozlúčku. (...) Keď nás pozývala do tej miestnosti so sklenenou stenou, povedala: ‚Chlapec je veľmi pekný.‘ Na kratučký okamih, na stotinu sekundy som vtedy pocítil rodičovskú hrdosť. Môj synček je pekný. Ako by toto mohol pochopiť nejaký profesor?“ (s. 141 – 142)

Kým v románe *Námestie kozmonautov* (2007) **Viliam Klimáček** sarkasticky zobrazil „generáciu IO“, ktorá vyrastala v komunizme, ale svoj dospelý produktívny život prežíva v konzumnom kapitalizme, v dystopickom románe *Márnosť* (Marenčin PT) ponúka Klimáček „generáciu Ж“: „To na konci je Ž ako žltý, azbukou Ж, žoltyj“ (s. 12). Nachádzame sa v roku 1958, Slovensko patrí do Euro-Ázijskej únie a v Novej Bratislave sa začína svetová výstava EXPO '58. Na území Slovenska sa faží novoobjavený prvok nihílium, ktorý v pôde vygenerovali generácie našich predkov a ktorý dal krajine súčasný názov Nihília. Nihílium poháňa ekonomiku Euro-Ázijskej únie na čele s Ruskou náručou a jej satelitmi – Nihíliou, Kráľovstvom Českým, Republikou Hungur, Svätou Stolicou Poľskou, Transylvániou, Južným Kútom a Cyríliou. Euro-Ázijskú úniu oddeľuje od spoločenstva Západnej Pahreby nepreniknuteľná Stena a na čele EAÚ je Admiralissimus, v ktorom je možné spoznať Stalina. Hlavný hrdina Boris3, plným menom 0914-Boris3Ж (odkaz na systém, ktorý si očísloval všetkých svojich obyvateľov, aby ich mal pod kontrolou), je pätnásťročný syn objaviteľa nihíliu.

Viliam Klimáček: Márnosť
Bratislava: Marenčin PT

Peter Macsovszky:
Oceán trpezlivosti zaspieval
Bratislava: Drewo a srd

Spočiatku nevníma problematickú spoločnosť, patrí k vyvolenej menšine a trápia ho jedine problémy s dospievaním a prvými láskami. Dychtivo objavuje svet, ale keď je konfrontovaný s vážnejšími vecami, začína sa búriť proti absurdnému systému a musí sa rozhodnúť, aká bude jeho budúcnosť. Čitateľ medzitym osciluje medzi tragikomickou minulosťou a odkazmi na prítomnosť i veľmi otáznou budúcnosť. Tomu zodpovedá množstvo klimáčkovských aktualizácií a ak je čitateľ aspoň trochu znalý kultúrno-spoločenských kontextov, poteší ho množstvo nápadov, prepracovaných momentov a odkazov na popkultúru. Vôbec neprekáža, že podobne autor postupoval aj v predchádzajúcich knihách a dlhodobo sa táto poetika úspešne objavuje aj v hrách divadla GUnaGU. Daná dvojpólovosť otvára možnosti hovoriť aj o súčasnosti, hoci nepriamo, a Klimáček vedome aktivizuje čitateľa k hlbšiemu uvažovaniu o dnešku. Groteskná forma je navyše svojou emóciou Klimáčkovi dlhodobo veľmi blízka a vie s ňou produktívne pracovať: „Ale chlapi mlčia, jeden šoféruje, kým druhý číta noviny, v ktorých stojí, že Admiralissimus túto krajinu nadovšetko miluje, pretože dnes je v Nihilii presne desiatykrát, pričom v istých kútoch Únie nebol nikdy. (...) Všetci ministri Nihilie a, samozrejme, miestodržiteľ Viktor Vasiljevič Vodcu sprevádzali Expom a snažili sa ho pobaviť zasvätenými komentármi o produkcii piva v Kráľovstve Českom či dodávkach soli zo Svätej Stolice Poľskej, čo hosťa evidentne otrávil. Na prekvapenie celej delegácie zamieril k skromnému pavilónu Cyrílie, pripomínajúcemu písmeno Φ , a dobrú polhodinu pozoroval tanec dvoch bielobradých písmomalcov, ktorí štetkami, zovretými v prstoch pravej nohy, malovali vodou oslavné kaligramy na veľkého muža, ktorý len pred chvíľou zostúpil z nebies, a ak by chcel, potiahol by za nohu aj Slnko.“ (s. 175)

Peter Macsovszky debutoval prózou *Frustraeón* v roku 2000, na poli slovenskej literatúry sa rôznodruhovými aktmi pohybuje už skoro tridsať rokov a za román *Tantalópolis* získal v roku 2016 cenu Anasoft litera. Jeho najnovším počinom je zbierka próz *Oceán trpezlivosti zaspieval* (Drewo a srd), ktorá obsahuje prepracované verzie textov publikovaných v literárnych časopisoch *Fraktál*, *Vlna* a *Rozum* od roku 2008. Všetky však prešli značnými zmenami, texty, ktoré Macsovszky poskytuje časopisom, považuje za „akési pokusy, skice, nulté varianty“ (s. 281). Otázkou je, či takto koncipovaná, pomerne robustná kniha u čitateľov obstojí. Ale možno je naša výhrada spojená len s vlastným hľadaním kritérií, ako pristúpiť k Macsovszkého textom, hoci už na predsádke je rada (hoci v inom kontexte), že „netreba za každú cenu hľadať odpovede a stačí sa ponoriť do poviedkových súvislostí, ktoré čitateľa obklopiť v momente, keď vstúpi do podstrčeného zrkadla“. Nuž, vstúpte a uvidíte... Neprekvapuje, že z hľadiska autorských postupov nájdeme v knihe v zásade všetko, čo v jeho predchádzajúcich prozaických tituloch, t. j. suverénnu prácu s jazykom, výrazný konotačný potenciál, ktorý neponúka jednoznačné riešenia a predpokladá trpezlivých a zvedavých čitateľov, oslabenú fabulu s často výrazne reflexívnymi pasážami,

ironickosť, prerušovanú dokumentárnosť, alúzie na historické i súdobé udalosti, politické i filozofické teórie, svojské narábanie s časopriestorom a nekonečné semiotické hry spojené so simuláciami a mystifikáciami. Tie vyzývajú k nevyčísľiteľným interpretačným možnostiam počas celého priebehu čítania – poviedky vyvolajú istý typ očakávaní, aby boli následne popreté, zmeny rozprávačských postojov sú náhle a ani žánrové špecifiká neponúkajú záchrannú sieť... Má táto semiotická hra nejaké pravidlá? Sedemnást rozmanitých próz ponúka rôznorodý žánrový i tematický súbor. Výrazný je aj rozsahový rozptyl: od trojstranovej poviedky po *Bezbožné rozprávky*, ktoré majú bezmála sto strán. Literárnym priestorom sa niekoľkonásobne stala Bratislava, ale objavuje sa obraz zahraničného veľkomesta i malomesta, žánrovo sa vyskytne realistická poviedka, ale aj sci-fi a podobenstvo. Niektoré prózy na seba odkazujú, každá však obstojí samostatne, dokonca sa ponúka špekulácia, že krátke fragmenty „malého románu“ *Bezbožných rozprávok* by sa dali vzhľadom na pracovné žánrové označenie – paradoxne – čítať v akomkoľvek poradí a nemalo by to žiadny vplyv na ich interpretáciu. Je len na nás, či prijmemo Macsovszkého hry na hranici porozumenia alebo rezignujeme s tým, že autor vlastne čitateľa nepotrebuje. Riešenie je, samozrejme, individuálne, ale názov knihy je velavravný...

Prelínanie žánrov

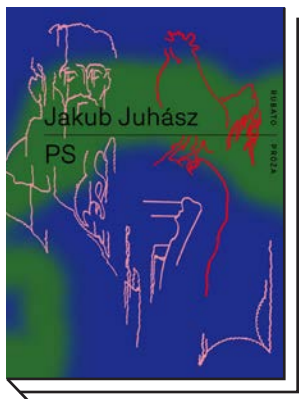
Fenoménom súčasnej prozaickej tvorby je aj prelínanie beletrie a dokumentárnej prózy, z minuloročnej produkcie by sme sem mohli pri benevolentnejšom triedení zaradiť hneď niekoľko textov: „umeleckú reportáž“ **Anny Gruskovej** *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej* (Literárna bašta), „dokumentárny román“ **Uzol. Vojnový príbeh Nových Zámok** (Absynt) **Mareka Hudeca, PS** (Rubato) **Jakuba Juhásza, Karpaty! Potulky po skutočnej i vymyslenej krajine** (E.J. Publishing) **Jána Púčka** či *Na prelome apríla a mája* (Literárna bašta) **Pavla Sibylu**. Autori sa nechávajú inšpirovať konkrétnou osobnosťou (Grusková Dr. Alžbetou Gwerkovou-Göllnerovou, Juhász Sándorom Petőfim, Sibyla Imrichom Karvašom a Gustávom Husákom), mestom (Hudec Novými Zámkami) alebo krajom (Púček Karpatmi, Juhász Juhom) a využívajú pri tom rôznorodé autorské postupy s rozdielnou výslednou estetickou hodnotou. Spája ich pritom záujem o minulosť, ale nepíšu na žánrovom pôdoryse tradičného historického románu, ktorého dobrým príkladom je *Bezhlavý čas* (Ikar) **Antona Hykischa**. Keďže pri ostatných knihách ide o diela na rozhraní rôznych žánrov i druhov, Gruskovej i Hudecovi sa bude venovať pozornosť v iných výberoch, podobne ako to bolo napríklad pri románovej reportáži Lukáša Onderčanina *Utópia v Leninovej záhrade. Československá komína Interhelpo* (Absynt, 2021). Reflexiu vlastného písania a jeho problematizovanie nachádzame aj v knihe **Jakuba Juhásza PS** (Rubato). Po debute *Novoročný výstup na Jaseniinu* zostupuje dole na rovinu, do svojho rodného mesta, a pátra po stopách maďarského básnika

a revolucionára Sándora Petőfiho, ktorého životopis sa chystá napísať: „Chcel by som o jednom z týchto Sándorov napísať knihu, sčasti pravdivý, sčasti vymyslený životopis, život po jeho živote, príbeh po jeho smrti. Možno niečo ako Illyés, ale nechať sa viesť skôr fantáziou ako dvojzrno-merými faktami. (...) Vymyslel som názov Post Scriptum, PS, Petőfi Sándor, život po živote, posmrtný príbeh, moje osobné PS k téme, PS napísané starému Lučencu. Petőfi Sándor ako PS. Môj Petőfi Sándor ako PS historickému Petőfimu Sándorovi. (...) Všetko, čo ste chceli vedieť o Sándorovi, ale báli ste sa opýtať práve mňa. Príbeh natlačený na samom konci textu.

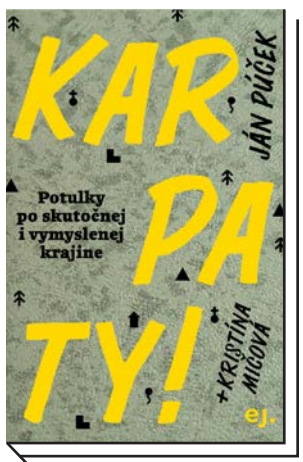
Návrat domov, do minulosti, ku koreňom, tak ako som si ich sám predstavoval.“ (s. 30) Juhászov text už prostredníctvom tohto krátkeho úryvku ponúka niekoľko možností čítania. Niekoho naozaj môže zaujať autorovo netradičné cestopisné rozprávanie po stopách romantického básnika, problematika kultúrnej pamäti, niekoho autobiografickosť textu a vedomé splývanie s rozprávačom príbehu, iných vydarená pocta rodnému mestu a geografickému Juhu či tematizovanie samotného písania knihy a útrap s tým spojených: „A nato mi napadla ešte jedna vec. Mohol by som ísť na Polichno, tam, kde som podľa rodičov rozjedal dedovu Felíciu, a zastaviť sa pri Timravinej studničke. (...) Vravel som si, že možno keď sa napijem z Timravinej studničky, možno, možno všetko dobre dopadne. (...)

Nenapísal som ani slovo, ale zato som vymyslel niekoľko námetov na iné knihy, zvukové projekty, koncertné série, reportáže a tak ďalej.“ (s. 232) Juhászov text je vrstevnatý, dá sa v ňom vydať všetkými spomínanými smermi a na každej z týchto ciest sa nájde množstvo odbočiek. Aj ich modalita je rôzna; flanérsky frajerská, nedbanlivo letná, prekvapivo intímna, ale aj ironická, láskavá i cynická. A tak napriek tomu, že sa v celom texte ocitáme na mnohých miestach bývalej monarchie i mimo nej, mapa k ceste sa v atlase nenachádza. Ľudská geografia sa značí inak. Stačí si prečítať Juhászovu prvú kapitolu. PS: Redaktorkou textu bola Michaela Rosová, toľko k prepojeniam.

Pomerne silnú tendenciu súčasnej slovenskej prózy návratu ku koreňom môžeme už dlhodobejšie registrovať aj v tvorbe Jána Púčka. V ostatnej knihe *Karpaty! Potulky po skutočnej i vymyslenej krajine* (E.J. Publishing) spolu s vizuálnou umelkyňou Kristínou Mičovou, uvedenou ako spoluautorkou, mapuje priestor, ku ktorému sa razantne prihlasuje už v názve. Opäť nejde o tradičnú podobu cestopisného písania, o čom svedčí aj podnadpis, ale aj skúsenosť s predchádzajúcou Púčekovou tvorbou. Spojenie s výtvarníčkou Mičovou nie je náhodné, stačí poznať východiská jej tvorby. V nej sa venuje konfrontácii so skutočnosťou pomocou vlastnej prítomnosti v krajine, ktorá vznikla z vnútornej potreby hľadania. Príznačné je preto hľadanie nejakej hodnoty, ktorá by človeku poskytla priblíženie sa k niečomu vzdialenému, k ozajstnosti sveta a k autentickému bytiu. Daná myšlienka vychádza zo súčasného fenoménu odcudzenia sa svetu a seba samého hlavne vplyvom sociálnych médií. Svoje „spomalenia“ v čase a priestore zaznamenáva najmä pomocou kresby a fotografie, ktoré

Jakub Juhász: PS
Praha: Rubato

Ján Púček, Kristína Mičová:
Karpaty! Potulky po skutočnej
i vymyslenej krajine
Bratislava: E. J. Publishing

Pavel Sibyla: Na prelome apríla
a mája
Banská Bystrica: Literárna bašta

dopĺňa textom. Púček píše o krajine svojho detstva a dospievania, do ktorej sa opätovne ako dospelý vrátil. Citová zainteresovanosť umožňuje rozmazanie jej hraníc, napokon, znova sú dôležité tie ľudské, ktoré riadi iný kompas. Kniha je rozbiehavá, tvorená úvahami, impresiami, ale aj rôznymi historickými vsuvkami či literárne spracovanými medailónmi lokálnych osobností. Všetko dopĺňajú dobové fotografie, náznaky máp i obrazová príloha. Charakter daných textov odkazuje na rôznorodé žánre, miestami ide o kroniku, miestami o literatúru faktu, inokedy o intímnu osobnú výpoveď, rodinnú spomienku, poviedku či esej. Všetko to vyvierá z Púčekovho autentického záujmu o krajinu a ľudí v nej. Genotyp knihy je však v tomto prípade narúšaný rôznym účelom pôvodných textov. Čo sa však nemení, je fakt, že autor aj v najnovšej knihe zostáva večným a nadšeným hľadačom jednoduchosť, pokoja a krásy. Tentoraz v Karpatoch.

Pavel Sibyla sa so svojou novou knihou *Na prelome apríla a mája* (Literárna bašta) vracia po dlhšej odmlke. Naposledy mu vyšli v roku 2009 rovno dve knihy – zberka deviatich poviedok *Coffee stories (alebo Deň ako každý iný)* a novela *Niečo o orchideách*. Podobne ako v predchádzajúcej novele, ktorá bola okrem iného dedikovaná aj „celej mojej skurvenej generácii“ a v ktorej Sibyla vyrozprával príbeh tridsiatničky Hanky, aj v jeho najnovšom počíne je silne prítomný generačný moment. V knihe sa striedajú dve výrazné dejové línie: jedna z nich sleduje život troch hlavných postáv – čoskoro štyridsiatnika Mila, jeho ženy Martiny a kriminalistky Žanety. Spája ich minulosť prežitá na vysokej škole, ale aj súčasné vzťahy. Táto línia je podávaná z perspektívy všetkých troch protagonistov a výrazným svorníkom sa stáva pocit osamelosti, sklamaní a nespokojnosti so životnými rozhodnutiami i perspektívami: „Ako cúval, napadlo mu, ako sa za krátky čas môžu veci vyvinúť. Možno sa bude musieť z ich domou odšahovať. V tej chvíli nedokázal celkom dobre precítiť, či by ho to mrzelo alebo mu je to jedno.“ (s. 14) Druhá línia má odlišný charakter, sleduje životné osudy prvého guvernéra Slovenskej národnej banky Imricha Karvaša, československého prezidenta Gustáva Husáka a ich vzájomný vzťah. Karvašov a Husákov príbeh komentuje rozprávač Milo, ktorý o nich píše scenár, a vnáša tak do historických faktov svoje hodnotenie: „Keď to zistil, zostal prekvapený. Doteraz mal Karvaša za kladnú postavu svojho príbehu, na rozdiel od Husáka. Zneistel, či Karvašova vztýčená pravica nenaruší pointu, ktorú v prepletených osudoch týchto dvoch mužov videl.“ (s. 41) Zdá sa, že jedným zo Sibylových zámerov je aj snaha o historickú pravdivosť, podporená zoznamom odbornej literatúry, indexom a odbornou spolupracou s historikom Marekom Syrným. Dôležitosť tejto línie pre celkovú koncepciu knihy sa však vyjaví v inom, ako dovtedy referujúcom ozvlášťujúcom historicko-edukatívnom odkaze, ktorý by bolo ľahké oddeliť od prvej, výsostne subjektívizovanej línie: „Keď si Milo urobil posledné poznámky, bol so sebou spokojný. Mal pocit, že o Karvašovi a Husákoví vie už veľmi veľa a konečne sa môže pustiť do samotného scenára. (...) Napadlo mu,

že možno Martinu, na rozdiel od Karvaša a Husáka, v skutočnosti nepozná.“ (s. 236) Aj cez posledný obraz prázdneho domu sa tak vraciame k často tematizovanej osamelosti. Ukázalo sa však, aké náročné je pracovať s rôznorodými žánrovými formami v jednom celku bez toho, aby sa čitateľ neprichytil pri tom, že jednu alebo druhú líniu začne považovať za nadbytočnú.

Po viac ako šesťdesiatich rokoch od debutu *Krok do neznáma* (1959) vyšiel príslušníkovi Generácie '56 **Antonovi Hykischovi** rozsiahly historický román *Bezhlavý čas* (Ikar) a nadviazal tak nielen na cyklus kníh z obdobia osvietenstva o Márii Terézii (*Milujte kráľovnú*, 1984) a jej synovi Jozefovi II. (*Verte cisárovi*, 2016). Z ďalších jeho historických próz rezonoval najmä dvojdielny román *Čas majstrov* (1977, 1983), ktorý situoval do Banskej Štiavnice na rozhraní 15. a 16. storočia. *Bezhlavý čas* zobrazuje obdobie od konca 18. storočia po prvé roky 19. storočia. Vo Francúzsku vrcholí revolúcia popravou kráľa a kráľovnej, v habsburskej ríši vládne Leopold II. Po jeho nečakanej smrti sa panovníkom stáva jeho mladý syn František. Chce vládnuť pevnou rukou a zabrániť rozšíreniu revolučných myšlienok, nedopustí „bezhlavý čas“. Nemá to však ľahké. Deväťdesiatnik Hykisch opisuje atmosféru tajných spoločností, vodcov sprisahání, revolucionárov z Viedne i Uhorska, ale aj osvieteniské osobnosti okolo Antona Bernoláka. Strieda tak osudy hrdinov v Prešporoku, Prahe, Paríži, Trnave či Viedni, menia sa aj kulisy – chrámy, sudy, popravná, korunovácie, kostoly i mníšske cely. Autor vedome pokračuje v jeho obľúbenom pracovnom postupe: výber búrlivého, a teda pre román inšpiratívneho historického obdobia, prepájanie svetových a národných dejín, známe historické postavy, ktoré ukáže aj ako obyčajných ľudí so všetkými strasťami, osamelosťou, chýbajúcou láskou, zdravotnými problémami a neistotami, ktoré im bránia v osobnom šťastí. Aj v prípade slovenských osvieteniských protagonistov (J. Palkovič, J. Fándly, A. Bernolák a J. I. Bajza) si všíma okrem profesijnej činnosti ich osobný život a vnútorné dilemy: „Keď zastali na návrší pred farou, v návale vetriska padla rovno do náručia Ignácovi. ‚Zbláznila si sa? V takom nečase?!‘ Pokúsila sa stiahnuť si vlnenú rukavicu a priložiť ukazovák Ignácovi na ústa, aby mlčal. Do snehu padol batôžtek. (...) Ignác sa rýchlo zohol, zdvihol tajomný balíček a oprášil ho od snehu. ‚Daj, prosím ťa! Daj mi to!‘ (...) Pomaly rozviazala červené šnúrkky a na stôl vysypala tri brožúrky na zlom, nekvalitnom papieri. Ignác Bajza sa postupne dozvedel, že už dlho skladovala doma pod posteľou nepríjemný darček...“ (s. 406 – 407) Hykisch aj v tejto knihe stále veľmi dobre zvláda svoju časť autorsko-recepčnej hry, na ktorú pri historickej próze pristupujú obe strany – autor aj čitateľ, a umocňuje ju metatextovými zložkami v závere románu. Ide o kalendárrium, ktoré chronologicky zaznamenáva dôležité udalosti Francúzskej revolúcie, prehľad prostredí a osôb, ktoré v knihe spomína, a v rámci Epilógu aj osudy postáv po skončení románu. Tieto prídavky majú charakter historického naratívu, ktorý v čitateľoch zvyšuje dôveryhodnosť čítaného textu. Toto autorovi vždy išlo.

Príbehy o mafi

Aj minulý rok sa v slovenskej próze objavilo niekoľko kníh, ktoré by sme mohli zjednodušujúco pomenovať ako príbehy o mafi. Nie je to nič prekvapivé, tento „trend“ je v ponovembrovej próze prítomný v zásade nepretržite, stačí len spomenúť – bez ambície akéhokoľvek klasifikačného utriedenia – niektoré texty Petra Pišťanka, Jozefa Kariku, Gustáva Murína, Mareka Vagoviča, Dominika Dána, Petra Šlosera či **Kataríny Durica**, ktorej román *Slušné dievčatá plačú potichu* (Lindeni) o praktikách dunajskostredskej mafie v 90. rokoch pri jeho vydaní v Maďarsku (Libri, 2018) zaznamenal veľký komerčný úspech a bol prakticky okamžite vypredaný. Durica podáva obdobie mafiánskych praktík pomerne netradične – cez osudy troch žien (Júlia, Hilda, Eržika) z jedného paneláka, ktoré sa stávajú priamymi rozprávačkami príbehu.

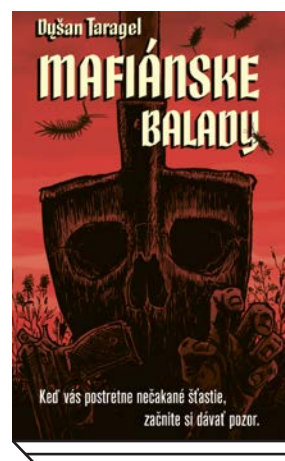
Dušan Taragel sa po takmer desaťročí vracia do literatúry s vydareným „akčným románom“ *Mafiánske balady* (Slovart) „o posledných dňoch a hodinách života ľudí, ktorí uverili, že ich práve postretlo šťastie“. Dynamicky napísaná kniha pohrávajúca sa s princípmi žánrovej prózy obsahuje sedem navzájom prepojených príbehov, ktorých postavy plynulo prechádzajú z jedného príbehu do druhého. Teda, ak náhodou prežijú. Nie je to však žiadne tajomstvo, Taragel ich predčasny koniec prezradza už pomenovaním jednotlivých príbehov; niekomu ostávajú týždne, niekomu hodiny (*Fero (posledný týždeň života)*, *Laky (posledné dve hodiny života)* atď.). Napokon aj názov *Mafiánske balady* predznamenáva záverečný trest či smrť, ktoré vyplynú z náhody alebo chamtivosti antihrdinov. Postavy si však až do konca robia veľkolepé plány a dúfajú, že všetko nakoniec dobre dopadne: „Čo sa ten Ruža zbláznil? Prečo ho hodil do vody? Jeho nepremokavá bunda sa nafúkla a ako záchranná vesta ho držala nad vodou, ruky mal rozťahnuté a nič nechápal. Na brehu v tme videl Ružu, ako stojí a pozerá sa naňho. (...) Takéto žarty si vyprosí, s Ružom skončil, už ho nikdy nechce vidieť, nech dá prachy a ide, odkiaľ prišiel, zmrd jeden. Ruža sa vztyčil, bolo tam vody len do pol pása, pritiahol si Fera k sebe a potom ho odrazu chytil za hlavu a zatlačil mu ju pod vodu. Fero tomu nerozumel.“ (s. 64) Na postavy čakajú naozaj krušné časy, ale čitateľ, dopredu oboznámený s ich koncom, sa môže na ich plánoch už len výborne zabávať. Dobro síce nezvítazí ani v jednom príbehu, zlo je však potrestané, akcent na fatálnosť či hra s cyklicky prichádzajúcou smrťou sa neustále opakuje. Dobré vymyslený spôsob rozprávania na pôdoryse trileru s uveriteľnými migrujúcimi postavami „núti“ k ďalšiemu čítaniu, náhle sa prebúdzajú seriálové inštinkty. Taragel ho podporuje u neho tradične zručným narábaním s jazykom, ktorý sa stáva charakterizačným znakom jednotlivých protagonistov. Ak by mal (literárny) návrat do 90. rokov nejako vyzeráť, tak potom takto. Nahráva tomu aj overené spojenie s Jozefom Gertlim Danglárom a človek si len s lútosťou povzdychne, že sa, žiaľ, už nikdy nezopakuje autorská variácia na *Sekerou a nožom...* KR

Anton Hykisch: *Bezhlavý čas*
Bratislava: Ikar

Katarína Durica: *Slušné dievčatá plačú potichu*
Bratislava: Lindeni

Dušan Taragel: *Mafiánske balady*
Bratislava: Slovart

Nevyspytateľné cesty poézie

Motív cesty som si nezvolila do svojho hodnotenia len ako rétorickú floskulu. Cestu považujem za vhodnú metaforu nielen tvorby, ale i jej recepcie – prístupu a dopracovania sa k zmyslu, významu či zážitku. Zistila som však, že cesta sa v zbierkach z minulého roka objavuje pomerne frekventovane aj ako motív, v niektorých knihách dokonca hlavný, rozvíjajúci sa do podoby symbolu či zásadnej témy.

✦ Eva Urbanová

Moje čítanie poézie z roka 2022 teda vytvorilo pomyslenú mapu asociácií, ktoré vedú do prírody, z mesta a naopak, ktoré sa mihajú v mysli, prechádzajú telom, upínajú sa k oblohe, vrcholom hôr, nebesiam či ku hviezdám. Rozličné zbierky sa takýmto spôsobom ocitli vedľa seba a komparačne vystúpili na povrch niektoré klady i prešlapy. Moja cesta nevedie striktno od najslabších (hoci nimi začína) po najlepšie zbierky, nepostupujem od štartu k cieľu, naopak, v každej odbočke hľadám tie najpríjemnejšie zákutia, ku ktorým sa hodlám vracieť, a vám odporúčam to isté.

Slepé uličky

Slepých uličiek bolo tradične najviac. Nemá význam menovať a analyzovať všetky debutové a nedebutové zbierky, ktoré vyšli, a predsa akoby ani neboli. Ich účinnok vyšumí hneď po prečítaní, nenadchnú ani neirituju, skrátka, len plynú samy pre seba, bez potrebnej čitateľskej účasti.

Nie jednu, ale rovno tri slepé uličky predstavuje debutová zbierka **Moiry** (VSSS), v ktorej tri autorky, **Klaudiu Dočekalovú**, **Janu Mišekovú** a **Nikolu Kozmovú** z básnickej skupiny Spoetika, spája „metaforická niť osudu“, ako sa dozvieme z prebalu zbierky. Nevieť, čo to tá metaforická niť osudu je, ale sudičky tu narábajú s metaforou poskromne a neoriginálne. Triumvirát najväčšmi uškodil prvej menovanej poetke, v ktorej básnení sa mihne aspoň náznak lyriky. Vedľa začiatočníckych básní sú umiestnené aj vydarenejšie (k piesni smerujúce) texty (*Strácam sa v realite*, *Vinné mušky* a báseň zo s. 28), ktoré by si však žiadali ďalšie zásahy, minimálne po jazykovej stránke. Oproti tomu básne Jany Mišekovej sú presýtené expresívnymi konštrukciami, otázkami a zvolaniami. Syntax je prirodzenej reči vzdialená, prispôbuje sa zbytočnému rýmu. To všetko mení mladú poéziu na príliš vážnu a bezobsažnú výpoveď. Podobne by som hodnotila básne Nikoly Kozmovej. Jej rozjímania rozhodne nepôsobia osudovo, ale náhodne, akoby boli výsledkom dodatočne neupraveného brainstormingu na určitú tému (za všetky báseň *Kam patrím*). Debutová zbierka (**Z)matky zmätky** (Zum Zum) **Sone Dedíkovej Johanesovej** je postavená na osobnej skúsenosti, s hľadaním ďalších podobných: „*A ty to ako zvládaš?*“ pýta sa autorka na obálke a ja by som rada odpovedať svojimi materskými skúsenosťami, lenže, čo sa matke odpustí, spisovateľke sa nemôže, povedal kedysi S. H. Vajanský na adresu prvého pokusu E. M. Šoltésovej zachytiť bolestnú životnú skúsenosť matky (*Umierajúce dieťa*). Azda prvýkrát s Vajanským súhlasím a pravdou je, že Šoltésová svoju autofikciu vylepšila, priam priviedla k dokonalosti (*Moje deti*). Básne Sone Dedíkovej Johanesovej ostávajú na úrovni každodenných zápiskov, veršovačiek (gramatické rýmy so schémou aabb), láskavých, ale i smutných, často spadajúcich skôr do (primitivistickéj) literatúry pre deti a mládež (príhody s deťmi so snahou o vtipnú pointu). Funkciu zbierky vnímam v duchu hesla na jej obale „*Držme si palce!*“ ako motivačnú, psychoterapeutickú bez nároku na umelecké ambície. Rovnako debutovou knihou (v knihe sa dozvieme, že vydala ešte jednu zbierku v Nemecku) je zbierka **Tvárou k sebe** (VSSS) **Daniely Hanouskovej**, ktorá už názvom signalizuje smer svojho pohľadu. Napokon však zistíme, že autorka neriskuje veľa; namiesto odkrytia konkrétnych (osobných) tém či otázok ostávajú len neurčité uvažovania bez opory v (pre)žitej skúsenosti. Štylisticky nevydarené básničky reprezentuje vcelku výpovedný autoreferenčný verš: „*Z bludného kruhu vyblúd.*“ (s. 10)

Štvrtá kniha **Juraja Žemberu** s názvom **Latrina magika** (Perfekt) má zase miestami dobrý nášlap (snaha o voľné radenie predstáv, narušanie strofických schém, refrénovitost'), prvé takty však prehluší zbytočný verbalizmus a viazaný verš (hoci jednoduchý striedavý často nahrádza náročnejšími variantmi). Zrejme niekde v pozadí je aj hudobná inšpirácia, ktorá sa objavuje aj v motívickom pláne (*Chcem byť saxofonista v Pink Floyd*, *Noty v horkej čokoláde* a iné). Niektoré básne sa blížia k epigramu – formou aj

Eva Urbanová (1986)
Literárna kritička, špecializuje sa na reflektovanie súčasnej slovenskej poézie. Publikuje najmä v časopisoch *Fraktál*, *Vertigo*, *Knižná revue*, *Glosolália*, *Vlna* a *Platforma*. V roku 2022 jej vyšla monografia o poézii Evy Luky *Medzi snom a fikciou*. Vyučuje na Katedre slovenského jazyka a literatúry Katolíckej univerzity v Ružomberku. Aktívne sa zapája do literárneho diaľania na Slovensku (Literárny kvocient, Akademický Prešov, workshopy tvorivého písania haiku, porotkyňa *Zlatej vlny* v roku 2019, porotkyňa súťaže *Básne SK/CZ* v roku 2022 a iné). Je autorkou detskej knihy *Jeleňatý a Kravatý* (2019), ktorá získala ocenenie *Debut roku čitateľov* *Knižnej revue*.

Juraj Žembera: *Latrina magika*
Bratislava: Perfekt

Ivan Sogel: *O morskej reči*
Košice: Pectus

Erik Markovič: *Nanebovzývanie. Coniunction-AnimarumInCaelis*
Levoča: Modrý Peter

Ján Buzássy: *Reči bokom*
Bratislava: Petrus

témou –, predmetom ich záujmu sú rôzne literárne a hudobné predlohy, ale aj spoločenské otázky, ktoré subjekt vzťahuje na seba a následne hodnotí. Náladové, niekedy príjemne impresionistické sú slepe uličky **Ivana Sogela** v zbierke **O morskej reči** (Pectus). Zbierka má svoje svetlé stránky (napríklad básne *Forever*, *Zlý sen*, *O morskej reči*) práve v akejsi opojnosti chvíľou, ktorú sa pokúša zachytiť. Jej účinok je však prchavý, rýchlo vyšumí a z poézie toho mnoho neostane. Hoci ide o značne oneskorený debut – autor je generačne spriaznený s poéziou 70. a 80. rokov, keď publikoval básne v zborníkoch a dennej tlači –, napriek tomu je výrazne poznačený začiatočnickými chybami: lexikalizované a genitívne metafory („*ako voda / obližovala jeho chodidlá*“, s. 8), prvoplánová hra so slovami (*tuleň – tu len*, s. 23), rečnícke otázky, predĺžované pointy a pod. Podobne, ale s priznanou instantnosťou – s žánrom aforizmu či (aj) kresleného – Fero Lipták vtipu – pracuje **Ondrej Kalamár** v zbierke **Drobnosti flajstrov** (Petrus), z ktorej tiež ostane len momentálne pousmianie („*Ceny pozemkov stúpajú. / Plný nádeje si obzerám svoje / kvetínáče...*“) alebo zdvihnuté obočie: („*K MDŽ prajem všetkým / ženám presne takých partnerov, / akých budú voliť.*“)

Nejeden kruhový objazd

Niektoré zbierky autorov a autoriek zo slepej uličky síce vyšli úspešne, ale nepohli sa jasným smerom. Zaradila som sem básnické výpovede natoľko špecifické a sebe vlastné, napríklad jazykom, výrazom, že sa neviem rozhodnúť, či po nich chcem alebo nechcem „krúžiť“. Takáto osobitá (už názvom) je zbierka **Erika Markoviča NANEBOVZÝVANIE. ConiunctionAnimarumInCaelis** (Modrý Peter). Prvýkrát však Markovič vystupuje zo svojej orbity aspoň do takej miery, že hoci je hlavou v nebi, predsa túži byť na zemi a prežívať pozemské slasti i strasti: „*nepriazne placho túžiaci po novom, jemnejšie vyššom živote.*“ (s. 27) Celková nálada zbierky je barokovo transcendentálna – na jednej strane vedomie smrti, na strane druhej viera v nadpozemský svet, ktorý je modelovaný ako svet nad „nad“, prípadne pod – efektne sa pracuje práve s paradoxom vertikálneho priestoru: „*Kde tento svet je hrobom nadsвета, / kde sa niekto nadnebeský takto modlí za naše / vzkriesenie a zmrŕvychvstanie a za nás páli sviece, / kde potom celá táto tma a noc je len kúdoliacim / a nadol odtiaľ nám padajúcim dymom.*“ (s. 28) Citovaná ukážka sa nachádza v najlepšie čitateľnej básni zbierky *Astralicity*, ktorá sa končí neurčito, keď po dôslednom nasvietení (slovo svieca a príbuzné motívy sa viackrát opakujú) priestor *nadsвета* či *nadbesia* (s. 29) môže byť zrazu všetko inak, parafrázujúc slová zo záveru básne. Aspoň čiastočne tak Markovič skladá poéziu a jej tvorcov z akéhosi piedestálu, kam ich v predošlej básni umiestnil („*[...] sú akoby čímsi z látky vyšším zasiahnutí*“, s. 20), a posúva ju do polohy reflexie, s ktorou sa môžeme i nemusíme stotožniť. V zbierke sa mihne i ľubostná téma, najvydarenejšie v básni *Upadanie*. Spirituálna výpoveď sa prekrýva s obrazom konkrétnej ženy (menovaná i v dedikácii): „*Lebo keď povedľa zaspávaš vo vlaku, / hlavu pomaly tiež tak ďalej zakláňaš, // ústami načatá, akoby si v tomto sne / odkiaľsi zhora túžobne očakávala bozk.*“ (s. 15), ktorá však postupne prechádza k mystickej *panne večnej zvrhlej v rečiach* (s. 37). Svojský (eufemizmus) je takisto Markovičov

jazyk: nepochopiteľné bodky, pomlčky, prechodníky, množstvo nevlastných prívlastkov, nefunkčných presahov, neologizmov a pod., čo spôsobuje, že (barokovú) košatosť strieda krkolomnosť výrazu. **Ján Mičko** a zbierka **Maledivský sneh** (VSSS) je podobným prípadom, keď sa originálna myšlienka zbytočne zamotáva do množstva slov a ich významov. Jazyk autorovi „nedáva“ to, čo si od neho žiada – túžba byť objavný sa často končí opačne, zbytočné kombinácie unavujú a upozorňujú na chyby, prekývajú dobré nápady, pod ktorými myslím, napríklad, oscilovanie medzi vážnym a nevážnym. Už pri vstupe do zbierky čítame venovanie *šťastnej mačke Lune* a potom nasleduje vecné (tu ostáva na čitateľovi či aj komické) vysvetlenie, čo za úkaz je Maledivský sneh a zmienka o Mgr. O. Maškovi. Celkovo je vstup do zbierky pridlhý, okrem venovania, vysvetlenia, poďakovania a úvodných mott obsahuje prvá časť akýsi pododdiel s názvom *World of G. Polyanszki* a s vysvetlivkou pod čiarou, v ktorej sa opäť kríži vážne s humorným, tentoraz s nádychom mystifikácie. Takýto komplikovaný, ale nie nudný vstup do básnickej zbierky sľubuje minimálne rovnakú „zábavu“ aj ďalej. Nanešťastie, ďalej je už „len“ poézia, ktorá síce dokáže pobaviť práve synkretizmom rôznych diskurzov, tém, nálad, štýlov (za všetky spomeniem báseň o excrementoch a netopieroch *Totus homo fit excrementum*), ale ktorá značne pokrívava v práci s jazykom, čo však konštatuje aj sám lyrický subjekt: „*je to také isté / ako pri súvetiach / ktoré netesnia // ako keď nesadnú / nové topánky / fľaša nezmenila / džina*“ (s. 13). To, že sa (azda nevedome) Mičkova poézia kritizuje sama, je úsmevné a vôbec, celá zbierka je zvláštnym osviežením, vtipom, ktorý neurazí. Ale vlastne niekedy aj trochu urazí, keď si napríklad autor myslí, že nevieme, kto je Kierkegaard, Szymborska a pod. a má potrebu vysvetľovať všetko (niekedy aj viac) pod čiarou, aby sme presne pochopili významové hry jednotlivých básní. Posúvame sa teda od baroka k osvietenstvu? Zo svojej dráhy nevybočuje ani zbierka **Jána Buzássyho Reči bokom** (Petrus). Kniha má príjemný obal a dopĺňajú ju ilustrácie **Vladimíra Kordoša**. Nepochopila som však slová uvedené na vlozenej záložke/noticke (neautorizované), že zbierka „citlivo reflektuje súčasné dianie“. Témy neaspirujú na aktuálnosť, naopak, sú zámerne všeobecné (*Hodnoty, Pokora, Slovensko, Mladosť* a iné) a všedné (*Káva a čaj, Kvety, Vyšivačka, Okuliaroch* a iné), sú zozbieranými životnými pravdami o javoch, veciach či osobách. Odkazujú k žánru epigramu, keďže popri reflexívnej stránke v nich výrazne dominuje didaktická a satirická zložka. Pripomínajú aj glosu – už názvom – *poznámky na okraj* (ale aj *mimo ciest súčasnej poézie*). Žánrovo vymedzené sú básne **Jozefa Tatára Slabikovanie duše** (Signis) – predstavujú súbor haiku. Tomuto klasickému žánru sa autor venuje dlhodobo (napr. zbierka *Andezit*, 2014). Hoci Tatárov prístup k haiku nie je inovatívny, nemožno ho nazvať ani ako epigónsky, pretože tie najlepšie haiku varianty zo zbierky vyrastajú z konkrétneho zážitku, z hĺbky jeho detailu: „*V košeli otca: / vtákom z dvora je jedno, / kto núka z ruky.*“ (s. 28)

Cesty telom i dušou

Zbierku **Márie Bátorovej Moment na Moment** (VSSS) a zbierku **Petra Hotru Blúdenie telom** (ejj!-art) spája spoločná téma vyrovnávania sa s plynutím času, so

starnutím subjektu a obaja svoju tému modelujú na pozadí nedávnych karantén. Hotra kontext naznačí v prvej básni („*V karanténe som vlastne skoro celý život / udržavam sa množstvom kávy a cigariet a čítaním / a medikamentmi*“, s. 9), čím zároveň problém „vyrieši“ a presunie do intímneho priestoru interiéru, k predmetom, ktoré lyrický subjekt obklopujú, *udržiujú*. Bátorová, naopak, tému karantény rozvíja smerom „von“, čo rovnako ozrejmi v úvodnej básni vo forme venovania (spolu s ilustračnou fotografiou Jozefa Bátoru): „*Venujem tým, / ktorí znova zaplnili / lavičky a cestičky / na Železnej studničke*.“ Autorka sa väčšmi pozerá aj mimo svojho priestoru, zaujíma ju, ako sa premenila krajina pod vplyvom spoločenských udalostí. Čítame básne laments, náreky nad stavom krajiny, dobou, ale i zdvihnutý prst, kriticky osočujúci človeka, jeho ľahostajnosť voči svetu a iným (*Nevysvetliteľné, Svet vyzerá, Kam nás to vedú*). Nepriaznivost bytia subjektka neprekónáva s pomocou prítomnej chvíle, ako by sa mohlo zdať, tá je, naopak, potvrdením plynutia času („*moment za moment*“, s. 21:), navyše, odkazuje na prázdnotu, ktorú pandemická situácia v subjektke vyvolala – „*Len piatky piatky piatky [...] a prekonávajú sa / v ničote*.“ (s. 16) Hotrov lyrický subjekt si takisto povzdychne nad plynutím času („*roky tečú a nezmyselne sa usádzajú v živote*“, s. 33), ale dôvody a odpovede na absurdnosť bytia hľadá v sebe, ide až na koniec „*slepých mozgových ulíc*“, ktoré „*definujú môj stav / uzurpujúca dezolátnosť / mám znovu pätnásť / a formujem svet / v lete čítam v tieni pod lípou*“, s. 16. Hotra frekventovane využíva motívy neurónov. Človeka prezentuje ako „kvantový“ mechanizmus, skladajúci sa z hmoty („*Depresia kvarky telá*“, s. 42), rovnako nevyspytateľnej, ako je príchod nového dňa: „*ráno prichádza čoraz pomalšie a nechotnejšie*“ (s. 34). Našťastie, neskĺzne do martýrskej polohy ako Bátorovej subjektka a najlepšie básne pripomínajú skôr bendžakovskú ľahostajnosť a nadhľad nad svojím beztak znudeným bytím: „*komory samoty pumpujú stále pomalšie / pulz sa veľmi dlho nezrýchli / bolo by treba poumývať okná / prelištovať albumy fotografií / zistiť čo sa stalo*“ (s. 44). Prevažujú stavy depresie lyrického hrdinu, cyklické situácie a scény z každodenného života – alkohol, káva, osobný priestor, muškáty, kocúr, náznak vykúpenia prostredníctvom vzťahu či tvorby, to všetko utvára vierohodný svet subjektu. Obe zbierky sa líšia aj vo funkcii; zatiaľ čo Bátorovej básne sú skôr spásateľské, chcú prehovárať do duše, Hotrov subjekt na tento aspekt rezignuje, sťažka prehovorí na seba a aj to s neustálou pochybnosťou o kvalite a zmysle svojho slova, čo je sympatické a čitateľné gesto („*nemám prsty iného tela / ktoré by trhali moje texty*“, s. 53). Škoda, že nie je väčšmi podporené kvalitnejšou (alebo aspoň nejakou?) redakciou, ktorá by popracovala najmä so selekciou textov.

Cesta z mesta

Niektoré zbierky tematizujú mestské prostredie alebo, naopak, ostentatívny odchod na dedinu či do prírody. Zároveň ide o básnické výpovede, ktoré sa snažia pomenovať príznak doby byť aktuálny a vypovedať (angažovane) o sebe a svete. Jednou z najlepších zbierok za rok 2022 bola pre mňa kniha **Ivony Pekárkovej Možnosti neúspechu** (Brak), ktorá spĺňa všetky menované nároky – je živá, svieža a predsa rozkýva tie najhlbšie problémy doby. Prihovára sa čitateľovi, vysmieva sa mu, stotožňuje sa

s ním, je nepríjemne kontaktná. Hoci sa dotýka konkrétnych tém aj vymedzeného priestoru a času, zároveň si nárokuje na univerzalizáciu – viaceré básne smerujú až k filozofickým, existenciálnym otázkam (*Pozorovanie prázdna, Pozorovanie kométy Neowise, Otvárací ceremoniál*). Objavuje sa tu pre autorku typický moment precitnutia pred skutočnosťou (či už je to pozorovanie kométy alebo olympiády v televízii), ktorý však v konečnom dôsledku precitnutím nie je: kométy nevidieť, ceremoniál je z archívneho záznamu a citové rozpoloženie subjektov pred obrazovkou si nikto nevšimne. Žiadne „zakúšanie“ holej existencie sa nekoná, práve naopak, v podtexte vyznieva komicky, akoby nič také ako precitnutie pred holou pravdou (náhlym poznaním) neexistovalo. Pekárkovej osobitý štýl predstavuje aj práca s prvou osobou množného čísla, čo umožňuje subjektu striedavo sa obnažovať a zahaľovať – podľa toho, či lyrické my stotožníme „len“ s dvojicou ľudí alebo so širším spoločenstvom. Sebaíroniu transformuje na „my-íroniu“, posúva výsmech adresovaný lyrickému subjektu na spochybnenie vzťahov, ktoré vytvára a do ktorých vstupuje, a zároveň komicky poukazuje na „našu“ snahu partnersky a spoločensky (či dokonca ľudsky) uspieť. (Niektoré časti boli použité v recenzii zverejnenej na plav.sk)

Rovnako zbierka **Mirky Ábelovej Dom** (Brak) sa usiluje byť súčasná. Kým Pekárkovej subjektka „behá“ po meste, vozí sa v MHD a sleduje urbánne premeny, Ábelovej hrdinka sa rozhodnú mesto opustiť – najmä v dvoch oddieloch zbierky poetka tematizuje príbehy žien a ich rodín, ktoré žijú mimo mesta. Motív cesty poskytuje poetickej výpovedi silný obrazný potenciál, u Ábelovej však ostáva na úrovni fyzickej cesty. Najlepšia báseň o („*medzi palec a ukazovák / uchop hlavu mestského človeka / zdvihni strechu paneláku / figúrku prenes [...] opatrne / neodtrhni ju*“, s. 63) naznačuje, že problematika by nemusela byť spracovaná povrchno, ďalej sa však tento odosobnený a ironický tón nerozvíja. Mesto síce ostáva ako nostalgická spomienka (napríklad na kultúrne možnosti), no napriek tomu sa hrdinka pokúša byť na dedine šťastná, čo vnaša do textu početné sentimentálne pasáže (*miestnosť v hlave*). Snaha narušovať stereotypy v zobrazení dedinského prostredia generuje len ďalšie stereotypy. Utvára sa obraz dediny ako presného opaku čistého bytia, čím vyznieva rovnako schematicky ako v minulosti – ako jeden organizmus, ktorý neznesie vybočenie, individualizáciu jeho členov: „*keď sa bijú Cigáni, fízli nechodia, / skonštatuje trénerka // a potom všetci cvičia / akoby sa nič nestalo*“ (s. 81). Tu nastupuje subjektka, aby zaujala postoj a vypovedala o svojich zážitkoch, pocitoch a postojoch, ale opäť s preexponovanou dávkou expresívnosti a emocionálnosti: „*premyšľa / ako pomôcť žene / ako zabiť muža / ako privolať fízlov*“ (s. 81). Akúkoľvek snahu hľadať ambivalentnosť hlavných motívov (dom/ domov, cesta, mesto, dedina) nahrádza zjednodušenie, priamočiarosť, nefunkčné opakovanie, verbalizmus a slabá reflexívna zložka. Opisy starnúceho domu rýchlo vyčerpajú svoju originalitu a postupne strácajú požadovaný efekt, pôsobia nežiaduco komicky. Táto tendencia vrcholí v najslabšej a najdlhšej básni zbierky, v grotesknej scéne súboja antropomorfizovaného domu a ženy, zakončeného sériou zvolaní: „*toto je môj domov! / nikam neodchádzam! / budem tu s tebou až kým sa nerozpadneme*“ (s. 45). (Niektoré časti boli použité v recenzii zverejnenej na plav.sk)

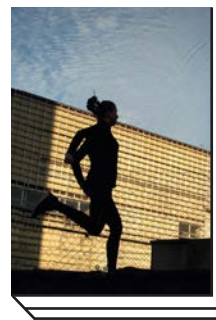
Mária Bátorová:
Moment na Moment
Bratislava: VSSS

Peter Hotra: Blúdenie telom
Nová Baňa: ej! art

Mirka Ábelová: Dom
Bratislava: Brak

Ivona Pekárková:
Možnosti neúspechu
Bratislava: Brak

Nad ľudskými vtáče cesty vedú

Nezámerne spolu komunikujú aj nasledujúce tri zbierky: *Ako sme sa stali* (Juraj Kuniak), *Premenená na hudbu* (Katarína Džunková), *Horolezci* (Alena Brindová), ktorých frekventovaným motívom sú jednak zvieratá (v prípade J. Kuniaka a K. Džunkovej výrazne spoločenstvo vtákov), ale aj putovanie (prírodou či konkrétnymi mestami).

Zbierka **Juraja Kuniaka *Ako sme sa stali*** (Skalná ruža) je autorovou desiatou (samostatnou) zbierkou a považujem ju za jeho doposiaľ najlepšiu básnickú výpoveď. Dôvodom je i fakt, že lyrický subjekt sa väčšmi zameriaval na seba, nie je už hovorcom všetkých ani sprostredkovateľom právd, je tichým pozorovateľom, ktorý sa vracia späť, konkrétne k otázke, čo ho v živote (vedome či nevedome) ovplyvnilo a ako s týmito vplyvmi dokáže naložiť (*Rodinná anamnéza*, *Deskriptívna geometria*, *Ako sme sa stali kvetmi* a ďalšie).

Mnohí, aj mladší autori či začínajúce autorky majú tendenciu prinášať výsledky, hlásaf „pravdy“, varovania, vynášať súdy a pod. Kuniakov subjekt sa, naopak, neustále pýta, stále kráča, je ochotný načúvať – prírode, rodine, iným (ľuďom, miestam, umeniam), sebe. Až potom sa dostáva aj k širšiemu spoločenstvu a otázku „Ako sme sa stali?“ presúva z jednotlivca k celému univerzu. Nejde však o „velké“ dejinné chvíle, ale, naopak, o zdanlivo banálne momenty, ktoré nás utvárajú: konkrétne dotyky, vône, kvety, obrázky či hudobné party, zvuky. Aj malý detail môže poslúžiť – podobne ako Proustov koláčik namočený v čaji –, aby lyrický subjekt znova precítil, nanovo si evokoval v malých záchvevoch presný zážitok. Subjekt doslova nanovo žasne všetkými zmyslami, afektívna pamäť sa križi s kritickou recepciou (nielen zážitkov, ale aj umenia). Nielen krajina sa otvára, ale aj subjekt sa otvára krajine aj čitateľovi. Miestami neutržateľnú patetiku (vzťahové básne) strieda triezvosť detailu, vecnosť výpovede. Subjekt sa pozerá symbolicky hore k nebesiam (nájdeme aj viaceré prosby k Bohu – *Dve bytosti*), ale aj „pod nohy“, sleduje, kam kráča, neunikne mu život chrobáka, ale ani život pod hladinou vody. Autor pracuje s vertikálnou priestorovou funkčnosťou, prepája ho – potápanie „*medzi podmorskými horami*“ (s. 29) – jedno sa tak zrkadlí v druhom. Zbierka obsahuje plejádu (atlas) vtáctva aj rastlinstva. Použité motívy možno čítať ako paralelu k ľudskému životu, situáciám, stavom lyrického subjektu a pod. Široký záujem o všetko naokolo som vnímala aj ako úctu k všetkému živému, napríklad aj v ekologickom zmysle slova, ale aj s odkazom na etickú stránku Kuniakovej tvorby.

Na zadnej strane obálky knihy **Premenená na hudbu** (FACE) **Kataríny Džunkovej** je vyobrazená usmiata poetka s vtáčikmi v rukách. Ide o signifikantný moment, v zbierke sa totiž takisto vytvára dojem komunikácie s prírodou, akoby lyrická hrdinka nielen rozumela zvieratám a stromom, ale aj vedela, čo si myslia, čo by povedali, čo by mali povedať. Ak je Kuniakov subjekt skôr pozorovateľ, chodec, ktorý zaznamenáva, v prípade Džunkovej mám pocit, že subjektka ani nemusela vyjsť z domu. Skutočná predloha (kontakt so svetom prírody na spomínanej fotografii) sa totiž mení na básnický obrat. Čítame len výsledky v podobu rečníckych otázok („*Prevravte, jablone, je vám tu ťažko žiť?* [...] *Hron, ty ešte veríš v Marca Auréliea?* [...] *A pripojte sa aj vy, medvede! Žijete v praveku? Ako sa zmenil človek?*“, s. 10) a reflexií vyslovených poetickým jazykom, ktorého miera prekračuje estetickú

únosnosť. Zásadnou témou je, podobne ako u Kuniaka, pamäť, ale nad osobnou prevažuje kolektívna, dokonca s imperatívom – akoby poetka chcela prízvukovať, čo si máme pamätať, miestami nás karhá, že sme zabudli: „*Len človek si už nepamätá koho stratil, / iba stromy vo vetre mu čosi ukazujú / posunkovú rečou.*“ (s. 23) Preberá hlas prírody, ktorá si naopak pamätá všetko, ale akým právom ju „cituje“ a vkladá „jej“ do úst čosi, čo „jej“ neprislúcha? Rovnako postupuje v prípade človeka, pripomína jeho zlyhania, od vyhnaní z raja až po súčasné, opakujúce sa prešľapy (*Veľká noc v Rusku*, *Kyjev*, *Máj v Alexandrovskom parku* a iné). Nemôžem sa ubrániť pocitu, že nám lyrická hrdinka chce tak trochu vstupovať do svedomia, ako v príznačne nazvanej básni *List človeku*. Navyše jazyk zbierky je značne archaický, navracia sa kdesi k bardom slovenského národa, k Hviezdoslavovi či romantikom: „*Buď pozdravený, človek, / to len ty v gaštanoch vidíš svieče, ktoré si sám vymyslel*“ (s. 14); „*Hviezdy ocelové sokoly / strnulo sa trepotajúce nad polami*“ (s. 27). Ako je zrejme z citovaných ukážok, obraznosť je rovnako starosvetská. Zbierke a lyrickej hrdinke omnoho väčšmi svedčí, keď hovorí len za seba, keď vychádza z vlastnej skúsenosti, hoci aj tu sa akoby za každú cenu snaží byť vznešená a správna: „*Bojím sa zabudnúť náhodné tváre, [...] že zabudnem na orgován, / indiánske mestá a plechový kľúčik, / na tento štvrtok a na vŕzganie severského snehu, / na človeka, s ktorým dávno nesúhlasím.*“ (s. 39)

Podobnú tému nastoluje debutová zbierka **Horolezci** (FACE) **Aleny Brindovej**. Poetka sleduje mnohé trasy, aj ona sa vydáva na rôzne miesta (Taliansko, Francúzsko, Grécko, zenové záhrady, ale aj Košice či Liptov), ale nie s cieľom, aby nám čosi pripomínala či vzniesla kritiku. Brindovej subjektka kráča s omnoho prostejším cieľom – prísť k sebe. Stretáva seba, svoje minulé (detské), „ja“ aj možné verzie seba. Nedochádza však ku konfliktu, zdá sa, že výsledkom je akceptácia: „*pokynuli sme si / každá si myslela svoje*“ (s. 17). Podobne ako Kuniakov lyrický subjekt, aj ona pátra po svojich koreňoch – otázka *ako sme sa stali* implicitne zaznieva v sérii básní, v ktorých sa vracia k svojmu rodu, k starým otcom a mamám (*Topánky*, *Zákopy*, *Z úst do ucha*). Príznakový sa stáva práve ženský rod a to aj v gramatickom význame tohto slova (japonská maľba na ženskom onkologickom oddelení, turistka, thajská masérka a pod.). Subjektka sa nevidí len v odraze blízkych, ale inšpiratívne sú pre ňu i ďalšie významné osobnosti, ženy, známe či neznáme (Amelia Earhartová, cimbalistka, kamarátka a iné), ktoré ju môžu mnohému naučiť, ale napokon je zrejme, že posledný krok musí urobiť subjektka sama: „*na konci dňa sedíš na gauči / len ty a sekerá*“ (s. 19), čítame v básni *Keby bol kat ženou*. Rovnako sama musí vystúpiť na horu či sopku, nazrieť do jaskyne, otvoriť bráničku detstva či brány paláca. Dôležitý topos „hory“ však nezobrazuje len tradične ako výstup na vrchol, ale pripomína aj jeho „druhú“ stranu, zostup dole – čo sa deje, keď pokoríme vrchol. Rovnako ide o reflexívnu poéziu, v ktorej subjektka často až príliš rozmýšľa nad banalitami, ale originálna imaginácia, ktorá sa objavuje i na miestach, kde ju nečakáme, zachraňuje zbierku pred prípadným uzatváraním sa do svojho sveta (*Fotografia*). Navyše má poetka cit pre mieru; patetické polohy („*Patagónci roztrúsení pod vrchnákom neba*“, s. 43) vyvažuje jednoduchou, ale sugestívnou obraznosťou („*a záliv sa opäť priblížil ako vyliata polievka*“, s. 43),

Juraj Kuniak: *Ako sme sa stali*

Kordíky: Skalná ruža

Alena Brindová: *Horolezci*
Fintice: FACE

Katarína Džunková: *Premenená na hudbu*
Fintice: FACE

nadhladom či priamo komikou vo forme sebaíronie: „ktorý je ten vrcholný bod? // ukázal mi ho neznámy muž / (odznak, Pierre Cardin okuliare, vysielaciačka) / vysvetlil mi, že mám okamžite vypadnúť z ich trávnik“ (s. 45). Zbierka *Horolezci* je svojská, nenapodobňuje a dokáže prekvapiť, je nielen vydareným debutom, ale už teraz sľubuje novú poetku na scéne.

Myšlienkové, matematické a iné (ne)logické operácie

Mentálne cesty, ktoré podstupuje lyrický subjekt (subjekty), ale aj logické operácie, ktoré musí vykonať nielen autor, ale najmä čitateľ, ak chce mať zo zbierky aj čosi emocionálne, povedzme, zážitkové, estetické. Zbierka **Dereka Rebra** *Nežnosť rozkladu* (Modrý Peter) akoby mapovala rozbiehajúce sa cesty, napríklad v myslí pacienta, ktorý zdanlivo chladne čaká na operačnom stole: „tvár pokojne čaká na stole na príchod chirurgov“ (s. 72). Zbierku som prečítala ako jednu dlhú básň, azda by som povedala (myšlienkové) pásmo, odkazujúce práve na metódu voľne radeňných obrazov G. Apollinaira. Rebro rovnako kladie viaceré témy a motívy do jedného plánu, bez logických následností, využíva princíp juxtapozície a simultánnosti. Striedajú sa konkrétne a maximálne neurčité obrazy, ktoré sa rozbiehajú na všetky strany, čo si vyžaduje aj rovnaký typ recepcie. Motivicky sa zbierka viaže na nemocničné prostredie, dominuje biela farba a jej „odtíene“ (sneh, krieda, zrkadlo, bledá tvár, čistota, prievitnosť, ľad, porcelán a pod.), čo umocňuje pocity chladu či prázdnoty („kachličky / v stenách žily“, s. 17). Názov zbierky v sebe implikuje nielen stav, ale i časový rozmer daných javov – za aký čas dôjde k úplnému rozkladu? Vo fyziologickom zmysle slova, ak chápeme rozklad aj ako chemickú reakciu, je potom signifikantné zistenie, že sprievodným procesom zániku je i vznik nových látok (v tomto prípade významov). V zbierke viditeľne dochádza k narúšaniu básnického obrazu, napríklad prostredníctvom syntaxe. Verše znejú ako vety vytrhnuté z kontextov. Ich pôvodný diskurz sa stratil úplne alebo je mäťúci. Čitateľ, ak chce mať zo zbierky estetický zážitok, „loví“ na okraji asocičných sfér – často na úrovni dvojveršia, keď sa striedajú konkrétne a abstraktné výjavy. (Niektoré časti boli použité v recenzii zverejnenej v *Knižnej revue*.)

Cesty ako matematické postupy alebo vzorce prezentuje konkrétne poézia **Radoslava Rochallyiho** v zbierke *Rovnicová poézia* (Drewo a srd). Preniknúť do tajov tohto typu poézie si vyžaduje skutočne nielen ochotu, ale aj poznanie – čiastočný návod nám poskytne samotný autor v *úvode* (do *rovnicovej poézie*), v ktorom nám napríklad vysvetlí, aký je rozdiel medzi matematickou poéziou a poéziou o matematike. Zaznejú tu aj dôležité slová o vizuálnej poézii a takto som aj väčšinu básní zo zbierky „čítala“. Hoci som komplikovaným vzorcom väčšinou nerozumela, zistila som, že nie vždy je potrebná logika: práve naopak, tam, kde ubúdalo logiky, pribúdalo zážitku. Viaceré básne sa tak stali aj vtipnou výpoveďou (*respirator blues, chemical love, narodeniny, budúcnosť bez názvu* a iné), hoci pomenovať konkrétne, z čoho pramenil napríklad humor dlhého vzorca s variáciou slov „nič“, „nie“ a pod. s názvom *svet poháňaný nihilizmom*, netušim. Možno práve zápisom, ktorý evokuje navrstvovanie, keďže v súvislosti s nihilizmom konotujeme skôr ubúdanie a negatívne emócie a tu sa naopak stupňuje optimizmus a sloboda (tieto

slová sú v zápise aj použité). Na prvý pohľad teda odradzujúca a otravná matematika, na druhé zastavenie vtipná a menej otravná matematika, na tretí pokus originálna vizuálna matika, ku ktorej sa ešte vrátim. Výrazne experimentálna je aj zbierka **Gestotexty** (Drewo a srd), publikovaná pod pseudonymom **TJ Vjuga**. Zatiaľ čo *Rovnicová poézia* sa drží jasne vymedzeného žánru, tu sa pohybujeme na úrovni bližšie nešpecifikovaného gestotextu, čo je súbor zvukov, znakov, významov a gest, inšpirácií, parabásní a objektov atď. Nachádzame tu foto-vtipy, experimentálne, vizuálne básne, asambláže, denníky, partitúry a iné. Je preto pochopiteľné, že nie všetky sú na rovnakej estetickú úrovni: čosi vnímam len ako doplnok, niečo dokonca ako pózu. Snahu odlišiť sa potvrdzuje aj predslov rozdelený na dve časti, prvá je opísaná slovami: „predslov alebo doslov namiesto predslovu a doslovu čiže: predoslov“ (s. 7) a hoci je autorom Peter Macsovszky, pokojne by mohol byť doslov aj predslov či „predoslov“ ďalšou básňou zbierky. Macsovszky tu glosuje funkcie rámcujúcich textov vôbec (zbytočné návody k interpretácii), je vtipný a obratný vo svojej snahe byť rovnako „iný“, ako sa o to usilujú aj Vjugove básne, a v konečnom dôsledku sa im to obom darí. Ešte v predslove nás nabáda pátrať („A kto hľadá, ten nájde“, s. 7), komu tento literárno-hudobný pseudonym patrí, čo, ak to neviete, vám zaberie jednu sekundu googlenia. Je táto informácia vôbec potrebná na dekódovanie textov? Sám autor ironizuje význam odkryvania pseudonymov (hra v básni *Pseudopliňovačka*). Ďalším kľúčom by mohlo byť pomenovanie niekoľkých spoločných plôch s inými príbuznými poetikami (K. Zbruz, M. Adamčiak) – tu nás však Macsovszky aj varuje, aby sme sa „nepúšťali touto cestou“ (s. 10). Čo teda robí s týmto experimentom? Ja som si ho prečítala, zahmkala, poobracala v rukách ako Rubikovu kocku, neposkladala ju, trochu sa pobavila (nie až tak, ako dúfa autor doslovu, že by z toho „mala krv tuhnúť“, s. 93) a napokon odložila – mám dojem, že to je celkom dobré skóre na tento typ poézie.

Cesty k záhube ľudstva a jeden a pol možného východiska

Viaceré zbierky, ktoré vyšli v roku 2022, spája nadosobná téma zániku ľudstva, či už vyslovená explicitne, priamymi (post)apokalyptickými obrazmi, alebo implicitne, prostredníctvom odkazov na aktuálnu (vojnovú) hrôzu.

Zbierka *Kniha tmy* (Literárna bašta) **Michala Talla** má podobu šedej škatuľky, z ktorej môžeme povybeťovať jednotlivé komponenty na skúmanie a čítanie, môžeme začať odvrchu alebo čosi vynechať, zabudnúť či stratíť. Implicitne (zbierka je bez inštrukcií) pochopíme, že všetky postupy sú regulárne, inak by sme predsa nedržali v rukách tento formát, ale obyčajnú publikáciu vo forme knihy. Najrozsiahljší súbor predstavujú voľne vložené kartičky s názvom *Spevy a tance*, ktorý sa postupne z významňuje cez atribúty premenlivosti, variabilnosti, viachlasnosti. Na zvukovú stránku odkazujú aj opakujúce sa slová ako „výkrik“, „reč“, „zvuk“ či „hlas“. Hlas a dych sa stávajú synekdochou človeka, jeho osobnosti, zastupujú tvár, meno či názor („o prežitie sa nebojím, o budúcnosť hlasu áno“) a pod. *Spevy a tance* možno prečítať ako ukážky zánikov (sveta, ľudskosti, života). Ďalšie časti zbierky by boli potom ich vysvetlenia či vyústenia (alebo predobrazy). Časť s názvom zrod

Derek Rebro: *Nežnosť rozkladu*
Levoča: Modrý Peter

TJ Vjuga: *Gestotexty*
Bratislava: Drewo a srd

Radoslav Rochallyi: *Rovnicová poézia*
Bratislava: Drewo a srd

sa v tomto svetle javí ako prapôvodná, či dokonca posvätná „kniha“, ktorá ohlasuje akýsi príchod mesiáša, resp. jeho príchod a skazu. *Kniha tmy* teda nie je len o zániku, ale aj o vzniku, o stvorení sveta – je to však temná kozmogónia – môžeme asociovať k najstarším mýtom (napríklad k akkadskému *Enúma eliš*), keď z tela starých božstiev vzniká svet nový, tu sa tvorí z človeka a z častí jeho tela, resp. zo spojenia viacerých tiel, z prienikov – duševných i fyzických: „*opät som sa pokúsil dosiahnuť na zem bez toho, aby som sa zohol, a zo zeme som / chcel nechať vyrásť nové mesiace, formovať nové povrchy, hory, púšte, jazerá a jaskyne, / miesta, ktoré by vo mne mohol ktosi nový bezpečne obývať po celý život*“. Tallo vytvára svojbytný básnický svet s pomocou originálnej a sugestívnej imaginácie. Motív ľudského tela ako metonymiu krajiny použil Tallo už v predošlej zbierke, tu sa však ešte výraznejšie univerzalizuje, od jednotlivých osudov sa dostávame k údelu celého ľudstva. V tomto zmysle je *Kniha tmy* angažovanou zbierkou, vypovedá o spoluzodpovednosti za stav sveta každého z nás. Poslednou nádejou ostáva kniha svetla, ale z doterajšieho čítania je zrejmé, že nebude tvoriť antonymum ku *knihe tmy*. Metafora svetla sa v zbierke aktualizuje ako čosi nežiaduce, preexponované, niečo, čo ruší našu jedinečnosť a existenciu vôbec. (Niektoré časti boli použité v recenzii zverejnenej v *Glosolálii*.)

Nepriaznivé počínanie ľudstva opisuje aj zbierka **Anny Ondrejčkovej Strmina** (FACE), ktorá nadobúda skôr podobu básnických skladby, keď sa jednotlivé texty postupne sujetovo navrstvujú. Príbehom básní je cesta lyrickej hrdinky pomenovanej ako *havrana* (asociovať môžeme napríklad k poézii Evy Luky a jej mytologicko-fantastickým postavám žien, ale i mužov zo zbierok *Havranjel* a *Diabloň*). Ako sa dozvieme zo zošitového prebalu, zbierka je motivovaná vojnovými udalosťami na Ukrajine. Spoločenská téma je však spracovaná maximálne obrazne, poetka kombinuje konkrétne obrazy s pre ňu príznačnou uvoľnenou imagináciou: „*zbierali deti: cez otvorené strážne priepasti sa vznášali / člny, zhadzovali cínové baletky a vojačikov*“ (s. 12, zvr. A. O.). Prelína sa kruté s krásnym, drsné plyne prechádza do jemného. Neskutočné sa spája so skutočným, ale práve realita vychádza z danej dvojice ako šialenstvo, navyše také, ktoré dopustil človek: „*muž sa rozplynul v horiacom: možno / sa nestal: vzali mu zbrane aj doklady, možno / nebol*“ (s. 11). Ondrejčková neponúka východiská, ale nabáda k účasti. Z básní vystupuje ťaživý pocit, strach o *havranu*, ktorá je vystavená nebezpečenstvu, uteká, je zneužívaná, umlčaná, je terčom, je koncentráciou našich pocitov. Z postavy sa stáva podobenstvo o krajine, o ľuďoch, ženách, dušiach, o všetkých, ktorí sú priamo či nepriamo, ale bolestne, zasiahnutí hroznou udalosťou vojny.

V porovnaní s vyššie analyzovanými zbierkami pomenúva aktuálny svet a jeho problémy zbierka **Dany Podrackej Posuvné dvere** (Skalná ruža) omnoho konkrétnejšie a azda i nádejnejšie. Východiskom je božie svetlo za posuvnými dverami. Poetka pracuje so sakrálnou obraznosťou, ale viera je tu zhmotnená do konkrétnej predstavy, rozmeru, priestoru: „*Anjel má krvavý pútec vo vlasoch*“ (s. 25); „*Milost' je jazmínový kvet*“ (s. 19); „*Čistá myšlienka je biely kostol na zelenej lúke*“ (s. 13); „*Dóm je všade*“ (s. 46) a pod. Podobne naplnia fyzickým obsahom myšlienky a iné abstraktá: „*Tá rana bola hlbšia ako moje telo, presahovala stôl, / na ktorom som ležala, prestretý ľudský obrus* //

Vyvierala zo mňa rieka.“ (s. 15) Takto „premeneným“ vnímaním potom človek dokáže prijať všetko, nielen lásku, ale aj bolesť (napríklad básne *Rana ma naučila všetko* a *Podobenstvo o čajových lístkoch*). Cesty k očiste sú rôzne – je ňou voda, ale i hudba, pretože „*vibrácia lieči*“ (s. 15). Slovo tu nadobúda zvlášť dôležitý význam, je záchytným lanom, modlitbou, počiatkom, ale i posledným útočiskom: „*Keď náš čas vyprší, zviníme sa do slov*.“ (s. 35) Postupne pribúdajú motívy ako fotón, teleportácia, častice, svetelná osmička, energia, čierna diera a pod., božské sa prelína s kvantovým: „*Duša je Božia častica*“ (s. 94); „*Anjel je číry priestor*“ (s. 25). Práve z tohto spojenia pramení možnosť prekonať aj fyzikálne nemožné: „*Čierna diera je bod, ktorému vedci hovoria horizont udalostí, / miesto, z ktorého niet návratu / Všetko, čo pohltí, sa už nikdy neobjaví, jednoducho zmizne // A predsa sa zachytávame na okrajoch nevypovedateľného*.“ (s. 60) Nádej sa potom vlieva aj do aktuálnych problémov – zbierka odkazuje jednak na obdobie vrcholiacej pandémie, ale v závere aj na začiatok vojny na Ukrajine. Podracká znova vytvára pôsobivé obrazy, napríklad s pomocou konkretizácie (zosobnením, lokalizáciou, opisom) abstraktného (*Provizórna márnica na klzisku obchodného domu v Madride*). Podobne ako Ondrejčková, aj ona vyzýva k účasti (oddiel *Messerschmidtove hlavy v čase vojny*). Ich výpovede sú prepojené nielen priamym odkazom (*Evakuačný plán*), ale aj motívicky – Ondrejčkovej zbierka *Strmina* sa končí obrazom havrany, ktorá „*preletela zavretým, mŕtvym: zbavila sa / mokrych šiat a očí: niekto za ňou kričal*“ (s. 20, zvr. E. U.); Podrackej umiernejší záver akoby vnášal nádej do oboch výjavov súčasne, akoby bol tým hlasom volajúcim za havranou: „*Svetlo na konci tunela nás vrhá späť do života [...] Po jednom lupení na všetky oči*.“ (s. 73)

Tiché (ne)cesty a jedna miznúca cestička

Ďalšie štyri podstatné zbierky za rok 2022 spája cesta ako symbol rozjímania, ako duševná (spirituálna) cesta k sebe, k životu a naopak.

Tiché veci (Modrý Peter) sú druhou básnickou zbierkou **Luboslava Adamuščina**. Básnik pokračuje vo svojej poetike, ktorú by sme mohli interpretovať s oporou o estetiku ticha, ktorá nepovažuje ticho a jeho deriváty za obmedzujúce, a teda nemajú absenčnú (negatívnu) funkciu, ale tematizujú ticho vo význame „plné prázdno“ (Pozri: Juhássová, J. *Básnický minimalizmus*. In: Litikon, 2/2022). Manifestačne pôsobi báseň začínajúca slovami: „*Vyjdi zo seba / do tichých vecí. // Postoj chvíľu / na prahu slova. (Bez jazyka.) // Príde všetko / o čom sme mlčali*.“ (s. 16) Dôležitý je práve pohyb, hoci minimálny, ale vpred, smerom k naplneniu: „*Strnulo, ale presne, / vždy krôčik za životom*.“ (s. 28) Básnik naznačuje viaceré metaforizácie motívu cesty, jej tajomno je podporené mágiou noci či mesačného a iného svetla: „*Cestička / popri nekonečnej stene. // Nesieš sviečku. Dieťa / zakrýva dlaňou plamienok*.“ (s. 13) Pociť domova tu zastupujú nenápadné predmety každodennosti ako stôl, hrnček, mlieko, sviečka – je to ten privátny, zosviatočený pohľad na domov rúfusovského typu. K tichu smeruje básnik aj vo výraze, zužuje sa počet veršov, niektoré strofy by obstáli aj samy osebe ako pointy: „*Končekmi prstov / kreslíme kruh / v rozliatom mlieku*.“ S časopriestorom pracuje aj lyricky, v jednej chvíli akoby sa rozpína, v inej zase zmršťoval. Čítame o štrbine, ktorou sa pozerá na svet (s. 32), alebo o kráľičej nore, cez ktorú preniká prúžok

Michal Tallo: *Kniha tmy*
Banská Bystrica: Literárna bašta

Anna Ondrejčková:
Strmina
Fintice: FACE

Dana Podracká: *Posuvné dvere*
Kordíky: Skalná ruža

Luboslav Adamuščin:
Tiché veci
Levoča: Modrý Peter

svetla (s. 31) a pod. Tie najpodstatnejšie veci sú malé, ledva prejdú uchem ihly, ale za nimi sa ukrýva celé kráľovstvo: „úzka a široká / dve role môjho sveta“ (s. 37). Hodnotové ambivalencie sa narúšajú funkčne, napríklad rozpad nesymbolizuje čosi negatívne, ale vo svete lyrického subjektu sa naopak ukazuje ako nová možnosť (nový svet): „*Mesiac sa rozhorel / v prepadnutej streche. [...] Pôjdeme?*“ (s. 15), rovnako ako práchnivé okno bez skla umocňuje metaforu otvorenia sa poznaniu, večnosti: „*Za dverami / v neumytom okne / ako kolibrík / sa chveje hviezda. // Ťuká mi na sklo / vypadnuté z rámu.*“ (s. 20) (Niektoré časti boli použité v recenzii zverejnenej v *Knížnej revue*.) Slovné spojenie „tiché veci“ by vystihovalo aj tému zbierky **Mlčanie do vetra** (FACE) **Vladimíra Ďurku**.

Podobne svoju pozornosť zacieluje na obyčajné veci, situácie a predmety, s cieľom nájsť zmysel takejto každodennosti, a teda života vôbec. Hoci ide o debut, rozhodne nevykazuje známky začiatocníckej poézie. Nielen preto, že autor už nie je mladíkom a témy, ktoré pertraktuje, prislúchajú skôr zrelšiemu veku, ale zároveň možno konštatovať, že kvalita básní je vyrovnaná, len málo je takých, ktoré by boli tzv. „výplňové“.

Hoci nejde o poéziu vyslovene súčasnú, jazykom je rozhodne moderná, navyše sa jej darí vytvárať vlastný rukopis, ktorý bez ohľadu na historický čas a poetiku komunikuje s dnešným človekom.

Básne pripomínajú lyrické zápisky, ktoré zaznamenávajú *dni* (názov jedného z oddielov) lyrického hrdinu, ale aj širšie udalosti, ktoré sa ukladajú do kultúrnej pamäti ľudstva (napríklad prostredníctvom výtvarného umenia, biblických či mytologických príbehov). Presvedčivé zachytávanie všednosti, ku ktorej počíta nielen bežné úkony (obliekanie, česanie, starostlivosť o deti, modlitba a pod.), ale aj vyrovnávanie sa so smrťou, keď vedomie konečnosti chápe ako niečo, s čím treba rátať denne, napríklad, keď si oblieka ponožky a uvažuje aké, „*ak ma dnes nájdú mŕtveho?*“ (s. 8).

Otázku smrti si pohadzuje v rukách ako jablko; raz ako večnosť, inokedy ako prázdnotu, neustále zvažuje, čo je vlastne čím a kam zapadá on, človek: „*Nič neurýchlim, / dá sa len dlho a bez prestávky čakať / za stolom alebo vo dverách. Viesť očami / na pántoch. Imitovať jablko, padať / do tvojich rúk.*“ (s. 25)

Za najlepšie považujem básne, v ktorých sa kríži pokora s akýmsi titanizmom vyúsťujúcim do tmleného sebaironického gesta: „*Na temene / mám svoju hviezdu: // otáčam sa za ňou, vyrovnaný / s tým, kto príde... // Voda je pokojná a živá. Dnes / sa kráčať neodporúča.*“ (s. 19) Výpoveď osciluje medzi zmiernením a prijatím všetkého (pozri aj báseň *Prsteň*), čo je subjektu dané, až po zrazenie ega s odkazom na postavu Narcisa („*Pôjdeš pod obraz!*“ s. 11). Keď však básnik opustí svoj privátny priestor a od lyrického „ja“ prechádza k „ty“ človek, vtedy estetika slabne, lyrický denník sa mení na morálne podobenstvo či lepšie aforistické básne s pointou (najmä básne *Hlas, V behu, Dve knihy, Východisko*). Akoby si sám uvedomoval, že keď chce kázať, nepočujeme, ale keď náhodne čosi zistí, zbystríme pozornosť. Častejšie preto krotí svoje ambície, opäť sa stiahne viac do seba, vyčkáva a niekde tu sa text otvára aj osviežujúcej komike (*Ona*).

Katarína Kucbelová v zbierke **k bielej** (Skalná ruža) nehovorí na prvý pohľad o nijakom konkrétnom mieste či rodine, ako zbierky analyzované vyššie. V pozadí však vnímame fragment príbehu, ako naznačuje uvádzacia veta umiestnená pred samotným

Vladimír Ďurka: Mlčanie do vetra

Fintice: FACE

Katarína Kucbelová: k bielej

Kordíky: Skalná ruža

Ivan Štrpka: Hermovská chôdza

Levoča: Modrý Peter

textom: „*všetky príbehy a postavy sú vymyslené*“ (zbierka je bez paginácie). Ak príbeh, tak rozprávač a ak rozprávač, tak akýsi hlas bez tela a tvaru. Azda je to pomyslená biela z názvu zbierky, akási „priesvitná“ predstava vnútorného hlasu, ktorý komentuje naše konania, a ako to už býva, niekedy nám náš vnútorný hlas pomáha, upokojuje nás, hoci môže vyznievať nedôveryhodne, fráзовito (čo umocňuje aj kontaminácia výpovede anglickým jazykom): „*fell free*“ (b. 6, b. 17), „*good job*“ (b. 30), „*everything's gonna be alright*“ (b. 34), „*nech vás naplní pokoj a mier*“ (b. 9); inokedy tľmočí naše najtemnejšie strachy, predstavy, spomienky („*drží ju za členok / ležia na zemi a ona sa snaží vytrhnúť*“, b. 20), vedieme s ním dialóg ako s reálnym človekom, sprítomňujeme, potvrdzujeme tak seba, svoju existenciu („*je to osvietenie alebo vyjasnenie?*“, b. 32). Pohyb *k bielej* by potom zastupoval pohyb k sebe samému, priamo doprostred seba, čím sa zbierka otvára duchovným a filozofickým interpretáciám. Výsledok však nie je vábny, resp. je nijaký – je to pohyb k nezmyslu, k nevedomiu, neslovám, netvarom, nečasom a k nepoznaniu. V zbierke sa opakovane objavujú slová v negácii – buď zvýraznenej časticou *nie* alebo predponou *ne-*. Kucbelovej zbierka sa nesnaží dopátrať k poznaniu či pomenovať nepomenovateľné, naopak, ukazuje, že poznanie nejestvuje. Alebo nie sme schopní ho rozpoznať? *nevieme, nepočujeme, nevnímame, neroztopíme sa, nespomenieme si, nepamätáme si, nechceme, nebudeme...* „*je to biela? / nie, je to sivá*“ (b. 25).

A napokon kráľom tichej a miznúcej cestičky je opäť **Ivan Štrpka**. Jeho zbierka **Hermovská chôdza** (Modrý Peter) je pokračovaním známej cesty básnika, ktorý už nie je bežcom, ale skôr chodcom, tentoraz sa situujúci do postavy Herma – posla bohov, ale aj ochrancu pútnikov. Čo však, ak Hermes nesie prázdnu správu? Čo ak je jeho posolstvom mlčanie? Symptomatičné štrpkovské motívy prázdnoty, miznutia, stopy či mlčania tak nadobúdajú ďalší rozmer, opäť ich posúva „o krok“ ďalej a znova esteticky objavne. Osobitosť je manifestovaná aj na úrovni žánru – mohli by sme uvažovať o pásme, básnickej skladbe či dokonca básni v próze. Epizácia lyriky je zrejme nielen z formátu textu, ale aj v zakomponovaní fragmentov situácií, pohľadov (z okna, na cestu a pod.), mikropříbehov (rozvinutie trikového filmu *Zmiznutie dámy*; odkaz na smrť D. Mitanu). K pásmu odkazuje zase motív chôdze, kroku, vlny, tieňa a vôbec tie časti zbierky, ktoré, naopak, pracujú so zahmlievaním, navrstvovaním asociácií: „*Autá zmizli. Všetky autá zmizli v mojej hlave. Cesty / sú prázdne. Len celkom na okraji sa vytrvalo leskne / dlhá neprerušovaná čiara, ktorá usvedčuje bledý gumujúci pohyb / práve utíchajúcich výkrikov. Všetky odkazy aj značky zmizli. / Zmizli všetky autá plné rozostrených prízrakov.*“ (s. 125) Hoci Štrpka, podobne ako Kucbelová, tematizuje prázdno a ubúdanie (priestoru, zmyslu, vecí, ľudí, významov atď.), výsledok je predsa len pozitívnejší. V tomto zmysle sa jeho poézia väčšmi opiera, rovnako ako Adamuščinova, o estetiku ticha – ticho je výpovedné, plné slov o prázdne, miznutí či strácaní sa. Ide o tajomstvo, ktoré síce nemožno vysloviť ani počuť („*Myslím na tvoje ústa bez úst. / ~ / Toto ticho nie je pre uši*“, s. 154), ale v Štrpkovej negácii je stále *niečo*. Minimálne nám ostávajú ešte ďalšie zmysly, ktorými to *niečo* môžeme hľadať. **KP**

Zvyk je ešte stále železná košela

Literatúra faktu roku 2022 sa oproti predchádzajúcemu roku výrazne nezmenila. Covidová éra má dozvuky v (ne)možnosti realizovať autorské úmysly, resp. v príležitosti (ne)odísť na miesto terénneho výskumu (*Na hrane možného*, *Uzol*, *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*). Zo žánrov jednoznačne dominujú rozhovory, ktoré oživuje aspoň kompozičná variabilita. Autorsky sa čoraz väčšmi presadzujú žurnalisti.

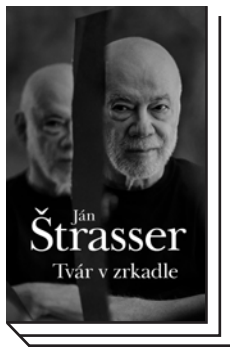
✦ Jana Kičura Sokolová

Jana Kičura Sokolová (1981)
Vyštudovala slovenský jazyk a estetiku na FiF UK v Bratislave. Pracuje na Inštitúte slovakistiky a mediálnych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove. Odborne sa venuje vývinu syntaxe v ranej ontogenéze dieťaťa a štylistike.

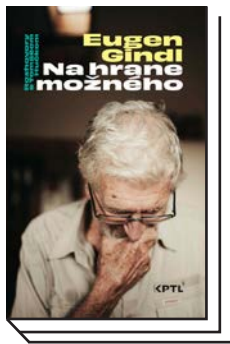
Vlastnými očami a očami druhých

Bard knižných rozhovorov Ján Štrasser vo svojej 23. knihe rozhovorov *Tvár v zrkadle* (Slovart) prekvalifikoval výberom dialogického partnera – rozhovor vedie s imaginárnym Alter Egom. Autodialóg je rámcovaný prológom časovo ukotveným na deň autorových 75. narodenín a epilógom, ktorý uzatvára rozhovor o rok neskôr. Ján Štrasser vo svojej koncepcii rozhovorov stavia tematicky na troch okruhoch – biografickom, profesijnom a hodnotovom. Rovnakú stratégiu zvolil aj pri autorozhovore, a tak ponúka čitateľovi pomerne komplexné osobné svedectvo. Chronologicky sa dotýka detstva, ktoré je späté s bytovou kolóniou v Lovinobani, známej magnezitovou továrňou, dospievania s prvými láskami a básnickými prvotinami v Košiciach, štúdia slovenského jazyka a literatúry a ruského jazyka na Univerzite Komenského a dospelého tvorivého a pracovného života. V reminiscenciách sa vracia k blízkym, priateľom či osobnostiam kultúry, ktoré ho ovplyvnili na jeho tvorivej, pracovnej, ale aj občianskej ceste. Cez prizmu vlastného života reflektuje historické mílniky. Pomerne široký priestor venuje literárnemu daniu, najmä v súvislosti s legendárnym časopisom *Mladá tvorba*, ako aj vlastnej bohatej tvorivej činnosti, zahŕňajúcej básnické zbierky, texty piesní, prebásnenie muzikálových libriet, knižné rozhovory či reklamné slogany. Forma autodialógu umožňuje Štrasserovi na jednej strane operovať so sebaíroniou, nadhľadom a uvoľnenosťou, na druhej strane sa autor dotýka len toho, čo mu vlastná otázka dovolí, a tak na citlivejšie témy reaguje opatrne, ide len tak ďaleko, ako ho Alter Ego pustí: „Dal si to na Jacka Nicholsona. Hovoril si svoju verziu pravdy.“ (s. 267) Kniha *Tvár v zrkadle* má charakter biografie, ktorú autor zhmotnil do svojho obľúbeného žánru. Predstavuje celistvý, príťažlivý pohľad na Jána Štrassera v štruktúrach a zrkadleniach času.

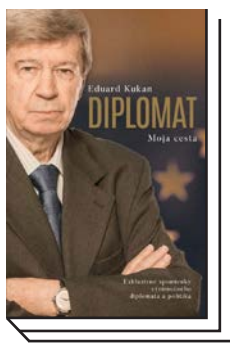
Liberál, ktorý vyznáva zásadu „rob, čo chceš, pokiaľ tým neškodíš iným“, konzervatívce vyznávajúci hodnoty, ktoré sa v minulosti osvedčili, ľavičiar veriaci v zásady horizontálnej solidarity, rešpektujúci hodnoty kresťanstva, človek, ktorý odmieta extrémizmus alebo fundamentalizmus a presvedčený environmentalista – **Eugen Gindl**. **Tomáš Hučko**, šéfredaktor mesačníka *Kapitál*, v knihe rozhovorov *Na hrane možného* (KPTL) zachytil osobnosť Eugena Gindla v jeho rozličných podobách, ako reportéra, publicistu, dramatika a v neposlednom rade občianskeho aktivistu. Samotný osud knihy má svoje špecifické zafarbenie, stretávanie dialogických partnerov trvalo rok, sčasti v covidových časoch, ale rozhovory sa nepodarilo dokončiť. Aj to ovplyvnilo výslednú knižnú podobu. Kniha predstavuje výnimočnú širokospektrálnu osobnosť s mimoriadne farebnou a bohatou škálou aktivít. Zaujmu už úvodné stránky, keď Eugen Gindl rozprávačsky vykresľuje svoje rodinné zázemie (ktorého spleť a rôznorodosť by mohla byť námetom na román – kroniku), rané detstvo v Martine, štúdium žurnalistiky a neskoršie profesionálne pôsobenie v týždenníku *Život* a časopise *Kozmos*. Kompozične je kniha popretkávaná spomienkami ľudí, ktorí s Eugenom Gindlom spolupracovali, tie funkčne rozhovor dotvárajú a zároveň osvetľujú biele miesta, ktoré už nestihli byť témou dialógu z dôvodu predčasnej smrti dialogického partnera. Tomáš Hučko minimalistickými otázkami necháva značný priestor Eugenovi

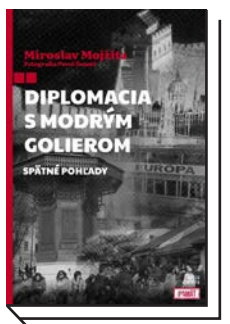
Ján Štrasser: *Tvár v zrkadle*
Bratislava: Slovart

Tomáš Hučko: *Eugen Gindl. Na hrane možného*
Bratislava: KPŤL

Eduard Kukan: *Diplomat. Moja cesta*
Žilina: Artis Omnis

Miroslav Mojžita: *Diplomacia s modrým golierom. Spätne pohľady*
Žilina: Artis Omnis

Gindlovi, aby vynikla jeho mnohostranná, komplexná osobnosť s jasným svetonázorom a vyprofilovanými morálnymi, spoločenskými a politickými hodnotami naprieč verejnými rolami. Autorovi rozhovoru sa podarilo preniesť k čitateľovi čistou autentickosťou a človečenstvom. Mimoriadne silne pôsobí epilóg v podaní manželky Zuzany Gindl-Tatárovej, ktorý je obrazom súkromného života žurnalistu.

Začiatkom roka 2022 neočakávane, na akademickej pôde, odišiel slovenský diplomat, politik a pedagóg **Eduard Kukan**. V novodobej histórii Slovenska bol v pozícii ministra zahraničných vecí súčasťou zásadných zahraničnopolitických rozhodnutí. Krátko pred smrťou dokončil autobiografiu **Diplomat** s podtitulom **Moja cesta**, ktorá vyšla vo vydavateľstve Artis Omnis.

Autor pristúpil k spomienkam chronologicky, od detstva cez štúdium na Moskovskom inštitúte medzinárodných vzťahov, prácu na veľvyslanectvách v Zambii, Washingtone a Etiópii, až po pôsobenie v pozícii ministra zahraničných vecí a europoslanca. Na pozadí biografie sa čitateľovi odкрýva diplomatická sféra, ako aj historické míľniky súvisiace predovšetkým s mladou Slovenskou republikou. O jednotlivých udalostiach sa autor dokáže vyjadrovať s reflexiou aj kriticky, pričom sa na ne snaží nazerať so zmyslom pre objektivitu. Priestor v autobiografii venuje významným osobnostiam svetovej politiky, ale aj predstaviteľom domácej politickej scény. V spomienkach sú vtipné momenty, ale aj udalosti, na ktoré nespomína s láskou (nielen neúspešná kandidatúra na prezidenta), odkrýva aj súkromné momenty svojho vzťahu s manželkou, deťmi a vnúčatami. Tón celej biografie odráža autorovu osobnosť – vo vyjadrovaní je strohý, korektný, skutočnosti vykladá bez subjektívneho zafarbenia, každá vypovedaná veta má svoje miesto. Komplexný pohľad na Eduarda Kukana dopĺňajú krátke spomienky priateľov, spolupracovníkov, ale aj významia rodinných príslušníkov. Diplomatické remeslo predstavuje aj knižná publikácia **Miroslava Mojžitu Diplomacia s modrým golierom. Spätne pohľady** takisto vo vydavateľstve Artis Omnis, v edícii Pamäť.

A prečo diplomacia s modrým golierom? To sa dozvedáme v závere knihy. Manželka Miroslava Mojžitu si všimla, že diplomati v Číne majú zažltnuté biele goliere, čo bol dôsledok vody, ktorá bola kontaminovaná pieskom z púšte Gobi, a preto mu začala kupovať svetlomodré košele, ktoré sa stali súčasťou autorovho diplomatického života. Kniha predstavuje retrospektívu, ktorá sa sústreďuje predovšetkým na západobalkánsky región, ale aj na Bielorusko, Ukrajinu, ako aj na Indiu a Čínu. Ide o krajiny, kde autor diplomaticky pôsobil. Spomienky, ktoré často prezentujú zložité historicko-spoločenské zmeny v krajinách, kde pracoval, sú prepletené s domácim dňom. Pamäti sa začínajú posledným pôsobiskom diplomata – Ukrajinou, presnejšie mestom Užhorod, a končia sa v prvej krajine, kde začínať, Čínou. Autor sa dotýka aj komplikovaných tém – odmietania samostatnosti Kosova, problematiky slovensko-maďarských vzťahov, stagnácie v Bielorusku. Vystupuje zdržanlivo, neoplyva optimizmom, čo ilustruje stretnutím s krajkou,

ktorá oberá hrušky: „Tetka, ale máte tých hrušiek! A ona na to: „Jesto, jesto, syn môj, ale vlni nebolo, a hádam ani na rok nebude.“ Susedka so svojou mentálnou výbavou by mohla mať predispozíciu pre úspešné diplomatické účinkovanie v službách malého štátu: každý úspech treba poctivo zaznamenať, ale zbytočne ne strácať čas slávením a sebauspokojovaním, lebo úskalia môžu byť celkom neďaleko.“ (s. 219)

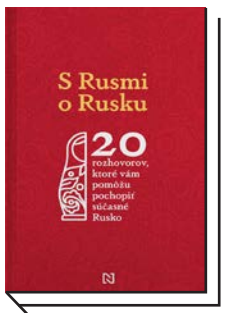
V edícii **Modré kreslo** vydavateľstva Monokel vyšla kniha rozhovorov **Neslušne nadšená** s historičkou a kritičkou architektúry **Henrietou Moravčíkovou** v dialógu s reportérom **Denníka N Patrikom Garajom**. Cieľom edície je predstavovať popredné, inšpiratívne osobnosti z verejného priestoru. Dialóg má monotematický charakter a podobu publicistického rozhovoru, ktorý nemá rozsahové obmedzenie. Henrieta Moravčíková nazerá fundovane a z rôznych uhlov na problematiku architektúry, líšiacej sa umeleckou hodnotou. Poukazuje na miesto a význam architektúry pre jednotlivé sociálne skupiny, pre spoločnosť, na funkcie, ktoré v nej plní, súčasný stav, špecifiká slovenskej architektúry či postavenie architektov. Z tohto pohľadu ide o komplexný pohľad, ktorý dokáže zaujať aj laického čitateľa. Dialogická partnerka prístupným jazykom vykladá spoločenský fenomén architektoniky a urbanistiky, ktorému sme ako spoločnosť, ale aj ako jednotlivci konštantne vystavovaní. Rozhovory majú pre čitateľa poznávací, resp. edukačný rozmer, zároveň čitateľ môže polemizovať a konfrontovať sa s názormi historičky. Na škodu veci vyznieva fakt, že rozhovor sa sústreďuje dominantne len na architektonické projekty Bratislavy, čím vzniká predstava, že architektúra je výlučne vecou hlavného mesta. Patrik Garaj vystupuje v dialógu ako zdatný komunikačný partner, ktorý sa vo vybranej problematike orientuje, na druhej strane kladeným otázkam miestami chýba kontinuita a ojedinele je prítomná autorova sebastrednosť. Edícia **Modré kreslo** má v uvedenom formáte potenciál svojou dramaturgiou pravidelne prispievať a obohacovať verejný spoločenský diskurz. Názov knihy **Môj český snár** (Artforum) bývalého redaktora **Alexandra Balogha** znie na prvý pohľad klamlivo – nepredstavuje knihu o výklade snov. Snár je tu metaforicky ako zbierka stretnutí, zážitkov s umelcami a ich dielami: „Proste snár ako symbol úprimného obdivu.“ (s. 7) Autor týmto názvom zároveň odkazuje na prózu Ludvíka Vaculíka **Český snár**. Kolekciu snára predstavuje pätnásť osobností z prostredia českej kultúry a umenia (Bondy, Brikcius, Černý, Havel, Holcman, Hrabal, Jirous, Karásek, Merta, Mišík, Nezval, Rychlík, Stankovič, Suchý, Vaculík). Na vytvorenie profilov vybraných osobností blízky autorovi slúžili predovšetkým publikované rozhovory a texty. Vznikla tak pozoruhodne vzácna paleta obrázkov zostavených z dobových rozhovorov, spomienok a rozprávání, ktoré jednotlivito vytvárajú mozaikovitý obraz svojráznej osobnosti a spoločne reliéfny obraz českého undergroundu, resp. disentu. Intelektuálny a hodnotový rozmer osobnosti je prítomný v celom texte. Za všetky je možné citovať úsmevnú epizódku s posolstvom v rozprávání evanjelického kňaza Svatopluka Karáska, ktorá je použitá

Patrik Garaj, Henrieta Moravčíková: **Neslušne nadšená**
Bratislava: Monokel

Alexander Balogh: **Môj český snár**
Bratislava: Artforum

T. Gális, M. Kompaníková: **S Rusmi o Rusku**
Bratislava: N Press

Kol. autorov: **Hasta la vista komunista**
Bratislava: Slovart

aj na zadom prebale knihy a viaže sa k skladbe Orel. „To má svoj začiatok vo voliére pražskej zoológickej záhrady, kde sedel na vysokom pahýle mohutný orol a bol celý biely od výkalov vrabcov. Orol to znášal bez pohnutia, a to je pre mňa obraz, živý obraz života a jeho posledných hlbín,“ znel jeho hlas vskutku farársky, a aj potom, keď na toto podobenstvo nadviazal textom piesne. Aby veriacim priblížil jej obsah, prekladal text do nemčiny. „No akosi mi naskočilo z detstva naučené anglické spojenie *The eagle flies*, a tohto orla som im nechtiac a netušiac prekladal ako eagla, teda po nemecky igla čiže ježa. Ježa, ktorý sedí na vetve, znáša nálety vrabcov a vie, že raz vzlietne. Keď som skončil, oslovil ma jeden z veriach: *Brat farár, raz darmo, kam sa my, Švajčiari, hrabeme na vašu slovenskú imagináciu. Na to, aby sme v osratom ježkovi videli spasiteľa, prsto nemáme.*“ Osobnosti predstavené v knihe spája smäd po tvorbe a živote v časoch, keď vyjadrovať sa nezávisle bolo perzekvované a túžba po slobode potláčaná.

V knižnej edícii *Denníka N* (N Press) vychádza aj súbor rozhovorov **S Rusmi o Rusku** s podtitulom **20 rozhovorov, ktoré vám pomôžu pochopiť súčasné Rusko**, ktoré zostavili **Tomáš Gális** a **Monika Kompaníková**. Kniha prináša kaleidoskop už publikovaných rozhovorov. Redaktori *Denníka N* vybrali respondentov s ruským pôvodom, resp. tých, ktorí sa v Rusku narodili či v ňom prežili kľúčovú časť života. Zostavovatelia sa snažili ponúknuť čitateľovi pomerne široké názorové spektrum a predstaviteľov rôznych spoločenských oblastí – historikov, aktivistov, hudobníčku, poslanca, spisovateľku, politológov, ekonómov, novinárku, vojaka, podnikateľa, propagandistu, politického geografa, satirika, filozofa. Podarilo sa im tak vyhnúť opakovaniu už známych faktov či názorov. Každý z rozhovorov prináša okrem faktografie a postojov aj osobnú výpoveď. Čitateľovi sa formuje obraz súčasného Ruska v dejinnom kontexte, osvetľuje, akým spôsobom uvažuje ruský národ o sebe, a ako vníma svoje postavenie v korelácii s okolitým svetom, špecificky vo vzťahu k európskemu spoločenstvu. Vybrané rozhovory ponúkajú pestrú paletu, líšia sa však svojou hĺbkou, niektoré kľúžu po povrchu, iné, naopak, zaujmú svojou intenzitou. Z radu rozhovorov vyčnieva interview Petry Procházkovej s propagandistickým profesorom Vysokej školy ekonomickej v Moskve Dimitrijom Jevstafievom, ktoré priniesli zostavovatelia v neupravenej podobe a ktorý srší výraznou expresivitou až agresivitou a demagogickým šírením názorov, čím predstavuje ostrý kontrast k ostatným rozhovorom. Rozhovor s historikom Nikolajom Mitrochinom zas zaujme aj tým, že nastoľuje otázky smerujúce do budúcnosti. Rozhovory s Rusmi o Rusku podnecujú čitateľa k subjektívnym úvahám a napomáhajú formovaniu vlastného stanoviska v smrti informácií o Rusku.

Pri príležitosti výročia 17. novembra vyšla v minulom roku vo vydavateľstve Slovart kniha **Hasta la vista komunista** s „medzitulom“ **Príbeh koordináčného výboru slovenských vysokých škôl 1989/1990**. Zostavovatelia nápadito využili iróniu vo fráze *hasta la vista* a zvukovú eufóniu

slova komunista. Odľahčenie názvu knihy naznačuje, že aktéri sami seba v boji o slobodu hodnotia nenápadne a nestávajú sa do polohy „dejatelov“. Dominantnú úlohu zohrávajú spomienkové rozhovory novinára Karola Sudora so študentmi, ktorí pôsobili v Koordináčnom výbore slovenských vysokých škôl na akademickej pôde Vysokej školy múzických umení. Cieľom publikácie je zachovať svedectvo o tom, akým spôsobom prežívali historické okamihy a čo znamenali pre nich osobne a novú formujúcu sa spoločnosť. Prvá štvrtina knihy prináša dejinný exkurz Jozefa Leikerta, začínajúci 17. novembra 1939 a končiaci o päťdesiat rokov neskôr. Výkladový text spolu s osobnou výpoveďou jednej z tvárí 17. novembra Zuzany Mistríkovej s atmosférickými fotografiami a základnými dokumentami predstavuje vstupnú bránu k rozhovorom s jednotlivými aktérmi. Tie majú pevnú štruktúru; v krátkom medailóne je predstavený študent a prostredníctvom odpovedí na stereotypné otázky smerujúce k rodinnému zázemiu, škole a k okamihom, keď sa respondent do diania zapojil, ako aj k jeho prežívaniu, sa čitateľovi ponúka komplexný obraz novembrových dní. Cez jednotlivca sa vytvára detailný pohľad na dianie vnútri študentského hnutia, ako aj na vonkajšie procesy novembrových udalostí. Knihu uzatvára obrazová dokumentácia s názvom *Ploty*. Autori Juraj Bartoš a Ľubo Stacho revolučne, farbisto a s nadsádzkou „rozžiarili“ plagátmi plechový plot obkolesujúci dnešné bratislavské Hlavné námestie. Kniha je oslavou študentstva, autentickým dokumentom, svedectvom prvých dní, ktoré odštartovali udalosti smerujúce k pádu komunistického režimu.

Čo oči vidia

Prvé miesto obsadili Íri, druhé Slováci. Vzhľadom na počet obyvateľov okrem Írska žiadna iná krajina nedodala väčšie percento svojej populácie Spojeným štátom americkým ako práve Slovensko. História prisťahovalectva Slovákov do Ameriky sa dá zhrnúť do dvoch desaťročí na začiatku 20. storočia, keď sa takmer každý štvrtý Slováč z Horného Uhorska dostal za veľkú mláku. Po osudoch jednotlivcov vlastnou americkou cestou a s pomocou zdigitalizovaných archívnych dokumentov pátra novinár **Milan Čupka** v reportážnej knihe **What is huncút?** s podtitulom **Ako Slováci kolonizovali Ameriku** (barecz & conrad books). Podnetom na napísanie knihy bola osobná skúsenosť pradeda, ktorý vyplával do Ameriky. Napriek tomu, že vysťahovalectvo sa dotýkalo takmer každej rodiny, o týchto ľuďoch a ich „uchytení sa“ v novom svete vieme veľmi málo. Reportážna kniha osvetľuje osudy Amerikánov, ktorých podmienky doma prinútili odísť. Kniha svojím zameraním nejde do hĺbokej odbornej analýzy a interpretácie, jej cieľom nie je priniesť komplexný pohľad na vysťahovalectvo; autorovou snahou je ísť po stopách Amerikánov a predstaviť jedinečné a zároveň čitateľsky atraktívne, nezvyčajné životné príbehy slovenských prisťahovalcov. Autor napríklad prostredníctvom Big Nose Kate, Novozámčanky, ktorá sa preslávila ako priateľka legendami opradeného pištoľníka Docu Hollidaya, oživil najslávnejšiu westernovú

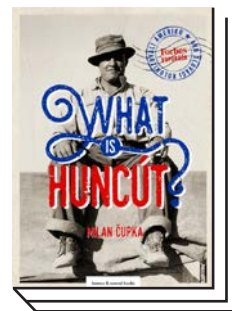
prestrelku divokého západu, ktorá bola aj sfilmovaná. Georg Matowitz sa stal v Clevelande policajnou legendou, Matej Kocák získal najvyššie americké štátne vyznamenanie Medailu cti, a to rovno dvakrát, od námorníctva aj od armády, čím sa zaradil medzi úzku elitu len 19 ocenených. Zaujímavé sú osudy talentovaných, pôvodom slovenských boxerov Jána Riška a Peta Latza, rómskych hudobníkov Jána Berkáča a cimbalistky Veroniky Miko či komediálneho herca Emila Sitka. Zaujme aj príbeh najdlhšieho súdneho procesu v štáte New York, keď sa Slováci stali obefou realitných machinácií pri predaji fiktívnych pozemkov. Skutočne reportážny rozmer autor dosahuje osobným svedectvom, ocitá sa na miestach, kde si Slováci v mimoriadne náročných podmienkach s väčším či menším úspechom zakladali svoje prvé kolónie – Florida, Arkansas, Long Island, Iowa. Reportážna kniha je svedectvom o Slovákoch a ich živote v novej krajine, o tom, ako sa napriek náročným podmienkam dokázali presadiť v poľnohospodárstve, oceliarske aj v obchode. Stopy osídľovania stále možno nájsť v názvoch štvrtí, miest, obchodov aj nositeľoch slovenských mien. Potomkovia prvých slovenských prisťahovalcov už nehovoria po slovensky, napriek tomu sa jednému z nich v pamäti vynorilo slovo, ktorým ho častovala stará mama – huncút. Slovo huncút, ak nepátrame po etymológii, označuje podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003) figliara, šibala, beľara, výmyselníka či lapaja.

Alžbeta Gwerková-Göllnerová je obrazom modernej, vzdelanej prvorepublikovej ženy, ktorá po štúdiu na Karlovej univerzite a stáži na parížskej Sorbonne uprednostnila učiteľské miesto na Gymnázii Andreja Kmeťa v Banskej Štiavnici, aby bola v blízkosti svojho manžela, predstaviteľa výtvarnej moderny a lavicového intelektuála Edmunda Gwerka. Kniha **Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej Anny Gruskovej** (Literárna bašta) prináša reportážny príbeh o manželke jedného z najvýznamnejších maliarov slovenskej moderny. Pred čitateľom sa vynára obraz mladej intelektuálky, ktorej myšlienky a svetonázor predstihli svoju dobu. Alžbeta Gwerková-Göllnerová ako spoluautorka vydala vyše šesťstostranovú knihu *Žena novej doby*, ktorej druhé vydanie ľudácky režim zastavil. S manželom sa po vypuknutí Slovenského národného povstania zapojili do antifašistického odboja. Na základe udania ju nacisti zatli a počas masakry v Kremničke popravili. Kniha predstavuje senzitívnu reportážnu koláž pozostávajúcu z fiktívnych dialógov, svedectiev pamätníkov a dobových fotografií. Autorka predkladá do istej miery štylizovaný príbeh lásky manželov (najmä prostredníctvom úryvkov z listovej korešpondencie), sprostredkúva atmosféru starej a súčasnej Štiavnice. Jednotlivé svedectvá žijúcich protagonistov, resp. ich potomkov odkrývajú zložitú dobu bez čierneho-bieleho nazerania. Dobové kontexty života hlavnej protagonistky prepája so súčasnosťou, autorka sa však na niektorých miestach nepodarilo vyhnúť patosu a ambíciou reflektovať stav súčasnej slovenskej spoločnosti vyznieva až príliš jednoducho. Anne Gruskovej sa však podarilo vytvoriť nežný,

atmosférický portrét odvážnej, aktívnej a mimoriadne inšpiratívnej ženy s pokrokovým demokratickým myslením. „Byť demokratkou nie je ľahká vec, pretože znamená zodpovednosť za všetky skutky, ktoré sa musia konať vedome a dobrovoľne. Takú zodpovednosť nechce si každý človek na seba vziať, lebo je pre málo uvedomelého a nesamostatne mysliaceho človeka ľahšie poslúchať, než z vlastnej vôle rozhodovať.“ (s. 62)

Reportážny cestopis **Martina M. Šimečka** s názvom **Príhody tuláka po Slovensku** (N Press) je snahou o zrkadlenie stavu slovenskej psyché. Pod tiažou informácií o vojnovnej agresii na Ukrajinu sa autor vydáva na cestu, pričom jeho najbližším cieľom je červená značka, ktorá sa tiahne celým Slovenskom a kopíruje Cestu hrdinov Dukly. Autor vystupuje ako pútnik, nie turista, na čo explicitne poukazuje aj Petr Koubský v predslove. Turista je ten, koho zaujíma reliéf a vonkajšia krása, pútnik, naopak, hľadá to, čo je pod povrchom, ponára sa do svojej duše, krajiny, približuje sa k ľuďom, ktorých stretáva, hľadá esenciu bytia. Autor stavia sám seba do exkluzívnej polohy toho, kto hľadá vo svojom putovaní intenzívny rozmer. Čitateľsky je cestopis dokumentom v zmysle – zjednodušene povedané, kde sa nachádzam, ako sa cítim a koho som stretol. Prostredníctvom náhodných stretnutí s ľuďmi (domácimi alebo putujúcimi) a ich vzájomnou interakciou prichádza k „diagnostikovaní“ stavu slovenskej mysle. Stretáva kuriéra Jana, ktorý zhadzuje kilogramy a nakrúca video o ceste, penzistov čistiacich studničku, len aby neboli v paneláku, holandského cestovateľa, ktorý sa chce stať spisovateľom, oknára s problémami s láskou, skupinu študentov na výlete s učiteľom, hasiča, robotníkov, poľovníka. Tí všetci vypovedajú o stave krajiny z vlastnej perspektívy. Šimečka sa často prejavuje ako skúsený radca („Zapísal si každú knihu, ktorú som mu poradil.“ s. 50) či utešiteľ („„Do jesene,“ povedal som. Zaslúžil si útechu a okrem toho, už sa nikdy nestretne, nevytkne mi moju milosrdnú lož.“ s. 51). Súčasný bezútešný stav slovenskej spoločnosti dáva do protikladu s Českom. Pútnik je na svojej ceste konfrontovaný so širokým spektrom názorov, ktoré reflektuje na úrovni konštatovania, bez hlbšieho zamyslenia, prečo a ako sme k takémuto stavu dospeli. Na druhej strane stretnutia s ľuďmi vysielajú jasný signál o tom, čo ich v súčasnosti trápi najväčšmi. *Príhody tuláka po Slovensku* predstavujú literárne zaujímavý, rozsahom krátky, nenáročný text s pokojným tempom, ktorého najsilnejšou stránkou je popísanie aktuálneho stavu spoločnosti. Predstavuje drobnú sociologickú sondou, podnecujúcu čitateľa zamyslieť sa nad spoločenstvom, ktoré tvoríme.

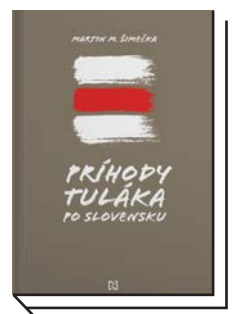
Publicista **Marek Hudec** sa zameral na minulosť a v knihe **Uzol. Vojnový príbeh Nových Zámkov** (Absynt) zachytil najtragickejšie udalosti rodného mesta – jeho trojnásobné bombardovanie. „Na mesto malo počas pár mesiacov spadnúť dovedna asi tritisícristo trhavých bômb s hmotnosťou približne sedemstopäťdesiat ton. [...] Pre porovnanie s inými bombardovaniami v okolí – pri zničení bratislavskej Apolky zahynulo stodvadsať osôb a približne šesťstopäťdesiat

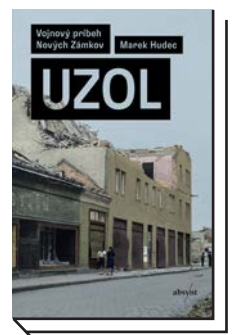
Milan Čupka: *What is huncút?*
Bratislava: barecz & conrad

Anna Grusková: *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*
Banská Bystrica: Literárna bašta

Martin M. Šimečka: *Príhody tuláka po Slovensku*
Bratislava: N Press

Marek Hudec: *Uzol. Vojnový príbeh Nových Zámkov*
Žilina: Absynt

bolo zranených, pri útoku na Nitru z 26. marca 1945 zostalo tristoštyridsaťpäť potvrdených obetí. Z pohľadu dnešného územia Slovenska teda; niet mesta, ktoré by bolo viac poznačené vojnou.“ (s.103)

Kniha je tragickým svedectvom vojny, ktorá poznačila významný politický a lokálny uzol a mimoriadne tvrdo zasiahla jeho obyvateľov. Obrazy trosiek, zničených domov, ulíc, mŕtvych ožívajú v podobe svedectiev, v opise reálií a fotografických dokumentov. Výpovede preživších a ich osobné spomienky zhmotňujú obrazy skazy. Autorovi sa darí preniesť hrôzu a napätie vojnových okamihov do čitateľského priestoru. Kládne dôraz na osobné, čiastkové príbehy, na vojnový konflikt nazerá predovšetkým prostredníctvom jednotlivca, pričom osobné interpretuje v kontexte širšej histórie. Zároveň mapuje postupné obnovenie mesta, zmenu jeho charakteru, posúvanie hraníc a preskupovanie obyvateľstva. Sugestívnosť reportáže podčiarkuje aj posledná kapitola, ktorá má autobiografický charakter. Autor so sestrou v tínedžerskom veku požiadali starú mamu, aby napísala do ich knihy pár príbehov. Detstva starej mamy sa týkali dva – prvý rozprával o bombardovaní Nových Zámok, druhý o húske zaseknutej v tanku. Osobné vyznanie autora v závere ponúka návod, ako pristupovať k rodinnej histórii, aby príbehy, svedectvá našich predkov neodchádzali spolu s nimi a zostávali v kolektívnej pamäti.

Denníky Jána Kudličku (Skalná ruža) zaujímajú svojou zmyslovou synestéziou, čo nemusí byť až také prekvapivé, keďže ich autor je maliar a grafik. Oslovujú však najmä tým, ako autor dokáže prostredníctvom obrazného jazyka zachytiť vizuálne, sluchové, chuťové vnemy. („Vstávam do smogového nedelňého rána akoby potiahnutého pauzákom. Na pláži dvíham škrupinu mušle archaických kriviek. Horizont sa stáva výraznejším, akoby tušil, že o chvíľu bude odsúdený na zánik. Voda, všade voda, gondoly vypracované ako luxusné svadobné šaty – čierna, červená a zlatá ako dominantné farby tohto fenoménu.“) *Denníky* majú charakter geografického cestopisu, autor v krátkych zápiskoch pozoruje atmosféru miest, námestí, sakrálnych či profánnych priestorov. Okom umelca sleduje ľudí, všima si farby, tvary, urbanistické koncepcie, zvuky, chute, pachy. Pátra po podstate tvorivosti, ktorú hľadá v okolitom svete prostredníctvom základných výrazových prostriedkov výtvarného umenia. Knihu tvoria drobné, fragmentárne pozorovania počas tridsiatich rokov v mestách a krajinách troch kontinentov (Praha, Toronto, Egypt, Berlín, Petrohrad, Taliansko, New York, Londýn, Viedeň). S pomocou reportážnych zápiskov tak možno objavovať a reflektovať aj výtvarnú tvorbu samotného autora. Rovnako treba spomenúť, že čítanie knihy si vyžaduje príjemcu, ktorému je blízke podobné vizuálne nazeranie.

Očami historika

Jozef Tiso je kontroverzná postava. Toto konštatovanie možno vnímať v kontexte reflexie jeho osoby v našej spoločnosti už ako axiómu a možno je načase ju opustiť. Historik **Anton Hruboš** po biografii o Alexandrovi Machovi prináša

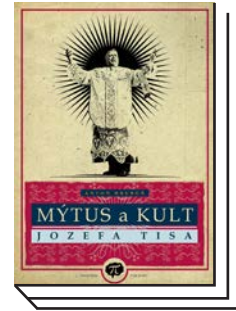
monografiu **Mýtus a kult Jozefa Tisa** (Paradigma Publishing). Cieľom autora nebolo priniesť ďalší životopis (z tohto pohľadu je jeho život detailne spracovaný), ale prezentovať ucelený historiografický pohľad na myšlienkové obrazy, ktoré sa utvárali v plynutí času v rôznych vládných systémoch a spoločenských podmienkach až do súčasnosti. Autor si ako výskumník kladie základnú bádateľskú otázku, „Akým spôsobom a prečo sa formovali predstavy o Jozefovi Tisovi, ktoré sa pretavili do tvorby mýtov a tie vo vzájomnej synergii do utvárania Tisovho kultu, ovplyvňujúceho historickú pamäť časti slovenskej spoločnosti až do súčasnosti?“ (s. 10) Publikácia analyticky a interpretačne hľadá odpovede na komplikovaný mechanizmus vytvárania a udržiavania kultu osobnosti, ktorý možno rozdeliť do troch hlavných fáz: tesne po jeho smrti, v čase komunistického režimu a po Novembri '89. V prípade Jozefa Tisa vychádza z premisy, že základným kameňom kultu osobnosti Tisa bola jeho poprava, ktorá ukončila jeho fyzickú existenciu, na druhej strane však stimulovala zrod jeho kultu. Mýtus sa postupne formuje na akosi nadpozemskom duchovne, ktoré sa opiera o mýtus prirodzeného talentu a vodcovských schopností. Na mýtizácii sa výraznou mierou podieľali najmä slovenskí krajania v Spojených štátoch amerických, ktorí interpretovali smrť Jozefa Tisa ako martýrsku. Zaujímavým miestom knihy je priepasť, v ktorom sa autor venuje zobrazeniu Tisa v poézii, predovšetkým u exilových autorov katolíckej moderny. Tisov kult bol udržiavaný aj cez Slovenskú národnú radu v zahraničí a Slovenský oslobodzovací výbor. Tento konflikt pretrval až do odbornej konfrontácie po roku 1989 medzi exilovými historikmi a historikmi pôsobiacimi na Slovensku. Kniha sa vyznačuje popularizačným štýlom, nezahľuje čitateľa faktografiou, ponúka novú optiku, ktorá nastoľuje výskumné otázky a hľadá odpovede cez rozbor faktov. Kult Jozefa Tisa naďalej pretrváva, no čím viac sa bude o jeho osobe hovoriť odborne, tým lepšie – prispeje to k búraniu jeho kultu.

Nadväzujúce pohľady

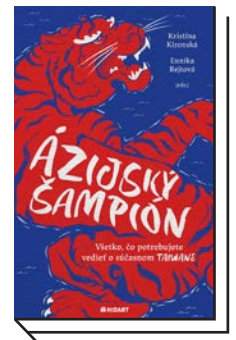
Na súčasnej geopolitickej scéne sa okrem superveľmocí objavujú aj takzvaní malí hráči. Jedným z nich je Taiwan, ktorého existencia závisí predovšetkým od balancu medzi svetovými veľmocami. Kniha editoriek **Kristíny Kirovskej** a **Euniky Rejtovej** **Ázijský šampión** s podtitulom odkazujúcim na sprievodcu **Všetko, čo potrebujete vedieť o súčasnom Taiwane** (Hadart) je prvou publikáciou, ktorá komplexne predstavuje vybrané hľadiská súčasnej taiwanskej politiky, medzinárodných vzťahov, spoločnosti a ekonomiky. Voľne nadväzuje na knihu *Superveľmoc? Všetko, čo potrebujete vedieť o súčasnej Číne*. Taiwan bol chudobnou poľnohospodárskou krajinou, vypracoval sa však na svetového lídra v priemysle s polovodičmi. V súčasnosti dominujú domácemu trhu priemysel a služby, do sveta vyváža predovšetkým informačné technológie. Protikladné postavenie Taiwanu vo svete a komplikované vzťahy s pevninskou Čínou autori interpretujú na základe historicko-politického pozadia. Pre knihu je charakteristický hutný, ale

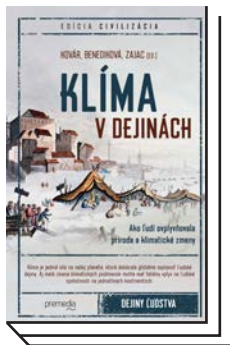
Ján Kudlička: *Denníky*
Kordíky: Skalná ruža

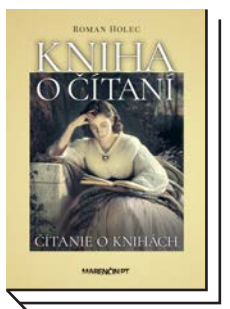
Anton Hruboš: *Mýtus a kult Jozefa Tisa*
Bratislava: Paradigma Publishing

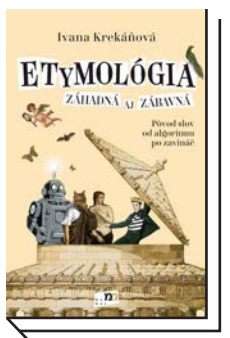
Kristína Kirovská, Eunika Rejtová: *Ázijský šampión*
Bratislava: Hadart

B. Kovár, L. Benediková,
O. Zajac: *Klíma v dejinách*
Bratislava: Premedia

Roman Holec: *Kniha o čítaní.*
Čítanie o knihách
Bratislava: Marenčin PT

Ivana Krekáňová: *Etymológia*
záhadná aj zábavná
Bratislava: Mamaš

dynamický výklad, ktorý hľadá odpovede na kľúčové otázky minulosti, ale aj na otázky o budúcnosti. Autori sa snažia poukázať na potenciál Taiwanu, ktorý je zjavný najmä v oblasti technológií, rozvoja zdravotníckeho systému či v šírení demokratických hodnôt. Na druhej strane, krajina má stále deficity napríklad v podobe pretrvávajúceho patriarchálneho charakteru spoločnosti, nedôstojných platobných podmienok (značná časť obyvateľstva je zamestnaná v Číne), nedodržiavania ľudských práv. Pohľad na ázijského tigra dotvárajú kapitoly o bilaterálnych vzťahoch Slovenska a ostrovej krajiny, kde autori upozorňujú na zmenu zahraničnej politiky, ktorá je v súlade s EÚ, tá prehodnotila svoj postoj v súvislosti s čínskou zahraničnou politikou. Publikácia sa však nevyhla syndrómu diplomovej práce, ktorý na určitých miestach ojedinele presakuje.

Vydavateľstvo Premedia v edícii Civilizácia prišlo s knihou *Klíma v dejinách* s podtitulom *Ako ľudí ovplyvňovala príroda a klimatické zmeny*, ktorá nadväzuje na publikáciu z roku 2021 *Epidémie v dejinách*. Editori **Branislav Kovár, Lucia Benediková** a **Oliver Zajac** nazerajú s autorským kolektívom na klímu ako na entitu, ktorá výraznou mierou dokázala ovplyvniť ľudské dejiny na globálnej úrovni. Systematicky prechádzajú jednotlivými historickými obdobiami cez pravek, starovek, stredovek až k novoveku. Autori popisujú, ako sa klimatické zmeny podpísali na jednotlivých civilizáciách, ktoré sa dokázali, resp. nedokázali prispôbiť, čo nevyhnutne viedlo k zmenám. Sucho prispelo k Arabskej jari, dážď, erózia pôdy a následné záplavy spôsobili hladomor v Bologni v 13. storočí, vlhko v Strednej Ázii prinieslo pandémie moru na európsky a africký kontinent. S klímou súvisela aj genocída v Rwande či obetovanie detí v kultúre Chimú, klíma však prispela aj k objaveniu šampanského a rozvoju vinohradníctva či rozmachu veľkých ríš ako Rímskej, Franskej aj Číny. Popri informáciách o klíme, ktorá je nosnou témou publikácie, čitateľ získa bohaté vedomosti o neznámych kultúrach, civilizáciách takmer všetkých kontinentov a svojim pritažlivým spracovaním najmä na tematickej úrovni popularizuje idey ochrany životného prostredia. Kniha je reflexiou toho, ako sa so zmenami klímy vyrovnali civilizácie pred nami. Takéto ohliadnutie môže prispieť k súčasným riešeniam súvisiacim s klimatickou zmenou.

O čítaní a slovách

Čítanie ako vizuálno-kognitívna činnosť spolu s písaním tvoria základnú gramotnosť človeka. Ešte pred sto rokmi nebolo samozrejmosťou, že každý človek vedel čítať, a dodnes to tak nie je všade na svete. Ak sa však človek čítať naučí, otvára sa mu cesta k vzdelaniu. Rozsiahla monografia *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách Romana Holec* (Marenčin PT) prináša pohľad na rôzne knihy a ich percepciu. Autor sa venuje téme čítania, vzťahu medzi čitateľom a čítaným, ako aj literárnej komunikácii, ktoré zasadzuje do rámca tzv. zlatého veku knihy (od konca 18. storočia do začiatku 20. storočia) a slovenského historicko-literárneho kontextu. Práve tento pohľad historika možno výrazne oceniť, pretože dokazuje, že

literatúra a dejiny sú si navzájom zrkadlom. Prostredníctvom populárno-náučného štýlu, ktorý prispieva k ľahšej orientácii v texte, autor analyzuje komplex otázok smerujúcich k odpovediam o miere, funkcii, spôsobe a dôvodoch čítania kníh, ako aj k čitateľom či žánrovej reflexii. Stretávame sa tu s veľikánmi svetovej literatúry v reflexii slovenského kontextu, autor neopomína ani emancipované slovenské autorky a čitateľky, rozvádza dobové spoločensko-historické súvislosti. Šírka spracovania, ako aj práca s bibliografiou či dobovými dokumentmi vypovedá o mimoriadne komplexnom a čitateľsky pútavom diele.

Za veľmi milú knihu by sa dala označiť **Etymológia záhadná aj zábavná** s podtitulom **Pôvod slov od algoritmu po zaviniáč** (Mamaš) prekladateľky **Ivany Krekáňovej**. Knihu tvorí 15 kapitol, ktorých názvy majú hravý, pútavý charakter s bližším tematickým ukotvením uvedeným v zátorke. Jednotlivé pôvody slov autorka vysvetľuje prostredníctvom krátkeho prerozprávania príbehu, resp. dejinných súvislostí. Knihu nie je možné čítať ako encyklopedický slovník, pravdepodobne nie je vhodná ani na súvislé čítanie, autorka skôr smeruje k osobitému, voľnému čítaniu tzv. etymologických pikantií, ktoré okrem pôvodu slov vysvetľujú aj pôvod a význam ustálených slovných spojení (napr. chytiť šťastie za pačesy, medvedia služba, žabomyšia voja, panenka skávkavá). Čitateľ si tak môže rozšíriť vedomosti, ale aj overiť správnosť ich používania a zároveň zistiť provenienciu ustáleného slovného spojenia. Na publikácii možno oceniť výber slov a slovných spojení. Autorka sa totiž vo veľkej miere venuje aj módnym slovám, resp. slovám, ktoré nie sú súčasťou slovného zásoby dlho, ale aj tomu, ako sa v jazyku zrkadlí spoločenská zmena a vnímanie. „Skôr než sa znak @ začal používať v adresách elektronickej pošty, označoval jednotkovú cenu a často aj mernú jednotku – názov znaku je v mnohých románskych jazykoch odvodený od názvu starej španielskej mernej jednotky arroba. U nás a v Česku sa volá zaviniáč podľa zaviniateho sleďa v kyslom náleve, teda zaviniáča, lebo presne tak vyzerá. Jedlom sa inšpirovali aj v hebrejčine (tam je to hovorovo štrúdel, štrúdlá), katalánčine (ensaimada, brioska) a švédčine (kanelbulle, škoricové hniezdo alebo aj snabel-a, teda chobot s a). Aj v ďalších jazykoch má @ mimoriadne lúbezné názvy.“ (s. 22) Kniha ponúka čitateľovi nápadité, zábavné a vizuálne pôsobivé spracovanie, ktoré svojou hravosťou a pútavosťou dokáže osloviť širokú čitateľskú obec.

Na záver

Literatúra faktu roku 2022 autorsky dominujú predovšetkým novinári, publicisti, na pomerne slušnej úrovni sa aktivizujú knihy s reportážnym obsahom (*Uzol, Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*). Historici (*Mýtus a kult Jozefa Tisa, Kniha o čítaní – Čítanie o knihách*) opätovne zaujmú prístupom k téme a popularizačné knihy (*Etymológia záhadná aj zábavná, Klíma v dejinách*) si pravdepodobne nájdu svojich čitateľov. V priestore literatúry faktu však práve stálosť, akási nemennosť či konštantnosť spôsobuje v kontexte času zvláštnu atrofii. KR

Literatúra o literatúre...

V roku 2022 vzniklo niekoľko kníh, ktoré by sme mohli situovať do priestoru na jednej strane vyčleneného literárnu vedou a na druhej strane širšie „reflexiou literatúry“. Pozitívnym konštatovaním je, že väčšinu z týchto kníh spája vedomé vyplňanie prázdnych miest.

✚ Daniel Domorák

Prirodzene, hodnotiť každú publikáciu samostatne z hľadiska jej odborného zamerania by nebolo na mieste. V každom prípade ide o vstup do samostatného, do seba uzavretého sveta, v ktorom sa najlepšie orientuje samotný autor. Dá sa však posúdiť, do akej miery je tá-ktorá publikácia vo svojom geste presvedčivá, uveriteľná či podnecujúca k ďalšiemu záujmu o problematiku. Ak sledujeme závažnosť témy a presvedčivosť jej podania, treba obozretne posudzovať, či a do akej miery sa kryje manifestácia vlastného významu s výpovednou hodnotou samotného textu. Mnohé prezrádzajú pojmy. Tak napríklad, avizovanie mnohorozmernosti, plurality či heterogenity nie sú v súčasnosti

celkom spoľahlivé signály; z ich konštatovania sa stáva tak trochu literárnovedný fetiš, ktorý sa vyskytuje s takou pravidelnosťou, až stráca akýkoľvek kvalitatívny obsah. K iným pojmom patrí napríklad tzv. kultúrna pamäť, ktorá sa napriek svojim komplexným teoretickým súvislostiam objavuje v textoch často v prípade akéhokoľvek zamyslenia sa nad historickosťou toho-ktorého problému. Ale konkrétne ku knihám.

Osvietenské písanie... a Plamene lásky

V zozname literatúry o literatúre sa za ostatný rok objavili dve publikácie, ktorých predmetom je staršia slovenská spisba. Obom knihám to tak trochu komplikuje ich potenciál širšieho záujmu, keďže literárne obdobie 16. až 18. storočia sa (napríklad) oproti atraktívne seba prezentujúcej modernej predsa len neberie, z hľadiska čitateľského zážitku, celkom vážne. Obe knihy si túto situáciu uvedomujú, komentujú ju a pracujú s ňou už v základe svojich výskumných ambícií.

Osvietenské písanie Ladislava Bartolomeidesa.

Rozhovor Jozefa II. s Matejom Korvínom (Veda) **Eriky Brtáňovej** postupuje od všeobecného ku konkrétnemu, od takmer stredoškolskej (ale nevyhnutnej) prezentácie dejinných súvislostí osvietenstva cez reflexiu literárnej produkcie svojej doby, individuálne súvislosti textu až po samotný text, ktorým je *Rozhovor Jozefa II. s Matejom Korvínom v kráľovstve mŕtvych*. Postup Eriky Brtáňovej je odôvodnený, publikácia celý čas speje k pointe, ktorou je prezentácia doteraz neznámeho textu. Nie je náhodou, že práve tesne pred jeho uvedením upozorňuje autorka na zlomkovitosť nášho literárnohistorického vedomia a potrebu dopĺňať ho o dôležité texty z minulosti, v tomto prípade o texty reprezentujúce novú etapu (etapu modernizácie). V tom spočíva presvedčivý aktualizčný moment *Osvietenského písania Ladislava Bartolomeidesa*.

Plamene lásky. Obraz manželstva a ideál manželky v príležitostnej poézii 16. – 18. storočia (Veda) autor-skej trojice **Martin Braxatoris, Lenka Rišková a Olga Vaneková** deklarujú svoj aktualizčný potenciál s ešte väčším oduševnením. V úvode sa avizuje, že publikácia nadväzuje na aktuálne trendy vo výskume postavenia a obrazu ženy, spomínajú sa pritom aj rodové a ženské štúdiá. Hoci od feministicky dekonštruktívneho čítania má predkladaná publikácia ďaleko, vôbec to jej výpovedi neuberá na váhe. Zámerom je prezentovať tému manželského života v príležitostnej poézii, prostredníctvom individuálnych prípadov vybraných spisovateľov rozlišovať medzi množstvom prístupov k téme a prehľbovať často zjednodušený pohľad na ženu – matku v našej (literárnej) histórii.

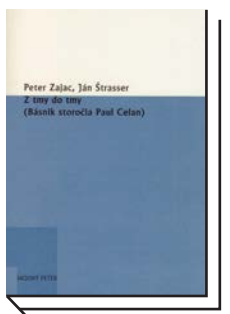
O Jankovi Kráľovi a Paulovi Celanovi

Hoci by sa laikovi mohlo zdať, že Janko Král patrí rovnako do staršej literatúry, v skutočnosti stojí už pri zrode modernej literatúry. Práve to podľa prekladateľky Johna Minahana povzbudzuje záujem o Kráľovu tvorbu aj v našej súčasnosti. V rámci dejín slovenskej literatúry má Král nenahraditeľné miesto, čo je aj dôvod, prečo si ho do svojho poľa reprezentácie vybrali napríklad aj nadrealisti (o ktorých bola práve v roku 2022 napísaná výnimočná publikácia, pozri nižšie). Z rovnakého dôvodu môže byť Janko Král skôr ako iní básnici obdobia národného obrodzenia potenciálne zaujímavý aj pre anglického čitateľa,

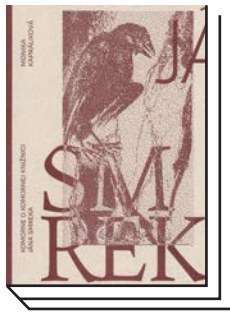
Daniel Domorák (1990) Vyštudoval na Trnavskej univerzite pedagogiku, slovenskú a nemeckú literatúru. Pokračoval v Ústave slovenskej literatúry SAV, kde sa stal súčasťou tímu venujúceho sa novej, existenciálnej a performatívnej poetike. Pracoval pre Slovenské literárne centrum. Tvorivo sa podieľal na produkcii autorského divadla, literatúry a hudby v nezávislom zoskupení DEMOscéna v kultúrnom centre Malý Berlín. Momentálne pracuje na Hrade Červený Kameň ako produkčný a dramaturg. Je moderátorom podcastu Knižná revue.

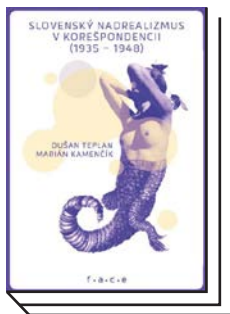
Erika Brtňanová:
Osvietenské písanie
Ladislava Bartolomeidesa
Bratislava: Veda

Peter Zajac, Ján Štrasser:
Z tmy do tmy (Básnik
storočia Paul Celan)
Levoča: Modrý Peter

Monika Kapráliková:
Komorne o Komornej
knižnici Jána Smreka
Bratislava: LIC

Dušan Teplan, Marián
Kamenčík: Slovenský
nadrealizmus v korešpon-
dencii (1935 - 1948)
Fintice: FACE

ktorému spojku vytvára prekladateľ John Minahane prostredníctvom svojej dvojpublikácie **Narodil som sa pre nepokoj/I was not Born for Quiet** (Literárne informačné centrum). Jeho úvodná štúdiá spadajú do žánru biografie, esejistického písania pohybujúceho sa na hrane interpretácie a tvorivého domýšľania historických súvislostí (odvolávajú sa na publikáciu *Syn sveta*).

K veľkým menám modernej literatúry, tentoraz na poli svetovej literatúry, patrí Paul Celan, ktorému sa venujú **Peter Zajac** s **Jánom Štrasserom** v spoločnej publikácii **Z tmy do tmy (Básnik storočia Paul Celan)** (Modrý Peter). Okrem prekladateľského výkonu ako hlavného zámeru spája publikáciu o Paulovi Celanovi a knihu o Jankovi Kráľovi aj spoločná poetika postavená na dôvere v poznávací charakter poézie. Zajac so Štrasserom zhodne pracujú s inventárom Celanovej metaforiky ako s terminologickou výbavou jej vlastnej reflexie. Nejde však, ako by sa mohlo zdať, o tautológiu. Naopak, na základe spájania a plynulých prechodov tvorivo kontextualizujú Celanovu obraznosť a produkujú týmto spôsobom nie bežný diskurz, ktorý napĺňa nároky aktuálneho trendu v rámci humanitných disciplín, zastrešeného pojmom „artistic research“.

O korešpondencii nadrealistov i Komornej knižnici

Do rámcov, v ktorých sa prelína výskum literatúry s poetikou jej dobového pôsobenia, pričom sa spájajú ich vlastné hranice a prinášajú sa tak nové možnosti poznania, spadajú aj dve publikácie zamerané na slovenskú literatúru 30. až 40. rokov 20. storočia. Pri publikácii **Komorne o Komornej knižnici Jána Smreka** (Literárne informačné centrum) od **Moniky Kaprálikovej** by mohlo vzniknúť podozrenie z nedostatočného odstupu (ak by sa zohľadňovala perspektíva diskurzívneho čítania či close reading). V Kaprálikovej prípade však ide o výsledok zvoleného žánru. Autorka síce napísala publikáciu na základe zreteľne vyjadreného archívneho výskumu, čo ju posúva ku kritériám exaktnej práce na poli humanitných vied, ale interpretovať jej výsledok literárnovedným kľúčom nie je primerané. Zámerom publikácie, ktorý autorka napĺňa presvedčivo, nie je diskurzívne kritické revidovanie výskumného materiálu, ale skôr muzeálne ohľaduplné a precízne reštaurovanie atmosféry obdobia Jána Smreka a jeho vydavateľských aktivít.

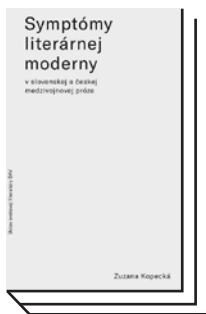
Podobne je na tom **Slovenský nadrealizmus v korešpondencii (1935 - 1948)** (FACE). Ide o výnimočnú publikáciu, ktorá sa síce na prvý pohľad môže javiť „len“ ako zozbierané listy vybranej skupiny básnikov, pravdou však je, že do poznania skúmaného obdobia prináša zásadné inovácie. Hoci ide z pohľadu autorov **Dušana Teplana** a **Mariána Kamenčíka** iba o edičnú prácu, nebolo by vhodné ju podceňovať. Výberom a zoradením obrovského korpusu korešpondencie sa autori zásadne podieľajú na naratívnom, ale aj emocionálne presvedčivom pôsobení knihy. Hoci len vyberajú listy a decentne ich komentujú, vytvárajú špecifické dielo s potenciálom veľkého historického príbehu, ktorý sa javí pre obraz nadrealizmu rovnako dôležitý ako jeho vlastná poetická tvorba.

Moderna v praxi a Mikuláš Bakoš

V našom výbere „literatúry o literatúre“ sa nachádzajú aj dve kolektívne diela. V prípade kolektívnej monografie **Zmena v praxi (limity – možnosti – spory). Slovenská kultúra prvej polovice 20. storočia pod tlakom modernizácie** (Veda) môžeme čítať niekoľko pokusov o kritické čítanie moderny. **Viliam Nádaskay** dopĺňa profil davistickej literatúry o okrajového, až zabudnutého spisovateľa Jozefa Tomášik-Dumína, **Karol Csiba** sleduje spory o tradicionalizme a progresivizme prostredníctvom časopisu *Mladé Slovensko*, **Magdalena Bystrzak** rekonštruuje analógie medzi poľským literárnym kritikom Stanislawom Brzozowskim a Alexandrom Matuškom, **Monika Zmríková Kekeliaková** eviduje variácie zobrazenia ženy v literárnej moderne a **Dagmar Kročanová** píše o zmenách v slovenskej dráme a divadelníctve v rokoch 1919 až 1939. Výnimočným príspevkom, ktorému je v rámci publikácie venovaný úvodný a zároveň najväčší priestor, je text *Ján Lajčiak – krok vpred Anny Kobylińskiej*. V prípade poľskej slovakistiky ide o viacvrstvový text, ktorý vybranú tému zvyšuje (Derridovským spôsobom vyvolávania duchov) z akademického výskumu na reálne pocíťovaný problém našej kultúrnej identity. Publikáciu **Mikuláš Bakoš – pluralitný literárny vedec v metodologickej diskusii dneška** (Veda) možno oceniť, ako je vyjadrené aj v nej samej, pre snahu o systematický a dlhodobý výskum. Deklarovaným ambíciám reflektovať Mikuláša Bakoša ako osobnosť s „mnohostranným vedeckým záberom a vzácnou multidimenzionalitou“ by však prospela triezvejšia artikulácia. Nie z dôvodu, že by deklarované ambície nezodpovedali skutočnosti Mikuláša Bakoša – to je ťažké posudzovať zvonka –, ale preto, ako sa darí zborníku túto skutočnosť rekonštruovať. S výnimkou textu **Ondřeja Sládeka** *Ohlas a druhý život Bakošovy Teórie literatúry* rezonujú výskumné zámery publikácie viac-menej len v oblasti rétoriky, ktorá sprevádza zväčša bilančné príspevky. Výskumu by mohlo prospieť, keby bolo viac priestoru venovaného sporným momentom odkazu Mikuláša Bakoša, ktoré sú na viacerých miestach spomenuté, ale žiadnym spôsobom nie sú rozvinuté. Najbližšie k nim má príspevok **Jána Gbúra** *Metodologické limity Bakošovho verzologického výskumu slovenského verša* a text **Martina Navrátila** *Textologické reflexie Mikuláša Bakoša z dnešnej perspektívy*.

Erich Kästner a symptómy moderny

Vo výbere za rok 2022 sa nachádzajú aj dve publikácie, ktoré spája totožná anamnéza: **Prípady Ericha Kästnera: lyrikou proti totalite (Roky odporu 1923 - 1933)** (VSSS) **Tamary Šimončíkovej Heribanovej** aj **Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovnej próze** (Veda, Ústav svetovej literatúry SAV) **Zuzany Kopeckej** sú dva knižné debuty, ktoré vznikli prepracovaním dizertačných prác autoriek. Obe práce viedla literárna vedkyňa Mária Bátorová, pričom v oboch prípadoch je v úvode ako základné teoretické východisko deklarovaný „metodologický model Márie Bátorovej autor – text – čitateľ a ich kontexty“. Ani v jednom prípade však nie je bližšie predstavený a zároveň – stačí len minimálna dávka erudície, aby bolo čitateľovi jasné, že skôr ako o metodologický model ide o pomerne bazálnu literárno-komunikačnú schému.

Zuzana Kopecká: Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovnej próze
Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV

Eva Urbanová: Medzi snom a fikciou. Poetická tvorba Evy Luky
Fintice: FACE

Tamara Janecová: Proti wetrysku. O prózach Máriusa Kopcsaya
Bratislava: LIC

Bogumila Suwara: Literatúra na rozhraní technológií
Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV

V prípade knihy *Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovnej próze* sa realizuje metodologický postulát prostredníctvom čítania štyroch autorov – J. C. Hronského, J. Hrušovského, J. Weissu a E. Hostovského – a ich viac-menej voľného asociovania s teoretickými myšlienkami štandardne spadajúcimi do rámcov široko chápanej moderny (či modernity vôbec) od Nietzscheho cez Freuda až po Einsteina. Po tom, ako autorka v úvode naznačí viacero literárnovedných prístupov k otázke literárnej moderny, jej riešenie pôsobí nepresvedčivo:

„Východiskom úvah o moderne teda nie je jedna z jej existujúcich definícií, ale samotné umenie.“ (s. 11)
Napriek kritickému komentáru treba doplniť, že autorke cit pre interpretovanie modernistickej metafory nechýba, a pre záujemcov o tému môžu byť *Symptómy literárnej moderny v slovenskej a českej medzivojnovnej próze* prospešným čítaním.

Prípád Erich Kästner: lyrickou proti totalite takisto metodologicky pokrývkáva (pars pro toto – na jednej strane sa odvoláva na Heideggerovo dielo *Sein und Zeit*, ku ktorého hlavným postulátom patrí zrušenie opozície subjekt – objekt, a o stranu ďalej kladie otázky vplyvu prostredia na autora a naopak). Zároveň však robí záslužnú prácu – prináša tému kabaretu (Ericha Kästnera), ktorá pôsobí v našom prostredí tak trochu exoticky, a preto podnecujúco. Objasňuje históriu kabaretu ako žánru aj jeho teoretické koncepcie, ktoré usúvzťažňuje s u nás známymi ľudickými teóriami Johna Huizingu či Rogera Calliosa. Heribanovej sa zároveň darí v úvode presvedčivo dokladovať, že práve poznanie kabaretnej tvorby Ericha Kästnera sa v rámci skúmanej problematiky pociťuje ako absentujúce.

Eva Luka a Márius Kopcsay

K tradičným literárnovedným prácam možno zaradiť dve monografie venujúce sa súčasnej slovenskej literatúre (Eve Luke a Máriusovi Kopcsayovi), pričom v oboch prípadoch ide o kritikou vysoko uznanú, vyprofilovanú, no zároveň neuzavretú literárnu tvorbu. Konštatovanie tradičného literárnovedného prístupu nie je hodnotiace, vypovedá len o zámeroch oboch prác. V porovnaní s inými publikáciami za ostatný rok, deklarujúcimi interdisciplinaritu, pluralitu prístupov, stieranie hraníc a podobne, je v týchto dvoch publikáciách zreteľný záujem o poetiku textu v jej „klasickom“, textocentrickom poňatí.

Práca *Evy Urbanovej Medzi snom a fikciou. Poetická tvorba Evy Luky* (FACE) zreteľne ukazuje, že nastavená perspektíva, v ktorej centre stojí hmota diela, sa nevyklučuje s možnosťou interpretovať text pomocou odľahlejších kontextov (pri chápaní poézie Evy Luky výrazne pomáha napríklad Gaston Bachelard a jeho *Poetika priestoru*). Chronologická interpretácia tvorby Evy Luky je zároveň aj určitou lektúrou čítania poézie, ktorú teoreticky dotuje Miroslav Červenka. Rovnako podnetnou rovinou písania Evy Urbanovej je jej vlastná prezentácia skúsenosti s tým, čo znamená chápať, vedieť komunikovať a mať rád fikčný svet poézie, a to tak na celkom mikroskopickej úrovni metafory, ako aj v priebehu vývoja niekoľko desaťročí sa vyvíjajúcej autorskej poetiky ako príbehu „predierania sa z temnej noci k ránu“.

Ak je publikácia *Medzi snom a fikciou* lektúrou čítania poézie, rovnako sa môžeme vyjadriť o publikácii *Proti wetrysku. O prózach Máriusa Kopcsaya* (Literárne informačné centrum) vo vzťahu k čítaniu

prozaickej literatúry. Interpretácia zvolených motívov, považovaných za kľúčové, vytvára aj v tomto prípade určitý návod pre nie doslovné čítanie.

Tamara Janecová poukazuje na schopnosť vnímať možnosti fikčného sveta (tentoraz v prozaickom stvárnení) ako na neurčitý a práve preto esteticky príťažlivý zážitok zo sveta spisovateľa a jeho kontextov. Rozdiel spočíva v tom, že ak Urbanová vytvára (s dávkou skromnosti) naratívne syntézu tvorby Evy Luky, Tamara Janecová nepostupuje chronologicky a zameriava sa na vybrané poetologické kategórie – priestorovosť, telesnosť a (anti)intelektuálnosť –, ktoré Kopcsayovu tvorbu charakterizujú v akomkoľvek momente jeho tvorivej kariéry.

Technológie a literatúra a literatúra strediu

Monografia **Bogumili Suwari Literatúra na rozhraní technológií** (Veda, Ústav svetovej literatúry SAV) patrí k tomu najnáročnejšiemu, čo bolo napísané v roku 2022 v oblasti literárnej vedy. Situáciu neuláhučuje fakt, že ide o menšinový literárnovedný diskurz, pretože napriek tomu, že odbor digital humanities je už niekoľko rokov súčasťou akademických výskumov literatúry, jeho logika sa stále stavia do akejsi exkluzívnej protipozície voči „normálnemu“ prístupu k literatúre. V prípade predkladanej publikácie sú však dôvody náročnosti motivované aj tým, ako je napísaný samotný text. Ako uvádza anotácia, publikácia *Literatúra na rozhraní technológií* prináša výsledok niekoľkoročných snáh mnohých spolupracovníkov, ako aj „prierez tém a spôsobov, akými túto rozsiahlu problematiku možno uchopiť“. To sa okrem dojmu košatosti a nepopierateľnej obdivuhodnosti záberu témy odzrkadľuje aj v náročnosti titulu. Už pri pohľade na obsah knihy sa dá ťažko stopovať hierarchia problematiky, umožňujúca nezainteresovanému čitateľovi vstúpiť do sveta digital humanities. Tento dojem sa potvrdzuje aj pri poňatí jednotlivých textov, ktoré síce definuje „ekonomika výrazu“ v najlepšom slova zmysle, čítanie však sťažuje významová autonómnosť jednotlivých textov. Inak povedané, každá kapitola začína vždy tak trochu odznova, v rámci nových kontextov, historických i kultúrnych súradníc.

Druhou monografiou roka 2022, ktorá má predovšetkým literárno-teoretický zámer, je publikácia **Medzi umeleckou a populárnou prózou. Inšpirácie a aspirácie tzv. literatúry strediu** (FACE) **Stanislavy Sivčovej**. Podtitul knihy dáva jasne najavo zámer otvoriť novú, dlhodobo absentujúcu a pociťovanú tému v oblasti literárnej kritiky. Hoci autorka avizuje dostatočné poznanie doterajšieho vývoja problému, pristupuje k nemu len z jednej strany. Na príklade vybraných textov nepochybne spadajúcich práve do oblasti umeleckej literatúry dokazuje ich žánrové tendencie. Otvorenou otázkou pre literatúru strediu zostáva analýza žánrovej literatúry z hľadiska jej umeleckých tendencií (niežby na ňu ešte nikto neodpovedal).

Skúsenosť roka 2022 dáva najavo, že v oblasti „literatúry o literatúre“ nevznikajú knihy samoučelné, knihy, ktoré by pôsobili len ako produkcia grantových systémov a zapíňali miesto v skladoch odborných pracovísk (ako sa zvykne unavene konštatovať). Samostatnou témou však je, aby v nich skutočne neskončili a dostali sa medzi čitateľov. **KR**

Medzi spravodajstvom a beletriou

Ako ste si, čitatelia, už určite všimli, tento rok sú prehľady trochu iné. Už nepíšeme o každom jednom diele, ktoré sa vyskytlo v daných žánroch a subžánroch, ale vyberáme len tie najzaujímavejšie. Poďakovať sa za to môžete hlavne fantastike, ktorej sa za minulý rok urodilo nekresťansky veľa a neviem si predstaviť čitateľa, profesionálneho alebo nadšenca, ktorý by bol ochotný celé si to prejsť.

✦ Juraj Búry

Juraj Búry (1991)
Doktor estetiky, publicista a novinár, ktorého doménou je žánrová literatúra. Hlavne horory a fantastika. Okrem toho má rád komiksy a mačky.

Som vďačný za toto rozhodnutie vedenia, pretože aj pri menšej porcii kníh býva náročné prelúskat' sa všetkými, hlavne ak sa popritom recenzent venuje aj iným knihám, práci, koničkom, blízkym... Veď to poznáte. Čas je najvzácnejšia komodita našej doby. Preto sa pri prehľade kriminálok, detektívok a kníh o zločine opriem o moje odborné vedomosti, čitateľské skúsenosti a osobný vkus, aby som pre vás vybral knihy, ktorým sa oplatí venovať čas. Nebol to vlastne ťažký výber, s editorkou sme sa odpichli od zoznamu 18 kníh. Nevieam, či ide o kompletný zoznam, no ako každý rok aj teraz mi mohlo niečo uniknúť. Rozhodne sme v tomto prípade vynechali samovydaná. Ak sa medzi nimi našiel nejaký skrytý klenot, ospravedlňujem sa, že som sa mu vyhol. Na konci tohto prehľadu najzaujímavejšej slovenskej krimi literatúry za rok 2022 som zoznam kníh zredukoval na päť titulov. Budem vás nabádať, aby ste si prečítali hlavne tie knihy, pretože každá je svojím spôsobom zaujímavá. Zámerné píšem zaujímavá, nie dobrá. Neskôr pochopíte prečo.

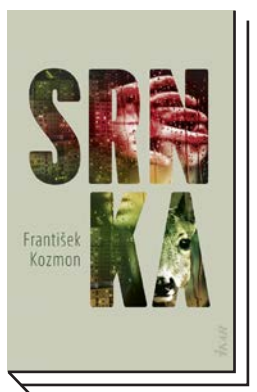
Série a seriály

Ak ste fanúšikom sérií a autorov, ktorí píšú seriálovo, tento ročník bol na ne bohatý. Prirodzene, máme tu stálicu domácej krimi scény **Dominika Dána**, ktorý svoju bibliografiu v minulom roku obohatil o ďalšie dva tituly – **Tajomný závoj** (Slovart) a **Dáma kontra strelec** (Slovart). Úprimne som sa snažil do nich začítať, ale už to nejde ako kedysi. Budem sa pravdepodobne opakovať, ale opakuje sa aj Dán. Nepopieram, občas sa snaží byť inovatívny a hrať sa s textom, ale priznajme si: keď ročne vydávate dva romány od roku 2005 v rovnakom žánri a s tými istými hrdinami, po skoro dvadsiatich rokoch vo vás veľa inovatívnosti neostane. Inak povedané, „dánovky“ sú slabé, slabšie ako desaťkrát vylúhované čajové vrecúško.

To ma núti uvažovať, prečo sa k nim ľudia neustále vracajú. Myslím, že tomu rozumiem. Hoci mňa už nedokážu osloviť, predsa len ide o jednoduchú oddychovú literatúru. Čitatelia poznajú autorových hrdinov možno lepšie ako svojich priateľov. Je to jednoducho komfortné aj napriek opisovaným zločinom. Komfort povedomého, známeho ako obľúbený televízny seriál, ktorý možno stratil na kvalite, ale jeho desiatu sériu si aj tak pustíte, lebo sa stal súčasťou vášho života. Keď už sme pri sériách, **František Kozmon** sa vrátil s jeho sériou o Marekovi Wolfovi. Napriek tomu, že jej hlavný hrdina v predchádzajúcej knihe umrel, zdá sa, že **Srnka** (Ikar) pokračuje ďalej. Autor necháva ostatné postavy vyrovnávať sa s touto stratou a zatiaľ hľadá

Dominik Dán: Dáma kontra strelec
Bratislava: Slovart

František Kozmon: Srňka
Bratislava: Ikar

Peter Šloser: Hlava ako dôkaz
Bratislava: Ikar

Marek Vagovič: Padreho klan
Bratislava: Švabach

náhradnú hlavnú postavu, čo je zaujímavý a realistický prístup. Aj **Peter Šloser** pokračuje v sérii Páchatel' neznámy, tentoraz titulom **Hlava ako dôkaz** (Ikar). Výhoda Šloserovej tvorby je v tom, že do tejto série sa dá naskočiť ktoroukoľvek knihou. Nevýhodou je jeho strohý, suchý jazyk, takže ako čitateľ sa musím spoľahnúť čisto na emócie, ktoré prináša dej. Autor ich inak na mňa neprenesie.

Angažovaná kriminálka

Presuňme sa k tomu, čo je skutočne podstatné. Môj zásadný problém, hlavne so slovenskými kriminálkami, je ich neschopnosť odpútať sa od reality našej politickej scény. Znesiem komentáre, satiru, skryté narážky, ale nie priame opisy a zápletky vystavané na správach. Nie preto, že by to bolo zlé, ale preto, že sa to prelína s mojou prácou. V momente, keď si sadnem k beletrii, chcem si od nej oddýchnuť.

Eskapizmus je tu kľúčovým slovom. Spomínal som to už pred rokom, takže sa opakujem. Na alegóriách zločinov z reality nie je nič eskapistické ani uspokojujivé. Ak sledujete správy, viete, že mnoho káz sa nevyrieši. V momente, keď autor chce byť realistický, môže dospieť k tomu, že aj čitateľsky a naratívne funkčný záver obetuje na oltár angažovanej témy. Nemali by sa písať preto také knihy? Jasně, že mali, teraz však vytyčujem rámec môjho uvažovania o slovenskom krimi.

Je to trend, ktorý nastolil, i keď v jemnejšej forme, práve spomínaný Dominik Dán, hoci tu už možno predtým existoval v textoch Ladislava Mňačka a samizdatoch. Jozef Karika naň nadviazal v rámci svojej ranej tvorby, ale na ďalší level ho priviedol novinár a komentátor Arpád Soltész. No a teraz sa na ňom vezie aj aktuálny šéfredaktor webu Postoj **Marek Vagovič** románom **Padreho klan** (Švabach). Opomeniem menší škandál, ktorý vydanie knihy sprevádzal, pretože sa mi zdá zbytočne nafúknutý a nezaujímavý. Môj problém s *Padreho klanom* je jeho forma. Nepopieram, že ide o knihu výnimočnej spoločenskej hodnoty. Čerpá z bulvárnej túžby nahliadnúť za oponu slovenskej politiky, odhaliť, aké je to tam v skutočnosti. Marek Vagovič sa pritom opiera o vlastnú novinársku skúsenosť a zistenia. Upozornil by som však na to, že k jeho textu treba pristupovať s dávkou zdravej skepsy. Sám totiž v úvode priznáva, že knihu napísal aj na základe rozhovorov „mimo záznam“. Nemáme teda ako overiť, čo je pravda a čo nie.

Moja novinárska skúsenosť s podobnými rozhovormi „mimo záznam“ mi hovorí, že tu možno uvažovať o 80 percentách knihy. Ale ani ja neberiem tento údaj ako merný. Fakt, že sa próza stala prvkom

politckej predvolebnej kampane jedného nemenovaného politika, ktorý ho na stretnutiach s občanmi rozdáva ako pravdivú výpoveď o našej politickej scéne, považujem za absurdný, nebezpečný a poburujúci. Absentuje totiž nevyhnutné kritické myslenie, ktoré je pri takýchto textoch dôležité. Autor sa totiž netají tým, že tam opisuje (aj) skutočné udalosti, pred čitateľov ich však predkladá bez dôkazov. Kým sudcovia spravodlivo nerozhodnú a nezverejnia sa spisy, *Padreho klanu* jednoducho nemôžeme úplne veriť.

Práve prelínanie beletrie s realitou je to, čo ma z textu vytrhávalo. Marek Vagovič píše v priveľkých inotajoch. Značná časť kontextu priamo v knihe chýba a závisí od čitateľa, či si ju dohľadá. Ak teda chcel napísať nejakú zákulisnú výpoveď, cieľ naplnil len spolovice. Som presvedčený, že takéto texty (knihy, dokumenty a i.) majú stáť pevne na vlastných nohách a čitateľovi majú poskytnúť všetky potrebné kontextové informácie bez toho, aby si ich spätne vyhľadával. Lenže je to vôbec možné v prípade stále prebiehajúcich vyšetrovaní?

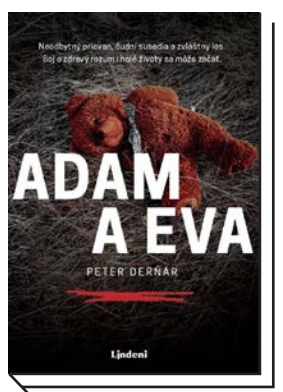
Druhým výrazným problémom je Vagovičov štýl. Hoci sa snaží o to, aby román *Padreho klan* bol beletriou, na úrovni jazyka a formy stále pripomína správy, prípadne reportáže. Štýl je suchý, skratkovitý, dramaturgia textu rozbitá. Niekedy čitateľa zahltí aj nesúvisiacimi informáciami a odpútava ho od deja. Pritom práve príbeh nie je nezaujímavý. Zásadný problém tu teda spočíva v tom, že hoci román do istej miery funguje ako spoločenský komentár, nefunguje ako literatúra. Nie je dobre napísaný. Keď už chce nejaký autor byť spoločensky angažovaný, nech tomu dá poriadnu formu, ktorá čitateľa zaujme jazykom, výstavbou textu a vlastne všetkým tým, čo beletriu robí beletriou. Marek Vagovič sa spolieha čisto na bulvárny princíp nazerania za oponu.

Úniky z reality

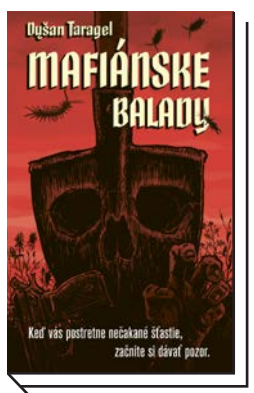
Presne z opačného súdka je kniha **Osobná záležitosť** (Artis Omnis). Jej autorom je **Alexander J. Kenji**, čo znie skoro ako pseudonym. Ide už o tretiu knihu o americkom agentovi Oliverovi Bellowsonovi, ktorého jeho medzinárodné špionážne dobrodružstvá opäť zavedú aj na Slovensko. Prvé dve knihy ma minuli, hlavne preto, že ma odrádzali nie príliš vydarené obálky. Táto je už lepšia, ale stále to nie je ono. (A bola chyba súdiť knihy podľa obalov.) Nikdy som nečítal Toma Clancyho, ale takto nejako si predstavujem jeho knihy. Ide v podstate o poctivé brakové dobrodružstvo. Tajní agenti v ňom behajú po svete a snažia sa zabrániť vojenským konfliktom, pričom text dopĺňajú zaujímavé detaily zo sveta

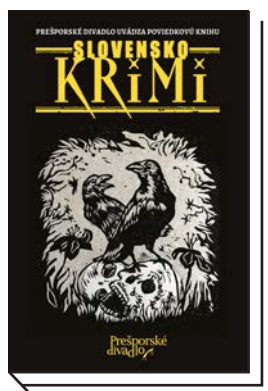
Alexander J. Kenji: Osobná záležitosť
Žilina: Artis Omnis

Peter Derňár: Adam a Eva
Bratislava: Lindeni

Dušan Taragel: Mafiánske balady
Bratislava: Slovart

Kol.: Slovensko KRIMI
Bratislava: Slovart

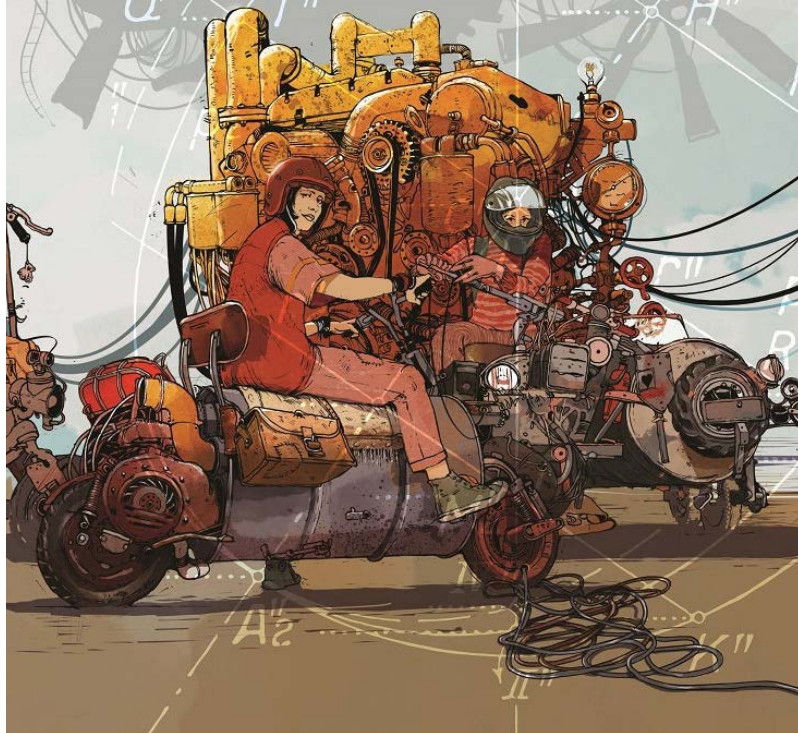
spravodajských služieb či armády. Stále si tak ponecháva isté zdanie realizmu. Kenjiho jazyk je aj minimalistický, ale presný v opisoch. V texte nemá žiadnu vatu a vždy ide priamo k veci. Kniha má svižný spád a je príjemným eskapistickým oddychovým čítaním. Je presne tým, čo od krimi, ku ktorému si sadnem po dlhom dni v práci, očakávam.

Keď sme pri eskapisme, musím spomenúť aj román **Adam a Eva** (Lindeni) **Petra Derňára**. Keďže sme sa mu už v *Knižnej revue* venovali, tak len v skratke. Derňárova kniha má problém sa rozbehnúť, ale keď sa tak stane, je to divoká a napínava jazda. Očividne sa snažil o tzv. „slow burn“, teda pomalé budovanie napätia, len túto techniku ešte úplne nezvládol. Našťastie to platí len pre prvú polovicu. Druhá má pomerne blízko k hororu a jej tempo je až vražedné. Zároveň ide o výbornú oddychovú krimi, ktorá sa nehrá na spoločenský komentár. Ukazuje len postavy, ktoré sa snažia rozlúštiť mysterióznu zápletku.

To najlepšie

Výnimočnú pozornosť si zaslúžia **Mafiánske balady** (Slovart). **Dušan Taragel** je už zabehaný autor, ktorý spolupracoval napríklad s Petrom Pišťankom. Stojí za *Rozprávkami pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov*, knihou, ktorú by som si želal vidieť adaptovanú na televízny seriál alebo počuť ako rozhlasovú hru. Jeho *Mafiánske balady* sú zbierkou na seba nadväzujúcich príbehov, ktoré popisujú posledné dni a hodiny života ľudí z podsvetia, prípadne občanov, ktorí sa im priplietli do cesty. Má pestrý jazyk, skvelú výtvarnú stránku a je plná ironického čierneho humoru typického pre slovenskú literatúru. Je to hyperbola s prvkami karikatúry, napriek tomu však skvelo vystihuje slovenskú mentalitu i prostredie. Je to radosť čítať. Keď vopred vieme, že postavy umrú, je fascinujúce sledovať tok príbehu a to, ako idú nevedomky v ústrety svojej smrti. Kniha bola právom nominovaná na cenu Anasoft Litera, napriek tomu, že ide v podstate o poctivú domácu žánrovú literatúru. Cena sa síce sústreďuje prevažne na aktuálnu umeleckú alebo angažovanú literatúru, ktorá potrebuje pozornosť, no každý rok sa minimálne v prvej desiatke objaví aspoň jeden žánrový počin, ktorý zaujme aj bežného, konzumného čitateľa, pričom je z toho niekto každý rok prekvapený. Ako keby medzi žánrovými knihami nemohla vzniknúť hodnotná literatúra. Sú takou literatúrou *Mafiánske balady*? Ak aj nie, majú k nej mimoriadne blízko. Taragelovo písanie je na výbornej úrovni, má osobitný štýl a prístup. Zosmiešňuje tie najnižšie vlastnosti Slovákov, hyperbolizuje chyby našej spoločnosti.

Je to pokrivené zrkadlo, no predsa stále niečo reflektuje. Navyše to nerobí okato a násilne ako Marek Vagovič. Príbeh a estetický zážitok je vždy na prvom mieste, stále to však nie je to najlepšie, čo u nás v rámci žánru vzniklo minulý rok. Prvenstvo patrí zbierke poviedok **Slovensko KRIMI** (Slovart), za ktorou stojí Prešporské divadlo. Ide o poctivý kus literatúry. Kniha obsahuje texty od vyše dvadsiatich rôznych autorov, nielen tých súčasných a nie iba slovenských. Vo výbere nájdeme aj **Petra Pišťanka** či českého autora braku **Jiřího Walkera Prochádzku** a jeho rodáka **Honzu Vojtíšeka**. Titul má rovnaký počet ilustrácií od rovnakého počtu ilustrátorov. Precíznu formálnu stránku dopĺňa nádherná obálka a kvalitný papier. Okrem toho v tlačenej vydanie nájdeme aj predhovor a poznámky od psychológa Antona Heretika. Audiokniha síce neobsahuje ilustrácie, ale miesto toho ju dopĺňajú výborné džezové hudobné motívy. Každú poviedku načítal iný herec alebo herečka, ktorí dodávajú textu osobitný nádych. Je to radosť počúvať. Poviedka *Zjazvené duše* od **Romana Horňáka** je dokonca obohatená o sugestívnu lyrickú pieseň. Tak ako pri každej poviedkovej zbierke, aj tu platí, že kniha nemá konzistentný tón. Niektoré poviedky sú výživné, desivé, dramatické, iné vtipné a odľahčené. Autori k téme krimi pristupujú po svojom, preto sa môže stať, že nie každá zaujme čitateľa, zároveň si však určite v textoch nájdete tú svoju. Ak by som mal *Slovensko KRIMI* k niečomu prirovnať, boli by to zborníky *Fantázia*. Tiež ide o poctivo vyselektované poviedky, ktoré sú skvelou ukážkou pestrosti autorských prístupov a toho, ako rôzne sa dá poňať žáner. Ak mi niečo na knihe prekáža, tak je to poviedka **Ivana Kučeru** *Hladný les*. Ide o poctivý paranormálny horor, ktorý s krimi nemá nič spoločné a jeho prítomnosť je v zbierke rušivá. *Slovensko KRIMI* je mimoriadne dôsledne pripravená kniha, ktorá rozhodne stojí za pozornosť a prečítanie. Ponúkne vám komplexnejšiu predstavu o stave slovenskej krimi literatúry, a práve preto ju považujem za to najlepšie, čo v roku 2022 vyšlo v rámci žánru o zločine. Na žiadnu literárnu cenu nebola nominovaná, tak nech si odnesie aspoň toto malé bezvýznamné ocenenie odo mňa. *Padreho klan*, *Osobná záležitosť*, *Adam a Eva*, *Mafiánske balady* a *Slovensko KRIMI*. Päť kníh o zločine, ktoré vytŕčajú z mora priemernosti a zaužívaných postupov slovenskej scény. Aspoň jednej z nich sa oplatí venovať čas a pevne verím, že tie hodiny čítania neolútujete. KR

Ilustrácia Jána Kurinca
z obálky antológie
fantastických poviedok
Fantázia 2022.

Fantastika à la carte

O literatúre sa dá uvažovať všelijako; hlavne na úrovni odborného-popularizačného či publicistického diskurzu je jednou z ciest využívanie kulinárskych a gastronomických výrazov. Napadajú mi desiatky slov, slovných spojení a fráz, ktoré sa dajú – pochopiteľne, metaforicky – funkčne využiť, povedzme, v rámci bilancovania pôvodnej slovenskej literárnej fantastiky za rok 2022, celkom spontánne napríklad „raw“ a „polotovar“, ale aj, aby minulo-ročná žánrovo-textová požíveň nevyznievala jednotvárne (lebo to by nezodpovedalo realite), „delikatesa“.

Kristína Jantiso

Kristína Jantiso
Za kryptomom K. J. sa skrýva autorský subjekt definovaný celkom bytostne nadšene-nectvom vo vzťahu k populárnej kultúre, záľubou k žánrovej fikcii všetkého druhu a „knihožrútvom“.

Keď sa nad tým človek zamyslí, analógia medzi literárnou prevádzkou a kulinárstvom nie je taká nemiestna, ako by sa mohlo zdať. A nejde o to, že slovo „kulinárstvo“ označuje umenie prípravy jedál, resp. kuchárske umenie; predsa len nie je umenie ako umenie, čo potvrdzujú napríklad názvy kníh, v ktorých sa hovorí o umení vojny, života (s rôznymi prívlastkami), lásky, upratovania alebo schopnosti mať v p**i. Spisovateľky a spisovatelia sú však svojím spôsobom naozaj kuchárkami a kuchármi; zvrátajúc sa vo svojich pomyselných literárnych kuchyniach pripravujú slovesný pokrm, do výraznej miery majú v rukách to, čo sa očitne na tanieri čitateľov, a keď treba, musia sa konfrontovať s nespo-kojnými stravníkmi.

V rozvíjaní úvah o čiastkových paralelách medzi literárnou tvorbou a kuchárstvom by sa dalo pokračovať (zaujímavé by mohlo byť rozjímanie o školených kuchároch a kuchároch samoukoch alebo o food, resp. book blogerstve a michelinských inšpektoroch, resp. literárnej recenzistike/kritike), špeciálne sa mi však žiada tematizovať dva vzájomne prepojené momenty: 1. Vyskúšaných i osvedčených literárnych receptov sú plné knižnice, antikvariáty a kníhkupectvá, to však neznamená, že ak niekto bude, hoci aj krok za krokom, variť podľa nich, podarí sa mu pripraviť jedlo, ktoré bude pekne vyzeráť aj dobre chutiť. Lebo nielen – čo ja viem – crème brûlée, ale aj vyprážený syr sa dá pokaziť... 2. V kulinárstve i literárnej tvorbe spravidla platí „zákon“, že nielen ingrediencie, adekvátne zvolený postup, ale aj zručnosti, schopnosti a nezriedka aj skúsenosti kuchára zásadne ovplyvňujú výslednú požíveň. A tu sa k slovu dostávajú ďalšie gastronomické výrazy: UHO (univerzálna hnedá omáčka), cesto s nesprávnou konzistenciou, presolené alebo, naopak, nedochutené jedlo, nevhodne zvolené ingrediencie, nevábné servírovanie atď. Vraj nie je jasné, čo sa za tými metaforickými pomenovaniami skrýva. Neoriginálnosť námety alebo, naopak, prílišné experimentovanie, najmä pri rozsiahlejších prózach nekompaktnosť príbehu alebo celku textu či knihy, nefunkčné postavy alebo trebárs – čo je, mimochodom, nielen problém kuchára (autorky/ autora), ale aj pomyselného stravovacieho zariadenia (vydavateľstva) – nezvládnutá formálna, resp. jazykovo-štylistická stránka. A ako sa ďalej v texte ukazuje, niektoré z uvedených literárno-gastronomických neduhov – alebo, ak chceme zostať v medziach jazykovej hry, alergénov – sa vyskytujú aj v pôvodnej slovenskej literárnej fantastike s vročením 2022.

Hoci kníh z kategórie „slovenská fantastika“ vyšlo v minulom roku viac, do tohto výberového jedálneho lístka sa napokon dostalo 24 titulov, konkrétnejšie 18 rozsiahlejších próz (predovšetkým románov) a 6 zbierok kratších prozaických útvarov. Po dohode s redakciou a na základe skúseností z minulých rokov nebola do prehľadu domácej fantastickej literárnej produkcie zaradená časť samovydaní. Niektoré knižky sa ku mne, ako sa ukázalo až príliš neskoro, nedostali. To je prípad podľa všetkého k tradícii literárnych dystopií sa hlásiaceho románu **Jána Martona Pod povrchom** (HladoHlas), ale aj antológie **Prekliata zbierka** (Vydavateľstvo Príbeh), na ktorej sa – ako je uvedené aj na knihe samotnej – autorsky podieľalo „spoločenstvo autorov“. Hlavne v druhom prípade to tak však asi malo byť,

titul s takým názvom si napokon priam koleduje o to, aby sa stratil kdesi na pošte alebo aby sa ho potenciálni čitatelia báli vziať do rúk. Ešte mi nedá nespomenúť jeden titul, ktorý tiež priamo nie je súčasťou predloženého jedálneho lístka. Celkom nenápadne, bez zbytočného huriačku (čo mi je, mimochodom, sympatické) vyšlo, hoci len v podobe e-knihy, pokračovanie znamenitého fantasy románu *Slepý život* (2020) autorského subjektu

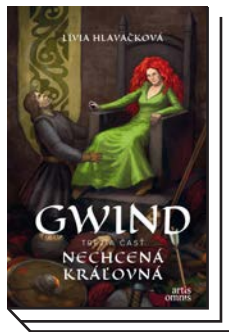
H. J. Bornemisza, ktoré má názov **Nemé prežívanie I.** (samovydanie). Zdá sa, že autorke sa podarilo udržať kvalitatívnu úroveň prvotiny, čo je výborná správa nielen pre sériu samotnú a jej čitateľov, ale aj pre pôvodnú slovenskú literárnu fantastiku ako takú. Lebo, veď vieme, že – keď zostanem v kontextoch gastronómie – nielen chlebom je človek sýty. Poznámka na záver úvodu: Umiestnenie konkrétnych titulov v jedálnom lístku – odporúčať po osem titulov v každej z troch sekcií – nijako neodrzkadluje ich literárne kvality, nie je príslubom labužníckeho čitateľského zážitku, ba ani len obyčajného čitateľského zasýtenia.

Predkrmy a aperitívy

Na povzbudenie chutí, resp. vyvolanie ešte väčšieho apetítu (v tomto prípade na pôvodnú slovenskú fantastiku) sú z minuloročnej literárnej produkcie vhodné napríklad dva romány dvoch rôznych autoriek – jednej už etablovanej a jednej „čerstvej“, začínajúcej.

Protagonistka série *Gwind* **Lívie Hlavačkovej** si prešla dlhou cestou. Vo svete mágie sa dievča z „nášho“ sveta naučilo prežiť, osvojilo si tajomné sily čarodejníctva a z Cudzinky sa pomaly stala žena, ktorá prijala Moranu za svoj domov. Napriek tomu, že je príbeh záverečnej časti, nazvanej **Nechcená kráľovná** (Artis Omnis), trochu predvídateľný – čo si čitateľ nedomyšlí, to mu prezradí obálka knihy –, posledná časť rozprávania o Anne je aj do tretice pútavá. Kto si postavu obľúbil v prvých dvoch dieloch, ten sa v treťom jednoducho chce dozvedieť viac o tom, ako sa to s ňou skončí a či sa rozhodne nadobro zostať alebo sa pokúsi o návrat domov. Skvelé je, že hlavná hrdinka sa už nespráva nepochopiteľne, jej konanie má zmysel aj pádne dôvody. Hlavačková si pre čitateľov pripravila pár prekvapení, takže je čím urobiť si chuť. Ako zbytočný sa javí len epilóg: nadbytočné vysvetlenie, v ktorom sa oslabuje výnimočnosť hlavnej postavy, urobilo sérii ako celku medvediu službu. Autorka je vedkyňa a, ako sama priznáva, „táto kniha vedome ignoruje dve skutočnosti“ (s. 434). A obe si v epilógu čitatelia, žiaľ, až príliš naplno uvedomia.

Nie zakončením, ale naopak „otvorením“ novej série je možno až prekvapujúco vydarený debut **Natali Fox** *Katja – Prebudená mágia* (Enribook). Tento YA román presne vie, akému segmentu čitateľov je určený, a hoci sa v ňom nájdú azda jazykovo-stylistické aj vyslovene elementárne chyby, nie je napísaný zle. Čo je však asi najdôležitejšie, je to vyslovene kniha, ktorá sa na nič nehrá. Mladí dospelí čitatelia, resp. mladé dospelé čitateľky, lebo na ne Natali Fox prioritne mieri, sa pri nej zabavia, nechýba v nej totiž láska ani intrigy. Prvotina tejto, podľa všetkého, resp. podľa doslovu Pár slov na záver... pokornej autorky miestami pripomína trochu *Pána prsteňov* a trochu *Pieseň ladu a ohňa*, našťastie, len názvami a menami.

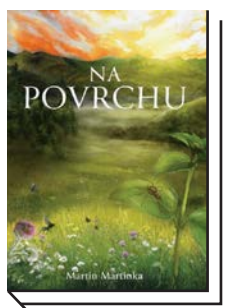
Lívia Hlavačková:
Nechcená kráľovná
Žilina: Artis Omnis

Natali Fox: Katja.
Prebudená mágia
Zvolen: Enribook

Adrián Berez: Zemämor
Samovydanie

Martin Martinka:
Na povrchu
Samovydanie

Pokračovania sa, zdá sa, dočká aj fantasy román **Filipa Filatova** *Fionn. Tajomstvo nesmrteľnosti* (Shield). Filatovova kniha má kostrbatý začiatok, ale keď sa autor po niekoľkých desiatkach strán pisateľsky „chytí“, ide o príjemné čítanie. Fionn je mladý čarodej, ktorého osobný rast čitateľov dokáže vtiahnuť, a to aj preto, že motívy vyrovnávania sa s láskou a stratou, nutnosti bojovať a nachádzania mieru im môžu byť povedomé. Plusom knihy je legenda na záver, register postáv a miest. Vo fantasy príbehoch, najmä tých príbehovo a (časopriestorovo rozkošatejších, by čosi také možno malo byť povinnosťou, pretože pri toľkých postavách a mestách s podobnými menami a názvami môžu čitatelia bez problémov stratiť prehľad, kto je kto a kde sa vlastne ten príbeh práve odohráva. Mínusom knihy je z môjho pohľadu záver – opäť platí, že lepšie je nevysvetľovať, ako to urobiť tak, že čitatelia zostanú sklamaní. Vzhľadom na to, ako autor evidentne rád používa neukončené výpovede a tri bodky, ma v istom zmysle jeho potreba dovysvetľovať prekvapila, podobne ako zoznam patrónov jeho tvorby...

Exotiku v rámci predkrmov a aperitívov v tomto jedálnom lístku reprezentuje na jednej strane experimentálna „zbierka zvláštnych zvestí“ **Adriána Berecza** *Zemämor* (samovydanie) a na druhej strane osobitá slovenská literárna kváziodpoveď na ikonický koprodukčný dokumentárny film *Mikrokozmos* z roku 1996, teda kniha **Na povrchu** **Martina Martinka** (samovydanie).

Experimentálnosť Bereczovej knihy spočíva v tom, že texty v nej obsiahnuté sú koncipované aliteračne. Autor sa síce čitateľom na začiatku prihovára slovami „niektoré vety berte s nadhľadom“ (s. 9), treba však dodať, že ak by si ktokoľvek chcel tieto zvláštne fantastické zvesti naozaj vychutnať, musel by s nadhľadom brať viac ako len niektoré vety. Ono totiž nie je náhoda, že sa aliterácia ako tvorivý postup spája predovšetkým s krátkymi útvarmi, napr. básňami. Bereczov text je tak experimentálny vyslovene extrémne – každé jedno slovo v jednotlivých textoch sa totiž začína na jedno konkrétne písmeno (áno, aj predložky, spojky atď.), a tak sú čitatelia vystavovaní nie práve čitateľným príbehom, vytvoreným pomocou všetkých písmen abecedy okrem – asi logicky – Q, W, Y a X (X autor v predhovore explicitne nespomína). Výsledok Bereczových tvorivých snáh je rozporuplný. Na jednej strane je to, na čo sa podujal, obdivuhodné. Na druhej strane zbierka funguje skôr ako hranice jazyka preverujúca hra či cvičenie v rámci kreatívneho písania než ako literárny text určený na ozajstné a iné ako úmerné čítanie. Texty obsiahnuté v zbierke nemajú rytmus a tempo, sú neprehľadné a účelové, vytvárajú dojem fragmentárnosti a dôrazu na detail, nie celok, miestami to navyše pôsobí tak, že autor chcel spájať čo najviac slov začínajúcich sa na jedno písmeno, aby text pôsobil nasýtenejšie, a tak sa napríklad uchýľuje k hromadeniu prívlastkov a synonym. Keby sa Berez nerozhodol ísť cestou extrémnej a aliterácie by vo svojich poviedkach využíval dostatočne identifikovateľne, ale s mierou, *Zemämor* možno mohol dopadnúť ako zaujímavý literárny experiment. Zatiaľ čo Berezov debut je hodný povšimnutia pre svoju formu, Martinkov debut zaujme najmä obsahom. Táto kniha kdesi na pomedzí novely

a románu (bližšie k novele) sa totiž zameriava na životné osudy vybraných reprezentantov hmyzej ríše. Martinka využil ako východisko svoje študijné záujmy a čitateľov pozval, aby nahliadli do sveta, ktorý je iný ako ten náš, a predsa nie úplne odlišný: „Čo tak na chvíľu zabudnúť na svet našej veľkosti a namiesto toho nazrieť do života tvorov často nepoznaných, tajomných a fascinujúcich?“ (citované z prebalu) Zopár desiatok strán síce trvalo, kým sa autor „rozbehol“ a jeho písanie prestalo pôsobiť ťažkopádne, ale potom ma jeho rozprávanie vtiahlo, dokonca som sa prichytila pri tom, že knihu čítam tak nejak symbolicky, ako alegóriu. Martinka síce napísal text o hmyze, ale text o hmyze, ktorý – okrem toho, že je žánrovo hybridný (niekde akčný a dobrodružný, inde vtipný, miestami existenciálne dojímavý) –, je veľmi človečenský: „Sme len Atropodi, snažiaci sa žiť v divokej búrke sveta.“ (s. 184) Napašťať na čítanie pôvodnej slovenskej literárnej fantastiky by mohli aj dve poviedkové antológie – **Vianoce, zas Vianoce** (Hydra) a **Slovenské temno** (Hydra) – a jedna autorská zbierka próz, konkrétnejšie kniha **Nade Vojtekovej Z krajiny tieňov** (Hydra). Vo vzťahu k obsahu súboru próz *Vianoce, zas Vianoce* je na prvý pohľad zrejmé, čo jednotlivé texty spája. Napriek tomu sa nemôžem zbaviť dojmu, že toto samo osebe nestačí a antológii by prospel nejaký koncepčný rámec zachytený v slovách – chýba mi tu jednoducho nejaký úvod alebo záver kohosi, napríklad zostavovateľa. Čitateľa tak napríklad nevedia, či jednotlivé texty osemenástich autoriek/autorov boli napísané vyslovene pre túto knihu, netušia, aký bol kľúč ich výberu, prípadne zaradenia a zoradenia, nepoznajú ani len meno zostavovateľa. Nevedia nič, môžu len čítať... Spomedzi vianočných textov sú niektoré zabudnuteľné, iné nie, niektoré zaujmú menej, iné viac. Pokiaľ ide o mňa, za prečítanie určite stojí napríklad príbeh **Anny Olejárovej Polovačka na Santu**, v ktorom Santa nie je práve dobrou postavou, o čom sa presvedčí päťka chlapcov z bandy Zajačia labka, či poviedka *Do nekonečna a ešte ďalej* **Miňa Tichého**, v ktorej jeden nedoručený list Santovi spustí boj o odznak intergalaktického doručovateľa Galaktickej poštovej služby. Ako celok je ešte o kúsok problematickejšia antológia *Slovenské temno*. Vianoce ako téma nepustia, ale temno je príliš široké. Ak sa túto skutočnosť zostavovateľ (neviem, je to **Anton Stiffel**, ktorý sa k obsahu vyjadruje na prebale?) snažil kompenzovať podtitulom *Gotické príbehy z našich končín*, veľmi to nepomohlo. Trinásť textov je v zbierke zoradených bez nejakej čitateľnej logiky, a pritom platí, že hoci všetky sa viac či menej dotýkajú Slovenska a snažia sa vyznievať temne, nie všetky sú vydarené. Najmä pokiaľ ide o atmosféru, ktorá by pri gotických príbehoch mala byť kľúčová, výborné kusy (predovšetkým *Vlci na šibeničnom vrchu* **Jozefa Harendarčika**, *Prdimucha* **Mira Švercela** či *Hlad na Dunaji* **Andreja Oška**, ale aj ďalšie) sú miestami prerývané vyslovene ťažkopádnymi písачkami, generickými (sub)žánrovými obsahmi či nezaujímavým spracovaním námetov, nepresvedčivosťou a pod. Rámcový komentár akéhokoľvek druhu, chýbajúci pri spomínaných antológiách, obsahuje pokus o autorskú koncepčnú zbierku próz *Z krajiny tieňov*. Vojteková – a v tom sa dá súhlasiť s Antonom Stiffelom, ktorý zbierku uvádza akýmsi predslovom,

nazvaným *Mráz dýchajúci spomedzi riadkov* –, evidentne je schopná tvoriť „nefalošanú hororovú zábavu“, je rozhodne schopná voliť si zaujímavé námety a písať jazykovo „čisto“ a atmosféricky presvedčivo (ako hodné zmienky sa mi v týchto ohľadoch javia texty *Netvor*, *Zberateľ úsmevov* a *Kufor*), ale nie vždy. Kde-tu sa snaží až príliš (za celkom nadbytočný považujem komentovaný obsah na stranách 23 až 25, mikropoviedka *Ruka* je až príliš mikro atď.) a niektoré texty sú predvídateľné, takže žánrovo nie úplne funkčné. Táto podľa všetkého ambiciózná kniha by určite vyznela o niečo presvedčivejšie, keby prešla starostlivejšou redakciou (v texte je napríklad veľa bohemizmov).

Hlavné chody

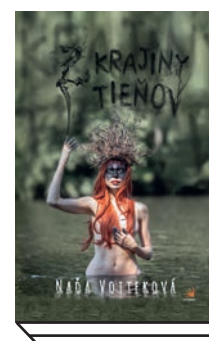
V roku 2022 zohral, súdiac podľa objemu výskytu jeho mena v rôznych vydaných tituloch, v kontextoch slovenskej fantastiky významnú úlohu **Anton Stiffel**. Završujúco to potvrdzuje jeho zbierka poviedok **Časonauti** (Hydra). Niektoré z autorových príbehov by mohli fungovať aj samostatne, resp. mimo rámca celku (jeden z nich sa napokon ocitol v zbierke *Vianoce, zas Vianoce*), niektoré nie, pretože sú natoľko vzájomne prepojené, že pri čítaní bez kontextu by čitateľom chýbalo poznanie pozadia vzťahov a súvislostí. Výber jednotlivých námetov, zápletiiek a motívov je miestami trochu predvídateľný, v spojitosti s cestovaním v čase sú predsa len niektoré udalosti spravidla exponované častejšie ako iné (napr. výbuch atómovej bomby v Hirošime, Nežná revolúcia alebo Kennedyho vražda), celkovo vzaté to však kvalitu zbierky zásadnejšie neznižuje. „Seriálový“, resp. epizodický charakter jednotlivých textov je plusom, núti totiž čítať ďalej a chcieť vedieť viac. Stiffel si základy látky vystaval umne a funkčne: Časonauti, cestovatelia v čase, ktorí strážia nemennosť základného časového prúdu a konzistentnosť časovej línie, žijú na základni mimo bežného času a priestoru. Verbovaní sú tesne pred smrťou, ide pritom o ľudí, „ktorých stopa sa v základnom časovom prúde definitívne strácala. Boli to väčšinou obe najničivejších katastrof, tragédií alebo holokaustov. (...) Adept na agenta bol zo svojho časového toku vytrhnutý okamih pred smrťou, takže chýbajúce telo potom nerobilo nikomu starosti.“ (s. 9) Prvky hard sci-fi a autora preukazná znalosť techniky spolu s fungujúcimi zápletkami robia z tejto zbierky počin hodný zreteľa, a teda celkom výdatný literárny hlavný chod. Výdatne inak, aspoň pokiaľ ide o rozsah, pôsobí aj autorov doslov k tomuto súboru próz, nazvaný *Pár slov o pozadí vzniku zbierky a jednotlivých poviedok*. V roku 2022 vyšiel aj prvý román z cyklu *Šarkanove poklady*, ktorý nesie názov **Zakliaty kláštor** (Artis Omnis). **Juraj Červenák** vo svojom žánrovo hybridnom texte spojil trochu dobrodružného divokého Západu s mysterióznou detektívkou a hororovými motívmi. Adam Šarkan sa po 13 rokoch vracia z Ameriky domov na rodný Gemer a pomáha svojej sestre Júlii nájsť manžela, ktorý záhadne zmizol pri honbe za strateným pokladom červených mníchov. Pri čítaní sa opäť raz potvrdzuje, že autor má naštudované – v tomto prípade to, ako Gemer pred takmer 150 rokmi vyzeral a v akých pomeroch vtedy ľudia žili. Prvá časť novo konštituovanej série je väčšmi detektívkou, podľa záveru si

Kol.: **Vianoce, zas Vianoce**
Bratislava: Hydra

Kol.: **Slovenské temno**
Bratislava: Hydra

Nada Vojteková:
Z krajiny tieňov
Bratislava: Hydra

Anton Stiffel: **Časonauti**
Bratislava: Hydra

Juraj Červenák: Zaklätý kláštor

Žilina: Artis Omnis

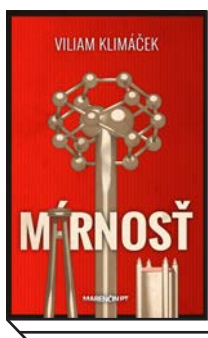
Jozef Miklovič: Všetko zlato Kremnice

Bratislava: Hydra

Vladimír Štefanič: Slzy rytiera

Stará Ľubovňa: Kumran

Viliam Klimáček: Márnosť

Bratislava: Marenčin PT

však dovoľím odhadovať, že pokračovanie bude skôr mysterióznym románom, resp. temnou fantastikou. Gurmánov pri tomto chode poteší nielen plasticky pôsobiace zachytenie Gemera druhej polovice 19. storočia, ale aj syté ilustrácie Michala Ivana.

Americký bohovia na slovenský spôsob? Aj tak môže po prvých stránkach vyznievať kniha **Jozefa Mikloviča Všetko zlato Kremnice** (Hydra).

No napriek tomu, že sa v nej spájajú príbehy a postavy z rôznych mytologických systémov, Miklovič sa vydal vlastnou cestou. V prípade jeho knihy predsa len ide o príbeh lásky plný zbraní, odohrávajúci sa v permonickom meste v podzemí Kremnice. Celkovo si autor pre čitateľov pripravil pútavé rozprávanie plné detailov o kovoch, tvorbe zbraní a podzemnom meste, ktoré je natoľko zaujímavé, že by doň človek azda rád nazrel aj naozaj. Knihe v každom prípade dosť škodí nedôsledná redakcia a nie najlepšie zvládnuté korektúry textu. Elementárne chyby typu „kyslím“ (s. 132), „pižamka“ (s. 283), „velkú mysu“ (s. 302), „mŕtvy satanisti“ (s. 398) či „typujem“ (s. 445) vyslovene kazia zážitok z čítania. Šťastnou voľbou nebol ani výber rozprávača.

Ja-rozprávanie považujú síce mnohí autori za najľahšiu cestu, ak ho však nevedia uchopiť správne a funkčne a nedokážu, takpovediac, myslieť ako postava v danom veku, môže to mať nepriaznivý vplyv na celkové vyznenie knihy. V tomto prípade je miestami veľmi ťažké uveriť, že román je rozprávaním 19-ročného chlapca, akokoľvek inteligentného a v istých veciach skúseného (metalurgia, zbrane). Nie práve presvedčivo napríklad pôsobí, že Jakub vo svojom veku nemá dostatočné skúsenosti s erekciou.

Nová kniha pribudla v roku 2022 aj do bibliografie **Jána Gálika**. Temný román zo školského prostredia **Kriedou alebo mečom** (Artis Omnis) je žánrovo ťažké nejako jednoznačne zaradiť a práve to je z môjho pohľadu jeho najväčší problém. Rozprávanie má akoby dve vrstvy, naozaj funkčná sa mi však zdá byť iba jedna – tá, v rámci ktorej je Gálikova próza dystopickou (a sčasti parabolicky interpretovateľnou) špekulatívnou fikciou.

„Ozajstné“ fantastično, presnejšie všetko to, čo sa týka metasféry a na ňu viazaných obsahov, je v próze nadbytočné, čo by neprekážalo, keby sa tým neoslabovala sila výrazu práve tej nosnej, mrazivo pôsobivej „kostry“ rozprávania. Hoci si spoločne s autorom – inak učiteľom z povolania – myslím, že učiteľky a učiteľia si zaslúžia všetok rešpekt (a nielen jednotlivcov, ale aj spoločnosti ako takej), knihe aj vo vzťahu k tomuto „podpovrchovému“ leitmotívu neprosieva objem páťosu, sentimentálnosť a melodramatickosť, miestami dokonca vyslovene gýčovosť. Celkom posledná veta románu znie: „Nevábny kabinet naplnila vôňa jablka, škorice a lásky.“ (s. 257)

V kategórii hlavných chodov sú zaradené aj dva romány, ktorých autorom sa – každému iným spôsobom a v inom kontexte – podarilo to, čo Gálikovi, žiaľ, nie. V jednom prípade je reč o preukázanom zmysle pre mieru v kontexte celku a predovšetkým v záujme jeho vnútornej, ale aj vonkajšej koherentnosti, v druhom o vytvorení pôsobivej dystopie, zrkadliacej viac či menej reality, ktorú poznáme, pretože v nej žijeme. Hlavným chodom par excellence – a vonkoncom nielen pre

svoj rozsah – je štvrtý a záverečný diel fantasy tetralógie **Pustovník Vlada Štefaniča** s názvom **Slzy rytiera** (Kumran), ktorý je tentoraz venovaný „pôvodcovi všetkých príbehov“. Kto vie, čím je Štefanič v nespisovateľskom „civile“, ten si asi dokáže domyslieť, o kom je reč... V predchádzajúcich svojich dvoch bilanciách som už podotýkala, že Štefaničovo dielo má v sebe pátos, sentimentálnosť, ako aj isté moralizátorstvo, lenže v kontexte celku nič z toho neprekáža, a to okrem iného preto, že celá séria drží pokope a je v tom, aká je, konzistentná od začiatku do konca. Navyše platí, že Štefanič má ako „slovotepec“ zmysel pre mieru. Aj keby sme sa zamerali len na funkčnosť dramatického oblúka celého rozprávania či, povedzme, vývoj postáv (a najmä hrdinského protagonistu), *Pustovník* patrí k tomu najlepšiemu, čo v kontexte fantasy doma máme, a na úrovni poetiky je jedinečnou a vynikajúco skonštruovanou, vyrozprávanou a napísanou žánrovou fikciou.

V roku 2022 sa v kontexte široko chápanej slovenskej fantastiky, resp. žánrovej literatúry, o slovo znovu prihlásil aj dramatik a spisovateľ **Viliam Klimáček**. Jeho retrofuturisticky pôsobiaci dystopický a alternatívno-dejinný román **Márnosť** (Marenčin PT) je v kontexte autorovej prozaickej tvorby návratom k poetike jeho najvydarenejších kníh, napríklad románu *Nada má čas* (2002). Hoci Klimáček, inak mimoriadne zručný spisovateľ, pracuje s komikou a jej rôznymi módmí (groteskosť, ironickosť, satirickosť a pod.) – a robí to tak, ako to v slovenskej literatúre vie hádam iba on – a hoci hlavnou postavou príbehu je iba 15-ročný chalan, na mrazivosti a presvedčivosti to jeho dystopickéj vízií vonkoncom neuberá: „Už od prvej triedy nás učili, že všetko na svete vymysleli Rusi, ktorí v Ruskej náručí (Rússkoje objátije) objali menšie národy okolo seba a vytvorili ríšu, nad ktorou slnko nezapadá. Nakoniec pritúlili aj Slovákov, ktorí sa po Celkovej vojne iba preto, že na svojom území objavili ložiská unikátneho prvkov, ktorý rozšíril Mendelejev, Pavlovu tabuľku psychickej sily prvkov, stali súčasťou ríše, a teda víťazmi.“ (s. 83)

Mimoriadne šťavnatým a výdatným hlavným chodom je, hoci to možno na prvý pohľad nevyzerá, knižka **Petra Jelínka Tekeli-li** (Enribook). Okrem toho, že ide (sub)žánrovo o vyslovene štylový (steam)punk, drzý a šibalský, dynamický a „čerstvý“ a – čo je veľmi dôležité – vnútorne i vonkajškovo koherentný, osobitne sa mi žiada zdôrazniť, že Jelínek disponuje čímsi, čím mnoho z iných autoriek a autorov u nás nie – schopnosťou efektne, ale aj efektívne využívať bohaté výrazivo a neskuťočne bohatý jazyk. Próza *Tekeli-li* nie je bez chýb, to rozhodne nie, napriek tomu funguje bezo zvyšku. Od Jelínka si toho musím, lebo chcem, prečítať viac.

Naozajstným literárnym eintopfom je v tomto jedálnom lístku antológia fantastických poviedok **Fantázia 2022** (Fantázia media), ktorá vznikla pod zostavovateľskou gesciou **Ivana Aláksu** a ktorá je reprezentatívnym výberom z literárnej súťaže Martinus Cena Fantázie. Vyše päťstostranová kniha obsahuje 26 textov nielen rôznych autoriek a autorov, ale aj – a to treba priznať – rôznej kvalitatívnej úrovne. Špeciálne ma zaujala napríklad atmosférická próza **Andrey Farkašovej Hluk**, sofistikovane reinterpretovaná poviedka *Dies Irae*

Michala Hruškoviča, originálny text **Jána Ďurinika** *Zatratení na mori* (inak víťazný text celej súťaže), mimoriadne zrelo pôsobiaca práca **Beaty Dömeovej** *Vrkoče* či kreatívna a absurdná literárna koláž **Dušana Šustera** *the golden age of kapusta obyčajná*. Určite platí, že táto zbierka próz je zo všetkých, ktoré vyšli v roku 2022, najpresvedčivejšia – obsahovo i formálne. A to je len dobre; predsa len, súťaž Martinus Cena Fantázie je „najprestížnejšou slovenskou literárnou súťažou zameranou na fantastiku“. A ešte jednu vec mi nedá nespomenúť. Vo svete, v ktorom žijeme, sú asi čoraz väčšími na mieste obavy z umelej inteligencie. Antológia *Fantázia 2022* ma v tomto smere upokojila – väčšina ilustrácií vytvorených umelou inteligenciou sa mi totiž – na rozdiel od znamenitej obálky Jána Kurinca – zdá absolútne bez duše.

Dezerty a digestívy

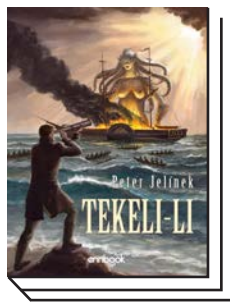
Posledná časť totojedálneho lístka je určená predovšetkým tým, ktorí stále nemajú dosť alebo potrebujú ešte nejaké to zakončenie či čosi, čím si podporia trávenie.

Zo štvanca trestancom – aj tak sa dá v totálnej skratke zhrnúť, ako sa v knižnej sérii *Ajriš* **Martina Benkoviča** medzi prvým a v roku 2022 vydaným druhým dielom s názvom *Trestanec* (Artis Omnis) vyvinuli osudy „hrdzavého“ protagonistu so slabosťou pre melódiu zeleného ostrova. Iná alternatíva zhrňujúcej skratky, ktorá sa už dotýka aj môjho vnímania kníh ako celkov, teda nielen príbehu, by mohla znieť „z dažďa pod odkvap“. Druhý diel je síce asi o niečo lepší ako ten prvý, napriek tomu platí, že Benkovičovej sérii som – aspoň zatiaľ – jednoducho nedokázala prísť na chuť. Do veľkej miery má na tom podiel skutočnosť, že celá séria na mňa pôsobí obsahovo, ale aj formálne nie práve presvedčivo.

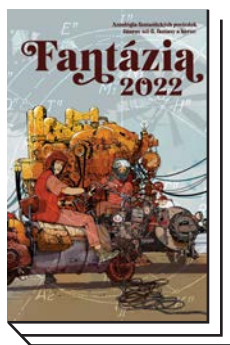
Ako sa hovorí, keď dvaja robia to isté, nikdy to nie je to isté. Čo ak to isté robí jeden autor? **Michal Škombár** v knihe *Ida a jej neznáma cesta* (samovydanie) venuje kapitoly striedavo trom hlavným postavám – Ide, Igorovi a Šavolovi, kým sa ich cesty nespoja a nezačnú tvoriť jednu. Jedenástročná Ida so sršňom Igorom Veľkým a Šavolom Tarzenským spolu bojujú proti temnote, ktorá chce rozšíriť svoje pôsobisko a pohltiť svet. V magickom svete sa objavuje obľúbený motív – zlo a dobro, ktoré nemôže priamo zasahovať, len jemne ťahať za nitky: „Nemôžeme sa zapájať priamo do diania sveta. Ľudia dostali možnosť výberu. Sami si zvolia svoj cieľ cesty.“ (s. 157) Príbeh románu je, nanešťastie, nedovysvetlený. Ida sa napríklad nestretne s rodičmi a čitateľa sa ani nedozvedia, prečo presne musela skončiť v hostinci, ktorý od sveta oddeľovalo bludisko.

Jedným z najväčších problémov kníh je, keď nie je zrejme, komu sú určené; autor(ka) by jednoducho mal(a) presne vedieť, komu chce svoj text primárne adresovať. Možno ešte o niečo horšie je, ak to autor(ka) vie, ale nedokáže to adekvátne napísať.

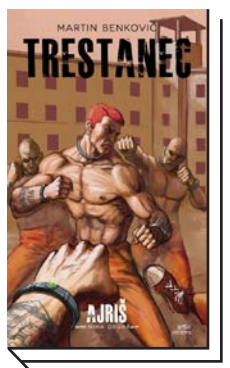
Vietor severu. Stratený kalich (Enribook) miestami pôsobí ako fantasy a miestami ako rozprávka a nie, nie každé fantasy je rozprávka a nejde ani o fantasy rozprávku. Banálne rýmovačky pôsobia ako z knihy pre deti, no motivicky či tematicky by malo ísť o epické fantasy pre tínedžerov. Posolstvo knihy je pri tom všetkom pomerne zrejme:

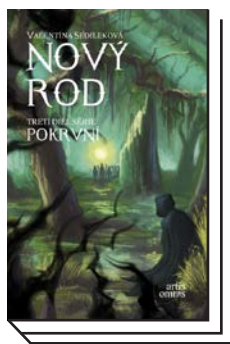
Peter Jelínek: Tekeli-li
Zvolen: Enribook

Kol.: Fantázia 2022
Šafa: Fantázia media

Martin Benkovič: Trestanec
Žilina: Artis Omnis

Valentína Sedileková: Nový rod
Žilina: Artis Omnis

Nie každý, kto sa proti tebe postaví so zbraňou, je nepriateľ, a nie každý, kto sa tvári ako tvoj priateľ, ním aj skutočne je. „Cesta“ príbehu je prídlhá a koniec useknutý, to, či hlavný hrdina našiel, čo hľadal, resp. či splnil svoj cieľ, ako sa ukázalo, nebolo vôbec dôležité.

Dark fantasy **Lukáša Zeleňaka** *Posledný z temných* (Enribook) sa príbehovo „rozťahlo“ na niekoľko stoviek strán, ale bez toho, aby to bolo naozaj potrebné. Príbeh kazia zbytočne detailné opisy, pričom dej akosi viazne. Na toľkých stranách toho autor čitateľom prezrádza primálo, problémom tejto prózy sú aj neprirodzené pôsobiace dialógy. V roku 2022 uzreli svetlo sveta aj druhá a tretia časť trilógie **Adriany Bolyovej** *Hierarchia svetla a Hierarchia šera* (Ikar). Druhá časť sa nesie v podobnom duchu ako prvý diel z roku 2021 *Hierarchia tmy*. „Ty sprostá krava! vykrikovala démonologička desať centimetrov od jej tváre. „Máš byť jedna z tých najmocnejších a najinteligentnejších vo sférach! To je nejaký debilný žart! Ty si úplne šibnutá!““ (s. 289) Autorka slovami jednej z postáv trefne vystihla svoju hlavnú hrdinku a dôvod, prečo ma akosi nedokázala zaujať. Jej rozhodnutia často nedávajú zmysel a nedajú sa ospravedlniť ani tým, že je spolovice človekom a napoly démonom, nedá sa s ňou stotožniť a len ťažko sa jej držia palce. Celá knižná séria pôsobí nedomyslene a priveľmi detinsky, čo je problém, keďže zrejme malo ísť o YA prózy.

Podobne ako Bolyovej trilógie sa minulý rok uzavrela aj séria *Pokrvní* **Valentíny Sedilekovej**, a to v podobe románu *Nový rod* (Artis Omnis). Vzhľadom na to, že prvý diel vyšiel v roku 2017 a druhý v roku 2019, čitateľa si musia oprášiť spomienky, inak sa môžu v príbehu trochu strácať. Text je v každom prípade solídne napísaný a stále dostatočne pútavý, aby si svojich „fanúšikov“ udržal.

Posledným z dezertov, možných zakončení fantasticko-literárnej hostiny za rok 2022, je sídlisková robinzonáda, resp. survival story **Panelák – Stratégia prežitia** (Hydra) **Lenony Štiblarikovej**. Na túto prózu sa dá dívať dvojako: ako na neoriginálnu vykrádačku všetkých zombie-narátívov, ktoré kedy vznikli, alebo ako na extrakt toho, čo tvorí akési univerzálne motivicko-tematické jadro zombie-narátívov. Tak či onak, knihe škodí priveľa slov a skutočnosť, že zbytočne upozorňuje na to, že je konštruktom. A keď sa čitateľa definitívne naladia na to, s čím majú dočinenia (dobrodružný príbeh, ktorý stojí predovšetkým na dynamickej dvojici postáv), príde na rad rušivo sentimentálny záver.

Keďže v literárnej – a osobitne žánrovej – strave nachádzam potešenie, ochutnala som všetko z predloženého jedálneho lístka. Musím povedať, že pokiaľ ide o pôvodnú slovenskú literárnu fantastickú produkciu, cítim sa teraz sýta, možno dokonca až prejedaná. **KR**

Medzigeneračný dialóg, interaktivita a prepracovaný knižný dizajn

V súčasnej literatúre pre deti a mládež sa už niekoľko rokov prejavuje žánrová hybridizácia a tento trend neobišiel ani minuloročnú pôvodnú slovenskú tvorbu. Popri spoločenskej próze pre deti a mládež s osvedčenou fiktívnou naratívnou štruktúrou nachádzame v tomto žánri aj príbehy inšpirované skutočnými udalosťami alebo osobnosťami, doplnené bohatým faktografickým materiálom. Do popredia sa dostáva aj inštruktívna a interaktívna literatúra a estetizovaná či narativizovaná literatúra faktu. Zaujímavé a originálne tituly sa vlani objavili aj v poézii, hoci táto oblasť pôvodnej slovenskej tvorby pre deti a mládež už dlhší čas nebýva kvantitatívne obsiahla.

✚ **Markéta Andričíková**

Markéta Andričíková (1974)

Vedecky a pedagogicky pôsobí na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach. Venuje sa svetovej literatúre, výtvarnému umeniu, kinematografii, slovenskej a svetovej literatúre pre deti a mládež a problematike detskej recepcie.

Medzigeneračný dialóg nachádzame často pri tematizovaní spolužitia viacerých generácií (detí, rodičov, starých rodičov či iných starších príbuzných). Konfrontácia súčasného sveta detí so svetom ich predkov sa vo viacerých knižných tituloch javí ako podstatný aspekt budovania príbehu, hoci v máloktohom z nich figuruje ako centrálny motív. Hravé, originálne a harmonizujúce poslanie starých rodičov nachádzame v próze *Túlavý braček* Tone Revajovej či v próze *Aha! Ja už viem!* Jany Bodnárovej. Komplikovanejší až problematický vzťah starých mám a vnukov humorne aj vážne tematizuje v knihe *O2H tohto leta* Zuzana Líšková. V príbehu Juraja Raýmana *Hon na tučniaka* zasa zohrávajú dôležitú úlohu v záchranárskej misii osemročného Lea traja dôchodcovia – dobrodruhovia. Záujem detí – školákov o obyvateľov domova sociálnych služieb za bránami kaštiela veľmi citlivo a presvedčivo tematizuje v próze *Kam zmizol môj brat?* aj Marta Hlušíková. Zuzana Csontosová vo *Fantastických prázdninách* takisto prináša do príbehu ozvláštnujúcu fantastickú postavu zosnulého strýka Alojza, ktorý je schopný preniesť detské postavy do minulosti a priblížiť im kultúru predkov. Ďalším podstatným znakom viacerých hodnotených kníh je ich interaktívny potenciál. Tento trend je v tvorbe pre deti a mládež veľmi progresívny, pretože vytvára vhodné podmienky na konštruktívny mimotextový dialóg. Medzi najpodnetnejšie knihy, ktoré priamo formulujú diskusné témy a pomáhajú detskému čitateľovi uchopiť svet v jeho komplexnosti, patria predovšetkým knihy Zuzany Belkovej *Kto sú ľudia?* a Michala Hvoreckého *Lebopreto. Architektúra* Matúša Dullu ako jeden z najvýznamnejších minuloročných reprezentantov literatúry faktu pre mládež má aj vďaka narativizovateľným pasážam, v ktorých autor priamo oslovuje čitateľa, výrazný interaktívny potenciál. Doslovné vtiahnutie (imerziu) do priestoru príbehu (digitálneho sveta) podnecujú fluoreskujúce ilustrácie Evy Škandíkovej v knihe Terezy Olhovej *Agáta, kde si?* Väčšiu mieru zaangažovanosti na príbehu môže v knihe Martiny Juhászovej *Glória vo veľkom meste* vyprovokovať úloha pre detského čitateľa na prednej predsádke: hľadať na každej dvojstrane (s výnimkou jedinej) modrého plyšového zajaca – obľúbenú hračku hlavnej postavy. Atribúty spomínaných kníh, ako aj mnohých ďalších z minuloročnej produkcie, do veľkej miery podporujú aj výtvarné spracovania. Aj vďaka tomu, že sa na slovenskom knižnom trhu v posledných rokoch etablovalo viacero kvalitných vydavateľstiev (alebo známe vydavateľstvá vytvorili špeciálne edície kníh pre deti a mládež), mnohé publikácie predstavujú aj zaujímavé výtvarné artefakty, a to sa netýka iba tzv. obrázkových kníh. Originálne výtvarné spracovanie a knižný dizajn sú neoddeliteľnou súčasťou mnohých minuloročných knižných titulov.

Spoločenská próza pre deti

Spoločenská próza pre deti býva v oblasti pôvodnej tvorby zastúpená (kvantitatívne aj kvalitatívne) dlhodobo najvýraznejšie. Tento trend sa potvrdil aj minulý rok, hoci sa zároveň ukazuje, že klasické narácie, reflektujúce život súčasných detí a referujúce k detskému svetu, bývajú často „kontaminované“ prvkami iných žánrov (napr. literatúry faktu, fantasy, príp. inštruktívnej literatúry alebo aj autorskej rozprávky).

Schopnosť majstrovsky narábať so slovom a presvedčivo zachytávať vzájomné vzťahy medzi detskými postavami a ich dospelými príbuznými (rodičmi či starými rodičmi) už roky potvrdzuje autorka **Toňa Revajová**. Jej próza **Túlavý braček** (Trio Publishing, il. **Vladimír Král**) prináša príbeh jednej rodiny, v ktorej spolunažívajú dve sestry dvojčiky – Danielka a Ninka – so svojim mladším bratom, škôlkarom Andrejom. Andy (ako o sebe sám niekedy hovorí) sa rád skrýva a teší sa, keď ho všetci hľadajú. Čaro tohto príbehu vyplýva aj z autorkinej schopnosti autenticky zachytávať dynamiku rodinných vzťahov, pričom deťom ani dospelým nechýba hravý nadhľad a zmysel pre humor. Každodenné malé dobrodružstvá troch súrodencov (napríklad návšteva vodáckej osady, návšteva rozhlasu, Andrejove cyklistické pokusy, vianočné prípravy) majú vždy aj primeranú odozvu u dospelých (rodičov i starých rodičov). Tí deťom poskytujú bezpečný priestor a harmonický domov. To potvrdzujú aj záverečné slová príbehu v nevyslovenej Andrejovej myšlienke: „Možno sa niekedy zatúlame. To sa môže stať každému. Ale potom sa určite vrátíme domov.“ (s. 95)

Do podobne priaznivej rodinnej atmosféry je zasadená aj ďalšia vydarená próza s názvom **Kam zmizol môj brat?** autorky **Marty Hlušikovej** (Slovart, il. **Alexandra Just**). Cez prizmu priamej narátorky Laury autorka pokračuje v rozprávaní, ktoré sa začalo prózou *Modré srdce s kečupovým flakom* (2021). V tomto príbehu má Laura dvanásť rokov, na prahu puberty si uvedomuje hodnoty korektných medziľudských vzťahov, čo sa výrazne odráža aj v jej empatickej komunikácii s mladším bratom Tomášom, spolužiakmi, kamarátmi, rodičmi i učiteľmi. Tematizované školské prostredie, hodnoty priateľstva a rodiny – ako na to v súvislosti s prvou knihou upozorňuje **Dávid Dziač** (2022, *Knižná revue* 32/7–8, s. 64) – sú v tejto próze rozšírené o ďalšie aspekty. Ide najmä o spoločensky závažnú tému pandémie a konšpiračných postojov k očkovaniu (zosobnených najmä v postave susedky antivaxerky), ako aj problém života starých ľudí v domovoch sociálnych služieb. Marta Hlušiková zároveň výborne narába so slovom, funkčne do textu zaraďuje aj expresivitu (napr. v podobe internetovej komunikácie detských postáv) a problémové témy komponuje do rozprávania prirodzene, ako súčasť dnešného sveta detí aj dospelých.

Korektné rodinné vzťahy, spoložitie viacerých generácií, empatická komunikácia a nevšedný pohľad na každodenný život sú nosnými motívmi aj prózy **Jany Bodnárovej** s nezvyčajným názvom **Aha! Ja už viem!** (Prefekt, il. **Lucia**

Toňa Revajová: Túlavý braček
Ilustrácie: Vladimír Král
Bratislava: Trio Publishing

Marta Hlušiková: Kam zmizol môj brat
Ilustrácie: Alexandra Just
Bratislava: Slovart

Jana Bodnárová: Aha! Ja už viem!
Ilustrácie: Lucia Žatkuliaková
Bratislava: Perfekt

Veronika Šikulová: Zelená pošta
Ilustrácie: Oksana Palyi
Bratislava: Slovart

Žatkuliaková). Toto zvolanie patrí hlavnej postave príbehu – škôlkarke Lei. Lea žije v harmonickej rodine s mamou, otcom, starou mamou a neskôr aj novonarodeným bračekom Dankom a vždy, keď natrafí na nejakú nezvyčajnú situáciu alebo nečakaný problém, usiluje sa ho vyriešiť po svojom. Tak sa napríklad emocionálne vyrovnáva s príchodom bračka, ale najmä s prísnyimi karanténnymi obmedzeniami počas pandémie koronavírusu. Hrdinky detských kníh **Jany Bodnárovej** sú vždy modelované ako vnímavé, bystré a empatické bytosti. Na tento aspekt upozorňuje aj recenzentka **Lucia Panáčková** (2022, *Knižná revue* 32/5, s. 29), keď hovorí o Lei ako o hravom dieťati, ktoré „hľadá, skúma a nachádza, mylí sa, no aj napráva, v dobrodružstve poznania je odvážna a v kontexte celého príbehu najmä emocionálna a empatická.“

Veronike Šikulovej sa v próze s príznačným názvom **Zelená pošta** (Slovart, il. **Oksana Palyi**) podarilo veľmi presvedčivým spôsobom zobraziť život človeka ako súčasť kultúrneho, sociálneho a predovšetkým prírodného spoločenstva. Príbeh tematizujúci spoložitie rodiny s dvomi synmi (Daliborom a Oliverom) a ďalšími príbuznými (tetou Oľgou a malým bratrancom Ivanom) sa odohráva v rozpätí jedného kalendárneho roka – od veľkonočných sviatkov (šibačky) až do Vianoc. Tento časopriestorový rámec dáva vyniknúť sviežemu, humornému, miestami expresívnemu a miestami poetickému rozprávaniu, v ktorom sa kladie dôraz nielen na medziľudské vzťahy, ale aj na vzťahy k prírodnému svetu, pričom ten je tu zastúpený v podobe rozličných druhov rastlín, stromov, hmyzu, vtákov, drobných hlodavcov či domácich zvierat, s ktorými obyvatelia domu žijú v symbióze.

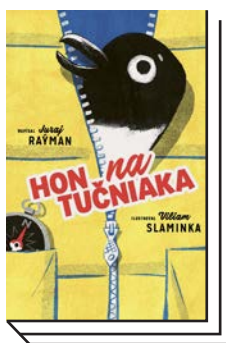
Dom so záhradou, kde rodičia protagonistov aj včelária, predstavuje ideálny priestor harmonického spolunažívania všetkých bytostí. Povedané slovami recenzentky **Kataríny Labudovej** (2023, *Knižná revue* 33/3, s. 29), v Šikulovej príbehu sa „pohodlný konzum stretáva so starostlivým a ohľaduplným prístupom k prírode a okoliu“. Konfrontácia života v dome so záhradou a života v mestskom paneláku je aj jedným z motívov prózy **Zuzany Líškovej** *OzH tohto leta* (Zum Zum, il. **Jozef Glába**). V paralelne sa odvíjajúcich príbehoch dvoch chlapcov Míra a Tóna autorka okrem tohto porovnávania odokrýva aj realitu medzigeneračných rozdielov a problémy v komunikácii medzi starými mamami a ich vnukmi. Prchký Miro sa nedobrovoľne ocitne na prázdninách u svojráznej babky v starom dedinskom dome s veľkou záhradou a množstvom domácich zvierat a pokojný Tóno, zvyknutý na veľký dom so záhradou, zasa u starej mamy v malom mestskom panelákovom byte. Chlapci o sebe nevedia až do momentu, keď Tónova senilnejúca babka nechtiac vyzradí rodinné tajomstvo o rozdelených dvojčatách. Aj keď próza pomerne presvedčivo rozkrýva generačnú aj sociálnu rozdielnosť pohľadov na svet, jej záver – stretnutie Míra a Tóna, a šťastné spojenie celej rodiny – pôsobí mierne vykonštruovane.

Problém vykonštruovaného záveru v podobe nepravdepodobného happy endu sa týka aj prózy **Zuzany Csontosovej Fantastické prázdniny** (OZ Proti prúdu, il. **Marta Matus**), ktorá pravidelne píše príbehy z prostredia marginalizovaných skupín. V tomto prípade ide o život súrodencov Anety a Peťa s mamou Kristínou, ktorá pracuje na benzínke. Žijú skromne v staršom dome v malom meste a na pár týždňov k nim na prázdniny príde vzdialený bratranec Daniel z veľkého mesta. Deti sa spriatelja aj preto, že ich dôverným spojencom sa stane duch zosnulého obyvateľa domu – strýka Alojza, ktorý v príbehu vystupuje ako fantastická postava a sprievodca detí po minulom živote ich predkov (spomínajú sa tu mená významných československých architektov, predovšetkým Dušana Jurkoviča). Práve Alojzove indicie (na starej fotografii a v ikonkách mobilu) privedú Kristínu s deťmi k obrovskému dedičstvu v Čičmanoch a ešte aj k novému priateľovi. S vysokou mierou ireálnej fikcie pracuje aj akčný príbeh **Juraja Rájmana Hon na tučniaka** (Slovart, il. **Viliam Slaminka**). Próza má znaky naháňáčkových príbehov, v ktorých kladná hlavná postava uniká pred zloduchmi. V tomto prípade je kladnou postavou osemročný Leo, ktorý počas Štedrého dňa (na svoje narodeniny) pri záchrane tučniaka zo ZOO zažije rad nečakaných dobrodružstiev. Príbeh je vyzroprávaný veľmi zručne so zmyslom pre humor a mnohé detaily – napríklad aj presné informácie o živote tučniakov. Antagonistom príbehu je predovšetkým zlomyselný námestník riaditeľky ZOO. Pre svoj vlastný prospech sa neštíti uchýliť k intrígám, či dokonca k násilium. Leo na ceste za záchranou tučniaka získa mnoho zaujímavých pomocníkov (okrem iných aj akčných starčekov z domova dôchodcov či predavačku chlebičkov Kápiu). Próza má okrem akčnej línie aj iný plán – Leo sa musí vyrovnáť s tým, že bude mať mladšieho súrodenca.

Ešte väčšiu mieru ireálnej fikcie v podobe prechodu do fantastického (digitálneho, virtuálneho) sveta využíva próza **Terezy Olhovej Agáta, kde si?** (Bublina, il. **Eva Škandíková**). Príbeh sa viaže na postavu deväťročnej školáčky Agáty, ktorá trpí poruchou pozornosti. Recenzentka Veronika Čigarská (2023, *Knižná revue* 33/3, s. 28) upozorňuje v tejto súvislosti aj na nomofóbiu, problém závislosti od mobilného telefónu. „Poznávacia funkcia knihy“ (Čigarská) sa prejavuje najmä v častiach, kde je Agáta doslova vtiahnutá do virtuálneho sveta mobilného telefónu, a to pre personifikovaný vírus menom Trejsy. Imerzívny charakter knihy umocňuje aj jej nezvyčajný formát (vyzerá ako veľký smartfón) a takisto fluoreskujúce ilustrácie, ktoré pracujú s myšlienkou dvoch svetov – reálneho a virtuálneho (resp. viditeľného a neviditeľného). V inej línii príbehu sa dozvedáme o Agátinom priaznivom rodinnom zázemí, rodičoch, babke a staršom bratovi Oskarovi. Interaktívne čítanie s výrazným prechodom k fantasy literatúre predstavuje próza **Dávida Králik V jablku** (Perfekt, il. **Barbora Repková**).

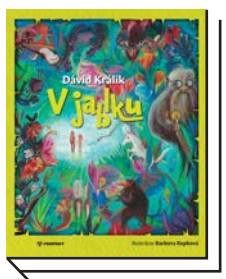
Zuzana Csontosová: Fantastické prázdniny
Ilustrácie: **Marta Matus**
Bratislava: **OZ Proti prúdu**

Juraj Rájman: Hon na tučniaka
Ilustrácie: **Viliam Slaminka**
Bratislava: **Slovart**

Tereza Olhová: Agáta, kde si?
Ilustrácie: **Eva Škandíková**
Bratislava: **Bublina print**

Dávid Králik: V jablku
Ilustrácie: **Barbora Repková**
Bratislava: **Perfekt**

Protagonistky príbehu – staršia sestra Viki a mladšia Veve sa v príznačnom čase predvianočných príprav doslova ocitnú v jablku ako paralelnom svete, ktorý sa mení a pretvára podľa toho, ako sa postavy (spolu s čitateľom) rozhodnú. V tomto fantastickom svete sa postavy riadia tézou, ktorá otvára možnosti ich ďalšieho putovania na konci viacerých kapitol: „Naše cesty sú plné odbočiek a križovatiek, pričom každá z nich znamená ďalšiu možnosť.“ Takýmto spôsobom môže čitateľ zakaždým zmeniť spôsob odvíjania príbehu aj jeho záver. Cestovanie v paralelnom svete vianočného jablka je zároveň hľadaním vzájomného porozumenia medzi sestrami. Prázdninový príbeh predškolačky Dorky, žijúcej u starých rodičov na dedine, zachytáva kniha **Komora babky Želky Katáriny Mikolášovej** (VSSS, il. **Kateřina Němcová**). Jedna línia príbehu je realistická a zobrazuje každodenný život vnučky v harmonickom prostredí u starých rodičov a druhá, ireálna línia príbehu sa odohráva v babkinej komore, kde ožívajú uložené potraviny (najmä fazuľa). Próza neobsahuje výraznejší nápad a mnohé situácie zo života personifikovanej fazule, nakladaných uhoriek či drobného domáceho hmyzu v komore pôsobia vykonštruovane a ťažkopádne. Kniha **Diany Mašlejovej Ako sa máš, Izabela?** (Artfabrique, il. **Hedviga Gutierrez**) prináša detským čitateľom príbeh nadaného rómskeho dievčatka. V centre rozprávania sú Izabelle peripetie na ceste za dobrým vzdelaním, jej úsilie zdolať prekážky vyplývajúce z chudoby a sociálnej vylúčenosti. Príbeh smeruje k formovaniu korektných postojov voči marginalizovaným skupinám a prekonávaniu predsudkov, no tento jeho pragmatický (etický) účel výrazne prevyšuje nad estetickým hľadiskom. (Mnohé výjavy z Izabelinho života sú šablónovité a naratívne sploštené). Próza **Igora Adamca Čipkovaný tato** (Artis Omnis, il. **Hedviga Gutierrez**), založená na remeselne zvládnutom rozprávaní v rozprávaní, je zasa sporná z axiologického hľadiska, a to z viacerých dôvodov. Necitlivo sa vyjadruje k telesným črtám ľudí (starosta musí za trest stokrát pobožkať „tučnú a spotenú pani Starostovú“), a zároveň je tu často prítomný dvojzmyselný a vulgárny humor: Poštárka Milka má starého manžela aj starý bicykel: „Milka na ňom jazdí už roky. (Na tom bicykli, samozrejme!)“ Dobrý zámer vyrozprávať deťom rôzneho veku vtipné príbehy zo života sa tak vytráca v bezúčelnom verbalizme. Niekoľko zaujímavých textov pre deti aj „náštrôčnych“, hoci s pomerne tradičnými námetmi, sa nachádza aj v každoročne vydávanej zbierke samostatných poviedok a básní **Magnetická andulka** (Perfekt, 18. ročník). Detskému adresátovi sú určené poviedky **Vladimíra Leksu-Pichaniča Magnetická andulka** (vtipný príbeh zo života školákov), **Beatrice Čulmanovej Čarodejný klobúk** (rozprávko ladený príbeh), **Jany Fisher Stankovskej Medveď v šatníku** (zobrazuje aj vzťah vnučka a jeho starej mamy), **Martiny Grmanovej O čarovnom písacom stroji** (s rozprávkovými prvkami), **Marty Hlušikovej**

Havran v cirkuse (aj o tom, ako nás môžu niektorí ľudia prekvapiť), **Magdalény Martiškovej Vrchnáčiky** (o prekonávaní predsudkov a stereotypov), **Blaženy Mikšíkovej Drevené salónky** (tematizujúci spomienky na detstvo v minulosti), **Martiny Palkovičovej So sestrou na krku** (poviedka zobrazujúca súrodenecké vzťahy), **Martina Pitoráka Svet príbehov** (postavený na princípe rozprávky v rozprávke), **Márie Vlkoslavovej-Ševčíkovej Keby som vedel rozprávať** (vyrozprávané z pohľadu psa). Najzaujímavejšie a najoriginálnejšie sú poviedky **Anny Timkovej Lazurovej Ja, môj brat a tri vysávače** (príbeh zobrazuje pekné vzťahy v rodine, kde je veľký priestor pre detskú fantáziu a hru) a **Paulíny Simmondsovej Kráľovná** (v jednom pláne hovorí o prekonávaní predsudkov vo vzťahu k starším ľuďom a v druhom pláne o symbióze človeka a prírody, zosobnenej včelou kráľovnou).

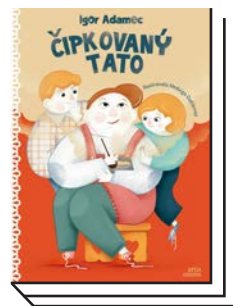
Pre nástročných sú určené poviedky **Maroša Andrejčíka Kokosov horor a nočná mora z paneláka** (epizóda z nefunkčného panelákového výťahu), **Miroslava Činčára Puto** (príbeh o strate privesku venovaný Jaroslave Blažkovej), poviedky tematizujúce inakosť a naznačujúce prvé lásky (**Nina Kollárová Život a Rafajelo**; **Adriana Krúpová Chlapec pobozkaný plameňom**) a poviedka **Nemožná Gabriely Magalovej**, ktorá tematizuje problémy tínedžerky spojené s tréťou. Pre starších adresátov sa vo výbere nachádzajú aj poviedky s vážnejšími témami, ako je adopcia a vyrovnávanie sa s ňou (**Mária Ngová Adopcia**) alebo narušené rodinné vzťahy a hroziaci rozvod (**Dana Hlavatá Niekomu tu šiblo**). Z hľadiska kreovania literárnej postavy s poruchou autistického spektra (aspergerom) a jej najbližšieho okolia je zaujímavá poviedka **Kataríny Švecovej Filovej Pomoc, máme doma génia!**

Spoločenská próza pre mládež

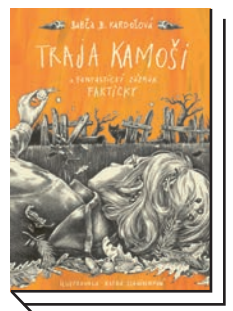
V tomto súbore textov môžeme konštatovať podobnú situáciu ako po minulé roky – pomerne ustálené trendy v naratívnych postupoch aj v tematizovaní života tínedžerov, ich pohľadu na svet, stvárnenia vzťahov s rovesníkmi a turbulentnejších interakcií s dospelými (rodičmi či učiteľmi).

Próza **Dany Hlavatej Mojej sestry šibe** (Naše vojsko, il. **Jana Mesiariková Homoľová**) využíva model striedavej narácie súrodencov (hľadisko mladšieho Jakuba sa strieda s hľadiskom jeho staršej sestry Vandy). Je to už štvrtá kniha v sérii rodinných príbehov (*Našej mame hrabe*, *Nášmu tatovi preplo*, *Môj brácho je magor*), v ktorej autorka konvenčným spôsobom tematizuje rodinné vzťahy (súrodenecké, vzťah k rodičom aj k starým rodičom) a vzťahy s rovesníkmi. Text je zafarbený verbalizmom a niekedy nadužívanou expresivitou, hoci v konečnom vyznení sa usiluje o zdôraznenie harmonického rodinného zázemia, na ktorom sa vo veľkej miere podieľajú aj starí rodičia súrodencov.

Aj próza **Babče B. Kardošovej Traja kamoši a fantastický zázrak** (Slovart, il. **Katarína Slaninková**) je už štvrtou knihou v „kamošov-

Igor Adamec: Čipkovaný tato
Ilustrácie: Hedviga Gutierrez
Žilina: Artis Omnis

Babča B. Kardošová: Traja kamoši a fantastický zázrak
Ilustrácie: Katarína Slaninková
Bratislava: Slovart

Katarína Gulai: Klub divných
Bratislava: Ikar

Martina Juhász: Glória vo veľkom svete
Ilustrácie: Katarína Ilkovičová
Bratislava: Slovart

skej“ sérii. Trinásťročný Juraj – narátor príbehu (autor denníkových zápisov) – je na prahu puberty a občas má pocit, že mu nikto nerozumie. Kniha ako celok pomerne presvedčivo zobrazuje nálady a pocity tínedžera, ktoré sa prirodzene prenášajú aj do jeho vzťahov k najbližším – rodičom, súrodencom či k opačnému pohlaviu (kamarátke Laure). Traja kamoši – antropomorfované domáce zvieratá (kôň, mačka a kólia) – predstavujú priestor ireálnych únikov protagonistu aj akýsi harmonizujúci korektív jeho občasných impulzívnych, iracionálneho správania.

Katarína Gulai v dievčenskom románe **Klub divných** (YOLI) zúročila svoje pozorovania a zážitky z pôsobenia učiteľky na gymnáziu. Rozprávačkou príbehu je inteligentná a vnímavá maturantka Miriam (Mia). Tá je spolu so svojimi ďalšími priateľmi a spolužiakmi členkou spomínaného klubu, pričom prívlastok divný zdôrazňuje hodnoty mladých (sú mimoriadne nadaní, sčítaní, so silne vyvinutým zmyslom pre spravodlivosť), ktorým dospeli často nerozumejú. Próza je napísaná zručne, presvedčivo, otvára aj vážne témy (napr. alkoholizmus otca jednej z dievčenských postáv), ale v konečnom dôsledku sa nevyvíja z ustálených rámcov literatúry pre mládež.

Smerovanie k inštruktívnosti

K typickým znakom súčasnej tvorby pre deti a mládež patrí aj prelínanie žánrov. Žánrovo hybridné texty napríklad na pozadí spoločenskej prózy prinášajú detskému čitateľovi návody (inštrukcie), ako zvládať rozličné situácie v živote, alebo poznatky z najroznejších oblastí ľudských činností. V minuloročnej produkcii môžeme nájsť niekoľko vydarených titulov z tejto kategórie.

Próza **Glória vo veľkom svete** (Slovart, il. **Katarína Ilkovičová**) je knižným debutom novinárky **Martiny Juhászovej** a má latentne inštruktívne zameranie. Prostredníctvom piatich krátkych, kultivovane vyrozprávaných príbehov škôlkarky Glórie sa detský čitateľ dozvie, ako sa správať u kaderničky, na návšteve, na letisku, v reštaurácii a na stanovačke v prírode. Keďže autorka je aj mamou Glórie (ako predobrazu ústrednej detskej postavy), jej rozprávanie je autentické, vychádza z dôkladného pozorovania a poznania detského sveta. Pozornosť čitateľa a podnety na ďalšiu diskusiu o texte za jeho hranicami si umne zaistila aj úlohou sformulovanou na predsádke knihy – hľadať v ilustráciách (na každej dvojstrane s výnimkou jednej) Glóriinho modrého plyšového zajačika.

Michal Hvorecký je aj ako autor viacerých úspešných kníh pre deti (*Maliar a chlapec*; *Bratislava – čarovná metropola*; *Dunaj – magická rieka*) známy tým, že dokáže presvedčivo spojiť príbeh so zaujímavými poznatkami či formatívnymi inštrukciami. Jeho najnovšia kniha **Lebopreto** (LIC, il. **Petra Lukovicsová**, Cena BIBIANY za Najkrajšiu detskú knihu 2022) pripomína názvom a formátom leprelo, ale to je iba jej dobre premyslené „maskovanie“. Rozprávačom samostatných príbehov,

chronologicky radených v rozmedzí troch rokov, je desaťročný Martin. Martin je vnímavým a empatickým pozorovateľom svojich mladších sestier (Edity a Almy), všima si každodenný život v rodine, ale aj mimo nej. Témy, vstupujúce do života detí aj dospelých, reflektujú aj aktuálne a vážne udalosti a okolnosti (pandémia koronavírusu a s ňou spojené karanténne obmedzenia, vojna na Ukrajine a s ňou spojená migrácia ľudí). Motivačné otázky, umiestnené v závere každého príbehu (napr. *Ako rozlišuješ, čo je správne a čo nie? Ako sa vyrovnávaš so smútkom?*), posúvajú knihu k formatívnej literatúre, ktorá poskytuje priaznivé podmienky na hlboký dialóg detí s dospelými.

Viacere presahy mimo oblasť spoločenskej prózy má aj kniha **Jána Púčka** a **Jany H. Hoffstädterovej** *Veronika z paneláku ide dobyť svet* (E. J. Publishing, il. **Matej Ilčík**). V príbehu

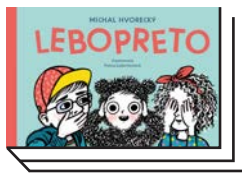
tínedžerky Veroniky postupne odkrývame jej cieľavedomosť, húževnatosť, sebazaprenie, disciplinovanosť a najmä vášeň pre lyžovanie, ktoré ju napokon privedú na stupne víťazov celosvetových šampionátov. Naratívna zložka, v ktorej sa odvíja príbeh svetoznámej slovenskej slalomárky Veroniky Velez-Zuzulovej, sa pravidelne prelína s faktografickými dvojstranami, ktoré priťažlivými a funkčne komponovanými prostriedkami ilustrovaného lexikónu postupne oboznamujú čitateľov s históriou lyžovania, vývinom lyží, alpskými lyžiarskymi disciplínami, bielym kódexom, svetoznámymi lyžiarmi.

Výborne komponovaná kniha (obsahovo aj formálne) *Kto sú ľudia?* **Zuzany Belkovej** (Fagan, il. **Alica Kucharovič**) vedie s čitateľom, projektovaným do podoby mimozemšťana, celý čas citlivý a empatický dialóg o ľudskom pokolení, správaní, emóciách, poznatkoch.

„Výber tém charakterizuje ľudstvo z duálnych pohľadov,“ uvádza recenzentka knihy Veronika Čigarská (2022, *Knižná revue* 32/5, s. 28).

A hoci pri niektorých začiatkových písmenách abecedy nájdeme nepriaznivý výjav (napr. CH ako chyba či L ako ľahostajnosť), autorka v dialógu čitateľa vždy nabáda k hľadaniu konštruktívneho riešenia. Kniha má okrem inštruktívneho a výrazne formatívneho zámeru aj interaktívny charakter, ktorý sa popri dialógickosti ukazuje aj v priamych výzvach adresátovi, aby si do nej kreslil alebo písal, a vytvoril tak vlastný, originálny „abecedník pre návštevy z vesmíru.“

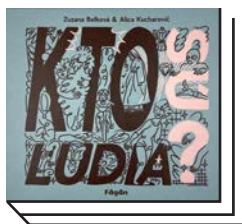
K inštruktívnej literatúre pre najmenších čitateľov môžeme zaradiť leporelo **Šup Šup** logopedičky **Ludmily Mičianovej** (E. J. Publishing, il. **Petra Lukovicsová**). Po leporele *Ham Ham*, ktoré konceptualizovalo úkony spojené s jedením, toto konceptualizuje úkony spojené s obliekaním. Jednoduché vety a obrázky názorného charakteru pomáhajú dieťaťu so zvládaním samoobslužných činností. Inštruktívnosť je postavená na humornom princípe porovnania správnych a nesprávnych úkonov.

Michal Hvorecký: Lebopreto
Ilustrácie: **Petra Lukovicsová**
Bratislava: **LIC**

Ján Púček, Jana H. Hoffstädter: Veronika z paneláku ide dobyť svet
Ilustrácie: **Matej Ilčík**
Bratislava: **E. J. Publishing**

Zuzana Belková: Kto sú ľudia?
Ilustrácie: **Alica Kucharovič**
Nitra: **Fagan**

Simona Smatana: Hovnivál Hugo
Bratislava: **Monokel**

Posun k náučnej literatúre alebo estetizovanej faktografickosti

Rok dobrých správ **Martina Smatanu** (Monokel) ako pokračovanie úspešného projektu z minulého roka má vo svojej podstate podobný zámer ako kniha **Zuzany Belkovej**: vyvolať priaznivé emócie u čitateľa a povzbudiť ho v hľadaní dobra vo svete. To adekvátne vystihujú aj slová autora v úvode knihy: „Bol som presvedčený, že aj na pozadí takej strašnej udalosti, akou je vojna, sa deje veľa dobrých, často nenápadných skutkov a príbehov.“ Okrem vzácnej zbierky päťdesiatich dvoch dobrých správ z celého sveta je kniha krásna a veľmi inšpiratívna aj vďaka originálnym textilným obrázkom (kolážam), ktoré pracujú s humorom a výrazovou skratkou. Do zbierky kvalitných obrázkových kníh pre deti s náučným zámerom opäť prispela aj **Simona Smatana** titulom *Hovnivál Hugo* (Monokel). Podobne ako predchádzajúce úspešné tituly (*Včelár Jožko*, *František z kompostu*, *Eliška nie je strašidlo*) predstavuje najnovšia autorkina kniha vydarenú symbiózu obrazu a slova, faktov a príbehu. Na jednej strane sa čitateľ stretáva v postave chrobáka hovnivála s výjavmi (ľudskej chamtivosti – takisto o tom uvažuje aj Veronika Čigarská, keď vraví, že Hugo „môže stelesňovať človeka ovládnutého egoizmom a túžbou vlastniť čo najviac“ (2023, *Knižná revue* 33/1, s. 27), na druhej strane sa môže vzdelávať v biológii. Dozvie sa o lajniakovi obyčajnom, jeho spôsobe obživy, jeho užitočnosti v biotope, o rôznych iných zvieracích exkrementoch, podľa ktorých možno identifikovať konkrétneho živočicha vo voľnej prírode. Pridanou hodnotou knihy je aj recept na sladké kakaovo-datľové guľôčky.

Krásna a koncepcne prepracovaná obrázková kniha – encyklopédia *Nočný život zvierat* zoológa **Romana Cséfalvaya** a výtvarníka **Viliama Slaminku** (Slovart) prináša deťom zaujímavé poznatky zo zvieracej ríše. Čitatelia sa môžu dozvedieť nielen to, ktoré zvieratá (od parazitov, hmyzu, vtákov, drobných cicavcov až po šelmy) sú aktívne v noci alebo za súmraku, ale aj to, aké sú metódy ich pozorovania v teréne, v ktorých ročných obdobiach ich aktivita stúpa alebo klesá. Okrem poznatkov z oblasti zoológie kniha zdôrazňuje aj závažné environmentálno-ekologické témy. Ako sa vyjadruje recenzentka **Milina Svítková** (2023, *Knižná revue* 33/6, s. 38), „Táto kniha je... jedinečná hneď dvakrát: jednak sa zameriava na menej známy výsek fauny..., a jednak ide o pôvodnú slovenskú tvorbu so zameraním na najbližšie a dôverne známe okolie mladých čitateľov.“

Najbližšie a známe okolie mladých čitateľov, no tentoraz z oblasti ľudských výtvorov, mapuje pre mladých čitateľov aj výpravná a vynikajúco koncipovaná publikácia *Architektúra* **Matúša Dullu** (Slovart, il. **Ján Vajsábel**). Kniha v rámci edície *Stručné dejiny Slovenska pre mladých čitateľov* prináša v chronologickom slede mnohé cenné informácie a exaktné fakty o architektonických pamiatkach na území dnešného Slovenska od najstarších prvých stavieb (predrománsky kostolík v Kopčanoch) až po súčasnosť (veľké moderné stavby zo skla, ako je

napríklad budova Národnej banky Slovenska v Bratislave). Okrem dôsledne zmapovanej architektúry funguje kniha ako pútavý (aj výtvarne prepracovaný) príbeh dejín, osobností a priestorov, v ktorých človek zanechal svoje stopy. Titul je originálnym naplnením autorovej myšlienky o dôležitosti poznania ľudských diel, ktoré nás obklopujú na každom kroku.

Známe aj nové mená v poézii pre deti

Básnická tvorba pre deti sa minulý rok niesla predovšetkým v duchu viazanej poézie a predstavuje diela osvedčených autorov, ale aj diela debutantiek.

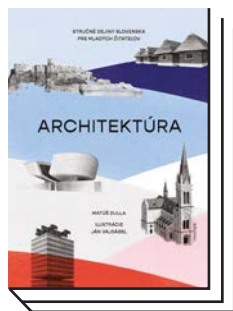
Lubomír Feldek v zbierke **Rozprávkový zverinec** (Perfekt, il. **Peter Uchnár**) potvrdzuje svoje kvality ako autor nonsensovej poézie pre deti. Nájdeme tu jednak známe Feldekove básne z raného obdobia jeho tvorby pre deti (*Rozprávka o básnikovi a muche*, *Uspávací drozd*) aj básne, ktoré nevyšli v samostatnej zbierke – tie sú venované svetovým autorom nonsensovej poézie (Edwardovi Learovi, Julianovi Tuwimovi, Robertovi Desnosovi, Samuilovi Maršakovi), ale aj moderné, vtipné ponášky na známe rozprávky (*Rozprávka o vlkovi a trnčiatku*, *Nová rozprávka o repe*) a bájky (*Rozprávka o bocianovi a žabe*). Feldekov básnický štýl je jedinečný, rozoznateľný, vybudovaný na majstrovej práci s rytmom a rýmom, ako aj s jazykom, ktorý je postavený na bohatej a originálnej obraznosti aj funkčnej expresivite: „Uvidel to hladný vôl / a z káry pysk načiahol. / Načiahol svoj pysk, / drisol z káry – / drisk!“ (z básne *Lietajúci dedko*). Spolu s prepracovanými ilustráciami predstavuje kniha to najlepšie, čo v pôvodnej poézii pre deti minulý rok vyšlo.

Básnická zbierka **Cukornička** (Modrý Peter, il. **Renáta Milčáková**) známeho slovenského rozprávkaru pre deti **Jána Milčáka** prináša najmladším detským čitateľom (či predčitateľom a ich rodičom) jemné básničky či lyrické pohľadnice. Autor tichým hlasom hovorí s dieťaťom o prírode, vtáčikoch, drobnom hmyze, stromoch v chronologickom cykle štyroch ročných období. Krátke, rytmicky viazané básne sa dieťaťu prihovárajú zrozumiteľným a pritom originálnym, neprvoplánovým jazykom. V jemných a hravých lyrických obrázkoch s delikátnou, vtipnou pointou („Nesmeje sa HAHA / žiadna vrana. Mohla by sa zmeniť na HA vrana“) sa dieťa spolu s dospelým učí pohybovať v bezpečnom priestore, a pritom vnímať skrytú krásu naoko všedných vecí („Obloha je cukornička. / Preto je tak bielo, / preto je tak sladko. / Zima trvá krátko“). Jemné, „rozprávajúce“ ilustrácie **Renáty Milčákovovej** dodávajú knižke špeciálne čaro a nový rozmer.

Čo by bolo keby (FACE, il. **Ludmila Žoldáková**) – touto podmienovacou formulkou sa začína každá z dvadsiatich siedmich básní v básnickej zbierke **Lenky Šafranovej**. V oblasti tvorby pre deti je to Šafranovej knižný debut, v ktorom sa prejavuje jej literárne vzdelanie a schopnosť zaujímavovo narábať so slovom a obrazom. Detské vídenie sa prelína s aspektom dospelosti,

Roman Cséfalvay: Nočný život zvierat
Ilustrácie: **Viliam Slaminka**
Bratislava: **Sloart**

Matúš Dulla: Architektúra
Ilustrácie: **Ján Vajsábel**
Bratislava: **Sloart**

Ján Milčák: Cukornička
Ilustrácie: **Renáta Milčáková**
Levoča: **Modrý Peter**

Lenka Šafranová: Čo by bolo keby
Ilustrácie: **Ludmila Žoldáková**
Fintice: **FACE**

detská túžba s dospelým poznaním, autorkine „originálne perspektívy umožňujú dieťaťu pozrieť sa na svet z iného uhla pohľadu,“ uvádza v recenzii **Dávid Dziak** (2022, *Knižná revue* 32/11. s. 28 – 29). Zameranie básní je rozmanité – niektoré sú implicitne poučné (*Keby som bol dierou v plote*), iné bezstarostne hravé (*Keby som bol cirkusantom*) a mnohé vyznievajú ako hravé lyrické prírodné reflexie: „Keby som bol morským vánkom, / ušil by som moru volány. / Uháčkovoľ z vody čipku, / život mu tak sladko oslanil.“

Naratívny typ poézie, sprostredkujúci v zaujímavých obrazoch fakty zo života známej osobnosti, predstavuje kniha **Silvie Kaščákovovej** **Ako Paľko Dobšínský zbieral rozprávky** (FACE, il. **Zuzana Kucirková**). V rámci pôvodnej poézie pre deti je to autorkin knižný debut a môžeme skonštatovať, že originálny. Kaščákovovej sa podarilo presvedčivo skombinovať faktografické údaje zo života a diela Pavla Dobšínskeho, prepojiť minulosť významného zberateľa a folkloristu so súčasnosťou detských adresátov, nenápadne zdôrazniť nadčasové kultúrne hodnoty: „Rozprávka, ktorú porozprávaš, / neváži v dlani ani gram. / A keď poteší, tak je pravá, / nepotrebuje instagram.“ Zhodujeme sa so slovami recenzenta **Dávida Dziaka** (2022, *Knižná revue* 32/11. s. 28 – 29), ktorý poukazuje na to, že „titul nie je len oslavou Pavla Dobšínskeho, ale aj fantázie, ľudovej slovesnosti, spisovateľov, písania, kníh a rozprávok“. V zbierke **Magnetická andulka** (Perfekt) nájdeme tradičné, rytmicky viazané básne s naratívnym potenciálom, ktoré sa spravidla viažu na život detí a ich dospelých príbuzných (**Igor Bielich: Milovaný vnuk**), výjavy zo života zvierat či hmyzu (**Denisa Brlíťová: Slímák**, **Vladimír Leksá-Pichanič: Cvičme v rytme**, **Jozef Sedliak: Pavučina**) či výjavy zo školského života (**Pavel Jurga: Chválenkár**, **Anna Timková: Lazurová: Strašikoniec roka**). Vtipne je zveršovaný aj problém tínedžerov s akné v básni **Zuzany Martiškovej Pubertiak v zácviu**. Báseň **Jany Šimulčíkovej Jednoslabičná** zasa predstavuje hravý experiment s jednoslabičnými slovami. Vážny akcent má báseň **Vladislavy Plančíkovej Rozliata káva** a zaujímavý lyrický rozmer zasa báseň **Renáty Korbovej Dúhový most**. K najoriginálnejším básňam tejto zbierky však patria intímne ladené momentky **Patricie Karnišovej: (Ú)let** a **Dávida Dziaka: Vefa otázok**, ktoré na malom priestore voľného verša dokážu presvedčivo zachytiť krehkosť fantazijného sveta detí v konfrontácii s pragmatickým svetom dospelých. **KR**

Sloboda v rozprávkach a povestiach

Kľúčovým slovom vlani vydaných rozprávok a povestí je sloboda. Väčšina textov, či už ide o zvieracie rozprávky, čarovné alebo aj hybridné, reflektuje napätie medzi slobodou a neslobodou, buď v podobe väzenia, zajatia alebo závislosti. Rozprávka prirodzeným spôsobom vždy vyjadrovala aj politické boje o moc, hoci sme v pokušení súvislosť medzi rozprávkovými čarami, vílami, drakmi a politikou nevidieť.

👉 Katarína Labudová

Katarína Labudová (1976) získala doktorát z literárnej komparatistiky na Masarykovej univerzite v Brne. Učí anglicky písanú literatúru na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zaoberá sa najmä románmi Margaret Atwood a Angely Carter. Okrem postmodernej literatúry sa venuje ľudovým rozprávkam. Vo vydavateľstve Palgrave Macmillan jej vyšla kniha *Food in Margaret Atwood's Speculative Fiction* (2022).

V rozprávkach sa konflikt často odvíjal z ekonomickej a sociálnej nespravodlivosti, pokoj a šťastné konce prichádzajú až na koniec. Možno je to neistou politickou situáciou na Slovensku, možno vojnou v susednej krajine, sloboda a spravodlivosť sú v slovenských rozprávkach z roku 2022 výraznými motívmi. A práve rozprávka svojím utopickým impulzom dáva nádej na život v mieri. V harmónii, kde si nájde svoje miesto aj predtým vysmievaný Popolvár či Popoluška bitá nevlastnou matkou. V rozprávke sa nešťastné rodiny zmieria, boje utíchnu. Súčasné hybridné rozprávky využívajú prvky mnohých iných žánrov – z fantasy, detektívky, dobrodružnej literatúry –, tradičné hodnoty lásky, obety, priateľstva a slobody ostávajú. Rozprávky aj dnes stimulujú detskú predstavivosť a empatiu, ktoré zároveň podporujú kvalitné ilustrácie. Viaceré podnecujú k ochrane prírody a zvierat, environmentálne témy dopĺňajú rozprávky podporujúce rasovú a etnickú inklúziu a empatiu. Jazyk väčšiny hodnotených textov je prirodzený, moderný, dialógy sú funkčné a príbeh dynamizujú.

Tradičné rozprávky: dobro zvíťazí nad zlom

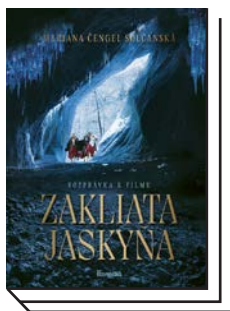
Sof nad zlato Pavla Dobšínskeho (Matica slovenská) ponúka trinásť magických rozprávok s dobovými ilustráciami **Emila Makovického**. Sú to rozprávky v najrozprávkovejšej podobe: najznámejší hrdinovia, Popolvár a Lomidrevo, víťazia nad zlom, krásne a skromné Marušky sa dočkajú odmeny za svoju úprimnosť a usilovnosť. Tento svet láka deti nádejou, že všetko sa raz na dobré obráti, že dobro zvíťazí, že láska všetko prekoná. Preto každá generácia detí aj rodičov číta nanovo staré rozprávky. V nich padajú do dlane citróny, ježibaby sa samy upečú v pahrebe a braček so sestričkou si oddane pomáhajú. Lebo v rozprávke sa už nikto nemusí „báť ani sily nepriateľov, ani zlosti mrcha ľudí“. (s. 76) Upravený jazyk rozprávok je zrozumiteľný aj začínajúcim čitateľom a výhodou je aj slovníček, ktorý vysvetľuje zastarané alebo neznáme výrazy a fakty. Tak ako si každá generácia zaslúži svoj preklad Shakespeara, tak si každá generácia detí zaslúži svoj výber z Dobšínskeho.

K tradičným sme zaradili aj autorské rozprávky, ktoré sú inšpirované klasickými čarovnými rozprávkami a intertextuálne na ne nadväzujú.

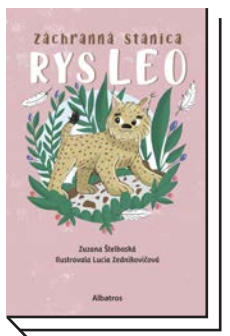
Staroslovenské rozprávky (Ikar) v spracovaní **Marty Ambrozovej** sú inšpirované mýtmi Slovanov. Cyklicky usporiadané od jari do jari predstavujú známe slovenské postavy: Morenu, Vratka, Vesnu, Živu, ale aj rusalku a vodníka. Slovania žili s prírodou a prírodné javy vnímali ako zásahy božstiev. Rituálne slávilí odchod zimy či zimný slnovrat, príchod dieťaťa na svet, rituálne sa vyrovnávali so starobou a smrťou. V kolese života sa starena delí o svoje skúsenosti s mladou ženou, učí ju, že „tak ako sa každé ráno zrodí nový deň a každé ráno vyjde Slnko, tak sa vždy na jar všetko zazelená a vzniká nový život, a tak to ide od vekov. Večný kolotoč, ako to koleso, ktoré spúšťame dolu kopcom počas letného slnovratu, koleso večného života.“ (s. 100) A božstvá slovenskej viery Belobog, Černobog, Perún, Velesa, Mokoš, Živa, Vesna, Morena aj Chors dohliadajú na to, aby sa koleso točilo večne. Kniha dotvára starodávne pôsobiace ilustrácie **Zuzany Hlavatej**. Knižka o menej známych staroslovenských zvykoch a viere je osviežujúcim čítaním pre staršie deti.

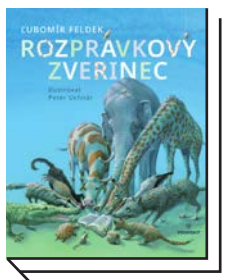
Marta Ambrozová:
Staroslovanské rozprávky
Ilustrácie: Zuzana Hlavatá
Bratislava: Ikar

Mariana Čengel
Solčanská: Zakliata
jaskyňa
Bratislava: Ikar

Zuzana Štelbaská: Rys Leo
Ilustrácie: Lucia
Zednikovičová
Bratislava: Albatros

Ľubomír Feldek:
Rozprávkový zverinec
Ilustrácie: Peter Uchnár
Bratislava: Perfekt

Rozprávka k filmu **Zakliata jaskyňa** **Mariany Čengel Solčanskej** (Ikar) intertextuálne odkazuje na klasické rozprávkové motívy, postavy a morálne hodnoty ako odvaha, vytrvalosť, obeta, túžba po dobre a láske: „Prečo by sme mali trpieť tyranov? Myslia iba na seba a na svoje bohatstvo, naše životy sú im úplne ľahostajné. Nie sme povinní strpieť zlo, zato sme povinní postaviť sa a bojovať v mene dobra, pravdy a lásky.“ (s. 180) V rozprávke má láska viacero podôb: súrodenecká láska bratov (Zach a Cyril) a sestier (Ada a Lena). Všetci štyria musia prekonať mnoho prekážok, kým sa opäť nájdu. Rodičovská láska Buchvalda k svojim dcéram a prirodzene aj láska princa a chudobného dievčaťa. Z klasických rozprávkových postáv nájdeme v *Zakliatej jaskyni* aj zlú macochu, ktorú zaujíma iba bohatstvo a moc. Text spracúva aj psychologické témy psychosexuálneho vývinu: rozmazané deti (princovia) sa stávajú zodpovednými hrdinami. Rozprávka má aj vtipné prvky a je písaná moderným, prístupným jazykom: „Tuším si mi kedysi povedala, že by si radšej pobozkala žabu.“ (s. 185)

Veselé príbehy **Drak Ula a iné uletené rozprávky** **Ondreja Klenovského** (VSSS) inšpirujú deti čítať tak, ako číta drak Ula, „celým menom Drak Ula,“ (s. 9) ktorý je vášnivým čitateľom. Draci z jeho rodnej Drakárie miznú, prichádzajú o životy „vinou princov, ich ostrých mečov“ (s. 9) a dostali sa tak do mnohých rozprávok. Klenovského rozprávky sa stávajú meta-fiktívnymi textami – rozprávkami o rozprávkach. Okrem drakov sa spomínajú aj iné tradičné rozprávkové postavy: Martinko Klingáč, dedo Vševedo, bájne zvieratá aj princezné. Vtipné texty sú zároveň sebareferenčné, zaoberajú sa písaním rozprávok: „Rozprávky sa rodia vďaka fantázii, ale aj na jej skrotenie treba nielen spisovateľov um, ale i múzu a svedomie.“ (s. 101) Okrem metafície a sebareferencie, typických postmoderných znakov, autor využíva aj iróniu, a tak vytvára viacvrstvový a hravý text, doplnený celostránkovými farebnými aj čiernobielymi ilustráciami **Anny Gabajovej**.

Zvieracie rozprávky: sloboda v prírode
Mínuloročná *Záchraná stanica* **Zuzany Štelbaskej** má druhý zo série príbehov zo Zázrivej, **Záchraná stanica: Rys Leo** (Albatros). Toto je dobrodružstvo záchranárov a rysa Lea. Takmer detektívka o zlodějovi sliepok je skutočným príbehom rysieho mláďaťa, o ktoré sa záchranári postarali, lebo by neprežilo zimu. Kniha obsahuje aj rôzne fakty o chránených rysoch. Autorka použila súčasný hovorový jazyk, ktorý je autentický a v dialógoch je zachytený aj pôvabný dialekt z regiónu: „Dovliekol si ju bohvie odkaje a teraz žere kury.“ Jednoduché ilustrácie **Lucie Zednikovičovej** sú vtipné a inšpirujú k ochrane zvierat.

Vlani vydal Albatros aj tretie pokračovanie, **Záchraná stanica: Medveď Mišo**, v ktorom má Lula zodpovednosť za medveďa Miša. Okrem starostí s medveďom má Lula aj problémy v škole. Keď mama pravdivo porozpráva, čo sa deje, mama ju podporí: „A v tom projekte bolo všetko správne. Navyše sa mi rovnako ako Tomimu zdá, že ťa ten učiteľ šikanuje.“ (s. 78) Okrem vzťahu k zvieratám si postavy z knihy pestujú rodinné väzby postavené na dôvere a láske. Prekrásne a bohato ilustrovaná kniha **Rozprávkový zverinec** (Perfekt) je absolútna klasika: jeden z najznámejších básnikov **Lubomír Feldek** v spojení

s obľúbeným a oceňovaným ilustrátorom **Petrom Uchnárom**. Tieto veselé príbehy o zvieratách by malo mať každé dieťa. Vtipné rozprávky v básni majú nádherný, rytmický, umelecký a tvorivý jazyk, ale ponúkajú aj dôležité morálne hodnoty: „*Nechcem byť tvor neslobodný! / Nechcem ja byť ako človek / neslobodný z veku po vek!*“ (s. 14) Rozprávky o ženíchovi bocianovi, o opici, opičiacej sa po človeku, o vlkovi vegetariánovi, o slimákoví cestovateľovi a iné pobavia deti aj ich rodičov: „*Od námahy boli bledí. / A tu zrazu naposledy / prišla m- / my- / ech, kdežby myš, / prišlo mydlo. / Zapenilo, / repu zmylo. / Voňalo nám bydllo.*“ (s. 23) Tvorivosť v jazyku aj ilustráciách a hravosť v tvorbe pre deti je neporovnateľná s inými textami z tohto roka.

Citlivým deťom sa bude páčiť nežná knižka **Ela z Bylinkovej záhrady** **Petry E. Martinkovej** (Matica slovenská). Spolu s jemnými ilustráciami **Nade Čeklovskej** ponúka príbeh malej Ely, ktorá nosí vo vrecku záhradnej zástery sitko na čaj, formičku v tvare hviezdy a malú lopatku. Ela trhá bylinky, varí čaj, triedi semienka, dbá o to, aby ich vietor rozfúkal po záhrade, varí dobroty, stará sa o alchemilky, skorocely, fialky a iné rastliny aj zeleninu. Reč v kurzíve dopĺňa text, vŕhaje do príbehu, je doslovnou ilustráciou. Príbeh má sezónny cyklus a končí sa jeseňou.

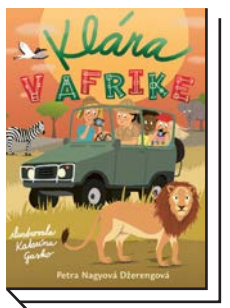
Roman Jadroň s ilustrátorkou **Annou Gajovou** rozprávajú ekologicky ladené interaktívne príbehy **Hanka a lesní škriatkovia** (Perfekt). Hanka dostane od škriatkov dar, vďaka ktorému rozumie všetkým lesným obyvateľom. Na koniec každej kapitoly autor vkladá básničky a úlohy, ktoré môžu deti ľuštíť samy alebo s rodičmi.

V **Chrontulienke** (Slovart) **Branislav Jobus** vtipne tvorí príbeh o malom Jalafášovi, ktorý sa nekamaráti s hygienou a poriadkom. Sudičky Čistotka Čistotná a Milka Poriadkumilovná oživia kopu špiny a „chrontu“ pod posteľou a stvorí Chrontulienku, ktorá pomôže Jalafášovi „zlomiť prekliatie“ (s. 13) Špiny Špinavej a Chronty Chrontavej. Knihu dopĺňajú veselé ilustrácie **Hedviga Gutierrez** a bláznivé rozprávanie o „nedopapanej obludě“ (s. 71) sa skončí v čistiacom automate, kde sa Chrontulienka vyumýva. Moderná rozprávka je vhodná pre začínajúcich, aj skúsenejších mladších čitateľov.

Jozef Kollár ponúka útlú knižku **Holub Piero** (Advent Orion) o holuboch z morskej pláže, ktoré prestanú lietať. Kŕmia sa zvyškami jedál z reštaurácie. Vládne im chamtivý Fogel, ktorého prekukne Piero. Ten nechce žiť otrockým životom konzumu. Chce byť slobodný ako vták. Kniha má prvky dystopie: „Bol za mnou radca Fogel. Vyčítal mi, že neprechovávaš úctu ku krídlu. Všetko o tebe vie. Chcel, aby som mu pravidelne hlásila, čo robíš, aj to, čo sa chystáš robiť. Povedal, že vyvodí dôsledky, skôr než by si mohol ohroziť krdeľ. Vyhrážal sa mi, že ak s ním nebudem spolupracovať, dostanem menej zvyškov.“ (s. 95) Pierova túžba po živote v slobode a láske zvíťazí, ale ich krdeľ aj s rodičmi neprežije. Knižka je zaujímavou politickou alegóriou, zdôrazňuje hodnoty slobody, lásky, obetavosti a pravdy. Ilustrovaná jednoduchými obrázkami **Michala Fischera** je vhodná pre väčšie deti. **Líška s dúhovými očami** **Márie Lazárovej** (Slovart) je o nádhernom vzťahu dievčaťa Hani s hrdzavou líškou s dúhovými očami, ktorú nájde zranenú: „„Budem ju volať Merit,“ rozhodlo sa dievčaťko, keď dedko ošetril líške hlboké rany a opatrne ju uložil

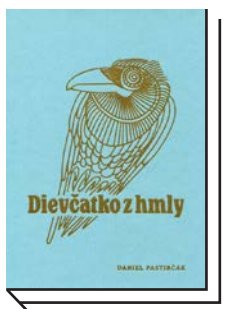
Mária Lazárová: Liška s dúhovými očami
 Ilustrácie: Andrea Tachezy
 Bratislava: Slovart

Petra Nagyová
Džerengová: Klára v Afrike
 Ilustrácie: Katarína Gasko
 Bratislava: Slovart

Barbora Németh, Filip Németh: Tvojazem
 Ilustrácie: Frenky Hříbal
 Bratislava: Slovart

Daniel Pastirčák: Dievčatko z hmly
 Bratislava: Petrus

v kôlni na staré deky.“ (s. 6) Kamarátky zažijú na ďalekom Severosevere stretnutie s medveďom, rysom, ale aj s nebezpečnou chamtivosťou. Malí čitatelia sa zároveň dozvedia fakty o zvieratách žijúcich v tajge, v chladnej krajine, kde je sneh a ľad takmer počas celého roka. Celým textom rezonuje motív slobody. Slobody pre zvieratá, ale aj pre láskavých a skromných ľudí: „Liška nie je pes, nebude nám strážiť dom a ťahať sane. Miluje slobodu, nepáčilo by sa jej tu.“ (s. 10) Liška je však čarovná a za dievčatkom prichádza z priateľstva, na ktoré takmer doplatí životom. Dedko líšku ochráni masťou páchnucou ako rosomák. Lovci hľadajúci líšky aj chamtivý šaman sú protiváhou láskavosti a štedrosti. Dedkove slová uzatvárajú krásny a čistý príbeh: „Priatelia, nepotrebujete náčelníka, ak sa budete riadiť srdcom a zákonmi Severu. Prosím, chráňte tajgu aj zvieratá. Ony nás živia, šatia a často aj chránia. Ako táto malá líška. Nezabudnite na to, keď budete na love.“ (s. 117) Mária Lazárová rozpráva príbeh o čarovnej líške civilným, ale veľmi citlivým jazykom, ktorý nabera poetický charakter. Magické ilustrácie **Andrea Tachezy** nádherne vystihujú severskú krajinu, v ktorej prevládajú sivé, biele a tmavé farby v kontraste so sfarbením líšky.

Hybridné rozprávky: sloboda a rešpektovanie slobody druhých

V nerozprávke v knižke **Klára v Afrike** (Slovart) sa Klára s mamou a Tity vyberie do Afriky. Text skúsenej autorky **Petry Nagyovej Džerengovej** sa nevyhýba citlivým témam, ako je smrť starého rodiča: „Dedko sa však zvalil na zem a zostal nehybne ležať.“ (s. 8) Autorka veľmi presvedčivo a vnímavo predstavuje komplexný psychologický svet detí aj dospelých, ako sa zžívajú a vyrovnávajú s novými vzťahmi a ľuďmi okolo seba. Text je bohatý na prirodzené dialógy, jazyk je dynamický a ozvlášťňuje ho anglické výrazy, ktoré sa deti naučili, aby sa v Afrike dorozumeli, ale aj rôzne citoslovci. Porozumenie textu podporujú aj ilustrácie **Kataríny Gasko**. Klára zatúži byť lekárkou a začne tým, že si chlipne z maminej kávy a fonendoskopom skúša počúvať jej srdce.

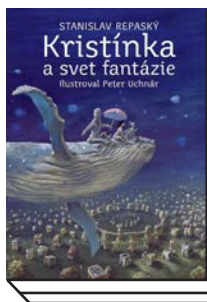
O počúvaní a o porozumení je celá knižka. Klára v Afrike uvidí slona aj domorodých obyvateľov, objaví však omnoho viac o sebe aj rodine: „Pritisla sa ešte silnejšie k mamičke a Tity, aby lepšie počula reč ich srdc.“ (s. 189) Kniha nepatrí k rozprávkovému žánru, ale šťastným koncom, ktorým je opätovné nájdenie rodiny a domova, sa na rozprávku podobá.

Tvojazem Barbory Németh a Filipa Németha (Slovart), ktorá je voľným pokračovaním rodinného animovaného filmu *Tvojazem*, patrí k low fantasy s prvkami sci-fi žánru. Magické prvky v tomto žánri prenikajú do nášho normálneho sveta. Riki sa s pomocou blikajúceho prístroja dostal na púšť uprostred Tvojazeme. Teraz sa snaží zistiť o tejto tajomnej krajine viac. Ani internet ju nepozná. A pritom je to také úžasné miesto! Samé geniálne vynálezy: rýchločln, pieskonorka, stopohľad. Ale v Tvojazemi je aj Ema, Rikiho najlepšia kamarátka, a maškrtný opičíak Tidling. Tito traja zažívajú akčné dobrodružstvá so žraločmi krutozlíkmi aj ochutnávajú zmrzliny multichuti: „samotná zmrzlina hrala rozličnými farbami, ktoré sa navyše neustále menili. Tu vyzerala ako vanilková, tam ako čokoládová, inde zas oriešková; chvíľu ako jahodová, chvíľu ako citrónová, chvíľu ako kivi. A potom zas levandulová, malinová, mangová, morušová, mäťová a tak ďalej.“ (s. 65) Tvorivý jazyk knihy

aj akčné ilustrácie **Frenky Hříbala**, dobrodružnosť a celkový charakter knihy o krajine vynálezov sa budú páčiť čitateľom od deväť rokov. Pre mladšie deti by bol hustý text plný novotvarov pomerne náročný.

Miroslav Dobiaš ponúka napínavý príbeh **Adam a tajomstvo orloja** (Parcela). Je o neposlušnom školákovi, ktorý v podzemí pod pražským orlojom objaví utajený alchymistický vynález, stroj času. Cestuje do minulosti, kde sa dozvie mnoho o histórii. Vnútorý monológ postáv je písaný kurzívou. Text je hutný, pomerne rozvláchny, preplnený historickými faktami, bez ilustrácií, určený samostatným čitateľom.

Daniel Pastirčák vo svojich textoch medituje nad bytím, mystikou, morálkou a náboženskou skúsenosťou. Jeho **Dievčatko z hmly** (Petrus) je rozprávkovou reflexiou týchto tém. V surrealistickom sne predstavuje dievčatko, ktoré sa skrýva, aby ho nik nevidel. Po dome chodí úzkostlivý a stále smädny otec v strašidelnej maske krkavca, matka mu svojim strachom umožňuje prepadať sa do temnoty. Hmlisté dievčatko prichádza do domčeka, kde ho čaká strach a odmietanie. Nechcená Ina prichádza do zakliatej rodiny, kde „kým bol tatko Krko na potulkách, mama Jajka ponorená v jedovatých výparoch medzi vlhkými stenami pivnice varila podľa starej receptúry z muchotrávok, diviacieho lajna, zhnitých uhoriek a vreteničej kože zázračný elixír.“ (s. 14) Elixír premieňa Krka z ohavy na príseru. Príbeh alegorickej premeny je príbehom alkoholom zničenej rodiny. Krvavec Krko všetkých okolo seba zraňuje. Neschopný lásky k sebe nemiluje ani dieťa. V strachu a v neviditeľnej láske mamy Jajky rastie Ina, „tichá a nepovšimnutá ako tieň“ (s. 19), ktorá si vysníva rozprávkový šťastný svet. Tam zažije pokoj: „úzkosť, ktorá jej zvykla robiť nechcenú spoločnosť, bola preč. Každú drobnosť vnímala s nenarušenou pozornosťou.“ (s. 55) Inu nikto nevidí, hmľa ju chráni pred bolesťou, ale nebráni jej vidieť bolesť u iných. Keď vyrastie, stretáva ľudí, ktorí „povedali pred ňou veci, o akých sa pred inými ostýchali i premýšľať.“ (s. 37) Ale aj Inu raz niekto zbadá, nájde podľa kľúčika, ktorý aj on nosí na krku, a porozpráva jej o Neviditeľnom: „Ľuďom o ňom zakázali rozprávať.“ „Dohliadajú na to kontrolóri. Lahko ich rozoznáš. Sú nahladko oholení, vlasy si češú na cestičku, obleky nosia ako rovnošatu, na kravatu si pripínajú úradný odznak.“ (s. 67) Jadrom príbehu je nájdenie „kľúčika“ k slobode: „Obávajú sa všetkého, čo je slobodné, nuž boja sa i Neviditeľného. Všimli si, že ľudia sa pod jeho vplyvom stávajú príliš nezávislí. Strácajú nad nimi kontrolu.“ (s. 68) Poeticky napísaný príbeh plný symboliky ilustroval sám autor **Daniel Pastirčák** zasnívanými, akoby impresionistickými obrazmi. Príbeh nechcenej Iny zo zakliatej rodiny je túžbou po živote v slobode a láske, v odpustení. Ina nájde samu seba v pochopení traumy svojich rodičov. Oslobodená od strachu aj úzkosti nájde slobodu vo viere. Hlavná hrdinka v knihe **Kristínka a svet fantázie Stanislava Repaského** (Ikar) je vášnivá čitateľka, ktorá sa ocitne v rozprávkovom svete, kde objaví nielen ľudí, ale aj dôležité tajomstvá života a jeho hodnoty. Svet fantázie znázornil etablovaný výtvarník **Boris Uchnár** a jeho snové ilustrácie spolu s napínavým textom unesú každého mladého čitateľa do sveta v knihe: obrovský orol „roztvoril svoje veľké

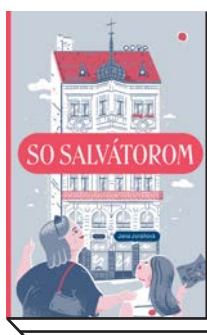
Stanislav Repaský:
Kristínka a svet fantázie
Ilustrácie: Boris Uchnár
Bratislava: Ikar

Zuzana Kolečáková:
Hore na hore
Bratislava: Ikar

Peter Nagy: O princeznej Eleanore
Ilustrácie: Edita Hajdu
Bratislava: Albatros

Jana Juránová:
So Salvátorom
Ilustrácie: Lucia Žatkuliaková
Bratislava:
OZ Bratislavské rožky

pazúry“ (s. 44) a unesie Miška, veľryba „spojila lásku Koša a Luny, lásku medzi tmou a svetlom“. (s. 53) Kniha je zároveň príbehom mladučkej spisovateľky o písaní, sile tvorivosti a o slobode aj vo väzení: „Ty dokážeš svojou predstavou vytvoriť niečo skutočné?“ (s. 70) A Kristínka sa vo svojich dobrodružstvách učí tvoriť, ale aj objavovať krásne príbehy vo svojom vlastnom svete.

Bohato ilustrovaná knižka **Hore na hore** (Ikar) – autorský debut **Zuzany Kolečákovvej** – sprostredkúva detským čitateľom príbeh priateľstva medveďa Sníčka, vlka Smelka a malého orličaťa Pierka, ktorí sa vydajú v ústrety zimným dobrodružstvám na hore Krivolák. Príbeh priateľstva je vyrozprávaný pomerne jednoducho, sústreďuje sa na vzájomné vzťahy personifikovaných zvieracích postáv a prekonávanie rozličných prekážok v horách a v zimnej krajine. Mladých čitateľov môžu zaujať jemné, poetické ilustrácie aj praktické otázky, ktoré im rozprávačka (nenápadná pavúčica žijúca v medvedom prilytku) pravidelne adresuje počas celého rozprávania. Aj vďaka týmto otázkam (napr. Čo keby sme Sníčkovi poradili, nech sa pozrie znova pod nohy? Alebo: Zažili ste už ten pocit, keď vás krásna príroda zahriala pri srdiečku? Kde sa vám naposledy tak páčilo?) nadobúda kniha interaktívny aj inštruktívny charakter. Deti aj dospelých zaujmú harmonické ilustrácie samotnej autorky textu.

Kniha **Petra Nagy** **O princeznej Eleanore** (Albatros), v ktorej princezná hľadá svoju stratenú mamu, je rozprávkovou cestou. Eleanora prekonáva strach z ježibáb, tmy, objavuje priateľstvo. Rolando ju naučí plávať, ona ho učí slušne sa správať a dôverovať prírode. Eleanora však spozná aj zradu a odpustenie. Novinár Peter Nagy príbehy vymýšľal pre svoju dcéru a sú dostupné aj v podaní **Roba Roth** v podcaste **Rozprávky**. Titul je bohato ilustrovaný akčnými a dynamickými ilustráciami **Edity Hajdu**.

Povesti

So Salvátorom Jany Juránovej (Bratislavské rožky) ponúka príbeh ikonickú bratislavskú Lekárnu u Salvátora. Tínedžerka Cecilka a „Bab-Inka“ sa rozprávajú nielen o krásnych bratislavských miestach, ale aj o ľuďoch a historických obdobiach vrátane socializmu. „Bola to totalita. Od slova totálny. Dajme tomu zákaz, príkaz. Nemohli sme len tak cestovať do zahraničia. Mnohí ľudia na túžbu po slobode doplatili väzením, v tých najhorších rokoch mnohí aj životom.“ (s. 11) Bab-Inkina nostalgia po Bratislave jej mladosti sa stráca, ale Cecilka stále dúfa v rozprávkový „happy end“. A hoci Bab-Inka tvrdí, že „šťastné konce sú len v rozprávkach a v hollywoodskych filmoch“ (s. 42), jej skepticizmus vyvažuje Cecilkin optimizmus. Kniha je moderne ilustrovaná **Luciou Žatkuliakovou** v červeno-modrej farebnej kombinácii. Lucia Žatkuliaková stvárnila Lekáreň U Salvátora na grafike Čiernych dier.

Renáta Matúšková ponúka mladým čitateľom v knihe **Bratislavské povesti a iné neobyčajné zvesti** (AlleGro) autorskú povesť, ktorá osciluje na rozhraní historických faktov a fikcie. Krásne ilustrovaná kniha približuje historické miesta, ale aj tajomné a čarovné zákutia. K takým patrili hostinec v Zelenom dome: „Hlavným hostinským bol Johan, úplne obyčajný, vcelku chudobný muž. Bratislave, teda richtárovi a mestskej rade, musel odvádzať za prenájom hostinca vysoký poplatok, takže jemu toho

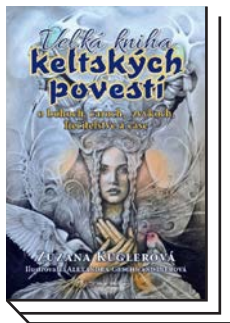
vlastne veľa nezostávalo.“ (s. 42) Skúsený ilustrátor **Juraj Martiška** stvárnil aj ľudí, ktorí na týchto miestach žili alebo mohli žiť. Do reality nás vráti fotografie súčasnej Bratislavy a historické fakty aj súvislosti **Jana Vyhňálka**.

Zuzana Kuglerová vo **Veľkej knihe keltských povestí** (Pars Artem) prichádza s príbehmi dávnych predkov, Keltov. V povestiach splýva reálne a magické, historické aj imaginárne. Čitatelia sa dozvedia rôzne kultúrne súvislosti, spoznajú keltských bohov, ich nezmieriteľné, ale aj priateľské vzťahy, bájne tvory, ale aj ľudských hrdinov, ktorí si vyslúžili nesmrteľnosť svojimi činmi a hodnotami. Nesmrteľné sú aj keltské básne a umenie, to zostane aj po smrti: „Poézia. Skladanie balád. Piesne. Hudba.“ (s. 107) Zároveň sa veľa dozvieme nielen o bohoch, čaroch a zvykoch, ale aj o keltskom kalendári, keltských sviatkoch, rituáloch. Čitateľ môže ochutnať keltskú kuchyňu aj jej recepty domáceho lekára a zistí, že „druidi liečili ešte aj tri dni po smrti“. (s. 87) Zuzana Kuglerová zbiera povesti už viac ako 25 rokov a detailne spracované fakty vyvažujú fantazijné až snové ilustrácie výtvarníčky **Alexandry Geschwandtnerovej**.

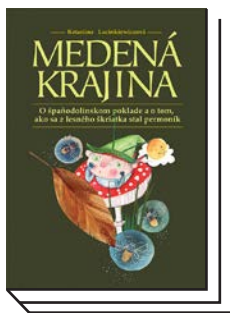
Medená krajina Kataríny Lucinkiewiczovej (Matica slovenská) „o špaňodolinskom poklade a o tom, ako sa z lesného škriatka stal permoník“ (s. 3), sa začína podobne ako každá rozprávka: „Kde bolo, tam bolo, bola raz jedna krajina.“ Príbeh o medenej krajine je príbehom baníkov, ale aj permoníkov, ktorí „vyzerali ako maličké baníci“. (s. 8) Ich každodenný život, historické aj geografické pozadie, banícku rutinu a starosti podáva starý potkan. Knižka je ilustrovaná nielen pôvodnými maľbami a akvareľmi, ale aj fotografiami. Jej súčasťou je množstvo vysvetliviek.

Povesti **Zbojníci** (Matica slovenská) o horehronských zbojníkoch a najznámejšom z nich, Jakubovi Surovcovi, sú založené na historických faktoch, ktoré do umeleckých príbehov pospájal historik **František Kreutz**. Zachytávajú dejiny Horehronia, ťažký život ľudí, vzbury, smrteľné choroby, ale aj vojny. Vojská brali chudobným drevorubačom aj to málo, čo mali. Nezmieriteľní a slobodomyselní drusovia alebo zbojníci, ako ich nazývala vrchnosť, brali spravodlivosť do svojich rúk: „Sprievodca a vodca zbojníkov Jakub Surovec vybočil z panských poriadkov a musel sa mať na pozore. Striehli naňho tri stolice a ešte aj kati viacerých miest si brúsili popravné meče na neho i na jeho družinu.“ (s. 30) Metaforický, veľmi poetický a miestami historizujúci jazyk je plný prirodzených dialógov, ktoré dynamizujú príbeh. Kniha je nádherne ilustrovaná čierno-bielo-červenými ilustráciami **Jána Kurinca**, ktoré sú akčné, čitateľovi umožňujú nahliadnuť do situácie z rôznych zaujímavých uhlov, akoby ponad plece hrdinov alebo z úkrytu na strome. Obsahuje aj **Poznámky**, ktoré vysvetľujú historické súvislosti a fakty.

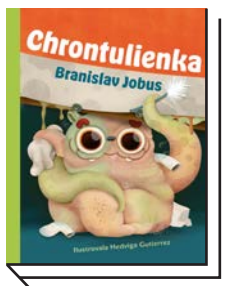
V knihe **Skalná kráľovná. Povesti a príbehy z východu Slovenska** (Matica slovenská) spoznávame záhadné miesta východného Slovenska, pravé aj nepravé poklady, súdy a osudy, tajomné postavy sklenenej pani z Marón, levočskej bielej pani, bosorky, lúpežných rytierov, zbojníkov, kňaznú, honcov, mníchov, Skalnú kráľovnú, zlatú rybku i čertov. **Ludovít Petraško** v doslove píše, že „povešť uchováva skúsenosti a predstavy, aké nadobudol človek v minulosti“. (s. 173) Autor rozlišuje jednotlivé regióny východného Slovenska, Šariš, Abov, Zemplín, Spiš, Gemer,

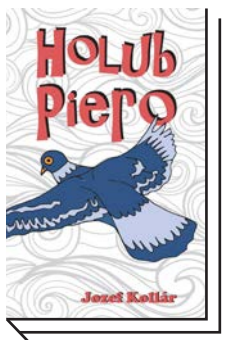
Zuzana Kuglerová: *Velká kniha keltských pověstí*
 Ilustrácie: Alexandra Geschwandtnerová
 Bratislava: Pars Artem

Katarína Lucinkiewiczová: *Medená krajina*
 Martin: Matica slovenská

Branislav Jobus: *Chrontulienka*
 Ilustrácie: Hedviga Gutierrez
 Bratislava: Slovart

Jozef Kollár: *Holub Piero*
 Ilustrácie: Michal Fischer
 Vrútky: Advent Orion

a zdôrazňuje ich odlišnosti v nárečí aj v kroji. Slovníček niektorých výrazov uľahčuje pochopenie kontextu. V mnohých textoch autor uvádza zaujímavé historické, kultúrne a geografické súvislosti, a tak ozvlášťuje bohatú zbierku povestí, ktoré zdôrazňujú čistotu srdca, odvahu, skromnosť a slobodu. Lebo nesloboda môže človeka pripraviť o rozum. Mystickú atmosféru povestí dotvárajú ilustrácie akademickej maliarky **Anny Hausovej**.

Záver

Rozprávky z roku 2022, či už odkazujú na tradičné čarovné rozprávky, alebo sú hybridnou žánrovou premenou súčasných sci-fi, detektívnych či fantasy dobrodružstiev do rozprávkovej formy, zdôrazňujú motív slobody. Slobodu mnohí hrdinovia nachádzajú v tvorbe a umení (*Velká kniha keltských pověstí*, *Kristínka a svet fantázie*), vo viere (*Dievčatko z hmly*) alebo v sebe, vo svojej vlastnej túžbe (*Holub Piero*, *Zbojníci*, *Rozprávkový zverinec*). V súčasných rozprávkach rezonuje aj túžba po súdržnej rodine a priateľstve (*Hore na hore*, *Dievčatko z hmly*, *Klára v Afrike*, *Líška s dúhovými očami*, *Kristínka a svet fantázie*). Mnoho textov má environmentálny charakter a zdôrazňuje potrebu čistoty (*Chrontulienka*) a zachovania prírody (*Záchranná stanica: Rys Leo*, *Záchranná stanica: Medveď Mišo*, *Holub Piero*, *Líška s dúhovými očami*).

Viaceré hodnotené texty kritizujú konzum, závislosti a drancovanie prírody (*Holub Piero*, *Dievčatko z hmly*), ale najmä rasovú a etnickú neznášanlivosť (*O princeznej Eleanore*, *Klára v Afrike*). Rozprávkoví hrdinovia alebo hrdinovia povestí nás vracajú do našej starodávnej minulosti (*Staroslovanské rozprávky*, *Bratislavské povesti*, *Skalná kráľovná*), ale objavujú aj život inde; či už starých Keltov (*Velká kniha keltských pověstí*) a pražské podzemie (*Adam a tajomstvo orloja*), španiolinskú medenú krajinu baníkov (*Medená krajina*), tajomné miesta Bratislavy (*So Salvátorom*) alebo imaginárnu krajinu Tvojazem či slobodu v tvorbe a písaní v krajine fantázie (*Kristínka a svet fantázie*). Na dobrodružstvá v Afrike, putovanie v nehostinnej zasneženej prírode alebo do zakliatych jaskýň potrebuje každý hrdina sprievodcu, blízkeho priateľa, buď zvieracieho, rozprávkového škriatka alebo človeka (*Hore na hore*, *Zakliata jaskyňa*, *Líška s dúhovými očami*).

Prekonávaním ťažkostí, nepriaznivej ekonomickej alebo sociálnej situácie rozprávkoví hrdinovia spoznávajú a často aj konfrontujú seba, vlastné predsudky a strach. Mladý čitateľ prežívaním príbehu spolu s postavami pestuje vlastný súcit aj predstavivosť. To je možno dôležitejšie ako pestovanie čitateľských zručností a cibrenie jazykových kompetencií.

A hoci sa rozprávky diali „dávno-pradávno“ a „kde bolo-tam bolo“, súčasné príbehy tento metaforický priestor konkretizujú, rozprávka tak nemá iba imaginárne hranice krajiny, „kde sa piesok lial a voda sypala“, ale preniká do našich každodenných životov. Súčasnosť sa v nich prejavuje aj prirodzeným jazykom, ktorý je spontánny, tvorivý a hravý (*Rozprávkový zverinec*, *Tvojazem*, *Chrontulienka*). Rozprávky sú interaktívne, povzbudzujú čitateľa zamýšľať sa nad otázkami a riešiť úlohy (*Hore na hore*, *Hanka a lesní škriatkovia*, *Medená krajina*).

Moderné, imaginatívne až snové ilustrácie poskytujú aj začínajúce-mu čitateľovi vizuálnu paralelnú cestu do príbehu (*Kristínka a svet fantázie*, *Líška s dúhovými očami*, *So Salvátorom*). Najzaujímavejšie ilustrácie vtiahnu do deja nezvyklými perspektívami (*Zbojníci*). Atraktívne pôsobia aj fotografie a animácie z rovnomen-ných filmov (*Zakliata jaskyňa*, *Tvojazem*). Symbolické ilustrácie pomáhajú čitateľovi hľadať skryté významy a posolstvá (*Líška s dúhovými očami*, *Dievčatko v hmle*, *Kristínka v krajine fantázie*). Tohtoročný odkaz rozprávok je najmä o hľadaní slobody vo svete uväznenom v strachu, závislostiach aj konzume a o súcite s prenasledovanými. **KR**

Vydáva

Slovenské literárne centrum,
 štátna príspevková organizácia
 Ministerstva kultúry SR
 IČO 31752381

Redakcia

šéfredaktor Marek Vadas,
 Daniela Balážová, Lenka
 Macsaliová, Dominika Madro

Adresa redakcie

Knižná revue, Námestie SNP 12,
 812 24 Bratislava,
 02/204 73 518, 0918 640 831,
 krevue@litcentrum.sk
 www.litcentrum.sk

Obálka © Dangler: Batmani C&M,
 (2023)

Grafika

Vojtech Ruman
 a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
 Lujza Bakošová

Tlač

ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
 MEDIAPRINT-KAPA,
 PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma

L. K. PERMANENT, spol. s r. o.,
 Mária Škardová
 tel.: 00421/2/49 111 201
 e-mail: skardova@lkpermanent.sk
 web: www.lkpermanent.sk
 Poštový priečinok 4, 834 14
 Bratislava 34, 02/4911 02 01
 a ARES, spol. s r. o.,
 Elektrárenská 12091, 831 04
 Bratislava, tel.: 0800 141 911,
 e-mail: casopisy@ares.sk

Redakcia si vyhradzuje právo
 na krátenie a úpravu zaslaných
 príspevkov. Názory redakcie
 sa nemusia zhodovať s názormi
 prispievateľov. Autorské práva
 vyhradené © Knižná revue /
 Slovenské literárne centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok
 povolené RPP
 Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993,
 č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia),
 ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 9/2023 vyjde
 14. septembra 2023

Ročné predplatné
Knižnej Revue 24 €

Letná čítareň Medická záhrada

19. 6. — 31. 8. 2023

Pondelok — piatok (okrem sviatkov) 10.00 — 18.00
Sobota 10.00 — 14.00

AUGUST

3. 8. o 16.00

DOKTOR DŽEJDŽEJ

Príbeh o vychýrenom odborníkovi, ktorý uzdravuje ľudí, zvieratá aj rastliny. Účinkuje Divadlo spod perinky. Pre deti od 6 rokov

8. 8. o 17.00

DÔVOD NA RADOSŤ

Čítanie v tráve so Soňou Urikovou, finalistkou ceny Anasoft litera*

10. 8. o 16.00

O RUKAVIČKE/ПРО

РУКАВИЧКУ

Dvojязыčné interaktívne predstavenie na motívy ukrajinskej rozprávky. Účinkuje Edudrama. Pre deti od 4 rokov

15. 8. o 17.00

ŽIVÉ DEDIČSTVO A UNESCO

Objavte význam živého kultúrneho dedičstva*

16. 8. o 17.00

HRANICE A ŠTVRTE STARÉHO MESTA

Rozprávanie o Bratislave a vzniku Starého Mesta so sprievodcom Ivorom Švihranom*

17. 8. o 10.00

BEZPEČNÁ JESEŇ ŽIVOTA II

Tipy na bezpečný život seniorov

17. 8. o 16.00

SLNIEČKOVÉ LEGENDY

Prezentácia detského časopisu plná tvorenia a rozprávania. V spolupráci s SLC. Pre deti od 5 rokov

22. 8. o 10.00

TVORIVÉ DIELNIČKY

PRE ŠIKOVNÉ RUČIČKY

Tvorivé dopoludnie pre najmenších s RC Prešporokovo

22. 8. o 17.00

MANŽELSKÁ POÉZIA

Čítanie v tráve Ivony Pekárkovej a Vlada Šimeka nielen o manželskom súžití*

23. 8. o 17.00

GÉNY NIE SÚ VODA

Spomínanie na rezbára Eduarda Gregora s jeho vnučkou – publicistkou Wandou Gregorovou a ďalšími hosťami

24. 8. o 16.00

OSMIJANKOVE ROZPRÁVKY O PRINCEZNÁCH

Rozosmiate bábkové predstavenie o neobvyčajných princeznách. Účinkuje BBD. Pre deti od 3 rokov

30. 8. o 17.00

INDONÉZSKA ROZPRÁVKA

Cestovateľská prednáška Milana Regeca o magickej ostrovnej krajine*

31. 8. o 16.00

ČIERNY KONÍK

Veselá rozprávka zo slnečného Talianska s ľudovými piesňami v taliančine o sedliakovi Džovanovi. Účinkuje Omnibus. Pre deti od 4 rokov

2. 9. od 10.00 do 13.00

BURZA KNÍH A HRAČIEK PRE DETI

Predaj kníh, hračiek alebo výrobkov za symbolické ceny

Zmena programu vyhradená.

Vchod z Poľnej ulice.

Celý program na: www.starlib.sk

podujatia pre deti

Partneri

BRATISLAVA - STARÉ MESTO

* Z verejných zdrojov
podporil
U. fond
na podporu
umenia

Slovenské
literárne
centrum

BKIS

Mediálni partneri

CITYLIFE.SK

KnížnáREVUE

EVENTLAND

KINO NostalgieTV

rtv:

RÁDIO_FM

romboid

GoOut

s defmi

Noviny

— KNIŽNÉ leto
PRE CELÚ RODINU

artis
omnis

www.artisomnis.sk

E-knižné leto

Užite si dovolenku s čítačkou na prasknutie

Na dovolenku sa nikdy nechodí s jednou knihou. S jednou čítačkou plnou e-knží však určite áno. Vyberte si to najlepšie e-knižné čítanie a užite si bezstarostný oddych.

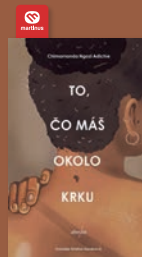

Veľké leto

Ewald Arenz

Pätnásťročný Frieder prepadá z matematiky a latinčiny a čaká ho letná príprava na reparát. Napriek temným predtuchám zažije veľké priateľstvá, prvú lásku, pochybnosti a smútok. Veľké leto, po ktorom nebude nič také ako predtým.

Nemecká kniha roka 2021

To, čo máš okolo krku

Chimamanda Ngozi Adichie

Rozprávačské majstrovstvo v tej najčistejšej podobe. Dojemné i angažované poviedky prenikajú pod povrch vzťahov medzi mužmi a ženami, rodičmi a deťmi, ale aj Nigériou a západným svetom.

Prečo mi to nikto nepovedal?

Julie Smith

Ak zažívate ťažké obdobie, alebo neviete spracovať niektoré emócie, klinická psychologička Julie Smith vám touto knihou môže zmeniť život. Vďaka nej zistíte, prečo sa cítite tak, ako sa cítite, a poradí vám, čo sa s tým dá robiť.

Turistika s deťmi

Ľubomír Mäkký a Soňa Mäkká

Láska k horám sa na deti prenáša! Máte radi hory, narodilo sa vám dieťa a vy premýšľate, čo teraz? Prečítajte si túto knihu, ktorá vás prevedie všetkým, čo treba vedieť a mať nachystané skôr, ako vyrazíte s deťmi na hory.

Leto na horách

Pani Veštba

Margaret Atwood

Zábavná paródia na romantické gotické horory. Joan Fosterová píše brakové romány pod pseudonymom. Keď sa jej zbierka poézie nečakane stane hitom, Joan musí nafingovať vlastnú smrť a utiecť z rodného Toronta do Talianska.

V nesprávnom čase na nesprávnom mieste

Gillian MacAllister

Keď Jenin 18-ročný syn prebodne na ulici muža, Jen zaspáva s pocitom márnosti, až kým sa neprebudí... včera. Jen sa každé ďalšie ráno ocitá čoraz hlbšie v minulosti a snaží sa prísť na to, ako zabrániť zločinu, ktorý sa už stal.

Viac tipov na skvelé e-knihy nájdete na www.martinus.sk/eknihy.

martinus